

Δεν είναι όλα
άσπρο-μαύρο

**Διακρίσεις λόγω ταυτότητας φύλου
και σεξουαλικού προσανατολισμού:
δεδομένα, θεσμικό πλαίσιο και ποιοτική διερεύνηση**

Συγγραφείς: Ναυσικά Μοσχοβάκου
Σπυριδούλα Ντάνη

Επιστημονική Συντονίστρια: Ναυσικά Μοσχοβάκου

Αθήνα, 2018

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Διακρίσεις λόγω ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού:
Δεδομένα, θεσμικό πλαίσιο και ποιοτική διερεύνηση

Συγγραφείς: **Ναυσικά Μοσχοβάκου**
Σπυριδούλα Ντάνη

Επιστημονική Συντονίστρια: **Ναυσικά Μοσχοβάκου**

Αθήνα, 2018

ISBN: 978-960-6737-39-8

Η παρούσα έκδοση βασίζεται στο Παραδοτέο 2 με τίτλο: «Ερευνητική Έκθεση: Κείμενο αναλυτικής παρουσίασης αποτελεσμάτων έρευνας/μεθοδολογικού πλαισίου - Σύνοψη τελικών συμπερασμάτων» του Πακέτου Εργασίας «Έρευνα σε θέματα διακρίσεων ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού» της Πράξης «Πρόληψη και Καταπολέμηση του σεξισμού και των διακρίσεων σε θέματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού».

Η Πράξη «Πρόληψη και Καταπολέμηση του σεξισμού και των διακρίσεων σε θέματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού» υλοποιείται από το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ) και εντάσσεται στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Μεταρρύθμιση Δημοσίου Τομέα 2014-2020» του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς (ΕΣΠΑ) 2014-2020.

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτής της έκδοσης, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση της σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Κέντρου Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ)

Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ)
Χαρ. Τρικούπη 51 & Βαλτετσίου, 106 81 Αθήνα
Τηλ.: 210 3898022, fax: 210 3898086
E-mail: kethi@kethi.gr
www.kethi.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος της Προέδρου του ΔΣ του ΚΕΘΙ	5
Γενικό Πλαίσιο Πράξης	7
Εισαγωγή	9
I. Στόχοι και Αντικείμενο της Έρευνας	11
II. Βασικές Επισημάνσεις, Θεσμικό Πλαίσιο και Εννοιολογήσεις	13
2.1. Επισημάνσεις και δεδομένα για τις διακρίσεις βάσει ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού	13
2.2. Το εθνικό θεσμικό πλαίσιο για την ίση μεταχείριση και την πρόληψη και καταπολέμηση των διακρίσεων με βάση τον σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου	31
2.3. Αποσαφήνιση βασικών όρων – Γλωσσάρι	41
III. Παρουσίαση Μεθοδολογικού Πλαισίου Έρευνας	49
3.1. Χαρτογράφηση φορέων	49
3.2. Ομάδες εστιασμένης συζήτησης	51
3.2.1. Επιλογή δείγματος - Συμμετέχοντες/ουσες στις ομάδες εστιασμένης συζήτησης	57
3.2.2. Ανάλυση δεδομένων	58
IV. Δυσκολίες και Προβλήματα	65
V. Αποτελέσματα Έρευνας	69
5.1. Προσωπική εμπειρία και διαδρομές	70
5.2. Η οικογένεια και οι οικογένειες	86
5.3. Σχολείο και εκπαίδευση	90
5.4. Υγεία και ψυχική υγεία	103

5.5. Ψυχιατρική και ψυχιατρικοποίηση	108
5.6. Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης	115
5.7. Δημόσια έκφραση και ορατότητα	119
5.8. Κοινωνικό και πολιτικό κλίμα	122
5.9. Η συζήτηση για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου	128
5.10. Προθέσεις και πράξη	133
5.11. Χώροι παροχής υπηρεσιών: ελλείψεις και προκλήσεις	136
Συμπεράσματα και Προτάσεις	145
Βιβλιογραφία	157
Παραρτήματα	164
I. Φόρμα Εντύπου Χαρτογράφησης	164
II. Συμμετέχοντες Φορείς	165

Το κείμενο αυτό αποτελεί μέρος της νέας προσπάθειας του Κέντρου Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ) να διευρύνει τη δραστηριότητά του στο πεδίο των διακρίσεων, εντάσσοντας σε αυτό τις διακρίσεις βάσει ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού. Ειδικότερα, με βασικό γνώμονα τις ανάγκες της κοινωνίας, επιλέξαμε να συμβάλουμε ενεργά στις θεσμικές πρωτοβουλίες που αναλαμβάνει η Πολιτεία, προκειμένου να ανταποκριθεί στις διεκδικήσεις της ΛΟΑΤΚΙ Κοινότητας, και αποφασίσαμε να σχεδιάσουμε και να υλοποιήσουμε το Έργο: «Πρόληψη και Καταπολέμηση του Σεξισμού και των Διακρίσεων σε Θέματα Ταυτότητας Φύλου και Σεξουαλικού Προσανατολισμού». Βασικό σκοπό αυτής της προσπάθειας αποτελεί η συλλογή δεδομένων και η ανάλυση στάσεων, αντιλήψεων και συμπεριφορών απέναντι στα άτομα της ΛΟΑΤΚΙ Κοινότητας στη χώρα μας, ώστε να δημιουργηθεί το υπόβαθρο για τον σχεδιασμό, τον προγραμματισμό και την ανάπτυξη περαιτέρω πολιτικών στο εν λόγω πεδίο.

Αλλά δεν ήταν μόνο οι θεσμικές ανάγκες και ελλείψεις που μας οδήγησαν να ασχοληθούμε με τον χώρο αυτόν. Συγκεκριμένα, η πρωτοβουλία μας βασίζεται στη βαθιά πεποίθηση ότι η προώθηση της ισότητας και το δικαίωμα στον αυτοπροσδιορισμό, πέρα από την κεντρική σημασία που κατέχουν στο πλαίσιο της ιδιωτικής ζωής και των διαπροσωπικών σχέσεων του ατόμου, αποτελούν παράλληλα emblematicά ζητήματα της δημοκρατίας και της ελευθερίας εν γένει, και πρέπει να μας αφορούν όλες και όλους. Με λίγα λόγια, αποτελούν απαραίτητα στοιχεία μιας «κοινωνίας ίσων» και βασική μας επιδίωξη είναι να θέσουμε τις βάσεις και να εργαστούμε για να μπορέσει αυτή να υπάρξει.

Επιπλέον, είναι αλήθεια πως στο πλαίσιο του δημόσιου διαλόγου για θέματα σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου, παρατηρούνται ακραίες διαστρεβλώσεις, με εξαιρετικά αρνητικές επιπτώσεις στη ζωή των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων. Πολύ συχνά, αναπτύσσεται ανεξέλεγκτος κακοποιητικός και συντηρητικός λόγος στη δημόσια σφαίρα, ο οποίος μπορεί να προέρχεται από πολιτικούς, δημοσιογράφους, δικαστικούς, αλλά και εκπαιδευτικούς, επαγγελματίες υγείας, από τον καθένα και την καθεμία από εμάς, συνειδητά ή ασυνείδητα, διαμορφώνοντας αντιλήψεις και αναπαράγοντας στερεότυπα. Σε αυτήν την κατεύθυνση, τα ΜΜΕ διαδραματίζουν βασικό ρόλο, καθώς -όπως προκύπτει από την έρευνα του ΚΕΘΙ- συχνά δίνουν το βήμα για την εκφορά κακοποιητικού λόγου σε βάρος ΛΟΑΤΚΙ ατόμων, ο οποίος

προστατεύεται στο όνομα της ελευθερίας του λόγου και μάλιστα προστατεύεται δυσανάλογα σε σχέση με την ανάγκη για θετική ορατότητα των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων.

Για όλους αυτούς τους λόγους θεωρήσαμε ότι πολύ σημαντικό να εστιάσουμε στην ενημέρωση και την ευαισθητοποίηση σε θέματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού. Το παρόν κείμενο αποτελεί ένα σημαντικό σημείο εκκίνησης, στοχεύοντας στην παροχή σχετικής πληροφόρησης, με έμφαση στις διακρίσεις που βιώνουν τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα. Με τον τρόπο αυτόν, ευελπιστούμε ότι βάζουμε το δικό μας λιθαράκι στην καταπολέμηση της ρητορικής μίσους, την προώθηση του σεβασμού στη διαφορετικότητα και την προστασία και διαφύλαξη του πλουραλιστικού χαρακτήρα της κοινωνίας μας.

Ειρήνη-Ελένη Αγαθοπούλου

Πρόεδρος του ΔΣ του ΚΕΘΙ

Το παρόν κείμενο βασίζεται στο παραδοτέο με τίτλο: «Ερευνητική Έκθεση: Κείμενο αναλυτικής παρουσίασης αποτελεσμάτων έρευνας/μεθοδολογικού πλαισίου-Σύνθεση τελικών συμπερασμάτων» και εντάσσεται στο πλαίσιο της υλοποίησης της Πράξης «Πρόληψη και Καταπολέμηση του σεξισμού και των διακρίσεων σε θέματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού». Η εν λόγω Πράξη υλοποιείται από το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ), με τη χρηματοδότηση του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Μεταρρύθμιση Δημοσίου Τομέα 2014-2020» του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς (ΕΣΠΑ), και έχει ως στόχο αφενός την ερευνητική προσέγγιση των διακρίσεων που σχετίζονται με την ταυτότητα φύλου και τον σεξουαλικό προσανατολισμό, καθώς και του ζητήματος του σεξισμού και των έμφυλων διακρίσεων στον χώρο των ΜΜΕ, και αφετέρου την υλοποίηση επιμορφωτικών παρεμβάσεων σε σχετικούς φορείς για την καταπολέμηση των διακρίσεων βάσει φύλου, ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού. Ειδικότερα, μέσα από την υλοποίηση των επιμέρους δράσεων της Πράξης επιδιώκεται:

- Η παραγωγή επιστημονικής γνώσης μέσω της υλοποίησης ερευνών (ποιοτικής και ποσοτικής) στο πεδίο των έμφυλων στερεοτύπων και των διακρίσεων βάσει φύλου, ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού.
- Η υλοποίηση επιμορφωτικών δράσεων με την οπτική του φύλου (gender training) σε επαγγελματίες των ΜΜΕ για την πρόληψη και την καταπολέμηση των σεξιστικών στερεοτύπων και συμπεριφορών.
- Η ανάπτυξη παρεμβάσεων θεσμικού τύπου για την προώθηση του σεβασμού της διαφορετικότητας βάσει σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου, και
- Η ευαισθητοποίηση της κοινωνίας σε θέματα σεξουαλικού προσανατολισμού και φύλου, για την πρόληψη της ανάπτυξης ομοφοβικών τάσεων, τη διαφύλαξη του πλουραλιστικού περιβάλλοντος και την ενσωμάτωση αυτού στην ευρύτερη κοινωνία.

Για την επίτευξη των παραπάνω, έχουν σχεδιαστεί και υλοποιούνται οι ακόλουθες δράσεις:

- **Σύσταση Συμβουλευτικής Επιτροπής** για τη διασφάλιση της διεπιστημονικής προσέγγισης του αντικειμένου της Πράξης. Στην Επιτροπή συμμετέχουν

εκπρόσωποι της επιστημονικής κοινότητας και φορέων που δραστηριοποιούνται σε πεδία σχετικά με το αντικείμενο της Πράξης. Η Επιτροπή είναι άμισθη και -μεταξύ άλλων- παρακολουθεί την εφαρμογή του Μνημονίου Συνεργασίας μεταξύ της Γενικής Γραμματείας Ενημέρωσης και Επικοινωνίας και του ΚΕΘΙ (Φεβρουάριος 2016) και αξιολογεί τα αποτελέσματα που προκύπτουν από την εφαρμογή του.

- **Διενέργεια Ερευνών** στα πεδία: α) των διακρίσεων ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού, και β) της στάσης των ΜΜΕ σε ζητήματα σεξισμού και έμφυλων διακρίσεων. Στο πλαίσιο των ερευνών εκπονούνται **ερευνητικές εκθέσεις**, παράγεται **υλικό ευαισθητοποίησης** και καταγράφονται **προτάσεις** για τον σχεδιασμό και την προώθηση θεσμικών παρεμβάσεων, με στόχο την προάσπιση του σεβασμού της διαφορετικότητας βάσει φύλου, ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού, και την πρόληψη και καταπολέμηση σχετικών διακρίσεων.
- **Ανάπτυξη δράσεων δικτύωσης, επιμόρφωσης και ευαισθητοποίησης** για την καταπολέμηση του σεξισμού και των διακρίσεων σε θέματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού. Στις δράσεις αυτές εντάσσεται η υλοποίηση επιμορφωτικών σεμιναρίων για εργαζόμενους/ες και επαγγελματίες από τον χώρο των ΜΜΕ, καθώς και η διοργάνωση εκδηλώσεων σε συνεργασία με φορείς της Κοινωνίας των Πολιτών.

Το κείμενο αυτό παρουσιάζει τα αποτελέσματα της ερευνητικής δραστηριότητας που σχεδίασε και υλοποίησε το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, στο πεδίο των διακρίσεων λόγω ταυτότητας φύλου ή/και σεξουαλικού προσανατολισμού. Ειδικότερα, πρόκειται για την πρώτη φορά που το ΚΕΘΙ διευρύνει την ερευνητική του δραστηριότητα στο πεδίο των διακρίσεων βάσει ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού και για τον λόγο αυτό, η συγκεκριμένη Έκθεση -που αποτελεί την πρώτη σχετική ηλεκτρονική έκδοση του ΚΕΘΙ- συμπεριλαμβάνει ενότητες που παρέχουν ευρύτερη ενημέρωση για το πεδίο, επιδιώκοντας με αυτόν τον τρόπο να αποτελέσει σημαντική πηγή πληροφόρησης για ζητήματα που άπτονται του αντικείμενου της έρευνας. Ειδικότερα, στο παρόν κείμενο εντάσσονται πληροφορίες και στοιχεία που εντοπίστηκαν από τη μελέτη σχετικής βιβλιογραφίας και την επισκόπηση του θεσμικού πλαισίου, καθώς επίσης και τα δεδομένα και αποτελέσματα που προέκυψαν από τη διεξαγωγή πρωτογενούς ποιοτικής έρευνας.

Η Έκθεση διαρθρώνεται σε επιμέρους ενότητες και το υλικό που παρουσιάζεται, οργανώνεται θεματικά. Αρχικά, παρουσιάζονται **οι στόχοι και το αντικείμενο** της ερευνητικής εστίασης (βλ. Ενότητα 1), όπως αυτά ορίστηκαν κατά τον σχεδιασμό της Πράξης, προκειμένου να αποσαφηνιστεί το γενικό πλαίσιο διεξαγωγής της έρευνας. Στη συνέχεια παρατίθενται στοιχεία που αφορούν σε **γενικές επισημάνσεις και δεδομένα** για την Ελλάδα που εντοπίστηκαν από άλλες πηγές και σχετίζονται με τις διακρίσεις βάσει ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού (βλ. Υποενότητα 2.1). Στο ίδιο πλαίσιο, και για την παροχή επαρκούς πληροφόρησης, παρουσιάζεται το **εθνικό θεσμικό πλαίσιο** για την ίση μεταχείριση και την πρόληψη και καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου (βλ. Υποενότητα 2.2). Παράλληλα, με γνώμονα την πεποίθηση ότι για την καλύτερη κατανόηση των ζητημάτων που επιχειρεί να εξετάσει η έρευνα, είναι απαραίτητη η αποσαφήνιση όρων και εννοιών, παρατίθεται **γλωσσάρι** με βασική πηγή το σχετικό υλικό του Συμβουλίου της Ευρώπης, το οποίο έχει εμπλουτιστεί με σχόλια ή πρόσθετες πληροφορίες από άλλες πηγές (βλ. Υποενότητα 2.3).

Οι Ενότητες της Έκθεσης που ακολουθούν βασίζονται στην ερευνητική δραστηριότητα που υλοποιήθηκε και παρουσιάζουν τα βήματα που ακολουθήθηκαν, τις ενέργειες που πραγματοποιήθηκαν και τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την ανάλυση και την επεξεργασία των δεδομένων. Πιο συγκεκριμένα, αρχικά

παρουσιάζεται το **μεθοδολογικό πλαίσιο** της έρευνας (βλ. Ενότητα 3) στο οποίο συμπεριλαμβάνονται πληροφορίες για τον σχεδιασμό των επιμέρους ερευνητικών δραστηριοτήτων και τις μεθοδολογικές κατευθύνσεις που επιλέχθηκαν για τη διενέργειά τους. Στην Ενότητα 4 της Έκθεσης παρατίθενται οι **δυσκολίες** και τα **προβλήματα** που προέκυψαν κατά την ερευνητική διαδικασία, καθώς και οι τρόποι που επιλέχθηκαν για την αντιμετώπισή τους, ενώ στην Ενότητα 5 παρουσιάζονται τα **αποτελέσματα** της πρωτογενούς ποιοτικής έρευνας. Ειδικότερα, η Ενότητα με τα αποτελέσματα της έρευνας διαρθρώνεται σε επιμέρους υποενότητες, στις οποίες αναλύονται θεματικά τα ποιοτικά δεδομένα βάσει επιλεγμένων θεωρητικών σχημάτων και προσεγγίσεων. Η Έκθεση συμπληρώνεται με τα βασικά **συμπεράσματα** που αναδεικνύονται από την ανάλυση και επεξεργασία των ερευνητικών δεδομένων, καθώς και τις **προτάσεις** που προέκυψαν από τη σχετική διαδικασία. Στο τέλος του κειμένου παρατίθεται η **βιβλιογραφία** που χρησιμοποιήθηκε για τη συγγραφή της Έκθεσης και **παραρτήματα** που παρέχουν συμπληρωματική πληροφόρηση σχετικά με την έρευνα που υλοποιήθηκε.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι σημαντικό κριτήριο για την οργάνωση της παρούσας Έκθεσης αποτέλεσε το γεγονός πως αυτή αποτελεί το πρώτο στάδιο για τη σύνταξη Οδηγού ευαισθητοποίησης για τα υπό διερεύνηση θέματα, με αποτέλεσμα τα σημεία που επιλέγονται να τονιστούν αποτελούν συγχρόνως τις αιχμές για τη διαμόρφωση αυτού του Οδηγού.

1. Στόχοι και Αντικείμενο της Έρευνας

Η έρευνα σε θέματα διακρίσεων ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού που εκπονήθηκε από το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας είχε ως βασικό σκοπό τη συγκέντρωση και την καταγραφή δεδομένων, καθώς και την ανάλυσή τους σχετικά με τις στάσεις, τις αντιλήψεις και τις διακρίσεις σε θέματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού. Με κεντρικό γνώμονα τη διερεύνηση στάσεων σε θέματα ταυτότητας φύλου, έμφυλων διακρίσεων και διακρίσεων σεξουαλικού προσανατολισμού, σχεδιάστηκαν και υλοποιήθηκαν οι ακόλουθες ερευνητικές ενέργειες:

- Διενέργεια δευτερογενούς έρευνας για την εκ των προτέρων συγκέντρωση πληροφοριών (desk research) σχετικά με τους φορείς που στοχεύουν στην καταπολέμηση των διακρίσεων βάσει σεξουαλικού προσανατολισμού ή/και ταυτότητας φύλου, καθώς και τους φορείς των οποίων οι ομάδες-στόχοι συμπεριλαμβάνουν άτομα που υφίστανται σχετικές διακρίσεις.
- Διενέργεια πρωτογενούς ποιοτικής έρευνας για τη συγκέντρωση και την ανάλυση ποιοτικών δεδομένων σχετικά με το υπό διερεύνηση θεματικό πεδίο.

Ειδικότερα, η **χαρτογράφηση και η καταγραφή φορέων, οργανώσεων και συλλογικοτήτων** (desk research) αποτέλεσε την πρώτη ενέργεια που υλοποιήθηκε κατά την ερευνητική διαδικασία, **στοχεύοντας** στα ακόλουθα:

- Την απόκτηση γνώσης σχετικά με την ανάπτυξη και τη δράση φορέων, οργανώσεων και συλλογικοτήτων που δραστηριοποιούνται στο πεδίο της ταυτότητας φύλου και του σεξουαλικού προσανατολισμού.
- Τη δημιουργία ενός πλήρους καταλόγου φορέων, οργανώσεων και συλλογικοτήτων, προς αξιοποίηση καθ' όλη τη διάρκεια υλοποίησης της Πράξης, στο πλαίσιο της οποίας απαιτείται η ανάπτυξη συνεργασιών με σχετικούς με το αντικείμενό του φορείς, και
- Την υποστήριξη των ενεργειών δικτύωσης της Πράξης και ευρύτερα του Κέντρου Ερευνών για Θέματα Ισότητας, και παράλληλα τη διευκόλυνση της δειγματοληπτικής διαδικασίας στο πλαίσιο διενέργειας των ομάδων εστιασμένης συζήτησης.

Η δεύτερη ερευνητική ενέργεια, που αφορά στη **διενέργεια πρωτογενούς ποιοτικής έρευνας μέσω της διεξαγωγής ομάδων εστιασμένης συζήτησης (focus**

groups), είχε ως βασικό σκοπό την άντληση ποιοτικών δεδομένων, στοιχείων και πληροφοριών, μέσα από μια διαδικασία άμεσης αλληλεπίδρασης των συμμετεχόντων/ουσών, για τη διερεύνηση διακρίσεων και στάσεων σε θέματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού. Ειδικότερα, ενώ οι επιμέρους στόχοι κάθε ομάδας διαφοροποιούνταν ανάλογα με τη σύνθεσή της και την εξειδικευμένη πληροφόρηση που επεδίωκαν να λάβουν οι ερευνήτριες, σε ευρύτερο πλαίσιο, η εν λόγω διαδικασία **στόχευε** στα ακόλουθα:

- Την καταγραφή των αναγκών υποστήριξης και ενίσχυσης ατόμων που υφίστανται διακρίσεις βάσει ταυτότητας φύλου.
- Την καταγραφή στάσεων και αντιλήψεων σε θέματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού, ανάλογα με τη σύνθεση της κάθε ομάδας εστιασμένης συζήτησης.
- Τη συλλογή δεδομένων που αφορούν σε πρωτοβουλίες που έχουν ληφθεί από φορείς, οργανώσεις και συλλογικότητες που δραστηριοποιούνται στο πεδίο της ταυτότητας φύλου και του σεξουαλικού προσανατολισμού.
- Τη διερεύνηση των τρόπων αντιμετώπισης των ατόμων που υφίστανται διακρίσεις λόγω του σεξουαλικού προσανατολισμού τους από φορείς που παρέχουν υποστηρικτικές υπηρεσίες.
- Τον εντοπισμό των διαστάσεων/επιπτώσεων του εκφοβισμού και της εκδήλωσης ρατσιστικών συμπεριφορών για θέματα σεξουαλικού προσανατολισμού ή ταυτότητας φύλου σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής του ατόμου (εκπαίδευση, εργασία, υγεία κ.ά.).
- Την ανάπτυξη προτάσεων πολιτικής για την καταπολέμηση των διακρίσεων σε θέματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού, με βάση τα ποιοτικά δεδομένα των ομάδων εστιασμένη συζήτησης.

2. Βασικές Επισημάνσεις, Θεσμικό Πλαίσιο και Εννοιολογήσεις

Το κείμενο αυτό, όπως ήδη αναφέρθηκε εισαγωγικά, επιδιώκεται να καταστεί μια σημαντική πηγή πληροφόρησης για ζητήματα που σχετίζονται με τις διακρίσεις βάσει ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού. Για τον λόγο αυτόν, σε αυτήν την Ενότητα συμπεριλαμβάνονται υποενότητες που προσφέρουν πληροφορίες επί του συγκεκριμένου πεδίου και αφορούν στην παρουσίαση σχετικών στοιχείων και δεδομένων από άλλους φορείς, τη σύντομη επισκόπηση του ισχύοντος εθνικού θεσμικού πλαισίου, καθώς και την αποσαφήνιση βασικών όρων που συναντώνται στον δημόσιο διάλογο και σε κείμενα που αφορούν ΛΟΑΤΚΙ θέματα.

2.1. Επισημάνσεις και δεδομένα για τις διακρίσεις βάσει ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού

Τα τελευταία χρόνια, η καταγραφή, η μελέτη και η ανάλυση δεδομένων που σχετίζονται με την ταυτότητα φύλου και τον σεξουαλικό προσανατολισμό έχει αποτελέσει αντικείμενο πολλών ερευνητικών προσπαθειών σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Η συνεχώς αυξανόμενη διερεύνηση του συγκεκριμένου πεδίου συνδέεται με πολλές παραμέτρους που σχετίζονται με την εξέλιξη των θεωρητικών προσεγγίσεων για το φύλο, τις διεκδικήσεις σε κοινωνικό επίπεδο και τις προτεραιότητες σε επίπεδο πολιτικής. Οι παράμετρος αυτές έχουν διαδραματίσει σημαντικό ρόλο και έχουν αλληλοτροφοδοτήσει την αύξηση του ενδιαφέροντος για το συγκεκριμένο πεδίο και την ανάδειξη των ΛΟΑΤΚΙ ζητημάτων στον δημόσιο λόγο.

Ήδη από τη δεκαετία του 1980, ο μεταδομιστικός φεμινισμός αναπλαισιώνει την έννοια της έμφυλης ταυτότητας και αναδεικνύει ότι φύλο και «σώμα δεν συνδέονται κατ' ανάγκη μεταξύ τους με σχέση φυσικής και σταθερής συνέχειας αιτίου (βιολογική προδιαγραφή) – αιτιατού (κοινωνικός επικαθορισμός), αλλά αντίθετα εκλαμβάνονται με όρους ατελούς και ασταθούς επιτέλεσης σε συγκεκριμένες συνθήκες λόγου και εξουσίας» (Αθανασίου, 2006α: 66). Λίγα χρόνια αργότερα, στην αρχή της δεκαετίας του '90, η φεμινιστική θεωρία της επιτελεστικότητας ή παραστασιακής επιτέλεσης του φύλου, οδηγεί σε μια νέα προσέγγιση και νοηματοδότηση των ζητημάτων του φύλου και δίνει μια άλλη διάσταση στις πολιτικές ταυτότητας. Ειδικότερα, η θεωρία αυτή, που εισάγεται από την Judith Butler (1990), αναδεικνύει ότι βιολογικό φύλο, κοινωνικό φύλο και σεξουαλικότητα δεν είναι αναγκαίο να προσαρμόζονται στο δίπολο της ετεροφυλοφιλίας και ότι αιτία της μεταξύ τους συνοχής αποτελεί η

επαναλαμβανόμενη επιτέλεση πράξεων (κινήσεις, χειρονομίες, συμπεριφορές) σε ένα κανονιστικό πλαίσιο ετεροκανονικότητας. Συνεπώς, αυτή η θεώρηση αποφυσικοποιεί τη σημασία του βιολογικού φύλου και αποκαλύπτει ακόμα περισσότερο την κοινωνική και πολιτισμική διαμόρφωση και κανονικοποίηση του φύλου μέσα από τις διάφορες ταξικές, οικονομικές, πολιτικές και πολιτισμικές δομές, οι οποίες αντανakλούν την έμφυλη τάξη πραγμάτων (την ετεροκανονικότητα) και συγκροτούν το φύλο μέσα από τους ρόλους που το υποκείμενο καλείται να επιτελέσει στον κοινωνικό και πολιτικό του βίο.

Οι προβληματισμοί για το φύλο, τη σεξουαλικότητα και το σώμα ανανεώνουν το θεωρητικό ενδιαφέρον για την κριτική της κυριαρχίας της ετεροφυλοφιλίας. Σε αυτήν τη βάση αναπτύσσονται νέες μελέτες και προσεγγίσεις για τη σεξουαλικότητα καθώς και την queer θεωρία,¹ που επιδιώκουν να παρουσιάσουν την αλληλεπίδραση των κατηγοριών «ομοφυλόφιλος/η», «λεσβία», «ετερόφυλος/η»,² να ανατρέψουν τη γενετική αντίληψη της ομοφυλοφιλίας, δίνοντας έμφαση στην ανάλυση του κοινωνικού και πολιτικού πλαισίου της σεξουαλικότητας, να αναδείξουν τις έμφυλες ταυτότητες ως αμφίλογες και ενδεχομενικές επιτελέσεις (Αθανασίου, 2006α: 65) και να εξηγήσουν τη συγκρότηση της ιδέας της σεξουαλικότητας (Sedgwick, 1990). Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσονται ευρύτερες θεωρητικές αναλύσεις για την παρουσίαση της διαδικασίας εξέλιξης του υποκειμένου, την ανάλυση της συνεχούς μεταβολής της έννοιας της κοινωνικής και πολιτικής ταυτότητας και την κριτική θεώρηση της ταξινόμησης κοινωνικών ταυτοτήτων,³ και περιθωριοποίησης των διαφορετικών (Wittig, 2006: 420), με βάση την κυρίαρχη - ιδανική ταυτότητα των ηγεμονικών τακτικών και λόγων⁴ (Wittig, 1992: 2).

Οι παράμετροι των σχετικών θεωρητικών τάσεων είναι δύσκολο να κατηγοριοποιηθούν, ωστόσο σημαντικά ζητήματα που αναδεικνύονται μέσα από αυτές αποτελούν: ο τρόπος προσδιορισμού της σεξουαλικότητας και η συσχέτισή της με τη διαμόρφωση κοινωνικών ταυτοτήτων, κοινοτήτων και διαφόρων μορφών

¹ Η επισκόπηση και η παρουσίαση αυτών των προσεγγίσεων δεν αποτελεί αντικείμενο της παρούσας Έκθεσης. Ωστόσο, χρήσιμες πηγές για σχετική μελέτη αποτελούν, ενδεικτικά τα ακόλουθα: Γιαννακόπουλος, Κ. (επιμ.) (2006), *Σεξουαλικότητα. Θεωρίες και πολιτικές της ανθρωπολογίας*, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθανασίου, Α. (επιμ.) (2006), *Φεμινιστική Θεωρία και Πολιτισμική Κριτική*, Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος, Green, A.I. (2007), *Queer Theory and Sociology: Locating the Subject and the Self in Sexuality Studies*, *Sociological Theory* 25.1 26-45.

² Βλ. το λήμμα της ΦυλοΠαιδείας «Φύλο και πολιτικές ταυτότητας», της Μίνας Καραβαντά: <https://goo.gl/vUggk4>

³ Βλ. στο ίδιο.

⁴ Ο λόγος «αναφέρεται σε μια ιστορικά, κοινωνικά και θεσμικά συγκεκριμένη δομή αποφάνσεων, όρων, κατηγοριών και πεποιθήσεων» (Scott, 2006: 144).

κοινωνικής δράσης, η αμφισβήτηση και ανατροπή της ετεροφυλοφιλίας ως μοναδικής φυσικής και φυσιολογικής έκφρασης της σεξουαλικότητας, η καταπίεση και οι διακρίσεις που υφίστανται τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα (Καφίρη, 2002: 28-30). Οι νέες θεωρητικές προσεγγίσεις θέτουν σε διαπραγμάτευση νέες πτυχές του πεδίου και σε συνδυασμό με τις σύγχρονες διεκδικήσεις της ΛΟΑΤΚΙ κοινότητας, που ενδυναμώνονται από τις θεωρήσεις αυτές, αναδεικνύουν -σε επίπεδο παρεμβάσεων- τις διακρίσεις βάσει ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού. Σε αυτήν την κατεύθυνση εντείνονται οι σχετικές ερευνητικές προσπάθειες και καταγράφονται εξελίξεις σε θεσμικό επίπεδο (βλ. Υποενότητα 2.2.), οι οποίες εντάσσονται στο επίπεδο της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η έρευνα που διεξήχθη από το ΚΕΘΙ και παρουσιάζεται αναλυτικά στη συνέχεια της παρούσας Έκθεσης (βλ. Ενότητα 5) εστιάζει στη διερεύνηση των **διακρίσεων** που υφίστανται άτομα εξαιτίας του σεξουαλικού τους προσανατολισμού ή/και της ταυτότητας φύλου τους. Διακρίσεις και βία ενάντια σε ομοφυλόφιλα και τρανς άτομα συναντώνται με διάφορες μορφές και σε διάφορες περιόδους. Ειδικότερα, θεσμική προκατάληψη, διάκριση και βία συναντάμε από τις πρακτικές εξόντωσης ομοφυλόφιλων ατόμων στα ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης έως τους νόμους που ποινικοποιούν τη σεξουαλική επαφή μεταξύ ατόμων του ίδιου φύλου, καθώς και την αντιμετώπιση του σεξουαλικού προσανατολισμού και της ταυτότητας φύλου ως διαταραχές στα επίσημα ψυχιατρικά εγχειρίδια. Σύμφωνα με διεθνείς οργανισμούς, οι διακρίσεις στις οποίες υπόκεινται άνθρωποι λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου είναι ιδιαίτερα διαδεδομένες και παίρνουν τη μορφή της αποστέρησης ανθρωπίνων δικαιωμάτων, προσβολών της αξιοπρέπειας, κακοποίησης και εγκληματικών ενεργειών (βλ. ενδεικτικά παρακάτω τα σχετικά στοιχεία που παρατίθενται). Σε έρευνες που έγιναν στις ΗΠΑ διαπιστώθηκε πως τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα είναι περισσότερο εκτεθειμένα σε προκαταλήψεις και διακρίσεις από άλλες κοινωνικές ομάδες (Mays & Cochran, 2001). Συνεπώς, παρενοχλητικές ενέργειες που συνδέονται με ανοιχτή έκφραση μίσους, καθώς και εγκλήματα που έχουν ως κίνητρο το μίσος, αποτελούν συχνά βιωμένη εμπειρία των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων και ιδιαίτερα των τρανς (βλ. ενδεικτικά τα σχετικά στοιχεία που παρατίθενται παρακάτω).

Συχνά, τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα επιχειρούν να αποφύγουν την εκδήλωση παρενοχλητικών συμπεριφορών σε βάρος τους ή να «διαχειριστούν» τη δημόσια ταυτότητά τους, αποκρύπτοντας το χαρακτηριστικό αυτό που αποτελεί «**κοινωνικό**

στίγμα». Ειδικότερα, παραπέμποντας στο κλασικό του έργο για το κοινωνικό στίγμα, ο Goffman (2001) παρατήρησε πως τα άτομα που δεν φέρουν ένα ορατό στίγμα (μειονεξία, ατέλεια, ψεγάδι, ελάττωμα), επιχειρούν να διαχειριστούν τη δημόσια ταυτότητά τους, κρύβοντας το χαρακτηριστικό αυτό «περνώντας» τον εαυτό τους ως κάποιον/α άλλον/η ο/η οποίος/α δεν έχει αυτό το χαρακτηριστικό.

Ωστόσο, αυτή η διαδικασία που επιτρέπει στα άτομα να αποφεύγουν τις προκαταλήψεις και τη διάκριση, έχει σημαντικές **επιπτώσεις**. Σύμφωνα με τους Smart και Wegner (2000), η μακροπρόθεσμη απόκρυψη αυτού που βιώνεται ως στίγμα επιβάλλει ένα ανυπολόγιστο γνωστικό βάρος στο άτομο, το οποίο καλείται διαρκώς να ελέγχει το περιβάλλον του, ώστε να ρυθμίζει πιθανά «ίχνη» στις κινήσεις, τα λόγια και τη συμπεριφορά του. Οι Smart και Wegner (1999) εξηγούν πως η προσπάθεια του ατόμου να κρατήσει το στίγμα κρυφό καταλήγει σε εμμονή και περιγράφουν αυτήν την κατάσταση ως «**ιδιωτική κόλαση**». Αυτή η διαρκής επαγρύπνηση και ο διανοητικός φόρτος οδηγεί σε υψηλό, διαρκές άγχος στο πλαίσιο της ομοφυλόφιλης σχέσης, η οποία υποβάλλεται διαρκώς στο κόστος της διατήρησης της μυστικότητας (Foster & Campbell, 2005). Το άτομο διαρκώς επιτηρεί τη συμπεριφορά του, τις κινήσεις του, τον τρόπο που ντύνεται, μιλά, περπατά, περιορίζοντας έτσι τις κοινωνικές του επαφές, τα ενδιαφέροντά του και την έκφρασή του από φόβο μήπως «αποκαλυφθεί». Έτσι, το άτομο μαθαίνει να λειτουργεί στη βάση της «εξαπάτησης» κάτι που σταδιακά του δημιουργεί την πεποίθηση διαφορετικότητας και κατωτερότητας (Hetrick & Martin, 1987: 35-36).

Η εσωτερίκευση των αρνητικών στάσεων για την ομοφυλοφιλία και τη διεμφυλικότητα αποτελεί τη μεταφορά των αρνητικών στάσεων για τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα στον εαυτό και αποτελεί ένα είδος αυτοστιγματισμού (Williamson, 2000). Αυτή η διαδικασία αποτελεί μια από τις συνέπειες αυτού που ονομάζεται **μειονοτικό στρες** (minority stress)⁵ το οποίο εσωτερικεύεται με έναν «ύπουλο» και υπόγειο τρόπο ακόμη και από τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα τα οποία έχουν καταφέρει με αυτόν τον τρόπο να αποφύγουν περιστατικά προκατάληψης και διάκρισης (Meyer, 2003). Στο πλαίσιο των σεξουαλικών ταυτοτήτων, οι προκαταλήψεις σε σχέση με τη σεξουαλικότητα προκαλούν στρες στα άτομα με αποτέλεσμα να δυσχεραίνουν την υγεία τους (Herek, 2000). Η κατάσταση στρες μπορεί να προέρχεται είτε από την άμεση έκθεση σε στρεσογόνα γεγονότα και καταστάσεις (προσβολές, σωματική βία, απομόνωση), είτε

⁵ Το μειονοτικό στρες αποτελεί μια έννοια που χρησιμοποιείται για να περιγράψει την κατάσταση που βιώνει ένα άτομο, το οποίο ανήκει σε μια κοινωνικά στιγματισμένη ομάδα ως αποτέλεσμα της κοινωνικά μειονεκτικής του θέσης.

από την «προσδοκία» ότι τέτοια γεγονότα και καταστάσεις θα συμβούν κάτι που, από την πλευρά του ατόμου, συνοδεύεται με υπερεγρήγορη ή και με την εσωτερίκευση των αρνητικών στάσεων για τον σεξουαλικό προσανατολισμό και τις έμφυλες ταυτότητες. Αν και συνδέεται με τα πρώιμα στάδια της διαδικασίας συνειδητοποίησης και κοινοποίησης της ταυτότητας, η εσωτερικευμένη ομοφοβία και τρανσφοβία επιμένει λόγω της διαρκούς έκθεσης σε αρνητικές στάσεις για την ομοφυλοφιλία και τη διεμφυλικότητα, οι οποίες είναι διάχυτες στο κοινωνικό πεδίο. Η εσωτερικευμένη ομοφοβία/τρανσφοβία παραμένει συγκαλυμμένη, έτσι που το άτομο πολλές φορές μπορεί να δρα με τρόπο που υπονομεύει την καθημερινότητά του και τις επιλογές του, αν και φαίνεται να έχει αποδεχθεί και να έχει κοινοποιήσει την ταυτότητά του (Gonsiorek, 1988).

Έρευνες που προσεγγίζουν την έννοια της «απειλής του στερεοτύπου», έχουν δείξει πως η προσδοκία ότι ένα άτομο θα αντιμετωπιστεί αρνητικά βάσει ενός χαρακτηριστικού, οδηγεί σε μειωμένη απόδοση σε διανοητικά έργα όταν αυτό το χαρακτηριστικό είναι παρόν στο πεδίο (Steele, 1997). Η διαρκής παρουσία του αρνητικού στερεοτύπου οδηγεί σταδιακά στην απομάκρυνση του ατόμου από το πεδίο στο οποίο συμβαίνει αυτή η απειλή (π.χ. σχολικό περιβάλλον). Στη σχετική βιβλιογραφία υπάρχει η διαφοροποίηση ανάμεσα στη διαχείριση που συμβαίνει σε προσωπικό επίπεδο και μπορεί να αφορά την προσωπικότητα, τις ικανότητες κάποιου/ας να αντιμετωπίζει στρεσογόνες καταστάσεις και τη διαχείριση που αφορά το επίπεδο της ομάδας. Αυτός ο διαχωρισμός αφορά όλες τις μειονοτικές ομάδες (Branscombe & Ellemers, 1998).

Σημαντική στιγμή στην ανάπτυξη της ταυτότητας των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων που τους επιτρέπει τη συγκρότηση μιας αυθεντικής και σταθερής αίσθησης για τον εαυτό, την καλλιέργεια μιας θετικής μειοψηφικής ταυτότητας (Wells & Kline, 1987) και την αντιμετώπιση των αρνητικών επιπτώσεων της διαχείρισης της ταυτότητας (Cain, 1991), αποτελεί η κοινοποίηση της ταυτότητας (coming out). Η διαδικασία της κοινοποίησης της ταυτότητας δεν είναι μια ευθύγραμμη διαδικασία που συντελείται «μία κι έξω», αλλά αντανακλά μια δυναμική σχέση του τρόπου που τα άτομα βιώνουν την ταυτότητά τους από πλαίσιο σε πλαίσιο. Έτσι, η κοινοποίηση μπορεί να είναι επιλεκτική, ενώ η πλήρης κοινοποίηση σε όλα τα πεδία της ζωής, αφορά μόνο ένα μικρό ποσοστό (D' Augelli & Grossman, 2001). Τα άτομα ταλαντεύονται ανάμεσα στην απόκρυψη και την κοινοποίηση, με την απόκρυψη να υιοθετείται βραχυπρόθεσμα για

την αποφυγή της διάκρισης κάτι που όμως μακροπρόθεσμα –όπως ήδη παρουσιάστηκε– οδηγεί σε υψηλά επίπεδα άγχους (Miller & Major, 2000). Η κοινοποίηση της ταυτότητας, παρά τα οφέλη, δεν αποτελεί επιλογή της πλειοψηφίας των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων, καθώς προϋποθέτει την αξιολόγηση πολλαπλών κοινωνικών και προσωπικών παραγόντων.

Ωστόσο, η διαδικασία αυτή συχνά συνοδεύεται από αρνητικά αποτελέσματα. Έρευνες έχουν δείξει πως η κοινοποίηση της ταυτότητας από τα νεαρά ΛΟΑΤΚΙ άτομα στο οικογενειακό περιβάλλον, έχει ως συνέπεια τη λεκτική και σωματική κακοποίησή τους (D' Augelli, Hershberger & Pilkington, 1998). Σε κάθε περίπτωση τα άτομα καλούνται να ελέγξουν τον τρόπο που μπορούν να διαχειριστούν τις συνέπειες αυτής της κοινοποίησης με στόχο να αποφύγουν τη διάκριση ή την κακοποίηση. Προϋπόθεση για οποιαδήποτε μορφή κοινοποίησης της ταυτότητας, αποτελεί η παραδοχή στον εαυτό στοιχείων αυτής της ταυτότητας, ακόμη και αν αυτή δεν έχει συγκροτηθεί πλήρως.

Η συγκρότηση της ταυτότητας ομοφυλόφιλης ταυτότητας έχει περιγραφεί ως διαδικασία που περιλαμβάνει μια σειρά από στάδια, καθώς το άτομα προσπαθούν σταδιακά να διαχειριστούν συγκρούσεις ανάμεσα σε αυτό που αισθάνονται και συνειδητοποιούν για τον εαυτό τους και στο διαπροσωπικό τους περιβάλλον (Cass, 1979). Αυτή η διαδικασία ξεκινά από τη **σύγχυση** που ακολουθεί τη συνειδητοποίηση σκέψεων, συναισθημάτων και συμπεριφορών με ομοφυλόφιλο περιεχόμενο. Τα άτομα νομίζουν πως είναι τα μόνα που νιώθουν έτσι. Σε ένα επόμενο στάδιο, **αποδέχονται το ενδεχόμενο η ταυτότητά τους να διαφέρει** και αρχίζουν να εξετάζουν τι αυτό συνεπάγεται. Αυτή η φάση μπορεί να συνοδεύεται από αναζήτηση πληροφοριών σε σχέση με τη σεξουαλική ταυτότητα και την επιλεκτική κοινοποίηση της ταυτότητας. Η στήριξη σε αυτήν τη φάση είναι απαραίτητη για την αντιμετώπιση της ντροπής που συνδέεται με την **εσωτερίκευση της ομοφοβίας**, η οποία προέρχεται από την ετεροκανονική κυρίαρχη κουλτούρα. Ακολουθεί μια κατάσταση όπου τα άτομα συνειδητοποιούν ότι δεν είναι τα μόνα που βιώνουν την ταυτότητά τους με αυτόν τον τρόπο και αναζητούν ανθρώπους που μοιράζονται την ίδια εμπειρία. Είναι η **φάση της ανοχής** της ταυτότητας. Σε ένα επόμενο στάδιο, **αποδέχονται** την ταυτότητά τους και αρχίζουν να την επενδύουν με θετικό νόημα, αναζητούν και έρχονται σε επαφή με την ΛΟΑΤΚΙ κουλτούρα, επιζητούν στήριξη, αντιπαρατίθενται με σκέψεις και συναισθήματα που σχετίζονται με την εσωτερίκευση της ομοφοβίας, βιώνουν κάποιο είδος πένθους καθώς απομακρύνονται από τις ετεροκανονικές προσδοκίες και

ασφάλειες. Η ταυτότητα μπορεί να λάβει πολιτικά χαρακτηριστικά, έναν διαχωρισμό της μορφής «εμείς και οι άλλοι», καθώς και **συναισθήματα περηφάνιας** και οργής για τις διακρίσεις και την καταπίεση που υφίστανται τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα. Έτσι, η ταυτότητα από προσωπική γίνεται κοινωνική με όρους της θεωρίας της Κοινωνικής Ταυτότητας (Tajfel & Turner, 1986). Σε ένα τελικό στάδιο, τα άτομα ενσωματώνουν στη σεξουαλική τους ταυτότητα και άλλες διαστάσεις του εαυτού.

Αν και η υπόθεση της γραμμικότητας των σταδίων που προτείνει η Cass έχει δεχθεί κριτική, το μοντέλο παραμένει ιδιαίτερα διαδεδομένο ως σχήμα για την κατανόηση της διαδικασίας συγκρότησης της ομοφυλόφιλης ταυτότητας. Άλλες προσεγγίσεις βλέπουν δύο παράλληλες διαδικασίες: η μία αφορά την εσωτερική συνειδητοποίηση και την αποδοχή του εαυτού και η άλλη αφορά τις πλευρές της αίσθησης του ανήκειν και της συμμετοχής στην ΛΟΑΤΚΙ κοινότητα (Fassinger & McCann, 1996). Σύμφωνα με αυτές τις προσεγγίσεις, και οι δύο διαδικασίες περιλαμβάνουν στάδια συνειδητοποίησης της διαφορετικότητας, πειραματισμού και αναζήτησης, εμπάθυνσης και δέσμευσης στη σεξουαλική ταυτότητα, εσωτερίκευσης και σύνθεσης με άλλες όψεις της ταυτότητας. Στην περίπτωση της ένταξης και συμμετοχής των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων στη ΛΟΑΤΚΙ κοινότητα, περιλαμβάνεται και η συνειδητοποίηση της μειονοτικής ταυτότητας και η αναζήτηση του τρόπου με τον οποίον αυτή διαπλέκεται με άλλες διαστάσεις.

Πέρα από τις διακρίσεις που εκφράζονται με έκδηλο τρόπο, σημαντικό πεδίο διερεύνησης των κοινωνικών στάσεων και των συμπεριφορών απέναντι σε ΛΟΑΤΚΙ άτομα αποτελεί ο εντοπισμός **αθέατων, καθημερινών διακρίσεων (microaggressions)**. Η έννοια των αθέατων/καθημερινών/λεπτών διακρίσεων εμφανίζεται για πρώτη φορά στη βιβλιογραφία για τη μελέτη των φυλετικών διακρίσεων και χρησιμοποιείται για να περιγράψει αυτές τις σύντομες, καθημερινές εκφράσεις, που μπορεί να εμφανίζονται συχνά ως χειρονομίες, εκφράσεις ή/και ύφος, οι οποίες στέλνουν υποτιμητικά ή απαξιωτικά μηνύματα σε ανθρώπους που ανήκουν σε μειονότητες (Sue & al., 2007: 272-273).

Οι θεωρίες που μελετούν και προσεγγίζουν αυτές τις μορφές διακρίσεων αντιμετωπίζουν την προκατάληψη και τη διάκριση πέρα από το πλαίσιο της ευθείας έκφρασης αντιπάθειας ή αποστροφής απέναντι σε ένα άτομο ή μια κοινωνική ομάδα. Σύμφωνα με τους Glick & Fiske (2000) το περιεχόμενο των στερεοτύπων αποτελεί συνάρτηση δύο διαστάσεων: του είδους της σχέσης που έχει αυτός/ή που κρίνει με το

άτομο ή την ομάδα (συμπαθής ή αντιπαθής) και της κοινωνικής δύναμης που θεωρεί ότι αυτό το άτομο ή η ομάδα έχει (ισχυρή ή αδύναμη). Με αυτήν την έννοια, ακόμα και εκφράσεις, οι οποίες φαίνονται να έχουν θετικό περιεχόμενο αποτελούν επίσης μορφή διάκρισης (π.χ. καλοπροαίρετος σεξισμός) γιατί συγχρόνως υπονοούν μια σχέση κυριαρχίας. Στην ίδια λογική, τα στερεότυπα, όπως και πολλές καθημερινές εκφράσεις, αντιλήψεις και πεποιθήσεις αναπαράγονται αυτόματα με έναν τρόπο που δικαιολογεί υπάρχουσες σχέσεις μεταξύ των κοινωνικών ομάδων εντός του κοινωνικού συστήματος. Αυτή είναι η ιδέα της εκλογίκευσης και της νομιμοποίησης του συστήματος (Jost & Banaji, 1994) σύμφωνα με την οποία πολλές καθημερινές εκφράσεις, αν και φαινομενικά αθώες, εκλογικεύουν, δικαιολογούν και αναπαράγουν κυρίαρχες ιδέες και αντιλήψεις, όπως επίσης και σχέσεις ανισότητας εντός του κοινωνικού πλαισίου.

Οι αθέατες, καθημερινές διακρίσεις (microaggressions) αποτελούν εμπρόθετες ή μη, λεκτικές ή μη λεκτικές, συμπεριφορικές προσβολές ή προσβολές που αναπαράγονται από το περιβάλλον, οι οποίες επικοινωνούν επιθετικά, υποτιμητικά ή αρνητικά υπονοούμενα για μια συγκεκριμένη ομάδα ανθρώπων. Δεν περιορίζονται μόνο στις αλληλεπιδράσεις μεταξύ ατόμων, καθώς μπορεί να (μην) υπάρχουν ως μηνύματα στο περιβάλλον (π.χ. απουσία αναφορών). Ένα βασικό χαρακτηριστικό αυτών των διακρίσεων είναι ότι συχνά είναι αόρατες τόσο στο άτομο που προβαίνει σε αυτές, όσο και στον/στην αποδέκτη/τρια τους. Με τον τρόπο αυτόν, στην πλευρά του/της αποδέκτη/τριας παραμένει το βασανιστικό ερώτημα αν συνέβη διάκριση ή όχι (Crocker & Major, 1989), καθώς συγχρόνως μπορεί να είναι πιθανές και άλλες ερμηνείες. Έτσι, συχνά αυτό που μένει όταν ένα άτομο έχει υποστεί αυτού του είδους τις διακρίσεις, είναι μια θολή αίσθηση ότι έχει δεχθεί επίθεση ή έχει προσβληθεί, χωρίς όμως να είναι σε θέση να το προσδιορίσει ακριβώς.

Η αντιμετώπιση των αθέατων/καθημερινών διακρίσεων αναδεικνύει μια σειρά από αντιφάσεις και συγκρούσεις. Καταρχήν, το ζήτημα της διαφορετικής αντίληψης ανθρώπων που βρίσκονται σε διαφορετική θέση ως προς την κοινωνική τους δύναμη, ανάμεσα σε ανθρώπους που ανήκουν σε κυρίαρχες και μειοψηφικές ομάδες. Οι περισσότεροι άνθρωποι που ανήκουν σε μειοψηφίες βιώνουν πολύ συχνά μια σειρά από περιστατικά διακριτικής μεταχείρισης, όπως: αγνοούνται από υπηρεσίες, λαμβάνουν φτωχές υπηρεσίες, γίνονται αποδέκτες/τριες αγενούς συμπεριφοράς ή αντιμετωπίζονται με φόβο από ανθρώπους που δεν γνωρίζουν (Sellers & Shelton, 2003). Αυτή είναι μια διαφορετική πραγματικότητα από αυτήν που βιώνουν μέλη

κυρίαρχων κοινωνικά ομάδων, τα οποία είναι δύσκολο να την αντιληφθούν. Επίσης, οι αθέατες/καθημερινές διακρίσεις, επειδή είναι λεπτές και συχνά συμβαίνουν χωρίς πρόθεση, δεν γίνονται παραδεκτές, και το θύμα εμφανίζεται ως «υπερευαίσθητο» ή ότι «αντέδρασε υπερβολικά». Οι δράστες συχνά αρνούνται την πρόθεση ή το προσβλητικό περιεχόμενο, αφήνοντας τα θύματα και όσους/ες παρίστανται με τη σύγχυση αν αυτό όντως συνέβη, δεχόμενοι/ες στήριξη για την άδικη επίθεση που δέχθηκαν. Επιπλέον, αυτές οι διακρίσεις επειδή είναι λεπτές, εκθέτουν το θύμα σε έναν καταϊγισμό ερωτήσεων για το τί συνέβη πραγματικά, για την ύπαρξη πρόθεσης, για τον τρόπο αντίδρασης, για τον τρόπο που μπορεί να υποστηρίξει τον εαυτό του/της, για το αν αξίζει να το κάνει κ.λπ.

Η εμπειρία των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων μοιράζεται αρκετά στοιχεία με αυτή άλλων κοινωνικά περιθωριοποιημένων ομάδων. Παρόλα αυτά, η κοινωνική τους **αορατότητα** εκθέτει σε μια μοναδική ψυχολογική και κοινωνική εμπειρία, η οποία είναι σημαντικό να κατανοηθεί. Η αορατότητα αυτή δεν είναι μόνο ψυχολογική αλλά και φυσική. Είναι πιθανό, ΛΟΑΤΚΙ άτομα λόγω της αορατότητάς τους να εκτίθενται πιο συχνά σε μορφές αθέατης/καθημερινής διάκρισης από ότι μέλη άλλων κοινωνικών ομάδων τα οποία είναι ορατά.

Η **ομοφοβία** και **τρανσοφοβία** που υπονοούν έναν «παράλογο φόβο» και χρησιμοποιούνται ως όροι για να περιγράψουν τις αρνητικές στάσεις απέναντι στην ομοφυλόφιλα και τρανς άτομα (για ορισμό βλ. σχετικά Υποενότητα 2.3.), αποτελούν μια πιο εμφανή μορφή διάκρισης βάσει σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου. Από την άλλη, η υπόθεση της **ετεροκανονικότητας** (για ορισμό βλ. σχετικά Υποενότητα 2.3.) που θεωρεί φυσικό ή κανονικό τον διαχωρισμό των ανθρώπων σε δύο συμπληρωματικά φύλα (άνδρες και γυναίκες) και την ετεροφυλοφιλία ως τον φυσιολογικό σεξουαλικό προσανατολισμό, βρίσκεται στη βάση των αθέατων, καθημερινών διακρίσεων. Ειδικότερα, στο πλαίσιο της ταυτότητας φύλου και του σεξουαλικού προσανατολισμού, οι αθέατες καθημερινές διακρίσεις αποτελούν λεπτές στάσεις, οι οποίες μεταφέρουν το μήνυμα ότι η σεξουαλική ταυτότητα ή η ταυτότητα φύλου κάποιου/ας έχει λιγότερη αξία από αυτήν που αποδίδεται στις ταυτότητες της κυρίαρχης κουλτούρας. Οι αθέατες/καθημερινές διακρίσεις σε σχέση με την ταυτότητα φύλου και τον σεξουαλικό προσανατολισμό συμβαίνουν σε ένα πλαίσιο, το οποίο θεωρεί ως δεδομένη την ετεροφυλόφιλη κανονικότητα και το δυαδικό φύλο και έχουν ως στόχο την ομάδα ή το άτομο (Nadal, Rivera & Corpus, 2010).

Η απουσία αναφορών σε ΛΟΑΤΚΙ άτομα ή η αγνόηση ταυτοτήτων φύλου από ένα πλαίσιο (π.χ. εκπαίδευση, υγεία, ΜΜΕ, νομοθεσία) οδηγούν αναπόφευκτα στην έκθεση ατόμων που δεν εντάσσονται στο πλαίσιο της ετεροκανονικότητας, σε αθέατες, καθημερινές διακρίσεις, σε παρεξηγήσεις και παρανοήσεις. Ενδεικτικά, στον χώρο της υγείας αυτή η έκθεση μπορεί να λαμβάνει τη μορφή της χρήσης ακατάλληλης ορολογίας που έχει ως πιθανή συνέπεια την αποφυγή της επαφής με υπηρεσίες του συστήματος υγείας και την καθυστέρηση ανάληψης δράσης για ένα θέμα υγείας. Επίσης, στον χώρο της εκπαίδευσης η έκθεση αυτή δημιουργεί εμπόδια στην ίση πρόσβαση και στις ίσες ευκαιρίες. Άλλα παραδείγματα εκδήλωσης αθέατων διακρίσεων (microaggressions) σχετίζονται με τη σύνδεση των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων με το σεξ, την ομοφοβική αντίληψη ότι η ομοφυλοφιλία είναι μεταδοτική και συνεπώς η προβολή της μπορεί να επηρεάσει τους «(ετερο)κανονικούς» ανθρώπους, τη χρήση ετεροκανονικής γλώσσας και ορολογίας για να περιγράψει τη ΛΟΑΤΚΙ εμπειρία (π.χ. η χρήση της λέξης «επιλογή» αντί για «προσανατολισμό» όσον αφορά τη σεξουαλικότητα), τη χρήση θρησκευτικών όρων (αμαρτία), τις περιγραφές της ΛΟΑΤΚΙ εμπειρίας με όρους διαταραχής, κ.ά.

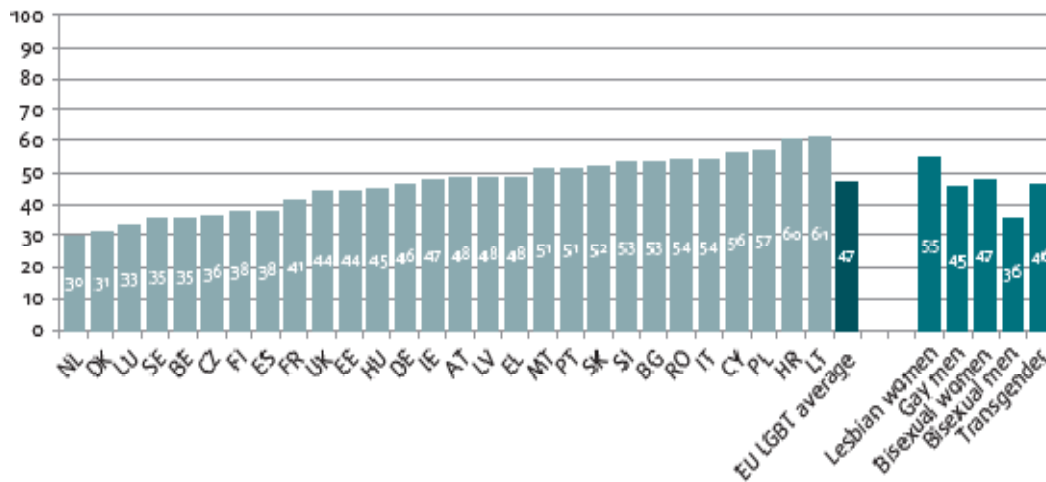
Η αναγνώριση αυτών των αθέατων, καθημερινών διακρίσεων αποτελεί ένα σημαντικό βήμα στην αμφισβήτηση του πλαισίου που τις παράγει ως «καθιερωμένες» και στην ενεργητική υιοθέτηση μιας στάσης, η οποία λαμβάνει υπόψη τον ρόλο που διαδραματίζει η κοινωνική ισχύς στον τρόπο που βιώνονται και εκφράζονται οι σεξουαλικές ταυτότητες, οι διακρίσεις και οι αποκλεισμοί (Sue, 2010: 73).

Για την Ελλάδα, οι πηγές άντλησης δεδομένων σε θέματα διακρίσεων βάσει ταυτότητας φύλου ή/και σεξουαλικού προσανατολισμού, είναι περιορισμένες. Σημαντική σχετική πληροφόρηση παρέχεται μέσα από τα αποτελέσματα της έρευνας που διενήργησε ο **Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων** (FRA) της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 2012 στα Κράτη-Μέλη της ΕΕ και αφορούσε σε ευρείας κλίμακας συλλογή εμπειρικών στοιχείων από άτομα ηλικίας 18 ετών και άνω, τα οποία θεωρούν τους εαυτούς τους λεσβίες, ομοφυλόφιλους, αμφιφυλόφιλους/ες ή διεμφυλικούς/ές. Η έρευνα αυτή στόχευε να καταγράψει τις εμπειρίες διακρίσεων των συμμετεχόντων/ουσών σε διάφορους χώρους (εργασία, εκπαίδευση, υγεία, κοινωνικές υπηρεσίες και δημόσιους χώρους) (FRA, 2014a).

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η έρευνα έδειξε ότι το ήμισυ σχεδόν των ερωτώμενων έχει υποστεί διακρίσεις ή παρενόχληση λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού ή/και

ταυτότητας φύλου (έως και δώδεκα μήνες πριν από την έρευνα) (βλ. Διάγραμμα 1), με τα μεγαλύτερα ποσοστά να αφορούν λεσβίες (55%), άτομα ηλικίας 18-24 ετών (57%) και άτομα με πολύ χαμηλά εισοδήματα (52%).

Διάγραμμα 1. Ποσοστό ερωτώμενων που βίωσαν διάκριση ή παρενόχληση βάσει σεξουαλικού προσανατολισμού, ανά χώρα και ανά ΛΟΑΤΚΙ ομάδα

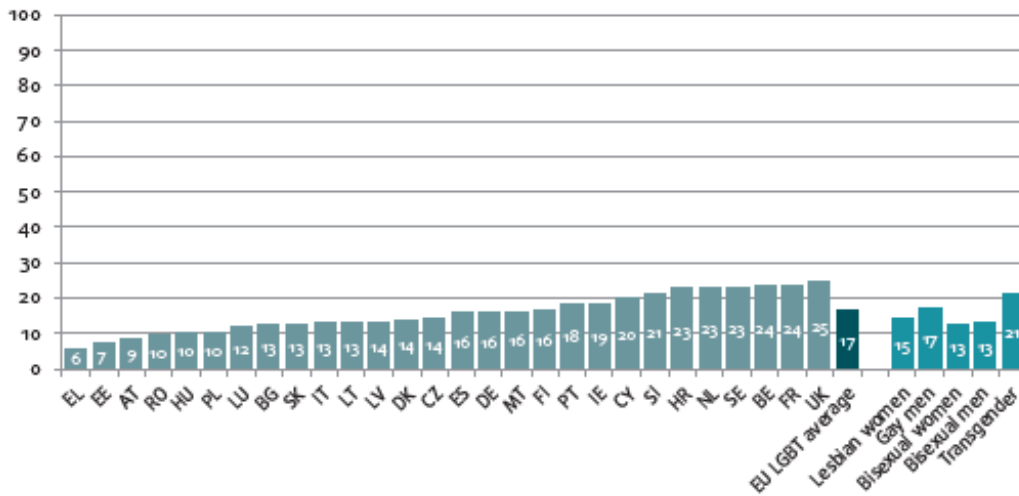

Πηγή: FRA, EU LGBT Survey, 2012

Επιπλέον, το 50% των ερωτώμενων θεωρεί ότι η χρήση προσβλητικών εκφράσεων εναντίον ΛΟΑΤΚΙ ατόμων από πολιτικά πρόσωπα είναι διαδεδομένη στη χώρα όπου διαμένει και το ίδιο ποσοστό ότι αποφεύγει ορισμένα μέρη επειδή φοβάται ότι θα πέσει θύμα επίθεσης, απειλής ή παρενόχλησης. Σε σύγκριση με τις υπόλοιπες ομάδες, οι διεμφυλικοί/ές ερωτώμενοι/ες δήλωσαν σε μεγαλύτερο ποσοστό ότι έχουν υποστεί προσωπικά διακρίσεις ή ότι έχουν πέσει θύματα βίας.

Από την επισκόπηση των αποτελεσμάτων προκύπτει ότι το 48% των ερωτώμενων στην **Ελλάδα** δήλωσε ότι έχει βιώσει διάκριση ή παρενόχληση βάσει σεξουαλικού προσανατολισμού, ενώ η Ελλάδα συγκαταλέγεται στις χώρες με τα μεγαλύτερα ποσοστά συμμετεχόντων/ουσών που δήλωσαν ότι έχουν υποστεί διάκριση λόγω της ταυτότητας φύλου ή/και σεξουαλικού προσανατολισμού σε μαγαζί (FRA, 2014a: 42). Παράλληλα, μόλις το 22% των ερωτώμενων από την Ελλάδα δήλωσε ότι γνωρίζει κάποιον εθνικό νόμο που απαγορεύει τις διακρίσεις στην απασχόληση βάσει σεξουαλικού προσανατολισμού, και μόλις το 23% βάσει ταυτότητας φύλου (FRA, 2014a: 43 & 44). Επιπροσθέτως, μόνο το 6% των συμμετεχόντων/ουσών από την Ελλάδα, κατήγγειλε το πιο πρόσφατο περιστατικό βίας με κίνητρο μίσος (βλ. Διάγραμμα 2) και το 2% αντίστοιχο περιστατικό παρενόχλησης στην Αστυνομία (FRA, 2014a: 68 & 77).

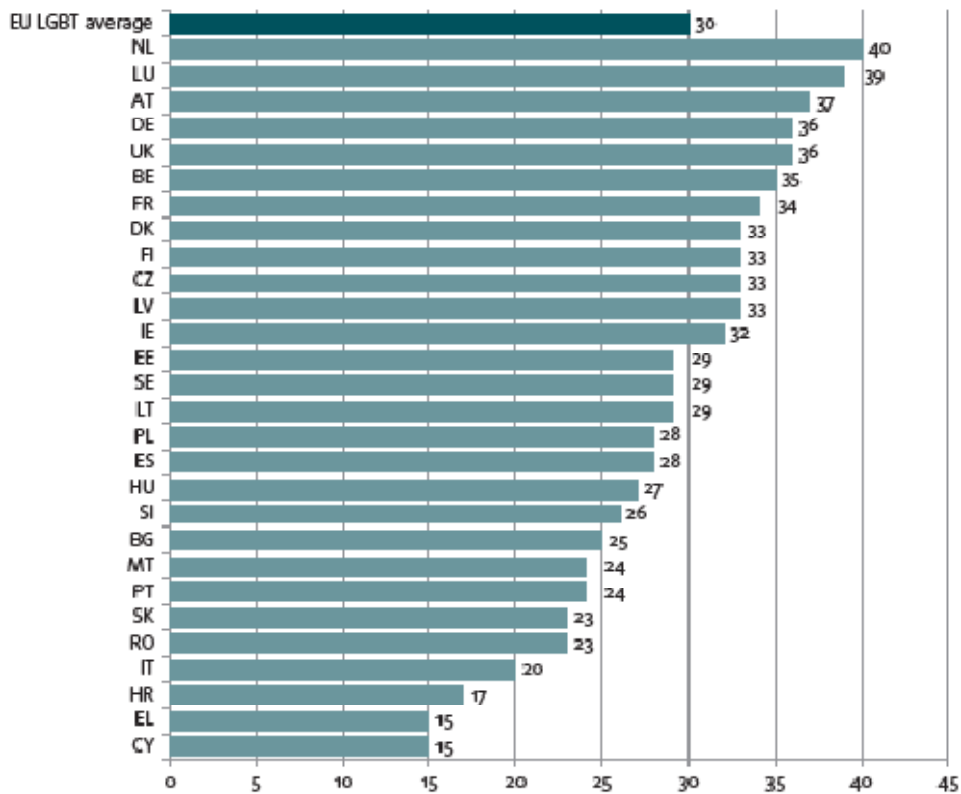
Διάγραμμα 2. Ποσοστό καταγγελίας στην Αστυνομία των πιο πρόσφατων περιστατικών με κίνητρο το μίσος, ανά χώρα και ανά ΛΟΑΤΚΙ ομάδα

Πηγή: FRA, EU LGBT Survey, 2012

Επίσης, το 76% (τρίτο μεγαλύτερο ποσοστό στην Ευρώπη) των ερωτώμενων από την Ελλάδα δήλωσε ότι πάντα ή συχνά κατά τη σχολική του ζωή –σε ηλικία μικρότερη των 18 ετών- απέκρυπτε ότι είναι ΛΟΑΤΚΙ (FRA, 2014a: 36). Επιπλέον, η ίδια έρευνα κατατάσσει την Ελλάδα στις χώρες με το λιγότερο συμπεριληπτικό κοινωνικό περιβάλλον απέναντι σε ΛΟΑΤΚΙ άτομα και σε εκείνες όπου είναι πολύ πιθανό ΛΟΑΤΚΙ άτομα να είναι θύματα βίας, παρενόχλησης και διάκρισης (FRA, 2014a: 99). Τέλος, στην Ελλάδα καταγράφηκε το χαμηλότερο ποσοστό (15%) (μαζί με την Κύπρο), σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ερωτώμενων που δήλωσαν ότι μένουν μαζί με τον/τη σύντροφό τους (βλ. Διάγραμμα 3), καθώς επίσης και το χαμηλότερο ποσοστό 9% ομοφυλόφιλων ανδρών που δήλωσε ότι διαμένει σε νοικοκυριό με τουλάχιστον ένα παιδί (FRA, 2014a: 133 & 136).

Διάγραμμα 3. Ποσοστό ερωτώμενων που μένει μαζί με τον/τη σύντροφό του/της, ανά χώρα

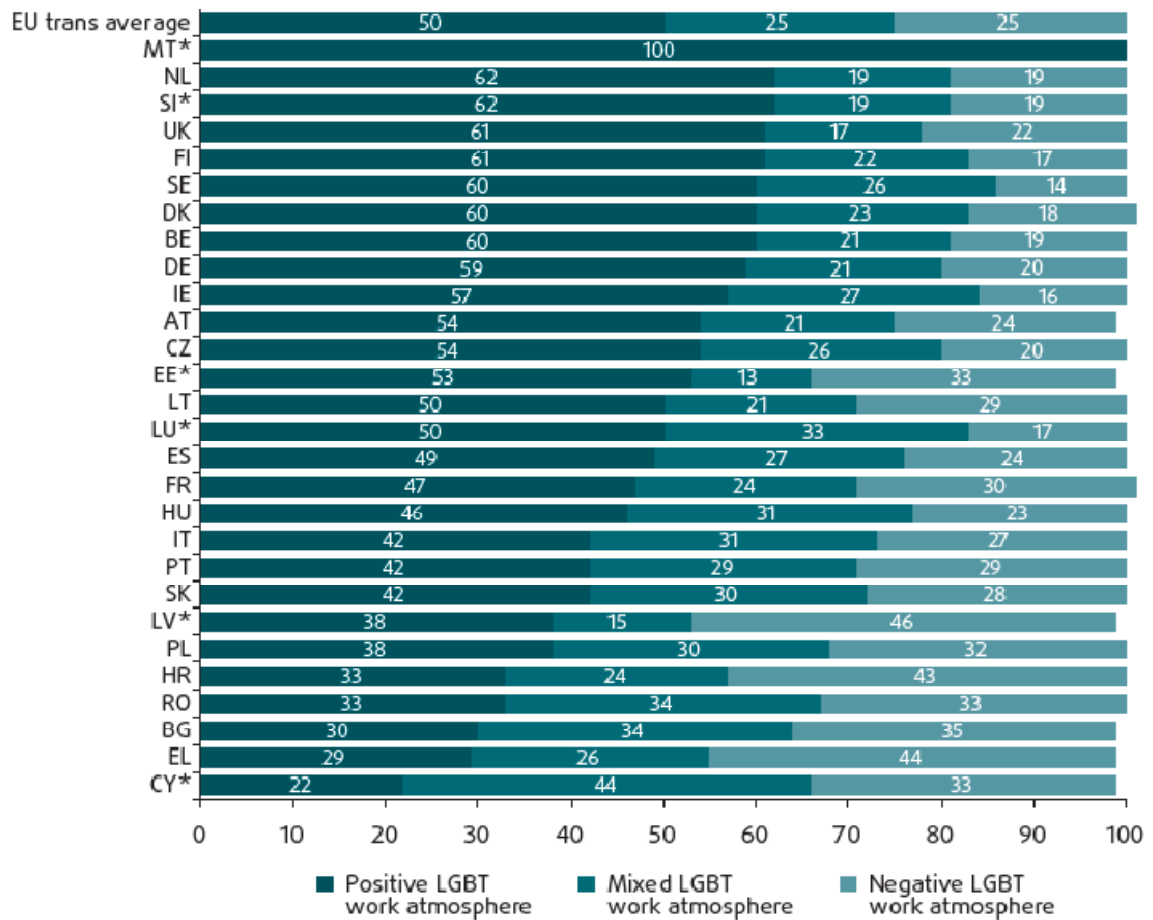

Πηγή: FRA, EU LGBT Survey, 2012

Με βάση τα εμπειρικά στοιχεία που συγκέντρωσε ο Οργανισμός (FRA) πραγματοποιήθηκε συγκριτική ανάλυση που αφορούσε ειδικότερα σε διακρίσεις και προβλήματα που αντιμετωπίζουν διεμφυλικά άτομα (FRA, 2014b). Από την ανάλυση προέκυψαν πολύ σημαντικά δεδομένα. Ενδεικτικά, αναφέρουμε το συμπέρασμα ότι ο χώρος που είναι πιο πιθανό να λάβουν χώρα διακρίσεις σε βάρος διεμφυλικών ατόμων είναι αυτός της απασχόλησης. Επιπλέον, το 25% των ερωτώμενων που βρίσκονται στην εκπαίδευση (σχολείο ή πανεπιστήμιο) ή το/τα παιδί/ά τους πηγαίνουν στο σχολείο ή στο πανεπιστήμιο, δήλωσε ότι έχει βιώσει διάκριση από το προσωπικό του σχολείου ή του πανεπιστημίου (έως κα 12 μήνες πριν την έρευνα). Για τον χώρο της υγείας ή των κοινωνικών υπηρεσιών, περίπου το 20% δήλωσε ότι έχει βιώσει διάκριση εξαιτίας της ταυτότητας φύλου του. Ωστόσο, μόνο το 15% των ερωτώμενων δήλωσε ότι προχώρησε σε καταγγελία για το πιο πρόσφατο περιστατικό βίας με κίνητρο το μίσος.

Ειδικότερα για την Ελλάδα, στην έκθεση σημειώνεται ότι στη χώρα μας μόνο το 29% όλων των ερωτώμενων που ήταν εργαζόμενοι/ες κατά τα πέντε (5) τελευταία χρόνια (πριν τη διενέργεια της έρευνας), ανέφερε θετική εργασιακή ατμόσφαιρα προς ΛΟΑΤΚΙ άτομα (βλ. Διάγραμμα 4) (FRA, 2014b: 32).

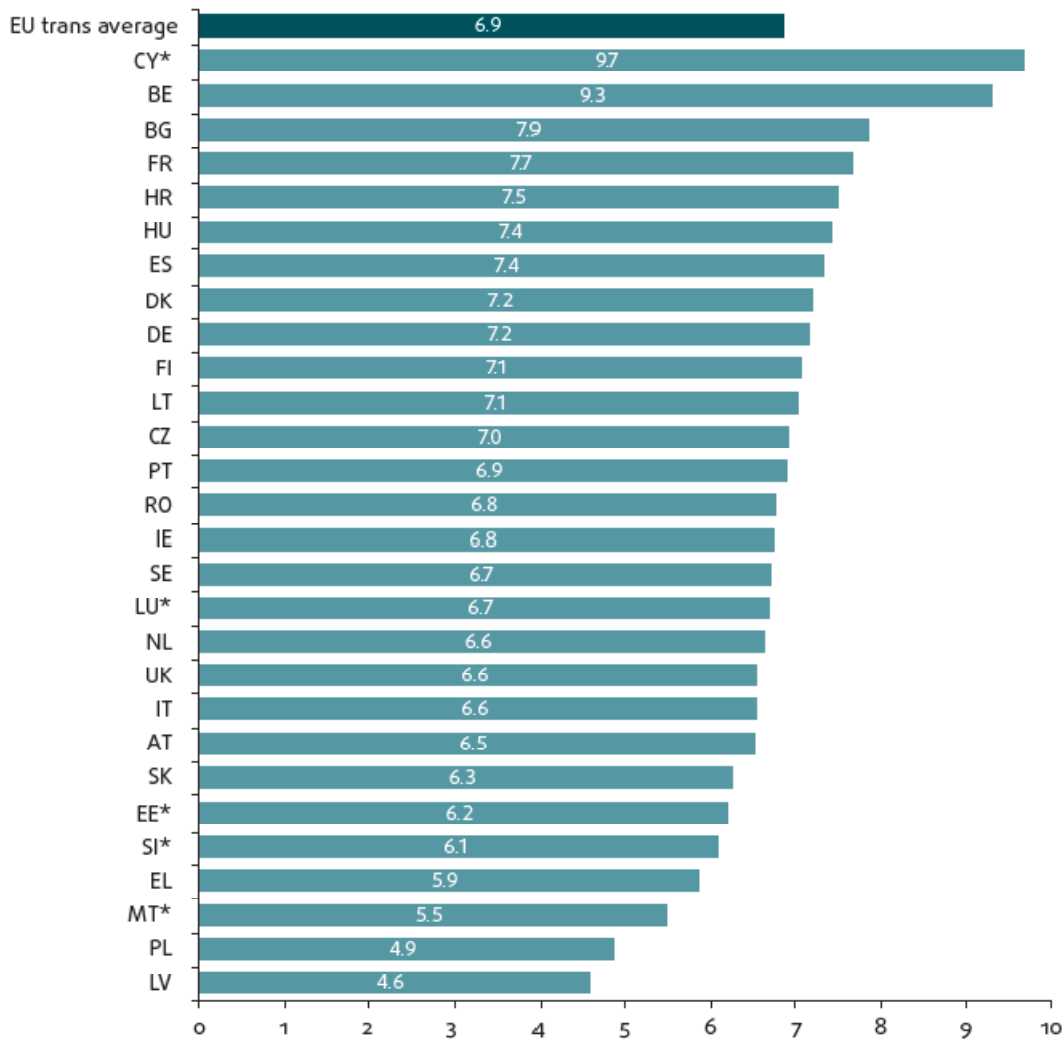
Διάγραμμα 4. Εργασιακή ατμόσφαιρα προς ΛΟΑΤΚΙ άτομα, ανά Κράτος - Μέλος

Πηγή: FRA, EU LGBT Survey, 2012

Επιπλέον, η Ελλάδα συγκαταλέγεται στις χώρες όπου είναι λιγότερο πιθανό τα διεμφυλικά άτομα να βιώσουν θετική ατμόσφαιρα στο σχολείο (FRA, 2014b: 40), καθώς και στις χώρες με τη χαμηλότερη κατάταξη σε ό,τι αφορά το πόσο ικανοποιημένοι/ες με τη ζωή τους δηλώνουν οι ερωτώμενοι/ες (βλ. Διάγραμμα 5).

Διάγραμμα 5. Βαθμός Ικανοποίησης ανά Κράτος-Μέλος (κλίμακα από 1-10)

Πηγή: FRA, EU LGBT Survey, 2012

Στο πλαίσιο του **Ευρωβαρόμετρου** η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, από το 2003, έχει διενεργήσει μια σειρά από επτά (7) ειδικές έρευνες για τις διακρίσεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Στην πιο πρόσφατη (European Commission, 2015) που δημοσιεύτηκε τον Οκτώβριο του 2015 –μεταξύ άλλων– εξετάζονται σημαντικές πτυχές διακρίσεων βάσει σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου. Από τα δεδομένα που συλλέχθηκαν από την Ελλάδα προκύπτει ότι: το 62% συμφωνεί με την άποψη ότι «ομοφυλόφιλοι, λεσβίες και αμφιφυλόφιλοι/ες πρέπει να έχουν τα ίδια δικαιώματα με τα ετεροφυλόφιλα άτομα», το 42% συμφωνεί με την άποψη ότι «δεν υπάρχει κάποιο πρόβλημα με τη σεξουαλική σχέση μεταξύ δύο προσώπων του ίδιου φύλου» και το 33% συμφωνεί με την άποψη ότι «οι γάμοι μεταξύ ομόφυλων θα έπρεπε να επιτρέπονται στην Ευρώπη» (European Commission, 2015: 50). Σημαντικό είναι ότι σημειώνεται θετική αλλαγή στην αντίληψη των συμμετεχόντων/ουσών από την Ελλάδα ως προς τον βαθμό αποδοχής ομοφυλόφιλων, λεσβιών και αμφιφυλόφιλων σε υψηλότερες θέσεις

πολιτικής ευθύνης, καθώς το 2015 το 39% δηλώνει ότι θα ένωθε άνετα εάν κάποιο άτομο από τις παραπάνω ομάδες βρισκόταν στην υψηλότερη εκλόγιμη θέση της χώρας, ενώ το 2012 το ίδιο ποσοστό ανερχόταν στο 29% (European Commission, 2015: 53). Στην ίδια ερώτηση, εάν το άτομο ήταν διεμφυλικό, το 28% απάντησε ότι θα ένωθε άνετα, αυξάνοντας και πάλι το εν λόγω ποσοστό του 2012 κατά εννέα (9) ποσοστιαίες μονάδες (European Commission, 2015: 62). Ωστόσο, μόνο το 16% των ερωτώμενων στην Ελλάδα (ανεξάρτητα από το εάν έχουν ή όχι παιδιά) δηλώνει ότι θα ένωθε άνετα εάν κάποιο από τα παιδιά του είχε ερωτική σχέση με ομοφυλόφιλο, λεσβία ή αμφιφυλόφιλο/η και αντίστοιχα το 11% εάν είχε σχέση με διεμφυλικό/ή (European Commission, 2015: 56 και 65). Τέλος, το 56% των ερωτώμενων στην Ελλάδα, δήλωσε ότι θα ένωθε άνετα ή αρκετά άνετα στην περίπτωση που εργαζόταν με ένα διεμφυλικό άτομο (European Commission, 2015: 63).

Το **Δίκτυο Καταγραφής Ρατσιστικής βίας**, που δημιουργήθηκε με πρωτοβουλία της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) και του Γραφείου της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες στην Ελλάδα, και στο οποίο συμμετέχουν μη κυβερνητικές οργανώσεις και φορείς, από το 2011 καταγράφει περιστατικά και δημοσιεύει ετήσιες εκθέσεις που παρέχουν σημαντικά δεδομένα. Με βάση τα στοιχεία της Έκθεσης για το έτος 2016, μειώθηκαν οι καταγραφές επιθέσεων κατά ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων σε σχέση με το 2015, αλλά ο αριθμός τους παραμένει υψηλός. Συνολικά καταγράφηκαν πενήντα επτά (57) περιστατικά ρατσιστικής βίας με θύματα ΛΟΑΤΚΙ άτομα (33 με θύματα άνδρες, 8 με θύματα γυναίκες και 4 κατά μεικτής ομάδας). Στις περισσότερες περιπτώσεις οι δράστες ήταν άγνωστοι, ωστόσο υπήρχαν τέσσερα (4) περιστατικά στα οποία οι δράστες προέρχονταν από το οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον του θύματος. Σαράντα έξι (46) από τα θύματα αποτέλεσαν στόχο λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού, ενώ επτά (7) από τις καταγεγραμμένες επιθέσεις είχαν ως αποτέλεσμα σωματικές βλάβες. Επίσης, καταγράφηκαν έντεκα (11) περιστατικά επιθέσεων λόγω ταυτότητας φύλου ή έκφρασης φύλου ή λόγω σύνδεσης του θύματος με άτομο τρανς, εκ των οποίων τα δύο (2) είχαν ως αποτέλεσμα σωματικές βλάβες. Η Έκθεση του Δικτύου για το ίδιο έτος παραθέτει και στατιστικά στοιχεία της **Ελληνικής Αστυνομίας** (από 1/1/2016 μέχρι 31/12/2016). Στο σύνολο των ογδόντα τεσσάρων (84) περιστατικών που καταγράφηκαν από την Αστυνομία με πιθανολογούμενο ρατσιστικό κίνητρο, τα δεκατέσσερα (14) είχαν ως κίνητρο τον σεξουαλικό προσανατολισμό του θύματος και ένα (1) την ταυτότητα φύλου.

Μια επιπλέον σημαντική πηγή πληροφόρησης αποτελούν τα δημοσιευμένα δεδομένα των υποστηρικτικών υπηρεσιών της Colour Youth – Κοινότητας LGBTQ Νέων Αθήνας για το έτος 2014 (από 01/04) και 2015 (από 30/11) (βλ. Πίνακα 1).

Πίνακας 1. Δεδομένα από τις υποστηρικτικές υπηρεσίες της Colour Youth – Κοινότητας LGBTQ Νέων Αθήνας

Σύνολο Καταγεγραμμένων Περιστατικών	Συνολικός αριθμός θυμάτων	Περιστατικά άσκησης βίας	Περιστατικά διακριτικής μεταχείρισης	Περιστατικά εντός Περιφέρειας Αττικής
101	140	97	4	98

Πηγή: Θεοφιλόπουλος, Θ. (2015)

Τα δεδομένα αυτά αφορούν στην πλειοψηφία τους άνδρες θύματα (81 άνδρες σε σύνολο 140 θυμάτων). Σε σύνολο εκατόν ενός (101) περιστατικών, τα πενήντα δύο (52) έλαβαν χώρα σε δημόσιο χώρο και ως αποκλειστικό λόγο άσκησης βίας ή/και διακριτικής μεταχείρισης τα εξήντα εννέα (69) είχαν τον θεωρούμενο ή πραγματικό σεξουαλικό προσανατολισμό του θύματος, τα είκοσι τρία (23) την ταυτότητα φύλου του θύματος και τα έξι (6) τον σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου του θύματος. Συνολικά, μόλις δεκατρία (13) από τα παραπάνω περιστατικά καταγγέλθηκαν ή υπήρχε η επιθυμία από πλευράς θύματος να καταγγελθούν στην Αστυνομία (Θεοφιλόπουλος, 2015: 14-25).

Αναφορικά με τις διακρίσεις στον χώρο της εκπαίδευσης, σημαντική προσπάθεια πραγματοποιείται από το «Πολύχρωμο Σχολείο», το οποίο διενεργεί έρευνα για την καταγραφή ομοφοβικών, λεσβιοφοβικών, αμφιφοβικών και τρανσφοβικών περιστατικών που εκδηλώνονται στο πλαίσιο της σχολικής ζωής.⁶ Επιπλέον, σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 2015 σε 256 φοιτητές και φοιτήτριες του Πανεπιστημίου της Κρήτης, προκειμένου να διερευνήσει τις στάσεις τους σε θέματα σεξουαλικής διαφορετικότητας, ανέδειξε ότι σε ποσοστό μεγαλύτερο του 70% οι ερωτώμενοι/ες δηλώνουν υπέρ της λήψης μέτρων από την Πολιτεία για την καταπολέμηση των διακρίσεων βάσει σεξουαλικού προσανατολισμού και τη διασφάλιση ίσων δικαιωμάτων για ομοφυλόφιλα άτομα και αναφέρουν ότι θα μπορούσαν να συνομιλήσουν ή/και συνεργαστούν σε ακαδημαϊκό κυρίως επίπεδο ή για ακαδημαϊκούς λόγους, στο πλαίσιο κάποιας εργασίας, με ομοφυλόφιλα άτομα.

⁶ Αναμένεται η δημοσίευση Έκθεσης από το «Πολύχρωμο Σχολείο» με αποτελέσματα από την έρευνα.

Ωστόσο, περίπου το 40% των συμμετεχόντων/ουσών στην έρευνα δήλωσε ότι θα υποστήριζε το δικαίωμα των ομοφυλόφιλων να συνάπτουν γάμο ή σύμφωνο συμβίωσης, ενώ ακόμη λιγότεροι/ες (28% περίπου) το δικαίωμα των ομοφυλόφιλων ατόμων στην υιοθεσία (Γερούκη, 2015: 58-53).

Τα παραπάνω παρουσιάζουν τα πιο πρόσφατα δεδομένα που εντοπίστηκαν για τις διακρίσεις βάσει σεξουαλικού προσανατολισμού ή/και ταυτότητας φύλου στην Ελλάδα και αποτελούν βασικούς δείκτες σχετικής πληροφόρησης. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι η συλλογή στοιχείων και ποσοτικών δεδομένων δεν είναι ικανή από μόνη της να παρουσιάσει το μέγεθος του φαινομένου, καθώς και πτυχές του που χρήζουν ποιοτικής προσέγγισης. Για τον λόγο αυτό, το ΚΕΘΙ επέλεξε να προσεγγίσει το συγκεκριμένο πεδίο, διενεργώντας πρωτογενή ποιοτική έρευνα, τα αποτελέσματα της οποίας παρουσιάζονται στη συνέχεια (βλ. σχετικά Ενότητες 3, 4 και 5).

2.2. Το εθνικό θεσμικό πλαίσιο για την ίση μεταχείριση και την πρόληψη και καταπολέμηση των διακρίσεων με βάση τον σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου

Τα τελευταία χρόνια, το εθνικό νομικό πλαίσιο σε θέματα διακρίσεων λόγω ταυτότητας φύλου ή σεξουαλικού προσανατολισμού, αλλά και ευρύτερα σε θέματα δικαιωμάτων που σχετίζονται με τη ΛΟΑΤΚΙ κοινότητα, διαρκώς βελτιώνεται, ακολουθώντας σχετικές νομοθετικές πρωτοβουλίες που θεσμοθετούνται σε ευρωπαϊκό ή/και διεθνές επίπεδο.⁷ Ειδικότερα, σε ευρωπαϊκό επίπεδο έχει συσταθεί η Μονάδα Σεξουαλικού Προσανατολισμού και Ταυτότητας Φύλου (Sexual Orientation and Gender Identity Unit) του Συμβουλίου της Ευρώπης που έχει αναλάβει σημαντικές πρωτοβουλίες, ενώ παράλληλα μια σειρά από Οδηγίες και άλλα νομικά εργαλεία (Συμβάσεις, Ψηφίσματα, Εκθέσεις, Συστάσεις κ.ά.) στοχεύουν στην προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων,⁸ την καταπολέμηση των διακρίσεων,⁹ τη νομική προστασία του σεξουαλικού προσανατολισμού¹⁰ και της ταυτότητας φύλου¹¹ και στην καταπολέμηση συγκεκριμένων μορφών και εκφράσεων ρατσισμού και εγκλημάτων

⁷ Για αναλυτική πληροφόρηση σχετικά με το εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές νομικό πλαίσιο σε θέματα σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου, βλ. ενδεικτικά: Θεοφιλόπουλος, Θ. (επιμ.) & Χαμτζούδης, Ν. (2015), *Η νομική προστασία του σεξουαλικού προσανατολισμού και της ταυτότητας φύλου: καταπολεμώντας τις διακρίσεις, τα εγκλήματα μίσους και τη ρητορική μίσους*, Αθήνα: Colour Youth – Κοινότητα LGBTQ Νέων Αθήνας, και Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (2015), *Έκθεση: Διεμφυλικά άτομα και νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου*, Αθήνα: Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ).

⁸ Βλ. ενδεικτικά: άρθρο 21 «Απαγόρευση Διακρίσεων» του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2000/С 364/01) (http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_el.pdf), και το Ψήφισμά του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 8ης Σεπτεμβρίου 2015 σχετικά με την κατάσταση των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση (2013-2014) (2014/2254(INI)) (http://publications.europa.eu/resource/cellar/86a4a124-9f52-11e7-b92d-01aa75ed71a1.0005.01/DOC_1)

⁹ Βλ. ενδεικτικά τη Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ενοποιημένη απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2008/С 115/01) (<http://www.ypes.gr/UserFiles/foff9297-f516-4off-a70e-eca84e2ec9b9/SYN-EE-79-EL.pdf>) καθώς και τις Οδηγίες που ενσωματώθηκαν στην ελληνική νομοθεσία και αναφέρονται στη συνέχεια της παρούσας ενότητας.

¹⁰ Βλ. σχετικά: European Parliament - Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs (2013), *Report on the EU Roadmap against homophobia and discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity 2013/2183(INI)*, καθώς και τις Συστάσεις 1470, 1474 του 2000, 1635 του 2003.

¹¹ Βλ. ενδεικτικά: το Ψήφισμα της Κοινοβουλευτικής Διάσκεψης του Συμβουλίου της Ευρώπης «*Διακρίσεις εις βάρος των διεμφυλικών στην Ευρώπη*» (2015/2048), την Έκθεση του Επιτρόπου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του Συμβουλίου της Ευρώπης με τίτλο: «*«Ανθρώπινα Δικαιώματα και μεσοφυλικά (intersex) άτομα*» (2015), Έκθεση του Επιτρόπου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του Συμβουλίου της Ευρώπης με τίτλο: «*Ανθρώπινα Δικαιώματα και Ταυτότητα Φύλου*» (2009).

μίσους¹² συμπεριλαμβανομένων ομοφοβικών και τρανσφοβικών πράξεων. Επιπλέον, σε διεθνές επίπεδο, το θεσμικό πλαίσιο για την προστασία ΛΟΑΤΚΙ ατόμων και την εξάλειψη των διακρίσεων λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου, συμπληρώνεται από κείμενα Διακηρύξεων, Συμβάσεων και Ψηφισμάτων, το περιεχόμενο των οποίων συνοψίζεται στις ακόλουθες βασικές Συστάσεις/Υποχρεώσεις Κρατών-Μελών, όπως αυτές ορίζονται από την Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (OHCHR) (United Nations Human Rights, 2012: 13):

- Προστασία ατόμων από ομοφοβική και τρανσφοβική βία.
- Πρόληψη βασανιστηρίων και σκληρής, απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης.
- Κατάργηση των νόμων που ποινικοποιούν την ομοφυλοφιλία και τα διεμφυλικά άτομα.
- Απαγόρευση διακρίσεων λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου.
- Διασφάλιση της ελευθερίας της έκφρασης, του συνεταιρίζεσθαι και του συνέρχεσθαι ειρηνικά για όλα τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα.

Σε ότι αφορά την ελληνική νομοθεσία για την προστασία ΛΟΑΤΚΙ ατόμων, σύμφωνα με την τελευταία ετήσια Έκθεση του Διεθνούς Συνδέσμου Λεσβιών, Ομοφυλόφιλων, Αμφιφυλόφιλων, Τρανς και Μεσοφυλικών (International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association, 2017: 109-112), η οποία βασίζεται σε δεδομένα του 2016, η Ελλάδα βρίσκεται στη 17^η θέση ως προς τη νομική κατοχύρωση δικαιωμάτων σε ΛΟΑΤΚΙ άτομα, σε σύνολο σαράντα εννιά (49) ευρωπαϊκών χωρών που αξιολογούνται. Η θέση αυτή αφενός υποδηλώνει ότι η Ελλάδα έχει ακόμα σημαντικά βήματα να υλοποιήσει σε θεσμικό/νομοθετικό επίπεδο, αλλά παράλληλα αποτελεί την καλύτερη θέση που έχει λάβει η χώρα από το 2010¹³, οπότε και ξεκίνησε η εν λόγω καταγραφή. Μάλιστα η κατάταξη αυτή δεν λαμβάνει υπόψη τον πρόσφατο Νόμο (2017) για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου, καθώς αφορά σε νομοθετικές παρεμβάσεις που θεσμοθετήθηκαν έως 31 Δεκεμβρίου 2016. Με βάση την

¹² Βλ. ενδεικτικά το Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 14^{ης} Μαρτίου 2013 σχετικά με την ενίσχυση του αγώνα κατά του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και των εγκλημάτων μίσους (2013/2543(RSP)).

¹³ Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι το 2010 η Ελλάδα κατείχε την 31^η θέση. Βλ. σχετικά: https://www.ilga-europe.org/sites/default/files/Attachments/map-b_side2010.pdf

ίδια Έκθεση, από τα έξι (6) θεματικά πεδία της νομοθεσίας¹⁴ που αξιολογούνται, η Ελλάδα συγκεντρώνει τη μεγαλύτερη βαθμολογία στα πεδία «Έγκλημα Μίσους και Ρητορική Μίσους» (76/100) και «Χώρος Κοινωνίας Πολιτών» (70/100).¹⁵

Το ισχύον θεσμικό/νομοθετικό πλαίσιο της χώρας συνεχώς εμπλουτίζεται, ακολουθώντας τόσο το σχετικό ευρωπαϊκό πλαίσιο, όσο και τις χρόνιες διεκδικήσεις της ΛΟΑΤΚΙ κοινότητας. Πιο πρόσφατη εξέλιξη στο πεδίο της νομοθεσίας αποτελεί η ψήφιση του **Νόμου 4491/2017** (ΦΕΚ Α' 152/13.10.2017) «*Νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου - Εθνικός Μηχανισμός Εκπόνησης, Παρακολούθησης και Αξιολόγησης των Σχεδίων Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού και άλλες διατάξεις*», με τον οποίο παρέχεται σε διεμφυλικά άτομα το δικαίωμα στην αναγνώριση της ταυτότητας φύλου τους ως στοιχείου της προσωπικότητάς τους και το δικαίωμα στον σεβασμό της προσωπικότητάς με βάση τα χαρακτηριστικά φύλου τους. Με τον νόμο ρυθμίζονται αφενός οι προϋποθέσεις για την αναγνώριση της ταυτότητας φύλου, και αφετέρου οι συνέπειες στην προσωπική κατάσταση και τις οικογενειακές και άλλες σχέσεις του προσώπου του οποίου το φύλο επαναπροσδιορίζεται. Η δημόσια συζήτηση που αναπτύχθηκε με αφορμή την ψήφιση του εν λόγω νομοσχεδίου ανέδειξε τόσο την αναγκαιότητα για βελτίωση της γνώσης σε θέματα ΛΟΑΤΚΙ, καθώς στον δημόσιο λόγο καταγράφηκαν απόψεις που διαστρέβλωναν το περιεχόμενο και την ουσία του νομοθετήματος, όσο και περιορισμούς¹⁶ του εν λόγω Νόμου που επιτρέπουν περαιτέρω βελτίωση.

Το 2016, ο **Νόμος 4443/2016** (ΦΕΚ Α'232/9.12.2016) ενσωματώνει –μεταξύ άλλων- τις Οδηγίες 2000/43/ΕΚ περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής τους καταγωγής, και 2000/78/ΕΚ για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία, ενισχύοντας το εθνικό θεσμικό πλαίσιο για την ίση μεταχείριση, αντικαθιστώντας τον Νόμο 3304/2005 (ΦΕΚ 16/Α/27-01-2005) «*Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού*» και ενισχύοντας προϋπάρχουσες

¹⁴ Τα έξι (6) πεδία είναι τα εξής: Ισότητα και Μη Διάκριση, Οικογένεια, Έγκλημα Μίσους και Ρητορική Μίσους, Νομική Αναγνώριση Φύλου και Σωματική Ακεραιότητα, Χώρος Κοινωνίας Πολιτών και Άσυλο.

¹⁵ Βλ. σχετικά: <https://rainbow-europe.org/#8636/o/o>

¹⁶ Οι περιορισμοί που εντοπίζονται στον Νόμο 4491/2017 επισημάνθηκαν από οργανώσεις της ΛΟΑΤΚΙ Κοινότητας. Βλ. ενδεικτικά τα σχετικά Δελτία Τύπου του Σωματείου Υποστήριξης Διεμφυλικών στις 10 Οκτωβρίου 2017 (<https://goo.gl/Ta2Uh1>) και της Colour Youth- Κοινότητα LGBTQ Νέων Αθήνας στις 12 Οκτωβρίου 2017 (<https://goo.gl/Dwb28P>)

διατάξεις άλλων σχετικών Νόμων¹⁷. Στο άρθρο 2 του Νόμου περιλαμβάνονται ορισμοί για έννοιες όπως: «άμεση διάκριση»¹⁸, «έμμεση διάκριση»¹⁹, «παρενόχληση»²⁰, «διάκριση λόγω σχέσης»²¹, «διάκριση λόγω νομιζόμενων χαρακτηριστικών»²², «πολλαπλή διάκριση»²³ κ.ά. Με βάση τον εν λόγω Νόμο, η αρχή της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας πάθησης, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, **σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου** στον τομέα της εργασίας και της απασχόλησης (συνθήκες εργασίας, πρόσβαση στην απασχόληση και την επαγγελματική κατάρτιση) εφαρμόζεται σε όλα τα πρόσωπα, στον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα. Παράλληλα, η

¹⁷ Νόμος 3896/2010 (ΦΕΚ Α' 207/08-12-2010) «Εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης – Εναρμόνιση της κείμενης νομοθεσίας με την Οδηγία 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006 και άλλες συναφείς διατάξεις», Νόμος 3769/2009 (ΦΕΚ 105/Α'/1-7-2009) «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών όσον αφορά την πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες και την παροχή αυτών και άλλες διατάξεις».

¹⁸ Ως «άμεση διάκριση» νοείται όταν ένα πρόσωπο υφίσταται, για λόγους φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας πάθησης, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου μεταχείριση λιγότερο ευνοϊκή από αυτήν της οποίας τυγχάνει, έτυχε ή θα ετύγχανε άλλο πρόσωπο, σε ανάλογη κατάσταση.

¹⁹ Ως «έμμεση διάκριση» νοείται όταν μία εκ πρώτης όψεως ουδέτερη διάταξη, κριτήριο ή πρακτική μπορεί να θέσει πρόσωπα με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας πάθησης, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου, σε μειονεκτική θέση συγκριτικά με άλλα πρόσωπα. «Έμμεση διάκριση» δεν υφίσταται, εάν η διάταξη, το κριτήριο ή η πρακτική αυτή δικαιολογείται αντικειμενικά από έναν θεμιτό σκοπό και τα μέσα επίτευξής του είναι πρόσφορα και αναγκαία, εάν τα μέτρα, που λαμβάνονται, είναι αναγκαία για την τήρηση της δημόσιας ασφάλειας, τη διασφάλιση της δημόσιας τάξης, την πρόληψη ποινικών παραβάσεων, την προστασία της υγείας, των δικαιωμάτων και ελευθεριών των άλλων ή όταν αφορά άτομα με αναπηρία ή χρόνια πάθηση και μέτρα που λαμβάνονται υπέρ αυτών.

²⁰ Η «παρενόχληση» νοείται ως διάκριση εφόσον σημειώνεται ανεπιθύμητη συμπεριφορά που συνδέεται με ένα από τους λόγους του άρθρου 1 με σκοπό ή αποτέλεσμα την προσβολή της αξιοπρέπειας προσώπου και τη δημιουργία εκφοβιστικού, εχθρικού, εξευτελιστικού, ταπεινωτικού ή επιθετικού περιβάλλοντος.

²¹ Ως «διάκριση λόγω σχέσης» νοείται η λιγότερη ευνοϊκή μεταχείριση ενός προσώπου λόγω της στενής του σχέσης με πρόσωπο ή πρόσωπα με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας πάθησης, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου.

²² Ως «διάκριση λόγω νομιζόμενων χαρακτηριστικών» νοείται η λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση ενός προσώπου που εικάζεται ότι διαθέτει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας πάθησης, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου.

²³ Ως «πολλαπλή διάκριση» νοείται οποιαδήποτε διάκριση, αποκλεισμός ή περιορισμός, σε βάρος προσώπου, που βασίζεται σε περισσότερους από έναν από τους ανωτέρω λόγους (βλ. προηγούμενη υποσημείωση).

αρχή της ίσης μεταχείρισης εφαρμόζεται σε ότι αφορά την κοινωνική προστασία, τις κοινωνικές παροχές, την εκπαίδευση και την πρόσβαση στη διάθεση και την παροχή αγαθών και υπηρεσιών. Επιπλέον, ο Νόμος 4443/2016 σε συμφωνία με το προγενέστερο νομοθετικό πλαίσιο, θεσπίζει αντιστροφή του βάρους απόδειξης σε περίπτωση που ένα πρόσωπο προβάλλει ότι δεν τηρήθηκε η αρχή της ίσης μεταχείρισης και αποδεικνύει πραγματικά γεγονότα από τα οποία μπορεί να συναχθεί άμεση ή έμμεση διάκριση, το αντίδικο μέρος φέρει το βάρος της απόδειξης μη παραβίασης της αρχής. Φορέας παρακολούθησης και προώθησης της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης είναι ο Συνήγορος του Πολίτη.

Σχεδόν έναν χρόνο νωρίτερα, το 2015, ο **Νόμος 4356/2015** (ΦΕΚ Α' 181/24-12-2015) «Σύμφωνο συμβίωσης, άσκηση δικαιωμάτων, ποινικές και άλλες διατάξεις» επέφερε αλλαγές στο σύμφωνο συμβίωσης, το οποίο μέχρι τότε ρυθμιζόταν από τον Ν. 3719/2008, επεκτείνοντας τη δυνατότητα σύστασης συμφώνου συμβίωσης μεταξύ δύο ενήλικων προσώπων, **ανεξάρτητα από το φύλο τους**. Με τον ίδιο Νόμο (άρθρο 15) συστήνεται το συλλογικό συμβουλευτικό-γνωμοδοτικό όργανο «Εθνικό Συμβούλιο κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας», το οποίο υπάγεται στη Γενική Γραμματεία Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.²⁴ Στις αρμοδιότητες του Συμβουλίου (άρθρο 17) εντάσσονται: α) ο σχεδιασμός πολιτικών πρόληψης και καταπολέμησης του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας προς διασφάλιση της προστασίας ατόμων και ομάδων που στοχοποιούνται λόγω φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, κοινωνικής προέλευσης, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας φύλου ή χαρακτηριστικών φύλου, β) η επίβλεψη της εφαρμογής της νομοθεσίας κατά του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας και της συμμόρφωσής της με το διεθνές και ευρωπαϊκό δίκαιο, και γ) η προώθηση και ο συντονισμός της δράσης των εμπλεκόμενων φορέων για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση του φαινομένου, καθώς και την ενίσχυση της συνεργασίας με την κοινωνία των πολιτών στα ζητήματα αυτά.

Το 2014 ψηφίζεται ο **Νόμος 4285/2014** (ΦΕΚ Α 191/10.9.2014) «Τροποποίηση του Ν. 927/1979 (Α' 139) και προσαρμογή του στην απόφαση - πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ της 28ης Νοεμβρίου 2008, για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου (L 328) και άλλες διατάξεις». Ο συγκεκριμένος Νόμος εισάγει στην ελληνική έννομη τάξη ένα νέο νομοθετικό πλαίσιο για την

²⁴ Στους φορείς που συμμετέχουν στο Συμβούλιο εντάσσεται και το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, όπως ορίζεται στο άρθρο 16 του Νόμου.

καταπολέμηση της ρητορικής μίσους και ορίζει –μεταξύ άλλων- ποινές (άρθρο 1) για όποιον/α «με πρόθεση, δημόσια, προφορικά ή δια του τύπου, μέσω του διαδικτύου ή με οποιοδήποτε άλλο μέσο ή τρόπο, υποκινεί, προκαλεί, διεγείρει ή προτρέπει σε πράξεις ή ενέργειες που μπορούν να προκαλέσουν διακρίσεις, μίσος ή βία κατά προσώπου ή ομάδας προσώπων, που προσδιορίζονται με βάση τη φυλή, το χρώμα, τη θρησκεία, τις γενεαλογικές καταβολές, την εθνική ή εθνοτική καταγωγή, τον **σεξουαλικό προσανατολισμό, την ταυτότητα φύλου** ή την αναπηρία, κατά τρόπο που εκθέτει σε κίνδυνο τη δημόσια τάξη ή ενέχει απειλή για τη ζωή, την ελευθερία ή τη σωματική ακεραιότητα των ως άνω προσώπων». Η ψήφιση του συγκεκριμένου Νόμου οδήγησε και στην εισαγωγή νέου Άρθρου (81Α) στον Ποινικό Κώδικα υπό τον τίτλο «Ρατσιστικό Έγκλημα» που προβλέπει ποινές για εγκληματικές πράξεις που τελούνται «από μίσος λόγω της φυλής, του χρώματος, της θρησκείας, των γενεαλογικών καταβολών, της εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, του σεξουαλικού προσανατολισμού, της ταυτότητας φύλου ή της αναπηρίας κατά του παθόντος».

Επιπλέον, το 2012 με το **Προεδρικό Διάταγμα 132 (ΦΕΚ Α' 239/11.12.2012)** **συστήνονται** Τμήματα και Γραφεία Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας στις Υποδιευθύνσεις Κρατικής Ασφάλειας των Διευθύνσεων Ασφάλειας Αττικής και Θεσσαλονίκης. Το εν λόγω Προεδρικό Διάταγμα δεν προβλέπει την πρόληψη και τη δίωξη εγκλημάτων σε βάρος προσώπων ή ομάδας προσώπων λόγω του σεξουαλικού προσανατολισμού ή της ταυτότητας φύλου τους. Ωστόσο, το 2014 με το Προεδρικό Διάταγμα 178 (ΦΕΚ 281-τ.Α/31-12-2014), τροποποιεί την αποστολή των εν λόγω Τμημάτων ως εξής: «η πρόληψη και δίωξη αδικημάτων που διαπράττονται σε βάρος προσώπων ή ομάδας προσώπων αποκλειστικά και μόνο λόγω της φυλής, του χρώματος, της θρησκείας, των γενεαλογικών καταβολών, της εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, του **σεξουαλικού προσανατολισμού, της ταυτότητας φύλου** ή της αναπηρίας τους».

Ο **Νόμος 3896/2010** (ΦΕΚ Α' 207/08-12-2010) «Εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης – Εναρμόνιση της κείμενης νομοθεσίας με την Οδηγία 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006 και άλλες συναφείς διατάξεις» εξισώνει για πρώτη φορά οποιαδήποτε διάκριση εναντίον διαφυλικών με διάκριση λόγω φύλου και ενισχύει ρυθμίσεις παλαιότερων Νόμων (Ν. 3769/2009 και Ν. 3304/2005). Σύμφωνα με τον εν λόγω Νόμο, η παρενόχληση, η σεξουαλική παρενόχληση, καθώς και οποιαδήποτε λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση που οφείλεται στην ανοχή ή στην απόρριψη αυτής της συμπεριφοράς, συνιστούν διάκριση λόγω

φύλου και απαγορεύονται, ενώ «διάκριση λόγω φύλου συνιστά, επίσης, οποιαδήποτε λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση προσώπου που συνδέεται με αλλαγή φύλου»²⁵. Ο προγενέστερος **Νόμος 3769/2009**(ΦΕΚ 105/Α'/1-7-2009) «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών όσον αφορά την πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες και την παροχή αυτών και άλλες διατάξεις» ορίζει τον Συνήγορο του Πολίτη ως φορέα παρακολούθησης και προώθησης της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών.

Σε επίπεδο πολιτικών πρωτοβουλιών η Ελλάδα δεν έχει αναπτύξει κάποια δέσμη μέτρων ή ένα ολοκληρωμένο Σχέδιο Δράσης, στοχευμένα, για την πρόληψη και την καταπολέμηση των διακρίσεων βάσει σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου και την υποστήριξη των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια έχουν ληφθεί αποσπασματικές μεν, αλλά σημαντικές πρωτοβουλίες από κρατικούς φορείς προς αυτήν την κατεύθυνση. Ειδικότερα, η **Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων** (ΓΓΙΦ) στο τρέχον Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Ισότητα των Φύλων (2016-2020) (Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων, 2017: 23 και 82), εντάσσει τον σχεδιασμό και την υλοποίηση δράσεων ευαισθητοποίησης και επιμόρφωσης επαγγελματιών σε θέματα φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού. Ωστόσο, ο ίδιος φορέας (ΓΓΙΦ) κατά την περίοδο 2009-2012, είχε ήδη προχωρήσει σε σύσταση Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής για την τροποποίηση διατάξεων του Οικογενειακού Δικαίου, η οποία εκπόνησε και κατέθεσε σχετικό Σχέδιο Νόμου και Εισηγητική Έκθεση, όπου προβλέπονταν ρυθμίσεις για τον εκσυγχρονισμό του Οικογενειακού Δικαίου «όπως αυτός απαιτείται ενόψει της εξέλιξης των κοινωνικών δεδομένων και αντιλήψεων, με κορυφαία παραδείγματα τα ζητήματα της κατάργησης της σαρία για τους Έλληνες μουσουλμάνους και της αναγνώρισης της συμβίωσης των ομόφυλων προσώπων»²⁶.

Επιπλέον, το **Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας** (ΚΕΘΙ), το οποίο το 2014 συμπλήρωσε τους ειδικούς σκοπούς του συμπεριλαμβάνοντας -μεταξύ άλλων- την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού ή/και ταυτότητας φύλου,²⁷ από το 2016 υλοποιεί την Πράξη «Πρόληψη και Καταπολέμηση

²⁵ Στη σχετική Ευρωπαϊκή Οδηγία (2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006) που ενσωματώνεται με τον Νόμο αυτόν χρησιμοποιείται ο όρος «gender reassignment», ο οποίος θα έπρεπε να αποδοθεί ως «επαναπροσδιορισμός» και όχι ως «αλλαγή φύλου».

²⁶ Εισηγητική Έκθεση στο Σχέδιο Νόμου «Τροποποίηση διατάξεων του Οικογενειακού Δικαίου», σελ. 2.

²⁷ Βλ. σχετικά: Υπ' Αριθμ. Οίκ. 4230(3), Υπουργική Απόφαση «Συμπλήρωση ειδικών σκοπών του Κέντρου Ερευνών για Θέματα Ισότητας» (ΦΕΚ 355/14-2-2014).

του σεξισμού και των διακρίσεων σε θέματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού» (στο πλαίσιο της οποίας εκπονείται η παρούσα Έκθεση), η οποία αποτελεί την πρώτη Πράξη για θέματα διακρίσεων λόγω ταυτότητας φύλου ή/και σεξουαλικού προσανατολισμού, που υλοποιείται με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσω των διαθρωτικών ταμείων (ΕΣΠΑ, ΕΠ «Μεταρρύθμιση Δημοσίου Τομέα 2014-2020»). Παράλληλα, με την υλοποίηση της συγκεκριμένης Πράξης, το ΚΕΘΙ έχει θέσει τα ΛΟΑΤΚΙ ζητήματα σε υψηλή προτεραιότητα, ενισχύοντας διαρκώς τη δημόσια παρουσία του (Δελτία Τύπου, συμμετοχή σε ενημερωτικές δράσεις κ.λπ.) και αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες για τη σχετική επιμόρφωση του προσωπικού του.

Επιπρόσθετα, το **Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ)** του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, κατά το σχολικό έτος 2016-2017, εγκαινίασε τον θεσμό της «Θεματικής Εβδομάδας», ο οποίος ως στόχο έχει την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των μελών της σχολικής κοινότητας (μαθητές/τριες, εκπαιδευτικοί και γονείς) σε διάφορα θεματικά πεδία.²⁸ Κατά την πρώτη χρονιά υλοποίησης της «Θεματικής Εβδομάδας», οι παρεμβάσεις που κλήθηκαν να υλοποιήσουν τα Γυμνάσια της χώρας εντάσσονταν υπό την ευρεία θεματική ενότητα «Σώμα και Ταυτότητα», η οποία διακρινόταν στους ακόλουθους τρεις (3) ειδικότερους άξονες: α) Διατροφή και Ποιότητα Ζωής, β) Πρόληψη του Εθισμού και των Εξαρτήσεων, και γ) Έμφυλες Ταυτότητες. Σύμφωνα με τη σχετική Εγκύκλιο του Υπουργείου, στον τρίτο άξονα συμπεριλαμβάνονταν δράσεις που αφορούσαν σε: α) Σωματικές αλλαγές στην εφηβεία, β) Βιολογικό και Κοινωνικό Φύλο, γ) Αποδόμηση Έμφυλων Στερεοτύπων, και δ) Ανθρώπινα Δικαιώματα και Δικαιώματα των Γυναικών. Παρόλο που το Υπουργείο Παιδείας, κατά την περίοδο 2002-2008 μέσω του ΕΠΕΑΕΚ, και ειδικότερα μέσω των σχετικών Έργων που σχεδίασε και υλοποίησε το ΚΕΘΙ, πραγματοποίησε εκπαιδευτικές παρεμβάσεις για την ευαισθητοποίηση εκπαιδευτικών και μαθητών/τριών σε θέματα ισότητας των φύλων και την καταπολέμηση έμφυλων στερεοτύπων μέσω της

²⁸ Σε σχέση με τη συνέχιση του θεσμού της Θεματικής Εβδομάδας, η σχετική Εγκύκλιος του Υπουργείου Παιδείας αναφέρει ότι: «η εφαρμογή της Θεματικής Εβδομάδας στα Γυμνάσια της χώρας κατά το σχολικό έτος 2016-17 έχει μεταβατικό χαρακτήρα. Τα αποτελέσματά της θα αποτιμηθούν από το ΙΕΠ προκειμένου να εκτιμηθεί η δυνατότητα διεύρυνσης της εφαρμογής και σε άλλα θεματικά αντικείμενα ή και άλλες βαθμίδες εκπαίδευσης». Για τον σκοπό αυτό, το ΙΕΠ έχει αναρτήσει στην ιστοσελίδα του ερωτηματολόγια αξιολόγησης της δράσης τα οποία έχουν κληθεί να συμπληρώσουν οι εμπλεκόμενοι/ες, χωρίς ωστόσο να έχουν δημοσιευθεί τα σχετικά αποτελέσματα.

εκπαίδευσης,²⁹ με την πρωτοβουλία της «Θεματικής Εβδομάδας» εισήγαγε ουσιαστικά για πρώτη φορά στον εκπαιδευτικό διάλογο ζητήματα έμφυλων ταυτοτήτων. Η εν εξελίξει αξιολόγηση από το ΙΕΠ των αποτελεσμάτων της υλοποίησης της συγκεκριμένης πρωτοβουλίας, στην οποία θα συμπεριλαμβάνεται και η αποτίμηση ποιοτικών στοιχείων, αναμένεται να προσφέρει σημαντική πληροφόρηση και αναδειξεί σημαντικές πτυχές σχετικά με την ένταξη θεμάτων που σχετίζονται με τις έμφυλες ταυτότητες στον χώρο της εκπαίδευσης.³⁰

Αξίζει, ωστόσο, να σημειωθεί ότι η **Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς του Υπουργείου Παιδείας Έρευνας και Θρησκευμάτων**, αποτέλεσε τον πρώτο δημόσιο φορέα που σχεδίασε και υλοποίησε Πρόγραμμα με αντικείμενο την προάσπιση των δικαιωμάτων των νέων που διεκδικούν τον σεβασμό στη διαφορετικότητα της σεξουαλικής τους ταυτότητας. Ειδικότερα, πρόκειται για το Πρόγραμμα «Ζούμε όπως κι εσύ» που ξεκίνησε το 2011 (σε συνεργασία με την ΜΚΟ «Θετική Φωνή») και περιελάμβανε τη διοργάνωση ενημερωτικής εκστρατείας (έκδοση και διανομή ενημερωτικών εντύπων, διοργάνωση ημερίδων κ.λπ.) -με στόχο την καταπολέμηση των κοινωνικών διακρίσεων, την προβολή της εικόνας της συντροφικότητας μεταξύ ατόμων του ίδιου φύλου- και την οργάνωση και λειτουργία της Τηλεφωνικής Γραμμής Υποστήριξης 1528 για λεσβίες, γκέι, αμφί και τρανς νέους και νέες. Τη λειτουργία της Τηλεφωνικής Γραμμής Υποστήριξης 1528, η οποία ξεκίνησε τον Αύγουστο του 2012, ανέλαβε η ΜΚΟ «Ομοφυλοφιλική & Λεσβιακή Κοινότητα Ελλάδας» μετά από προκήρυξη ανοιχτής Πρόσκλησης Εκδήλωσης Ενδιαφέροντος. Κατά την τρέχουσα περίοδο, λειτουργεί η Τηλεφωνική Γραμμή ψυχολογικής στήριξης “11528 – ΔΙΠΛΑ ΣΟΥ” με τη σύμπραξη τεσσάρων (4) οργανώσεων της ΛΟΑΚΙ Κοινότητας (Thessaloniki Pride, ΟΛΚΕ, Athens Pride και Θετική Φωνή) με τη χρηματοδότηση του Ιδρύματος «Σταύρος Νιάρχος», υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων.

²⁹ Πρόκειται για το μεγαλύτερο πρόγραμμα για θέματα ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση που έχει υλοποιηθεί στη χώρα μας. Ειδικότερα, υλοποιήθηκαν 850 παρεμβατικά προγράμματα διδακτικής παρέμβασης, έλαβαν μέρος 4.576 σχολικές μονάδες (3.584 γενικής και 779 τεχνολογικής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, 213 αρχικής επαγγελματικής κατάρτισης), 52.802 μαθητές και σπουδαστές και 59.714 μαθήτριες και σπουδάστριες. Βλ. σχετικά: Αλιπράντη-Μαράτου, Λ., Γκασούκα, Μ. & Καραγιαννοπούλου, Χ. (επιμ.) (2008), *Ισότητα των Φύλων και Εκπαίδευση: Προετοιμάζοντας Ισότιμους Πολίτες. Πρακτικά Συνεδρίου*, Αθήνα, 3-5 Ιουλίου 2008, Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, σελ. 20.

³⁰ Το «Πολύχρωμο Σχολείο» πραγματοποίησε έρευνα για την εμπειρία των εκπαιδευτικών από την υλοποίηση του Θεματικού Άξονα «Έμφυλες Ταυτότητες» τα αποτελέσματα της οποίας είναι διαθέσιμα στο: Πατεράκη, Μ., Ορφανίδου, Φ. & Σκίμπας, Α. (2018), *Έρευνα για την εμπειρία των εκπαιδευτικών από την υλοποίηση του Θεματικού Άξονα «Έμφυλες Ταυτότητες» το σχολικό έτος 2016-2017*, Αθήνα: Πολύχρωμο Σχολείο, στο: <https://goo.gl/SwEWF7>.

Με βάση τα παραπάνω δεδομένα, καθίσταται σαφής η θεσμική πρόοδος που καταγράφεται στην Ελλάδα αναφορικά με την κατοχύρωση δικαιωμάτων και την καταπολέμηση διακρίσεων βάσει ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού. Κλείνοντας, αξίζει να σημειωθεί ότι η επερχόμενη επικύρωση³¹ της **Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Πρόληψη και την Καταπολέμηση της Βίας κατά των Γυναικών και της Ενδοοικογενειακής Βίας**³² από την Ελλάδα και η σχετική προσαρμογή (εφαρμοστικοί νόμοι) της εθνικής νομοθεσίας, αναμένεται να ενισχύσουν περαιτέρω τη νομική προστασία του σεξουαλικού προσανατολισμού και της ταυτότητας φύλου. Αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι η Σύμβαση αναφέρει ότι «όρος “φύλο” υποδηλοί τους κοινωνικά δομημένους ρόλους, συμπεριφορές, δραστηριότητες και ιδιότητες (χαρακτηριστικά γνωρίσματα) τις οποίες μια δεδομένη κοινωνία θεωρεί προσήκουσες και ενδεδειγμένες για τις γυναίκες και τους άνδρες» και περιλαμβάνει ρητή αναφορά για την απαγόρευση διακρίσεων με βάση τον σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου.

³¹ Η νομοθετική πρωτοβουλία του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, υπό τον τίτλο: «Κύρωση της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Πρόληψη και την Καταπολέμηση της Βίας κατά των γυναικών και της Ενδοοικογενειακής Βίας και προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας», τέθηκε σε διαβούλευση από την 17^η Νοεμβρίου έως την 1^η Δεκεμβρίου 2017 (<http://www.opengov.gr/ministryofjustice/?p=8956>).

³² Βλ. το κείμενο της Σύμβασης μεταφρασμένο στο: http://www.isotita.gr/wp-content/uploads/2017/04/Convention_violence-against-women_2011_el_edited.pdf

2.3. Αποσαφήνιση βασικών όρων - Γλωσσάρι

Η αποσαφήνιση βασικών όρων που σχετίζονται με τα θέματα σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου, αποτελεί ένα σημαντικό πρώτο βήμα για την κατανόηση των σχετικών ζητημάτων. Η ανάγκη για την παρουσίαση των ακόλουθων εννοιών συνδέεται αφενός με τη συνεχή εξέλιξη και επικαιροποίηση της ορολογίας σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο, και αφετέρου με την επιδίωξη για πλήρη κατανόηση και αντίληψη του περιεχομένου των αποτελεσμάτων της έρευνας. Ο δημόσιος διάλογος στην Ελλάδα γύρω από ζητήματα που σχετίζονται με την κατοχύρωση δικαιωμάτων ΛΟΑΤΚΙ ατόμων και τις διακρίσεις βάσει ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού, συχνά καταδεικνύει την ελλιπή γνώση και κατανόηση σχετικών εννοιών και όρων. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη στρεβλή παρουσίαση δεδομένων ή/και τη χρήση όρων που προσβάλλουν την υπόσταση των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων και δεν είναι αποδεκτοί ή επιθυμητοί. Εξάλλου, η γλώσσα εκφράζει πολιτισμικές αντιλήψεις, αλλά παράλληλα επηρεάζει την κοινωνικοπολιτισμική οργάνωση, δηλαδή τον τρόπο αντίληψης και ταξινόμησης κοινωνικών εμπειριών (Gumperz & Levinson, 1996: 1-18).

Επομένως, για τους λόγους αυτούς, κρίνεται σκόπιμη η παράθεση των ακόλουθων ορισμών. Πρόκειται για αποσαφήνιση βασικών όρων που διευκολύνει την κατανόηση του πλαισίου της έρευνας, και όχι για εξαντλητική παρουσίαση ορολογίας και εννοιών. Ως βασική πηγή χρησιμοποιήθηκε και μεταφράστηκε το σχετικό Γλωσσάρι του Συμβουλίου της Ευρώπης³³. Ωστόσο, για την καλύτερη κατανόηση και παρουσίαση κάποιων όρων αξιοποιήθηκαν επιπλέον πηγές, που επισημαίνονται με σχετικές παραπομπές. Τέλος, βασική παράμετρο για τη διαμόρφωση σχετικού Γλωσσαρίου αποτέλεσε η έννοια του αυτοπροσδιορισμού. Σε αυτήν την κατεύθυνση, η παρουσίαση των όρων επιδιώχθηκε να συμφωνεί με τις νοηματοδοτήσεις που δίνουν τα υποκείμενα της παρούσας έρευνας, με την επιθυμητή ορολογία από την ΛΟΑΤΚΙ Κοινότητα, καθώς και με τον τρόπο τον οποίο οι ίδιοι και οι ίδιες επιλέγουν να συζητούν πτυχές που σχετίζονται με την ταυτότητα φύλου και τον σεξουαλικό προσανατολισμό.

³³ Το Γλωσσάρι του Συμβουλίου της Ευρώπης που παρατίθεται στην αγγλική βρίσκεται στο: <http://www.coe.int/en/web/sogidatabase/glossary>.

ΔΙΑΚΡΙΣΗ

Ο όρος «**Διάκριση**» νομικά ορίζεται ως η αδικαιολόγητη και άνιση μεταχείριση:

Άμεση διάκριση λαμβάνει χώρα όταν για κάποιον λόγο που σχετίζεται με μία ή περισσότερες αιτίες αποκλεισμού (π.χ. σεξουαλικός προσανατολισμός και ταυτότητα φύλου), ένα άτομο ή μια ομάδα αντιμετωπίζονται λιγότερο ευνοϊκά από ότι αντιμετωπίζεται ή έχει αντιμετωπιστεί ή θα αντιμετωπιζόταν κάποιο άλλο άτομο ή ομάδα σε μια συγκρίσιμη κατάσταση ή όταν, για λόγους που συνδέονται με μία ή περισσότερες αιτίες αποκλεισμού, ένα άτομο ή μια ομάδα προσώπων υφίσταται βλάβη.

Έμμεση διάκριση λαμβάνει χώρα όταν μια διάταξη, ένα κριτήριο ή μια πρακτική θα μπορούσαν να θέσουν σε ιδιαίτερα μειονεκτική θέση, άτομα που βρίσκονται σε μία κατάσταση ή έχουν ένα χαρακτηριστικό που συνδέεται με μία ή περισσότερες αιτίες αποκλεισμού (συμπεριλαμβανομένων του σεξουαλικού προσανατολισμού και της ταυτότητας φύλου) σε σχέση με άλλα πρόσωπα, εκτός εάν η διάταξη, το κριτήριο ή η πρακτική δικαιολογείται αντικειμενικά με βάση θεμιτό σκοπό και τα μέσα επίτευξης αυτού του στόχου είναι κατάλληλα και αναγκαία.

Βιωματική ή υποκειμενική διάκριση, καλείται η εμπειρία διάκρισης που βιώνει ένα άτομο. Η βιωματική διάκριση δεν συνεπάγεται απαραίτητα τη διάκριση με τη νομική έννοια.

ΔΙΕΜΦΥΛΙΚΑ (TRANSGENDER) ΑΤΟΜΑ

Διεμφυλικά³⁴ (Transgender) Άτομα είναι τα άτομα των οποίων η ταυτότητα φύλου είναι διαφορετική από το φύλο που τους αποδόθηκε κατά τη γέννηση και επιθυμούν να παρουσιάσουν την ταυτότητα φύλου τους με έναν διαφορετικό τρόπο από το φύλο που τους αποδόθηκε και καταγράφηκε νομικά κατά τη γέννησή τους. Στην κατηγορία αυτή συμπεριλαμβάνονται τα άτομα εκείνα που αισθάνονται ότι πρέπει ή προτιμούν ή επιλέγουν, είτε μέσω της ένδυσης, της έκφρασης, των τρόπων συμπεριφοράς, του τρόπου ομιλίας ή μέσω παρεμβάσεων στο σώμα, να παρουσιάζουν τον εαυτό τους και να αυτοπροσδιορίζονται με διαφορετικό τρόπο από αυτόν που προσδοκείται βάσει του έμφυλου ρόλου που τους αποδόθηκε κατά τη γέννησή τους. Συμπεριλαμβάνει, μεταξύ άλλων, άτομα που δεν αυτοπροσδιορίζονται με τις ταμπέλες «άνδρας» ή «γυναίκα», transsexual και παρενδυτικούς/ές. Ένας διεμφυλικός άνδρας

³⁴ Στο: Γαλανού, Μ. (2014), *Ταυτότητα και έκφραση φύλου. Ορολογία, διακρίσεις, στερεότυπα και μύθοι*, Αθήνα: Σωματείο Υποστήριξης Διεμφυλικών, σελ. 26, σημειώνεται ότι για αντί του όρου «διεμφυλικός/ή» προτιμάται ο όρος τρανς ως διεθνής, πιο εύχρηστος και σύντομος.

είναι ένα άτομο που καταγράφηκε ως «γυναίκα» κατά τη γέννησή του, αλλά η ταυτότητα φύλου του είναι είτε «ανδρική» ή εντός ενός φάσματος αρρενωπότητας. Μία διεμφυλική γυναίκα είναι ένα άτομο που καταγράφηκε ως «άνδρας» κατά τη γέννησή της, αλλά η ταυτότητα φύλου της είναι είτε «γυναικεία» ή εντός ενός φάσματος θηλυκότητας. Για την περιγραφή του σεξουαλικού προσανατολισμού των διεμφυλικών ατόμων χρησιμοποιούνται ανάλογοι όροι, σύμφωνα με την ταυτότητα φύλου τους και όχι με το φύλο που τους αποδόθηκε κατά τη γέννηση. Ένας ετεροφυλόφιλος διεμφυλικός άνδρας, για παράδειγμα, είναι ένας διεμφυλικός άνδρας που έλκεται από γυναίκες συντρόφους. Μία λεσβία διεμφυλική γυναίκα έλκεται από γυναίκες συντρόφους.

ΕΓΚΛΗΜΑ ΜΙΣΟΥΣ

Ως **Έγκλημα Μίσους**³⁵ κατά ΛΟΑΤΚΙ ατόμων ορίζονται οι εγκληματικές ενέργειες που έχουν ως κίνητρο προκαταλήψεις. Στα Εγκλήματα Μίσους συμπεριλαμβάνονται ο εκφοβισμός, οι απειλές, οι υλικές ζημιές, η επίθεση, η ανθρωποκτονία και κάθε άλλο ποινικό αδίκημα, όπου το θύμα, ο χώρος ή ο στόχος του αδικήματος επιλέγονται με βάση την πραγματική ή προσλαμβάνουσα (από πλευράς δράστη) σύνδεση, σχέση, υποστήριξη ή συμμετοχή του θύματος στην ΛΟΑΤΚΙ κοινότητα. Επίσης, πρέπει να υπάρχει βάσιμη υποψία ότι το κίνητρο του δράστη είναι ο σεξουαλικός προσανατολισμός ή η ταυτότητα φύλου του θύματος.

ΕΝΔΕΙΞΕΙΣ ΦΥΛΟΥ

Οι **Ενδείξεις Φύλου (Gender Marker)** αποτελούν έναν έμφυλο προσδιορισμό, για παράδειγμα, σε ένα έγγραφο ταυτοποίησης (αστυνομική ταυτότητα, διαβατήριο κ.λπ.). Οι πιο εμφανείς ενδείξεις φύλου αφορούν σε προσδιορισμούς όπως άνδρας/γυναίκα ή Κορ/Κα. Μπορεί επίσης να αφορούν και σε επαγγελματικούς τίτλους ή προσωπικές ανωνυμίες ή κωδικούς, όπως αριθμοί κοινωνικής ασφάλισης ή φορολογικού μητρώου για τους οποίους είναι πιθανό να χρησιμοποιούνται ορισμένοι συνδυασμοί για άνδρες και γυναίκες. Οι ενδείξεις φύλου εντοπίζονται συχνά σε δελτία ταυτότητας ή σε προσωπικά πιστοποιητικά όπως: διαβατήρια, πιστοποιητικά γέννησης, απολυτήρια σχολείων και συστατικές επιστολές εργοδοτών/τριών.

³⁵ Στην ελληνική νομοθεσία δεν συναντάται ο όρος «Έγκλημα Μίσους», αλλά «Ρατσιστικό Έγκλημα» (άρθρο 81^Α του Ποινικού Κώδικα που εισήχθη μετά την ψήφιση του Ν. 4285/2014 - ΦΕΚ Α 191/10.9.2014, «Τροποποίηση του Ν. 927/1979 (Α' 139) και προσαρμογή του στην απόφαση - πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ της 28ης Νοεμβρίου 2008, για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου (L 328) και άλλες διατάξεις»).

ΕΚΦΡΑΣΗ ΦΥΛΟΥ

Ως «**Έκφραση φύλου**»³⁶ μπορεί να οριστεί ο τρόπος με τον οποίο κάθε άνθρωπος εκφράζεται με όρους φύλου (genderized), δηλαδή ο τρόπος με τον οποίο όλα τα άτομα εκφράζονται με τις διάφορες δυνατότητες που προσφέρει το φάσμα του φύλου, όπως αρρενωπότητα, θηλυκότητα κ.λπ. Η έκφραση φύλου αναφέρεται στα ορατά στοιχεία (όπως η εμφάνιση, ο τρόπος ένδυσης, ομιλίας και συμπεριφοράς) της ταυτότητας φύλου ενός προσώπου.

ΕΠΑΝΑΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΦΥΛΟΥ

Οι παρεμβάσεις **Επαναπροσδιορισμού Φύλου** αναφέρεται σε διάφορες ιατρικές και μη ιατρικές παρεμβάσεις στις οποίες ορισμένα διεμφυλικά άτομα μπορεί να επιθυμούν να υποβληθούν. Ωστόσο, αυτές οι θεραπείες είναι πιθανό συχνά να απαιτούνται για τη νομική αναγνώριση³⁷ του προτιμώμενου φύλου, και συμπεριλαμβάνουν ορμονοθεραπεία, χειρουργικές επεμβάσεις (π.χ. επέμβαση προσώπου, επέμβαση στήθους/μαστού, διαφορετικά είδη επεμβάσεων γεννητικών οργάνων και υστερεκτομή), στείρωση (που οδηγεί σε υπογονιμότητα). Ορισμένες από αυτές τις παρεμβάσεις θεωρούνται και βιώνονται ως παραβίαση της σωματικής ακεραιότητας.

ΕΤΕΡΟΚΑΝΟΝΙΚΟΤΗΤΑ

Η **Ετεροκανονικότητα**³⁸ μπορεί να οριστεί ως οι θεσμοί, οι δομές κατανόησης και οι πρακτικοί προσανατολισμοί που καθιστούν την ετεροφυλοφιλία να εμφανίζεται ως λογική, φυσική και προνομιακή κατάσταση. Περιλαμβάνει την υπόθεση ότι ο/η καθένας/μία είναι φυσιολογικά ετεροφυλόφιλος και ότι η ετεροφυλοφιλία είναι ιδεώδης κατάσταση, ανώτερη από την ομοφυλοφιλία ή την αμφιφυλοφιλία. Η ετεροκανονικότητα περιλαμβάνει, επίσης, τη διαδικασία προνομιακής παρουσίασης των στερεότυπων εκφράσεων του φύλου - ό,τι απαιτείται ή επιβάλλεται στα άτομα,

³⁶ Για την παρουσίαση αυτού του όρου πηγή αποτελεί το: FRA-European Union Agency for Fundamental Rights (2009), *Homophobia and Discrimination on Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity in the EU Member States: Part II - The Social Situation*, Luxembourg: Publications Office of the European Union, pp. 24-25.

³⁷ Στην Ελλάδα μετά την ψήφιση του πρόσφατου Νόμου 4491/2017 (ΦΕΚ Α' 152/13.10.2017) «Νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου - Εθνικός Μηχανισμός Εκπόνησης, Παρακολούθησης και Αξιολόγησης των Σχεδίων Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού και άλλες διατάξεις» δεν υπάρχει σχετική προϋπόθεση για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου.

³⁸ Η Μ. Γαλανού (ό.π., σελ. 33.) αναφέρει ότι η «ετεροκανονικότητα» ορίζεται ως: «... η αντίληψη ότι η ετεροφυλοφιλία είναι ο μοναδικός «φυσιολογικός» σεξουαλικός προσανατολισμός. Προϋποθέτει ότι υπάρχουν μόνο δύο ανατομικά και κοινωνικά φύλα και αναφέρεται στην τρόπον τινά θεσμοθέτηση της ετεροφυλοφιλίας σε μια κοινωνία, όπου αποκλίσεις από τον ετεροφυλοφιλικό προσανατολισμό και τον δυϊσμό του φύλου περιθωριοποιούνται, αγνοούνται ή καταπιέζονται από τις κοινωνικές πρακτικές, απόψεις και πολιτικές».

προκειμένου αυτά να θεωρούνται και να γίνονται αποδεκτά ως «πραγματικός άνδρας» ή ως «πραγματική γυναίκα» ως οι μόνες διαθέσιμες κοινωνικές κατηγορίες.

ΛΟΑΤ ΑΤΟΜΑ

Ο όρος «**ΛΟΑΤ Άτομα**» αποτελεί έναν όρο «ομπρέλα» που χρησιμοποιείται για να συμπεριλάβει λεσβίες, ομοφυλόφιλους/ες, αμφιφυλόφιλους/ες και διεμφυλικά άτομα. Πρόκειται για μια ετερογενή ομάδα που συχνά παρουσιάζεται υπό την ταμπέλα ΛΟΑΤ στο κοινωνικό και πολιτικό πεδίο. Μερικές φορές, ο όρος ΛΟΑΤ επεκτείνεται για να συμπεριλάβει μεσοφυλικά (intersex) και queer άτομα (ΛΟΑΤΚΙ).³⁹

ΜΕΣΟΦΥΛΙΚΑ (INTERSEX) ΑΤΟΜΑ

Τα **Μεσοφυλικά Άτομα (Intersex)** είναι άτομα που γεννιούνται με χρωμοσωμικά, ορμονικά επίπεδα ή γενετικά χαρακτηριστικά που δεν αντιστοιχούν στα καθορισμένα κριτήρια ταξινόμησης των κατηγοριών «άνδρας» ή «γυναίκα» σύμφωνα με τη σεξουαλική ή αναπαραγωγική ανατομία. Αυτή η λέξη αντικατέστησε τον όρο «ερμαφρόδιτος/η»⁴⁰, ο οποίος χρησιμοποιήθηκε εκτενώς στην ιατρική ορολογία κατά τον 18ο και 19ο αιώνα. Η Μεσοφυλικότητα μπορεί να λάβει διάφορες μορφές και καλύπτει ένα ευρύ φάσμα συνθηκών.

ΟΜΟΦΟΒΙΑ

Η **Ομοφοβία** ορίζεται ως ο παράλογος φόβος για και η αποστροφή προς την ομοφυλοφιλία, τις λεσβίες, τους ομοφυλόφιλους, τους/τις αμφιφυλόφιλους/ες και τα διεμφυλικά άτομα, βάσει προκατάληψης. Η **Τρανσφοβία** αναφέρεται σε ένα παρόμοιο φαινόμενο, που επικεντρώνεται συγκεκριμένα στον φόβο και την αποστροφή προς διεμφυλικά άτομα ή προς άτομα που δεν συμμορφώνονται με το φύλο τους.⁴¹ Οι εκδηλώσεις ομοφοβίας και τρανσφοβίας περιλαμβάνουν διακρίσεις, ποινικοποίηση, περιθωριοποίηση, κοινωνικό αποκλεισμό και βία λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού ή ταυτότητας φύλου.

ΠΑΡΕΝΔΥΤΙΚΑ ΑΤΟΜΑ

Ο όρος **Παρενδυτικά Άτομα (Transvestite ή cross-dresser)** χρησιμοποιείται για να

³⁹ Στην παρούσα Έκθεση χρησιμοποιείται ο όρος «ΛΟΑΤΚΙ» ως ο πιο συμπεριληπτικός.

⁴⁰ Όπως αναφέρει η Γαλανού (ό.π., σελ. 93) η ορολογία «ερμαφρόδιτος/η» είναι λάθος και μη δόκιμη, καθώς «σχετίζεται με την εξωτερική φυσιολογία, γεγονός που δεν αντικατοπτρίζει το στάτους των μεσοφυλικών ανθρώπων».

⁴¹ Στη παρουσίαση ορολογιών που παρατίθεται στην ιστοσελίδα της οργάνωσης Colour Youth Κοινότητα LGBTQ Νέων Αθήνας (βλ. <http://www.colouryouth.gr/terms/>) επισημαίνεται πιο αναλυτικά ότι η τρανσφοβία μπορεί να στρέφεται εναντίον αρρενωπών γυναικών, θηλυπρεπών ανδρών, παρενδυτικών και τρανσεξουαλικών ατόμων, καθώς και εναντίων όσων δεν εντάσσονται στα στερεότυπα φύλου για το φύλο τους κατά τη γέννηση.

περιγράψει άτομα που συχνά –αλλά περιστασιακά– φορούν ρούχα που συσχετίζονται κυρίως με το αντίθετο φύλο από αυτό που τους αποδόθηκε κατά τη γέννησή τους. Ωστόσο, ο όρος αποφεύγεται λόγω κοινωνικού και ιατρικού στίγματος, καθώς περιέχεται ως διαγνωστική κατηγορία (παρενδυσία- transvestism) στα εγχειρίδια ψυχικών διαταραχών.⁴²

ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗ

Η **Παρενόχληση** συνιστά διάκριση όταν ανεπιθύμητη συμπεριφορά που σχετίζεται με οποιαδήποτε αιτία αποκλεισμού (συμπεριλαμβανομένων του σεξουαλικού προσανατολισμού και της ταυτότητας φύλου) λαμβάνει χώρα με σκοπό ή με αποτέλεσμα την παραβίαση της αξιοπρέπειας ενός ατόμου ή τη δημιουργία εκφοβιστικού, εχθρικού, εξευτελιστικού, ταπεινωτικού ή προσβλητικού περιβάλλοντος. Η παρενόχληση μπορεί να συνίσταται σε ένα μόνο περιστατικό ή σε πολλά περιστατικά για μια χρονική περίοδο. Η παρενόχληση μπορεί να λάβει πολλές μορφές, όπως απειλές, εκφοβισμό ή λεκτική κακοποίηση, ανεπιθύμητα σχόλια ή αστεία σχετικά με τον σεξουαλικό προσανατολισμό ή την ταυτότητα φύλου.

ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ ΜΕ ΚΙΝΗΤΡΟ ΤΟ ΜΙΣΟΣ

Ως **Περιστατικά που έχουν ως Κίνητρο Μίσος** ορίζονται τα περιστατικά, οι πράξεις ή οι εκδηλώσεις μισαλλοδοξίας που έχουν διαπραχθεί με κίνητρο προκαταλήψεις, τα οποία δεν εντάσσονται στα εγκλήματα μίσους, εξαιτίας μη επαρκών αποδείξεων σε δικαστήριο για ποινικό αδίκημα ή για κίνητρο προκατάληψης, ή εξαιτίας του γεγονότος ότι η ίδια η πράξη δεν αποτελεί ποινικό αδίκημα στο πλαίσιο της εθνικής νομοθεσίας.

ΠΟΛΛΑΠΛΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ

Οι **Πολλαπλές Διακρίσεις** περιγράφουν τη διάκριση που λαμβάνει χώρα στη βάση διαφορετικών αιτιών αποκλεισμού. Ένας άλλος όρος που χρησιμοποιείται συχνά είναι η διατομεακή (intersectional) διάκριση, η οποία αναφέρεται σε μια κατάσταση όπου πολλοί παράγοντες λειτουργούν και αλληλεπιδρούν μεταξύ τους ταυτόχρονα με τέτοιο τρόπο, ώστε να είναι άρρηκτα συνδεδεμένοι.⁴³

⁴² Βλ. την παρουσίαση του όρου που παρατίθεται στην ιστοσελίδα της οργάνωσης Colour Youth Κοινότητα LGBTQ Νέων Αθήνας (βλ. <http://www.colouryouth.gr/terms/>).

⁴³ Όπως αναφέρεται στο: Μοσχοβάκου, Ν. (2014), Η σημασία της ένταξης της διάστασης του φύλου στις πολιτικές για τη διαπολιτισμική εκπαίδευση στην Ελλάδα, στο: Ι. Τσίγγανου & Λ. Μαράτου-Αλιπράντη (επιμ.), *Η Γυναικεία Μετανάστευση στην Ελλάδα: Οδικός Χάρτης Πολιτικών Κοινωνικής Ένταξης*, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, σ. 207-242: «Η έννοια των διαπλεκόμενων κοινωνικο-πολιτισμικών κατηγοριών και ταυτοτήτων (intersectionality) εισήχθη στο πλαίσιο της φεμινιστικής θεωρίας από την Αμερικανίδα Crenshaw αρχικά για να εξηγήσει πως η

ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΜΙΣΟΥΣ

Η **Ρητορική Μίσους** εναντίον ΛΟΑΤΚΙ ατόμων αφορά σε δημόσιες εκφράσεις και διατυπώσεις, οι οποίες διαδίδουν, υποκινούν, προωθούν ή δικαιολογούν το μίσος, τις διακρίσεις ή την εχθρότητα εναντίον ΛΟΑΤΚΙ ατόμων – για παράδειγμα δηλώσεις πολιτικών ή θρησκευτικών ηγετών ή απόψεις δημοσίων προσώπων που κυκλοφορούν από τον Τύπο ή το διαδίκτυο και στοχεύουν στη δημόσια υποκίνηση μίσους.

ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ

Ο **Σεξουαλικός Προσανατολισμός** αναφέρεται στην ικανότητα κάθε ατόμου να αισθάνεται βαθειά συναισθηματική και σεξουαλική έλξη προς άτομα άλλου φύλου (ετεροφυλόφιλος/η) ή προς άτομα του ίδιου φύλου (ομοφυλόφιλος/η) ή προς άτομα που ανήκουν σε περισσότερα του ενός φύλου (αμφιφυλόφιλος/η).

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΦΥΛΟΥ

Η **Ταυτότητα Φύλου** αναφέρεται στη βαθειά βιωμένη/εσωτερική εμπειρία ενός ατόμου για το φύλο του, η οποία μπορεί να αντιστοιχεί ή να μην αντιστοιχεί στο φύλο που του έχει αποδοθεί κατά τη γέννηση, και περιλαμβάνει την προσωπική αντίληψη για το σώμα και άλλες εκφράσεις φύλου, όπως η ένδυση, η ομιλία και ο τρόπος συμπεριφοράς. Το φύλο ενός ατόμου συνήθως αποδίδεται κατά τη γέννηση και εν συνεχεία γίνεται κοινωνικό και νομικό γεγονός. Ωστόσο, μερικοί άνθρωποι αντιμετωπίζουν προβλήματα ταυτοποίησης με το φύλο που τους αποδίδεται κατά τη γέννηση – αυτά τα πρόσωπα αναφέρονται ως άτομα «διεμφυλικά». Η ταυτότητα του φύλου είναι μια έννοια διαφορετική από τον σεξουαλικό προσανατολισμό, και τα διεμφυλικά άτομα μπορεί να είναι ετεροφυλόφιλα, αμφιφυλόφιλα ή ομοφυλόφιλα.

CISGENDER/ CIS⁴⁴

Άτομο του οποίου η ταυτότητα φύλου δεν διαφέρει από το φύλο που του αποδόθηκε

φυλετική και η έμφυλη καταπίεση αλληλεπιδρούν στη ζωή των μαύρων γυναικών. (...) Στην εξέλιξη της θεωρίας προστέθηκαν και άλλες διαστάσεις –πέραν του φύλου και της φυλής– όπως η εθνικότητα, η σεξουαλικότητα, η κοινωνική τάξη κ.ά. (...) Η συγκεκριμένη προσέγγιση επιδιώκει να καταστήσει ορατούς τους πολλαπλούς παράγοντες που δομούν τις ατομικές εμπειρίες καταπίεσης μέσα σε πατριαρχικά και ρατσιστικά συστήματα εξουσίας –οι οποίοι ενώ πιθανώς φαίνονται ασύνδετοι μεταξύ τους, τελικά δεν είναι– και να παρουσιάσει τον τρόπο με τον οποίο αυτές οι εμπειρίες συνδέονται. Βασίζεται στην παραδοχή ότι οι άνθρωποι διαθέτουν πολλαπλές και πολυεπίπεδες ταυτότητες που πηγάζουν από τις κοινωνικές σχέσεις και τη λειτουργία των δομών της εξουσίας. Ειδικότερα, αναλύει διασυνδέσεις κοινωνικών και πολιτισμικών κατηγοριών και επικεντρώνεται σε διαφορετικές και «υπό περιθωριοποίηση» θέσεις που σχετίζονται με το φύλο, τη φυλή, την εθνικότητα, τις αναπηρίες, τη σεξουαλικότητα, την κοινωνική τάξη».

⁴⁴ Ο σχετικός ορισμός βασίζεται στις Ορολογίες που παρουσιάζει η οργάνωση Colour Youth/Κοινότητα LGBTQ Νέων Αθήνας, βλ. σχετικά: <http://www.colouryouth.gr/terms/>

κατά τη γέννησή του. Ο όρος χρησιμοποιείται ως αντίθετος του όρου τρανς.

QUEER

Ο όρος «**Queer**» είναι ένας όρος που είναι φορτισμένος με διάφορες έννοιες και μακρά ιστορία, αλλά σήμερα συνήθως υποδηλώνει άτομα που δεν επιθυμούν να ταυτιστούν με τις παραδοσιακές εννοιολογήσεις για το φύλο και τον σεξουαλικό προσανατολισμό, αλλά να απέχουν από τις ετεροφυλόφιλες, ετεροκανονικές και με βάση τη δυαδικότητα του φύλου κατηγοριοποιήσεις. Η Queer θεωρία αποτελεί μια θεωρία που προσφέρει μια κριτική θεώρηση στην ετεροκανονικότητα.

TRANSSEXUAL ATOMA

Αν και στο Γλωσσάρι του Συμβουλίου της Ευρώπης, στο οποίο βασίζεται και το παρόν Γλωσσάρι, συμπεριλαμβάνεται ο όρος «**Transsexual**»⁴⁵, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι δεν αποτελεί επιθυμητό όρο⁴⁶ από την τρανς κοινότητα και δεν χρησιμοποιείται πλέον λόγω αρνητικού στιγματισμού.

⁴⁵ Σύμφωνα με το Γλωσσάρι του Συμβουλίου της Ευρώπης, ο όρος αναφέρεται σε άτομα των οποίων η ταυτότητα φύλου δεν αντιστοιχεί στο φύλο που τους αποδόθηκε κατά τη γέννηση και συνεπώς αισθάνονται μια βαθειά ανάγκη να προβούν σε επαναπροσδιορισμό του φύλου τους και να τροποποιήσουν την εμφάνιση ή λειτουργίες του σώματός τους μέσω θεραπείας επαναπροσδιορισμού φύλου.

⁴⁶ Η Μ. Γαλανού (ό.π.) επισημαίνει πως ο όρος **transsexual** δεν αποτελεί επιθυμητό όρο από μέρους της τρανς κοινότητας αφενός διότι συνδέει την τρανς κατάσταση με το ανατομικό φύλο, ενώ η τρανς κατάσταση συνδέεται με το κοινωνικό, και αφετέρου διότι ο όρος αυτός συνδέεται με τους ταξινομητικούς καταλόγους ψυχικών διαταραχών (σελ. 48).

3. Παρουσίαση Μεθοδολογικού Πλαισίου Έρευνας

Όπως ήδη αναφέρθηκε, η διερεύνηση στάσεων σε θέματα ταυτότητας φύλου, έμφυλων διακρίσεων και διακρίσεων βάσει σεξουαλικού προσανατολισμού, περιελάμβανε δύο (2) βασικές ενέργειες: α) τη χαρτογράφηση και την καταγραφή φορέων, οργανώσεων και συλλογικοτήτων (desk research) που δραστηριοποιούνται στο υπό διερεύνηση πεδίο, και β) την πραγματοποίηση ομάδων εστιασμένης συζήτησης (focus groups) με τη συμμετοχή ατόμων και φορέων που δραστηριοποιούνται στο πεδίο της έρευνας, για τη συγκέντρωση και ανάλυση σχετικών ποιοτικών δεδομένων. Η ερευνητική ομάδα σχεδίασε με σαφήνεια όλες τις επιμέρους ερευνητικές δραστηριότητες βάσει των σχετικών μεθοδολογικών κατευθύνσεων για τη διενέργεια κοινωνικής έρευνας, και των θεωρητικών προσεγγίσεων και ευρημάτων που συνδέονται με το πεδίο της έρευνας.

3.1. Χαρτογράφηση φορέων

Η αναζήτηση, ο εντοπισμός και η καταγραφή φορέων που στοχεύουν στην καταπολέμηση διακρίσεων και φορέων των οποίων οι ομάδες-στόχοι συμπεριλαμβάνουν άτομα που υφίστανται διακρίσεις λόγω ταυτότητας φύλου ή/και σεξουαλικού προσανατολισμού, πραγματοποιήθηκε μέσω **δευτερογενούς έρευνας για την εκ των προτέρων συγκέντρωση πληροφοριών** (desk research). Ειδικότερα, οι ερευνήτριες αξιοποίησαν πληροφορίες από το διαδίκτυο (σχετικές ιστοσελίδες, μέσα κοινωνικής δικτύωσης κ.ά.), αναζήτησαν σχετικό υλικό μέσω επικοινωνίας (ηλεκτρονική, τηλεφωνική και δια ζώσης συναντήσεις) με φορείς, και συγκέντρωσαν τα δεδομένα μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου.

Πιο συγκεκριμένα, οι ερευνήτριες σε πρώτη φάση εντόπισαν φορείς, ομάδες και οργανώσεις, στη συνέχεια συγκέντρωσαν στοιχεία επικοινωνίας και, τέλος, επικοινωνήσαν μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή/και τηλεφωνικά. Για την ανάγκη συλλογής των δεδομένων και τη διασφάλιση της ακρίβειας των καταγεγραμμένων πληροφοριών, δημιουργήθηκε ειδικό έντυπο (βλ. Παράρτημα 1: Φόρμα Εντύπου Δικτύωσης), το οποίο στάλθηκε σε όλους τους καταγεγραμμένους φορείς, το οποίο συνοδευόταν από ενημερωτική επιστολή της Προέδρου του ΔΣ του ΚΕΘΙ για το σύνολο της Πράξης. Το Έντυπο Χαρτογράφησης σχεδιάστηκε, έτσι ώστε να συγκεντρώνονται οι βασικές πληροφορίες (στοιχεία επικοινωνίας, τύπος/νομική υπόσταση, δράσεις

κ.λπ.) για κάθε φορέα και περιελάμβανε στοιχεία επικοινωνίας για την παροχή τυχόν διευκρινήσεων για το περιεχόμενο της Πράξης και τη διαδικασία της εν λόγω ενέργειας.

Από την αρχική διερεύνηση που πραγματοποιήθηκε, καταγράφηκαν φορείς, οργανώσεις, συλλογικότητες και ομάδες, ενώ παράλληλα, στο πλαίσιο της διαδικασίας δικτύωσης, επιδιώχθηκε η επικοινωνία με όλα τα πολιτικά κόμματα που υπερψήφισαν τον Ν. 4356/2015 (ΦΕΚ Α 181/24-12-2015) «Σύμφωνο συμβίωσης, άσκηση δικαιωμάτων, ποινικές και άλλες διατάξεις», προκειμένου να συγκεντρωθούν οι πολιτικές θέσεις και οι προτάσεις τους. Τέλος, για την ενίσχυση του πλαισίου συνεργασίας του Κέντρου Ερευνών για Θέματα Ισότητας με θεσμικούς φορείς, στάλθηκε ενημερωτική επιστολή για το περιεχόμενο της Πράξης «Πρόληψη και Καταπολέμηση του σεξισμού και των διακρίσεων σε θέματα ταυτότητας φύλου» προς την Πρόεδρο της Ειδικής Μόνιμης Επιτροπής Ισότητας, Νεολαίας και Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του Ελληνικού Κοινοβουλίου.

Κατά την υλοποίηση της ενέργειας καταγραφής, εντοπίστηκαν **εκατόν πέντε (105) φορείς** που δραστηριοποιούνται στο πεδίο της προάσπισης των δικαιωμάτων των ατόμων που υφίστανται διακρίσεις βάσει σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου ή/και παρέχουν υπηρεσίες σε ΛΟΑΤΚΙ άτομα, οι οποίοι παρατίθενται στο παραδοτέο της ίδιας Πράξης, με τίτλο: «Κατάλογος Φορέων Δικτύωσης»⁴⁷. Από το σύνολο των φορέων που εντοπίστηκαν, συγκεντρώθηκαν **σαράντα ένα (41) συμπληρωμένα Έντυπα Χαρτογράφησης**, τα οποία παρέχουν πληροφορίες για την ταυτότητα και τη δράση τους. Με βάση τις πληροφορίες που συγκεντρώθηκαν, οι φορείς ταξινομήθηκαν σε **τρεις (3) κατηγορίες**, οι οποίες επιλέχθηκαν βάσει της νομικής τους (ή μη) υπόστασης και του τρόπου λειτουργίας τους, και είναι οι εξής:

- **Κρατικοί Φορείς**
- **Οργανώσεις της Κοινωνίας των Πολιτών (ΜΚΟ & Σωματεία νομικά κατοχυρωμένα)**
- **Συλλογικότητες με Οριζόντια Δομή**

Σε συνέχεια της παρουσίασης των δεδομένων που αφορούν σε φορείς που ανταποκρίθηκαν στο αίτημά των ερευνητριών για συγκέντρωση πληροφοριών

⁴⁷ Το παραδοτέο με τίτλο: «Κατάλογος Φορέων Δικτύωσης» ολοκληρώθηκε τον Μάρτιο του 2017 και παραθέτει πληροφορίες για τους φορείς/οργανώσεις/ομάδες, βάσει των συμπληρωμένων εντύπων που απέστειλαν. Οι φορείς συμπεριελήφθησαν στο παραδοτέο με τη συγκατάθεσή τους στο πλαίσιο υλοποίησης της ερευνητικής διαδικασίας, χωρίς ωστόσο αυτό να σημαίνει τη συναίνεσή τους για δημοσιοποίηση των στοιχείων αυτών.

σχετικά με τη δράση τους, στο σχετικό παραδοτέο παρατίθενται δύο (2) λίστες. Η πρώτη αφορά σε καταγεγραμμένους φορείς που **έχουν αναπτύξει δραστηριότητα κατά τους τελευταίους δώδεκα (12) μήνες**, και επομένως παραμένουν ενεργοί, αλλά δεν απέστειλαν περαιτέρω πληροφορίες, ενώ η δεύτερη αφορά σε καταγεγραμμένους φορείς που **δεν έχουν αναπτύξει δραστηριότητα για διάστημα μεγαλύτερο από τους τελευταίους δώδεκα (12) μήνες**, και υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να έχουν σταματήσει τη δράση τους.⁴⁸ Τέλος, η καταγραφή συμπληρώνεται από λίστα με περιοδικά και ενημερωτικές σελίδες που εντοπίστηκαν, τα οποία παρέχουν πληροφόρηση για θέματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού.⁴⁹

3.2. Ομάδες εστιασμένης συζήτησης

Η δεύτερη ερευνητική ενέργεια υλοποιήθηκε με τη χρήση της ερευνητικής μεθόδου των **ομάδων εστιασμένης συζήτησης** ή ομάδων εστίασης (focus groups), που αποτελεί μια μέθοδο συλλογής ποιοτικών δεδομένων και χρησιμοποιείται ευρέως στις κοινωνικές επιστήμες. Ειδικότερα, πρόκειται για τη διοργάνωση και πραγματοποίηση προσεκτικά σχεδιασμένων συζητήσεων, ώστε να συλλεχθούν πληροφορίες σε ένα καθορισμένο πεδίο ενδιαφέροντος, σε ένα περιβάλλον που το επιτρέπει και το ενθαρρύνει (Krueger & Casey, 2000). Πιο συγκεκριμένα, η εν λόγω μέθοδος συμπεριλαμβάνει τον σχεδιασμό και την πραγματοποίηση ανοιχτών, ομαδικών συζητήσεων καθοδηγούμενων από τον/την ερευνητή/τρια, που δρα ως **μεσολαβητής/τρια** και καλείται να δημιουργήσει ενδιαφέρον και συζήτηση για το υπό διερεύνηση αντικείμενο, χωρίς ωστόσο να οδηγεί την ομάδα στο να ενισχύσει υπάρχουσες προσδοκίες ή να επιβεβαιώσει κάποια προηγούμενη υπόθεση (Sim, 1998: 347).

Η μέθοδος έχει ως στόχο την παραγωγή λεκτικών και μη λεκτικών δεδομένων μέσω της ομαδικής αλληλεπίδρασης. Αντίθετα με τις ατομικές συνεντεύξεις, στόχος των ομάδων εστίασης είναι η οργάνωση και ο συντονισμός μιας συζήτησης μεταξύ όσων συμμετέχουν σε αυτή και όχι μια συζήτηση ανάμεσα στον/στην ερευνητή/τρια και στον/στην καθέναν/καθεμία από τους/τις συμμετέχοντες/ουσες. Αυτό ακριβώς το στοιχείο της **αλληλεπίδρασης** είναι που κάνει τις ομάδες εστίασης να παραγάγουν

⁴⁸ Για κάποιους φορείς επιβεβαιώθηκε από την έρευνα ότι πλέον δεν βρίσκονται σε λειτουργία.

⁴⁹ Σε ότι αφορά τη λίστα αυτή, επιλέχθηκε η συμπερίληψη και μέσω των οποίων πλέον δεν είναι ενεργά, αλλά διαθέτουν χρήσιμο ενημερωτικό αρχείο. Σημειώνεται ότι με τα περιοδικά και τους διαδικτυακούς τόπους που δεν πραγματοποιήθηκε επικοινωνία για τη συμπλήρωση Εντύπου Δικτύωσης.

διαφορετικά δεδομένα από τις ατομικές συνεντεύξεις (Morgan, 2010). Στο πλαίσιο της ομάδας εστίασης, ο ρόλος της ερευνήτριας μπορεί να ατονήσει **και η συζήτηση να περάσει στον έλεγχο των συμμετεχουσών**, οι οποίοι/ες διευρύνουν, εμβαθύνουν ή αναδεικνύουν πολλαπλές διαστάσεις ενός θέματος, που δεν ήταν δυνατόν να προσδιοριστούν από τους/τις ερευνητές/ριες (Wilkinson, 1994: 337). Το στοιχείο της αλληλεπίδρασης και του πλαισίου οργανωμένης συζήτησης καθιστά τη μέθοδο αποτελεσματική για τη συλλογή ποιοτικών δεδομένων, τα οποία αυξάνονται ως προς το **σύνολο και το εύρος** επειδή συλλέγονται από πολλά άτομα συγχρόνως (Robson, 2007: 338). Εξαιτίας του πλούτου και του βάθους των δεδομένων μπορεί να αρκεί ένας σχετικά μικρός αριθμός των εστιασμένων συζητήσεων. Σε ειδικές περιπτώσεις, όταν ο πληθυσμός που αφορά η έρευνα είναι μικρός, μπορεί να δικαιολογηθεί αντίστοιχα ένα μικρό δείγμα (Morgan, 1997).

Επιπλέον, η μέθοδος των ομάδων εστιασμένης συζήτησης αξιοποιεί, κατανοεί και βασίζεται στη **δυναμική των ομάδων**, μέσω της διερεύνησης των ατομικών, διατομικών, κοινωνικών και διομαδικών παραγόντων. Ειδικότερα, οι παράγοντες αυτοί, οι οποίοι επηρεάζουν τη δυναμική της ομάδας, αποτελούν βασική προϋπόθεση για την ερμηνεία και την ανάλυση των ποιοτικών δεδομένων που συλλέγονται κατά τη διάρκεια της συζήτησης. Ενδεικτικά, χαρακτηριστικά που συνδέονται με την προσωπικότητα και τα ατομικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων/ουσών, ο βαθμός συνεκτικότητας, ομογένειας-ετερογένειας της ομάδας, ο βαθμός συμμετοχής και η αλληλεπίδραση των ατόμων, οι σχέσεις εξουσίας που προϋπάρχουν ή αναπτύσσονται κατά τη διάρκεια της συζήτησης, αποτελούν σημαντικά στοιχεία που συμβάλλουν στην ανάλυση και την εξαγωγή συμπερασμάτων (Ιωσηφίδης, 2003: 63-64).

Η δυναμική της ομάδας δίνει τη δυνατότητα να παρατηρηθούν πιθανές μετακινήσεις στις αντιλήψεις που φέρνουν στο τραπέζι της συζήτησης συμμετέχοντες/ουσες, όπως έχει παρατηρηθεί σε σχετικές έρευνες (Kitzinger, 1994; Morgan, 2010). Αυτό συμβαίνει γιατί οι απόψεις και οι στάσεις των ανθρώπων δεν είναι απαραίτητα αποκρυσταλλωμένες, διαμορφωμένες από πριν ή ακολουθούν μια λογική. Αντίθετα, είναι πιθανό να **(ανα)κατασκευάζονται στο πλαίσιο μιας συζήτησης** ως αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης με τα ερεθίσματα που παρέχει αυτή. Με αυτήν την έννοια, μέσα από τις ομάδες εστίασης μπορούμε να διερευνήσουμε **το πως και το γιατί** (δηλαδή τη διαδικασία μέσα από την οποία) αναδεικνύεται ένα συγκεκριμένο περιεχόμενο και όχι μόνο το τι λέγεται.

Η μέθοδος των ομάδων εστιασμένης συζήτησης μπορεί να είναι είτε βασική ή υποστηρικτική μέθοδος συλλογής δεδομένων (Millward, 2012: 416). Η αυτόνομη εφαρμογή της μεθόδου σημαίνει ότι αυτή αποτελεί και την πιο βασική ή και τη μοναδική μέθοδο άντλησης ποιοτικών δεδομένων και αποτελεσμάτων. Συνήθως ο τρόπος αυτός εφαρμόζεται σε περιπτώσεις κατά τις οποίες δεν υπάρχει προηγούμενη γνώση για το προς διερεύνηση θέμα, η σημασία της διατομικής και διομαδικής αλληλεπίδρασης είναι αυξημένη και η διερεύνηση και η δυναμική της αλληλεπίδρασης αυτής κρίνεται σημαντική για τους στόχους της έρευνας.

Ο τρόπος διαχείρισης των δεδομένων της ποιοτικής έρευνας είναι ένα σημαντικό ζήτημα όπου υπάρχουν διαφορετικές προσεγγίσεις, οι οποίες αντιστοιχούν σε διαφορετικά ερωτήματα για το τι αποτελεί γνώση και πως φτάνουμε σε αυτήν (Willig, 2013). Κάθε προσέγγιση καλείται να απαντήσει στο είδος της γνώσης που παράγεται, τις υποθέσεις που γίνονται σχετικά με το υλικό/ψυχολογικό υπόβαθρο του παραγόμενου λόγου και τον ρόλο του/της ερευνητή/τριας στη διαδικασία παραγωγής του λόγου. Ο μεθοδολογικός πλουραλισμός (Frost, 2009) αναγνωρίζει πως **ένα σύνολο δεδομένων μπορούν να πουν διαφορετικά πράγματα ανάλογα με τις ερωτήσεις που θέτουμε σε αυτά** βασιζόμενος στην υπόθεση πως η ανθρώπινη εμπειρία είναι πολύπλοκη και πολυεπίπεδη και επομένως, η μεθοδολογία πρέπει να είναι αντίστοιχη. Η αποτύπωση των αποτελεσμάτων γίνεται με τη μορφή μιας συνεκτικής αφήγησης που περιλαμβάνει τις διαφορετικές εκδοχές της υπό μελέτη «πραγματικότητας» ή μιας ιστορίας που μετατρέπει έναν όγκο δεδομένων σε μια συνεκτική και λογική ιστορία (Frosh, 2007). Εναλλακτικά, τα αποτελέσματα παρουσιάζονται σε μια ακολουθία ανάλογα με τα διαφορετικά ερωτήματα, τα οποία διατυπώνονται σε σχέση με αυτά. Η δουλειά αυτή απαιτεί διαύγεια από τον/την ερευνητή/τρια ως προς τη χρήση των διαφορετικών προσεγγίσεων και των επιστημολογικών τους προϋποθέσεων.

Για την παρούσα έρευνα, χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της εστιασμένης συζήτησης για μια σειρά από λόγους. Αρχικά, στόχος ήταν η διερεύνηση των ψυχολογικών, κοινωνικών και θεσμικών διαστάσεων της ταυτότητας φύλου και του σεξουαλικού προσανατολισμού και όχι η επιβεβαίωση ή μη συγκεκριμένων υποθέσεων σε σχέση με πτυχές αυτών των ζητημάτων που θα απαιτούσε μια ποσοτική μεθοδολογία. Βασική επιδίωξη, πέρα από τη διερεύνηση του περιεχομένου του ερευνητικού πεδίου ήταν να περιγράψει και να ερμηνεύσει εμπειρίες και βιώματα, επομένως η χρήση ποιοτικής μεθοδολογίας ήταν επιβεβλημένη.

Επιπλέον, για την αποτελεσματική διερεύνηση του πεδίου, απαιτούνταν ένα μεθοδολογικό εργαλείο που θα έδινε τη δυνατότητα για τη συλλογή πλούσιων πληροφοριών τόσο όσον αφορά τον όγκο, όσο και το βάθος. Για αυτό τον λόγο, κρίθηκε σημαντική η συλλογή δεδομένων σε ένα πλαίσιο οργανωμένης αλληλεπίδρασης το οποίο θα διευκολύνει, ώστε να αναδειχθούν επίμαχα ζητήματα και να διερευνηθούν θέματα συμφωνίας ή διαφωνίας, θα εμβαθύνει σε άλλα καθώς επίσης, θα χρησιμοποιήσει την εμπειρία και την κατανόηση των συμμετεχόντων/ουσών ως εργαλείο διερεύνησης του ερευνητικού πεδίου.

Για τον καθορισμό του πλαισίου των ομάδων εστιασμένων συζητήσεων, σε ένα πρώτο επίπεδο έγινε διερεύνηση του ερευνητικού πεδίου μέσα από την υπάρχουσα βιβλιογραφία, ελληνική και διεθνή, το θεσμικό πλαίσιο και την αποτύπωση του περιεχομένου των δράσεων φορέων/οργανώσεων/συλλογικοτήτων που δραστηριοποιούνται στον χώρο της ανάδειξης ζητημάτων που απασχολούν ΛΟΑΤΚΙ άτομα. Μέσα από αυτή τη διαδικασία εξειδικεύτηκε ο γενικός στόχος της έρευνας που διατυπώθηκε ως διερεύνηση των αναγκών των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων και τον τρόπο που αυτές καλύπτονται.

Για τη διερεύνηση αυτή, κρίθηκε απαραίτητη η συλλογή δεδομένων σε **τρία (3) επίπεδα**. Καταρχήν στο επίπεδο της ίδιας της **εμπειρίας των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων** μέσα από τα προσωπικά τους βιώματα και τον τρόπο που αυτά συνδέονται με όψεις του διαπροσωπικού, κοινωνικού, πολιτικού και θεσμικού περιβάλλοντος. Δεύτερον, στο **επίπεδο της συλλογικότητας** ως συνειδητής, αποκρυσταλλωμένης εμπειρίας και δράσης που παρεμβαίνει στο κοινωνικό και το πολιτικό πεδίο, διεκδικώντας δικαιώματα και κοινωνική αλλαγή, τον τρόπο που θέτει προτεραιότητες, αλληλεπιδρά και διαμορφώνει σχέσεις στην ευρύτερη κοινωνία και προσπαθεί να επηρεάσει. Τέλος, στο επίπεδο της επαφής με **φορείς που παρέχουν υπηρεσίες σε ΛΟΑΤΚΙ άτομα** ή εντάσσουν στον προσανατολισμό τους ζητήματα που αφορούν τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα, με στόχο τον τρόπο που αυτοί αναγνωρίζουν και ανταποκρίνονται στις ανάγκες των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων.

Για τον σκοπό αυτό, πραγματοποιήθηκαν **τέσσερις (4) ομάδες εστιασμένης συζήτησης** κατά το χρονικό διάστημα **Μάιος-Ιούλιος 2017**. Οι δύο (2) ομάδες αφορούσαν τη διερεύνηση της προσωπικής εμπειρίας και των βιωμάτων ΛΟΑΤΚΙ ατόμων, με στόχο την αποτύπωση πτυχών της ψυχολογικής, διαπροσωπικής και κοινωνικής πραγματικότητας ΛΟΑΤΚΙ ατόμων, καθώς συνειδητοποιούν τις ταυτότητές τους, και τον εντοπισμό παραγόντων που διευκολύνουν ή παρεμποδίζουν αυτήν τη

διαδικασία. Επιπλέον, μία (1) ομάδα αφορούσε την εμπειρία οργανώσεων/ φορέων/ συλλογικοτήτων από τη ΛΟΑΤΚΙ κοινότητα και ως στόχο είχε την ανάδειξη ζητημάτων που ιεραρχούνται ως σημαντικά, καθώς και του τρόπου με τον οποίο κάθε φορέας αντιλαμβάνεται τη θέση και τη δράση του στον χώρο της διεκδίκησης κάλυψης των αναγκών των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων στην ελληνική κοινωνία. Τέλος, μία (1) ομάδα αφορούσε τον τρόπο που εμπειρογνώμονες και πάροχοι υπηρεσιών αντιλαμβάνονται τα ζητήματα της ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού και τον βαθμό που αυτά καλύπτονται από τις υπηρεσίες τους.

Και οι τέσσερις συζητήσεις είχαν ως κοινή βάση τη διερεύνηση της εμπειρίας (προσωπικής, συλλογικής και πολιτικής), την αντίληψη του πλαισίου που βιώνεται αυτή η εμπειρία, τους τομείς προτεραιότητας της παρέμβασης σε ζητήματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού και τις διαστάσεις της διάκρισης και της βίας που υφίστανται άνθρωποι λόγω ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού στην ελληνική κοινωνία. Για τη διερεύνηση αυτών των ζητημάτων συντάχθηκαν αναλυτικοί Οδηγοί με ερωτήματα και υπο-ερωτήματα. Παρόλα αυτά, στις συζητήσεις, αν και επιχειρήθηκε να καλυφθούν όλες οι ενότητες που είχαν προσδιοριστεί από τους Οδηγούς, έμφαση δόθηκε και σε ζητήματα που ανέδειξαν οι ίδιοι/ες οι συμμετέχοντες/ουσες.

Οι **γενικοί στόχοι** κάθε ομάδας εστιασμένης συζήτησης περιγράφονται ως εξής:

1. Ομάδα εστιασμένης συζήτησης με τη συμμετοχή ΛΟΑΤΚΙ φορέων/συλλογικοτήτων /οργανώσεων:
 - καταγραφή της δράσης, των στόχων, των προτεραιοτήτων των φορέων
 - διερεύνηση του τρόπου με τον οποίον οι φορείς αντιλαμβάνονται το κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο σε σχέση με τα ζητήματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού
 - εξέταση του βαθμού και του πεδίου των διακρίσεων που υφίστανται τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα
 - καταγραφή των αναγκών των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων στο πεδίο της παροχής υπηρεσιών
 - παρουσίαση καλών πρακτικών στην αποτελεσματική αντιμετώπιση ζητημάτων διάκρισης και βίας των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων.
2. Ομάδες εστιασμένης συζήτησης με τη συμμετοχή ΛΟΑΤΚΙ ατόμων:

- καταγραφή της προσωπικής διαδρομής ΛΟΑΤΚΙ ατόμων με στόχο την ανίχνευση παραγόντων που διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο κατά την πορεία συνειδητοποίησης και ανάδειξης της ταυτότητάς τους
 - εντοπισμός των διακρίσεων που βιώνουν τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα σε διαφορετικούς τομείς της καθημερινότητας και της κοινωνικής ζωής (οικογένεια, εργασία, δημόσια έκφραση, εκπαίδευση, υγεία κ.λπ.)
 - διερεύνηση του φαινομένου εκφοβισμού ΛΟΑΤΚΙ ατόμων (αιτίες, μορφές, συνέπειες για το άτομο)
 - εντοπισμός στοιχείων ενθάρρυνσης και ενδυνάμωσης ΛΟΑΤΚΙ ατόμων για την αντιμετώπιση διακρίσεων που βιώνουν σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο και η καταγραφή των αναγκών των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων (κυρίως όσον αφορά τις κοινωνικές υπηρεσίες)
 - διατύπωση προτάσεων για τη βελτίωση της αντιμετώπισης και της πρόληψης των διακρίσεων κατά των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων.
3. Ομάδα εστιασμένης συζήτησης με τη συμμετοχή κρατικών ή άλλων θεσμικών φορέων που προσφέρουν υπηρεσίες σε ΛΟΑΤΚΙ άτομα ή εντάσσουν στο πλαίσιο παρέμβασής τους σχετικά ζητήματα:
- καταγραφή της εμπειρίας των φορέων σε ζητήματα διάκρισης των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων στο πεδίο της παροχής υπηρεσιών
 - καταγραφή των αναγκών των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων, καθώς και της ανάγκης βελτίωσης των παρεχόμενων υπηρεσιών από κρατικούς και θεσμικούς φορείς
 - εντοπισμός των διακρίσεων που βιώνουν τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα μέσα από την εμπειρία του φορέα.

Τέλος, σε ότι αφορά τη διαδικασία διοργάνωσης των ομάδων εστιασμένης συζήτησης, αξίζει να σημειωθεί ότι η **συμμετοχή ήταν εθελοντική**, ενώ παράλληλα όλοι/ες οι συμμετέχοντες/ουσες είχαν λάβει εκ των προτέρων πρόσκληση συμμετοχής στην οποία καταγράφονταν οι βασικοί άξονες της συζήτησης, καθώς και όλες οι πληροφορίες σχετικά με το πλαίσιο διεξαγωγής της έρευνας. Επιπλέον, πριν την έναρξη της κάθε συζήτησης οι συμμετέχοντες/ουσες ενημερώθηκαν από την ερευνήτρια/συντονίστρια της ομάδας για τους κανόνες της διαδικασίας, την πλήρη **διασφάλιση της εμπιστευτικότητας των ερευνητικών δεδομένων και της χρήσης τους αποκλειστικά για τους σκοπούς της έρευνας**, καθώς και για τη δυνατότητά τους να εγκαταλείψουν τη διαδικασία αν δεν συμφωνούν με το προκαθορισμένο πλαίσιο.

3.2.1. Επιλογή δείγματος – Συμμετέχοντες/ουσες στις ομάδες εστιασμένης συζήτησης

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, οι δύο (2) βασικές ερευνητικές ενέργειες που υλοποιήθηκαν, σχεδιάστηκαν έτσι ώστε να λειτουργούν συμπληρωματικά. Ειδικότερα, η ενέργεια που αφορά στη χαρτογράφηση και την καταγραφή φορέων, οργανώσεων και συλλογικοτήτων (desk research) που δραστηριοποιούνται στο υπό διερεύνηση πεδίο, υλοποιήθηκε στοχεύοντας –μεταξύ άλλων– στην προσέγγιση του δείγματος, των συμμετεχόντων/ουσών στις ομάδες εστιασμένης συζήτησης.

Στο πλαίσιο αυτό, ο εντοπισμός φορέων και συλλογικοτήτων και η μετέπειτα προσέγγισή τους από τις ερευνήτριες, βοήθησε σε μια πρώτη επαφή με τη ΛΟΑΤΚΙ κοινότητα και σε μια αρχική εκτίμηση των οργανώσεων και φορέων που παρουσιάζουν μεγαλύτερη δραστηριότητα ή/και αριθμούν περισσότερα μέλη, και επομένως εκπροσωπούν ένα σημαντικό τμήμα του υπό διερεύνηση πληθυσμού. Παράλληλα, μέσα από την ίδια διαδικασία, αλλά και από την επισκόπηση του θεσμικού πλαισίου και άλλου σχετικού υλικού, καταγράφηκαν και προσεγγίστηκαν θεσμικοί φορείς στις δραστηριότητες ή/και στις αρμοδιότητες των οποίων εμπίπτουν θέματα που σχετίζονται με διακρίσεις λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου. Στελέχη, άτομα και εκπρόσωποι των παραπάνω φορέων εκτιμήθηκε από την ερευνητική ομάδα ότι θα μπορούσαν να αποτελέσουν βασικούς/ές πληροφορητές/τριες (informants) (Robson, 2007: 335-339), διευκολύνοντας την πρόσβαση στο πεδίο της έρευνας και διαφωτίζοντας πτυχές που συνδέονται με το περιεχόμενο και τους στόχους της. Γενικά, λαμβάνοντας υπόψη ότι η ποιοτική έρευνα δίνει έμφαση σε υποκειμενικά και εξατομικευμένα χαρακτηριστικά, η διαδικασία επιλογής των συμμετεχόντων/ουσών βασίστηκε στην εκτίμηση της σχέσης τους με το ερευνητικό πεδίο και της επάρκειάς τους στην παροχή σχετικών πληροφοριών (Μαντζούκας, 2007:2 41).

Με βάση τα παραπάνω, σε κάθε μία από τις τέσσερις ομάδες εστιασμένης συζήτησης που πραγματοποιήθηκαν, οι συμμετέχοντες/ουσες που κλήθηκαν να συμμετάσχουν, προέρχονταν ή ορίζονταν από τους φορείς που εντοπίστηκαν και χαρτογραφήθηκαν κατά την πρώτη φάση της έρευνας. Ωστόσο, ανάλογα με τις πτυχές διερεύνησης της κάθε ομάδας, διαφοροποιούνταν και οι φορείς που καλούνταν να λάβουν μέρος, με στόχο την πρόσβαση στην απαιτούμενη πληροφόρηση. Ειδικότερα, βασική επιδίωξη ήταν οι συμμετέχοντες/ουσες κάθε ομάδας να παρουσιάσουν την εμπειρία τους και την οπτική τους και να καταθέσουν τις απόψεις τους ανάλογα με το

πεδίο δραστηριότητάς τους (π.χ. εκπαίδευση, υγεία, ΜΜΕ) αλλά και την ομάδα στόχο που εκπροσωπούσαν. Σε κάθε περίπτωση για την επιλογή και προσέγγιση του δείγματος κάθε ομάδας εστιασμένης συζήτησης, λαμβάνονταν υπόψη κριτήρια που σχετίζονταν με τη διασφάλιση αντιπροσωπευτικότητας και τη βέλτιστη πρόσβαση στο υπό διερεύνηση πεδίο, όπως: ατομικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων/ουσών, βαθμός συνεκτικότητας της ομάδας, συνδυασμός ομοιογένειας-ετερογένειας της ομάδας ως προς ορισμένα χαρακτηριστικά κ.ά.

Συνολικά, στις τέσσερις (4) ομάδες που διενεργήθηκαν συμμετείχαν είκοσι έξι (26) άτομα τα οποία εκπροσώπησαν ή υποδείχθηκαν από δεκαέξι (16) διαφορετικούς φορείς (βλ. σχετικά Παράρτημα 2: Συμμετέχοντες Φορείς). Οι φορείς που συμμετείχαν στις ομάδες εστιασμένης συζήτησης διαφοροποιούνταν ως προς τη μορφή τους (ΜΚΟ, σωματεία, ομάδες, Ανεξάρτητες Αρχές, δημόσιοι φορείς κ.λπ.), αλλά ως κοινό χαρακτηριστικό είχαν ότι δραστηριοποιούνται στο πεδίο της ταυτότητας φύλου και του σεξουαλικού προσανατολισμού ή οι ομάδες-στόχους στις οποίες παρέχουν υπηρεσίες συνδέονται με την ομάδα-στόχο της έρευνας.

3.2.2. Ανάλυση δεδομένων

Η ανάλυση συντίθεται από δύο διακριτά αλλά αλληλοεπηρεαζόμενα μέρη: το **πλαίσιο** και το **περιεχόμενο** της συζήτησης. Η ανάλυση του πλαισίου αναγνωρίζει πως τα δεδομένα συλλέχθηκαν σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο που διαμορφώνει ο χρόνος και ο χώρος που η έρευνα λαμβάνει χώρα, το περιεχόμενο του πλαισίου συζήτησης, τα χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων/ουσών, τα χαρακτηριστικά των ερευνητριών που συντονίζουν και υποστηρίζουν τις ομάδες εστιασμένης συζήτησης, στοιχεία αλληλεπίδρασης, το περιβάλλον που πραγματοποιήθηκε η συζήτηση (Vicsek, 2007: 23).

Ειδικότερα, ως προς το **πλαίσιο**, το χρονικό διάστημα (Μάιος-Ιούλιος 2017) που λαμβάνει χώρα η έρευνα, είναι μια περίοδος που χαρακτηρίζεται από μια σειρά από θεσμικές παρεμβάσεις για την ίση μεταχείριση και την πρόληψη και καταπολέμηση των διακρίσεων με βάση το σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου. Κατά την περίοδο συλλογής δεδομένων κυριαρχεί η συζήτηση για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου με το σχετικό νομοσχέδιο να κατατίθεται για δημόσια διαβούλευση τον Ιούνιο του 2017, ένα νομοσχέδιο εμβληματικό για τα διεμφυλικά άτομα και ευρύτερα για τη ΛΟΑΤΚΙ κοινότητα, αφού καθιστά ορατή και επιχειρεί να αποκαταστήσει κοινωνικά μια από τις πιο αποκλεισμένες και

περιθωριοποιημένες ομάδες, τα τρανς άτομα. Επίσης, είναι μια περίοδος που έχει πραγματοποιηθεί μια πολύ σημαντική παρέμβαση στον χώρο της εκπαίδευσης, η «Θεματική Εβδομάδα», στο πλαίσιο της οποίας τα ζητήματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού επιχειρήθηκε να ενταχθούν με έναν οργανωμένο τρόπο στα σχολεία, κυριαρχούν στον δημόσιο λόγο και προκαλούν ακραίες αντιδράσεις και τοποθετήσεις. Οι ΛΟΑΤΚΙ φορείς/οργανώσεις/συλλογικότητες βρίσκονται στο επίκεντρο, παρουσιάζουν έντονη δραστηριότητα μέσα από την οργάνωση συζητήσεων, δράσεων, παρεμβάσεων και την παραγωγή λόγου. Επομένως, η έρευνα λαμβάνει χώρα σε ένα χρονικό περιβάλλον που τα ζητήματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού βρίσκονται στο κέντρο της δημόσιας συζήτησης, αποτελούν πεδίο σύγκρουσης και κοινωνικής επιρροής μεταξύ πολιτικών δυνάμεων, αλλά και των ΛΟΑΤΚΙ οργανώσεων/συλλογικοτήτων/φορέων που διεκδικούν την ορατότητά τους. Είναι πολύ πιθανό, για τους/τις συμμετέχοντες/ουσες το πλαίσιο της συζήτησης να δίνει μια ευκαιρία για παρέμβαση και άσκηση επιρροής, ενώ για τους/τις συμμετέχοντες/ουσες των φορέων παροχής υπηρεσιών σε ΛΟΑΤΚΙ άτομα, ανάλογα με τον βαθμό εμπλοκής τους με τα ζητήματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού αποτελεί είτε ένα πλαίσιο επιβεβαίωσης μιας στάσης απέναντι σε αυτά τα ζητήματα είτε ένα πλαίσιο να επικοινωνήσουν την παρέμβασή τους δεδομένης της έλλειψης ενός κοινού πεδίου συζήτησης.

Η έρευνα πραγματοποιείται από το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, το οποίο αποτελεί έναν κρατικό φορέα με διαχρονική παρουσία και συνεισφορά στην έρευνα και την παρέμβαση στο πεδίο των έμφυλων διακρίσεων που για πρώτη φορά αναλαμβάνει να εντάξει το θέμα της ταυτότητας φύλου και του σεξουαλικού προσανατολισμού. Επομένως, ο λόγος που αναπτύχθηκε στο πλαίσιο των ομάδων εστιασμένης συζήτησης επηρεάζεται από τον τρόπο που οι συμμετέχοντες/ουσες αντιλαμβάνονται τον φορέα και τον ρόλο του απέναντι σε αυτά τα θέματα. Ο φορέας είναι πιθανό να αντιμετωπίζεται θετικά, εφόσον για πρώτη φορά δημόσιος φορέας μελετά ζητήματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού, έχει το κύρος που μπορεί να αναγνωρίζεται ή όχι σε έναν δημόσιο φορέα, αλλά και είναι πιθανό για τον ίδιο λόγο να αντιμετωπίζεται με επιφυλακτικότητα.

Το περιεχόμενο του πλαισίου συζήτησης διαμορφώθηκε μετά από μελέτη αντίστοιχων ερευνών σε θέματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού, τον τρόπο που αυτά τα ζητήματα αναδεικνύονται μέσα από τη δράση ΛΟΑΤΚΙ ομάδων/συλλογικοτήτων/φορέων, αλλά και τον τρόπο που αυτά τα

θέματα γίνονται μέρος της επικαιρότητας, παρουσιάζονται και συζητούνται μέσα από τα ΜΜΕ. Ο Οδηγός της συζήτησης διαμορφώνει ένα ημι-δομημένο πλαίσιο, το οποίο μπορεί να ενθαρρύνει ή όχι τη συζήτηση, μπορεί να έχει την ικανότητα να συλλέξει χρήσιμες πληροφορίες ή όχι, μπορεί να περιορίζει το εύρος της πληροφορίας ή όχι, μπορεί να δημιουργεί αντιδράσεις ή όχι, μπορεί να περιορίζει ή όχι. Η ανάλυση λαμβάνει υπόψη πως το προκαθορισμένο πλαίσιο επηρεάζει τη συζήτηση και τον τρόπο που αυτό αλληλεπιδρά με τους/τις συμμετέχοντες/ουσες, αν αυτό γίνεται αποδεκτό ως πλαίσιο συζήτησης ή αν οι συμμετέχοντες/ουσες εισάγουν άλλο πλαίσιο ή παραμέτρους.

Τα χαρακτηριστικά των ερευνητριών, είναι πιθανό να επηρεάζουν τις απαντήσεις, να συμβάλλουν ή όχι στη δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης και ενδιαφέροντος. Ο τρόπος που παρεμβαίνουν σε αυτά που λέγονται και διαχειρίζονται αντιθέσεις είναι δυνατόν να επηρεάζουν. Η ανάλυση επιδιώκει να διερευνήσει πως τα χαρακτηριστικά των ερευνητριών μπορεί να επηρεάζουν τα δεδομένα.

Σε σχέση με τα χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων/ουσών παράγοντες που μπορεί να επηρεάσουν τη συζήτηση είναι ο βαθμός γνωριμίας μεταξύ των συμμετεχόντων/ουσών, κάτι που μπορεί να λειτουργήσει θετικά επομένως η συζήτηση να μπορεί να εμβαθύνει αρκετά, αλλά μπορεί να λειτουργήσει και αρνητικά αν μεταφέρονται στη συζήτηση πιθανές συγκρούσεις και αντιπαραθέσεις ή αν δεν εξηγούνται θέματα ως κοινώς γνωστά. Η παρουσία ανθρώπων που γνωρίζονται και ανθρώπων που δεν γνωρίζονται στην ομάδα μπορεί να επηρεάσει τον βαθμό συμμετοχής, το είδος και το βάθος της πληροφορίας που θα μοιραστεί, τη θέση που θα πάρει σε ζητήματα που προκαλούν αντιθέσεις. Στοιχεία κύρους και επιρροής μεταξύ των συμμετεχόντων/ουσών έχουν επίσης σημασία. Η εμπειρία πάνω στο θέμα συζήτησης, η ηλικία και το φύλο, στοιχεία προσωπικότητας («αυτός/ή που αμφισβητεί», «αυτός/ή που μιλά κριτικά για όλα» κ.τ.λ.), επίσης λαμβάνονται υπόψη ως παράγοντες που μπορεί να επηρεάσουν τη συζήτηση.

Ως στοιχείο αλληλεπίδρασης, δόθηκε έμφαση στον τρόπο η ιδιότητα κάποιων συμμετεχόντων/ουσών μπορεί να επηρεάσει πως τοποθετούνται άλλοι/ες, τον τρόπο που επιλέγει να τοποθετεί ένας/μία συμμετέχων/ουσα μπορεί να επηρεάσει τη μορφή που θα πάρει η συζήτηση, τον τρόπο που γίνεται αντιληπτός ο ρόλος των ερευνητριών, τα στοιχεία που δείχνουν πως δημιουργείται ένα κοινό πλαίσιο συζήτησης μεταξύ των συμμετεχόντων/ουσών.

Όλες οι ομάδες εστιασμένης συζήτησης πραγματοποιήθηκαν στην αίθουσα συνεδριάσεων του Κέντρου Ερευνών για Θέματα Ισότητας. Κατά τη διάρκεια των ομάδων οι συμμετέχοντες/ουσες είχαν μπροστά τους επιτραπέζια ταμπέλα με τα στοιχεία τους (Όνομα και Φορέας), σημαντικό στοιχείο για την ενθάρρυνση της συζήτησης μεταξύ των συμμετεχόντων/ουσών. Επιπλέον, διανεμήθηκε σε όλους και όλες υλικό με σύντομη περιγραφή του Έργου και των ενοτήτων της συζήτησης, ώστε να υπάρχει επίγνωση από την πλευρά των συμμετεχόντων/ουσών για το πλαίσιο της συζήτησης και τα θέματα που ενδιαφέρουν την έρευνα. Το ΚΕΘΙ, ως ένδειξη αναγνώρισης της σημασίας του πολύτιμου χρόνου και της διάθεσης για συμμετοχή στην έρευνα, φρόντισε να δημιουργήσει ένα φιλόξενο και φροντισμένο περιβάλλον, το οποίο συντέλεσε στη δημιουργία θετικού κλίματος και διάθεσης συμμετοχής στη συζήτηση με ενδιαφέρον. Όλα τα προαναφερθέντα στοιχεία που συνθέτουν το πλαίσιο, λαμβάνονται υπόψη και διαπερνούν όλη την ανάλυση και για τον λόγο αυτόν, όπου κρίνεται απαραίτητο, σχολιάζεται ο τρόπος που διαμορφώνουν τα δεδομένα.

Το ακριβές **περιεχόμενο** των ομάδων εστιασμένης συζήτησης απομαγνητοφωνήθηκε και το υλικό διαμορφώθηκε, έτσι ώστε να μπορεί να αξιοποιηθεί στην ανάλυση (αρίθμηση γραμμών, περιθώρια για σημειώσεις). Στη συνέχεια εφαρμόστηκαν τεχνικές ανάλυσης περιεχομένου για τη συρρίκνωση του σώματος των δεδομένων και την ανάδειξη κατηγοριών που έχουν νόημα για υπό μελέτη θέμα. Ως σώμα των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε το σύνολο του απομαγνητοφωνημένου υλικού των ομάδων εστιασμένης συζήτησης.

Σε πρώτη φάση, το σώμα των δεδομένων μελετήθηκε και έγινε μια πρώτη αποτύπωση σημείων ενδιαφέροντος, χωρίς την επιδίωξη αυστηρής καταγραφής και κωδικοποίησης του περιεχομένου. Στη συνέχεια καταγράφηκαν σκέψεις και πιθανές συνδέσεις με θεωρητικά σχήματα, καθώς και σημεία του πλαισίου που κρίθηκαν ως σχετικά. Σε αυτήν τη φάση, χρησιμοποιήθηκε το υλικό των σημειώσεων και παρατηρήσεων από τη διεξαγωγή των ομάδων εστιασμένης συζήτησης. Όπου αυτό κρινόταν απαραίτητο γινόταν χρήση του ηχητικού υλικού για τη διευκρίνηση σημείων που δεν ήταν καθαρά ή για την αποτύπωση στοιχείων της αλληλεπίδρασης. Η διαδικασία αυτή ακολουθήθηκε αρκετές φορές στη διάρκεια της ανάλυσης. Στόχος ήταν η όσο το δυνατόν καλύτερη **εξοικείωση** με τα δεδομένα και η δημιουργία μιας όσο το δυνατόν εξαντλητικής, συνολικής εντύπωσης για τον πλούτο του υλικού, τα ερωτήματα που μπορούν να τεθούν σε σχέση με αυτό και τις απαντήσεις που μπορεί να δώσει.

Σε επόμενο βήμα, οι συζητήσεις ξαναδιαβάστηκαν υπό το φως της ανάγνωσης και της γενικής εντύπωσης από τις τέσσερις (4) συζητήσεις αλλά και των στοιχείων που ορίζουν το πλαίσιο, όπως αυτό περιγράφηκε παραπάνω. Σε αυτή τη φάση χρησιμοποιήθηκαν τεχνικές ανάλυσης περιεχομένου, οι οποίες εμπεριέχουν αναπόφευκτα ένα τεχνικό και ένα ερμηνευτικό στοιχείο (Krippendorf, 2004). Το τεχνικό στοιχείο αφορά την οργάνωση, τον διαχωρισμό και την κωδικοποίηση του σώματος των δεδομένων σε κατηγορίες και το ερμηνευτικό στοιχείο αφορά την αξιολόγηση ποιες από αυτές τις κατηγορίες έχουν νόημα για το υπό διερεύνηση θέμα.

Συγκεκριμένα, πραγματοποιήθηκε **κωδικοποίηση** των δεδομένων, κατά την οποία αρχικά επιχειρήθηκε η οργάνωση με βάση τις ενότητες που αναπτύχθηκαν στον Οδηγό (περιεχόμενο δράσης φορέων ή εμπειριών, αποτύπωση των κοινωνικών στάσεων και αντιλήψεων, διακρίσεις, ανάγκες, προκλήσεις και καλές πρακτικές για την κάλυψη αναγκών), σχηματοποιώντας μια βασική εικόνα του όγκου και του είδους των πληροφοριών κάθε ενότητας. Τα κωδικοποιημένα σημεία περιελάμβαναν εκτεταμένα αποσπάσματα τοποθετήσεων πάνω σε θέματα ή αποσπάσματα διαλόγων, εκφράσεις ή λέξεις με μεγάλη συχνότητα εμφάνισης που φαίνεται ότι συγκεντρώνουν πολλαπλά νοήματα.

Στη συνέχεια, επιχειρήθηκε η κατανόηση του κωδικοποιημένου υλικού μέσα από **ερμηνευτικά σχήματα** σε διαρκή επαφή με το θεωρητικό και ερευνητικό υλικό στα θέματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού, αλλά και ευρύτερα στον χώρο της κατανόησης των φαινομένων των κοινωνικών διακρίσεων. Πρέπει να σημειωθεί εδώ πως οι θεματικές ενότητες που όριζαν το πλαίσιο κάθε ομάδας εστιασμένης συζήτησης, δεν εξαντλούν τις **αναλυτικές κατηγορίες** αν και η συλλογή και οργάνωση της πληροφορίας με βάση αυτές αποτελεί ένα σημαντικό στόχο της παρούσας έρευνας. Έτσι, η ανάλυση των δεδομένων από την απλή καταγραφή πληροφοριών προχώρησε στην ανάδειξη **κεντρικών θεμάτων** που διαπερνούν τον λόγο των συμμετεχόντων/ουσών και αποτελούν συστατικά στοιχεία των τοποθετήσεών τους απέναντι στα ζητήματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού. Επομένως, η ανάλυση ακολούθησε τόσο μια πλούσια περιγραφή των δεδομένων των συζητήσεων, όσο και τη λεπτομερή περιγραφή μιας ιδιαίτερης πτυχής τους. Με τον τρόπο αυτόν, τα ερμηνευτικά σχήματα τροποποιήθηκαν αρκετές φορές μέσα από τη διαρκή «συνομιλία» με το υλικό των ομάδων εστιασμένης συζήτησης και του θεωρητικού υλικού.

Το επόμενο βήμα που ακολουθήθηκε ήταν ο **εντοπισμός, ο σχολιασμός και η ερμηνεία Θεμάτων** στο σώμα των δεδομένων ακολουθώντας τεχνικές της θεματικής ανάλυσης (Braun & Clarke, 2006). Ως θέματα ορίστηκαν κατηγορίες του περιεχομένου με διακριτό νόημα, επαναλαμβανόμενα μοτίβα, ιδιαίτερες εκφράσεις. Η συχνότητα εμφάνισης αποτελεί ένα κριτήριο για τον ορισμό ενός θέματος, χωρίς ωστόσο αυτό να είναι δεσμευτικό για την αξιολόγησή του ως σημαντικό. Επιπλέον, αναζητήθηκαν θέματα που εμφανίζονται ως «κλειδιά», αποκαλύπτουν δηλαδή σημαντικές σχέσεις σε σχέση με τα ερευνητικά ερωτήματα. Για τη θεματική ανάλυση, εξετάστηκαν τα κωδικοποιημένα αποσπάσματα και ελέγχθηκε αν αυτά μπορούν να αποτελέσουν ένα συνεκτικό μοτίβο, ώστε να μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως θέμα. Εξετάστηκε αν τα επιμέρους θέματα αποτυπώνουν το σύνολο των δεδομένων και αντικατοπτρίζουν τα νοήματα που αναδύονται από το σύνολο των δεδομένων. Στην ανάλυση, σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε η αναζήτηση θεωρητικών σχημάτων για την κατανόηση, την ερμηνεία και την οργάνωση του υλικού. Επομένως, αναπτύχθηκε μια διαρκής «συνομιλία» με σχετικό θεωρητικό υλικό που υποκινούσαν τα ερωτήματα που έθετε το υλικό των συζητήσεων για τον τρόπο προσέγγισης των ζητημάτων ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού. Αυτό ήταν σημαντικό στη διαμόρφωση των θεμάτων, καθώς κάποια από αυτά εμφανίζονται ρητά διατυπωμένα στον λόγο, ενώ άλλα προκύπτουν στην αλληλεπίδραση με τη σχετική θεωρία και έρευνα (λανθάνοντα).

Στη διαδικασία αναζήτησης θεμάτων, οι αρχικές κωδικοποιήσεις συνενώθηκαν και αναδείχθηκαν σε πιθανά θέματα, στα οποία εντάχθηκαν δεδομένα (αποσπάσματα του υλικού), εξετάστηκε η σχέση μεταξύ των θεμάτων και ορίστηκαν υπο-θέματα. Η διάκριση για παράδειγμα μπορεί να είναι ένα θέμα, το πλαίσιο μπορεί να αποτελεί ένα υπο-θέμα (π.χ. οικογένεια, σχολείο, δημόσιος χώρος κ.τ.λ.) και η διαχείριση μπορεί να αφορά καθένα από τα υπο-θέματα (π.χ. μοναξιά, στίγμα, οργή κ.τ.λ.). Τα θέματα επανεξετάζονταν διαρκώς, καθώς ετίθεντο σε αντιπαράθεση με τα δεδομένα και τα θεωρητικά σχήματα.

Η παρουσίαση των αποτελεσμάτων αποτελεί επίσης στάδιο της ανάλυσης, καθώς αποτυπώνει με τρόπο συνοπτικό και συνεκτικό την ιστορία των δεδομένων μέσα από τα θέματα που αναδείχθηκαν στην ανάλυση. Περιλαμβάνει αποσπάσματα, τα οποία αποτυπώνουν με απλό και συνοπτικό τρόπο τα επιλεγμένα νοήματα, ενώ η αφήγηση χρησιμοποιεί τα αποσπάσματα σχολιάζοντας τη σχέση μεταξύ τους και τον τρόπο με τον οποίο αυτά απαντούν στις ερευνητικές επιδιώξεις. Στη συνέχεια της

παρούσας Έκθεσης, στην ενότητα που αφορά την παρουσίαση των αποτελεσμάτων (βλ. Ενότητα 5), γίνεται σαφής αναφορά σε θεωρητικές προσεγγίσεις, ερευνητικό υλικό και στοιχεία της επικαιρότητας τα οποία καθοδήγησαν τη θεματική ανάλυση και την οργάνωση του υλικού. Δεν χρησιμοποιούνται αποσπάσματα στις περιπτώσεις που γίνεται αναφορά σε σύνολα προτάσεων ή όταν γίνονται σχόλια και παρατηρήσεις που αφορούν το σύνολο των ομάδων. Σημειώνεται ότι για κάθε απόσπασμα που αξιοποιείται για την παρουσίαση των αποτελεσμάτων, προσδιορίζεται η ομάδα εστιασμένης συζήτησης από την οποία προέρχεται, καθώς και ενδείξεις για τους/τις διαφορετικούς/ές συμμετέχοντες/ουσες τους/τις οποίους/ες αφορούν, διασφαλίζοντας την ανωνυμία τους. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι σημαντικό κριτήριο στην οργάνωση του τρόπου παρουσίασης των αποτελεσμάτων της έρευνας στην παρούσα Έκθεση αποτελεί το γεγονός πως αυτή αποτελεί διερευνητικό στάδιο για τη σύνταξη Οδηγού ευαισθητοποίησης για τα υπό διερεύνηση θέματα, επομένως τα σημεία που επιλέγονται να τονιστούν αποτελούν συγχρόνως τις αιχμές για τη διαμόρφωση αυτού του Οδηγού.

4. Δυσκολίες και Προβλήματα

Κατά τη διεξαγωγή της παρούσας έρευνας παρουσιάστηκαν δυσκολίες και προβλήματα τα οποία οι ερευνήτριες κλήθηκαν να διαχειριστούν, προκειμένου να επιτευχθούν οι ερευνητικοί στόχοι, διασφαλίζοντας παράλληλα την επιστημονική προσέγγιση του αντικειμένου. Οι δυσκολίες αυτές άλλοτε συνδέονταν με πρακτικά ζητήματα, και άλλοτε σχετιζόνταν με προβληματισμούς που προέκυπταν από την ίδια την ερευνητική προσέγγιση του πεδίου.

Μια γενική δυσκολία που εντοπίστηκε και στις δύο ερευνητικές δραστηριότητες (desk research για τη χαρτογράφηση φορέων και πρωτογενής ποιοτική έρευνα με τη διενέργεια focus groups), αφορούσε στη γενική στάση φορέων της ΛΟΑΤΚΙ κοινότητας προς το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας. Ειδικότερα, το ΚΕΘΙ –όπως ήδη αναφέρθηκε– πριν από την υλοποίηση της παρούσας Πράξης, δεν είχε αναπτύξει δραστηριότητα στο πεδίο των διακρίσεων λόγω ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού και δεν είχε έρθει σε επαφή με φορείς και οργανώσεις της ΛΟΑΚΙ Κοινότητας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα κάποιες φορές η ερευνητική ομάδα να αντιμετωπίζεται με επιφυλακτικότητα ή να καλείται να διαχειριστεί την απογοήτευση των φορέων σε σχέση με την έλλειψη κρατικών πρωτοβουλιών και μέτρων για την υποστήριξη ΛΟΑΤΚΙ ατόμων. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια υλοποίησης της Πράξης, και ιδιαίτερα των ερευνητικών δραστηριοτήτων, η επικοινωνία που αναπτύχθηκε, καθώς και η συνέπεια με την οποία σχεδιάστηκαν και πραγματοποιήθηκαν οι ερευνητικές ενέργειες, ανέτρεψαν σε μεγάλο βαθμό αυτήν τη στάση και λειτούργησαν θετικά στο επίπεδο της συνεργασίας. Ειδικότερα, από τη διεξαγωγή της έρευνας αναδείχθηκε από τους/τις συμμετέχοντες/ουσες η ανάγκη συμπόρευσης του κινήματος με δημόσιους φορείς, αφενός διότι οι σχετικές πολιτικές θα πρέπει να είναι συμπεριληπτικές και να υλοποιούνται από το κράτος, και αφετέρου γιατί οι οργανώσεις –παρόλη την επιφυλακτικότητά τους ή/και τη δυσαρέσκειά τους– διατύπωσαν την ανάγκη στήριξης των διεκδικήσεών τους.

Σε πρώτη φάση, αναφορικά με τον εντοπισμό φορέων και οργανώσεων που δραστηριοποιούνται στο πεδίο της προάσπισης των δικαιωμάτων των ατόμων που υφίστανται διακρίσεις βάσει σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου, ή/και της παροχής υπηρεσιών σε ΛΟΑΤΚΙ άτομα, ο μεγάλος αριθμός τους καθιστά εξαιρετικά δύσκολη τη διαδικασία πλήρους χαρτογράφησης τους. Ειδικότερα, η συνεχώς αυξανόμενη δημιουργία νέων ομάδων και συλλογικοτήτων και τα ιδιαίτερα

χαρακτηριστικά του τρόπου λειτουργίας ευρύτερα των οργανώσεων της Κοινωνίας των Πολιτών, δεν διευκολύνουν τον εξαντλητικό εντοπισμό και την καταγραφή τους.

Πιο συγκεκριμένα, υπήρξαν φορείς και ομάδες για τις οποίες κατέστη εξαιρετικά δύσκολη η συγκέντρωση δεδομένων, είτε λόγω της διάλυσής τους (ανενεργές) είτε λόγω του οριζόντιου τρόπου λειτουργίας τους, γεγονός που αφενός καθιστούσε δύσκολο τον εντοπισμό ατόμου επικοινωνίας, και αφετέρου –σε κάποιες περιπτώσεις– απαιτούσε τη διασφάλιση της σύμφωνης απόφασης συλλογικών οργάνων για την αποστολή πληροφοριών, η οποία ήταν αρνητική. Ωστόσο, ακόμα και για φορείς που δεν εμπίπτουν στις παραπάνω περιπτώσεις, χρειάστηκαν πολλαπλές προσπάθειες επικοινωνίας για τη συγκέντρωση δεδομένων και τη συμπλήρωση του σχετικού εντύπου. Επιπλέον, ιδιαίτερη δυσκολία παρουσίασε η διαδικασία εντοπισμού και καταγραφής φορέων που δραστηριοποιούνται σε τοπικό επίπεδο. Για τον λόγο αυτόν, οι ερευνήτριες απευθύνθηκαν σε υποστηρικτικές δομές (Συμβουλευτικά Κέντρα Γυναικών) του Κέντρου Ερευνών για Θέματα Ισότητας που λειτουργούν στις έδρες των Περιφερειών της χώρας, προκειμένου να καταγραφούν φορείς με τους οποίους έχει αναπτυχθεί συνεργασία, εντάσσονται στο θεματικό πεδίο της Πράξης και δραστηριοποιούνται στις αντίστοιχες Περιφέρειες.

Παρ' όλες τις παραπάνω δυσκολίες, από τη μεθοδική διαδικασία που κατά την υλοποίηση αυτής της δραστηριότητας, διασφαλίστηκε η κατά το δυνατόν πληρέστερη χαρτογράφηση τους, ενώ παράλληλα δόθηκε και η δυνατότητα αποτίμησης –έστω και με έμμεσο τρόπο– της εξέλιξης του κινήματος, αλλά και των πολιτικών, που έχουν αναπτυχθεί για την προστασία των δικαιωμάτων των ατόμων που υφίστανται διακρίσεις βάσει σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου.

Κατά τη φάση της διενέργειας πρωτογενούς ποιοτικής έρευνας, παρουσιάστηκαν επίσης προκλήσεις, τις οποίες κλήθηκε να διαχειριστεί η ερευνητική ομάδα, με γνώμονα πάντα τη διασφάλιση της επιστημονικής εγκυρότητας και τους στόχους της έρευνας. Ειδικότερα, κατά τον σχεδιασμό των ομάδων εστιασμένης συζήτησης, ένα ζήτημα που απασχόλησε την ερευνητική ομάδα, ήταν αυτό της επιλογής του δείγματος. Πιο συγκεκριμένα, όπως ήδη αναφέρθηκε σε προηγούμενη υποενότητα (βλ. Υποενότητα 3.2.1) για την επιλογή και την προσέγγιση του δείγματος κάθε ομάδας εστιασμένης συζήτησης, λαμβάνονταν υπόψη κριτήρια που σχετίζονταν με τη διασφάλιση αντιπροσωπευτικότητας και τη βέλτιστη πρόσβαση στο υπό διερεύνηση πεδίο. Ακολουθώντας τη διαδικασία επιλογής συμμετεχόντων/ουσών με τα παραπάνω κριτήρια, η ερευνητική ομάδα κλήθηκε σε κάποιες περιπτώσεις να

διαχειριστεί και γόνιμες αντιπαραθέσεις (άλλοτε κατά τη διάρκεια και άλλοτε κατά τη διοργάνωση των ομάδων εστιασμένης συζήτησης) που βασίζονταν στις διαφορετικές προσεγγίσεις των συμμετεχόντων φορέων. Ειδικότερα, σε κάποιες περιπτώσεις οι αντιπαραθέσεις αυτές ανέδειξαν πολύτιμες πτυχές και τροφοδότησαν σημαντικά την έρευνα, ενώ σε άλλες οδήγησαν σε αναπροσαρμογές στον σχεδιασμό των ομάδων. Σε κάθε περίπτωση μεγάλη έμφαση δόθηκε από τις ερευνήτριες στην επισήμανση του πλαισίου της έρευνας και στις αρχές που διέπουν το εν λόγω μεθοδολογικό πλαίσιο.

Επιπλέον, οι ερευνήτριες χρειάστηκε να διαχειριστούν ζητήματα που προέκυψαν κατά τη διάρκεια των ομάδων εστιασμένης συζήτησης, τα οποία σχετίζονταν με τη δυναμική των ομάδων. Ειδικότερα, κλήθηκαν να βρουν τρόπους, ώστε να διασφαλίσουν την ισότιμη συμμετοχή όλων, τόσο σε επίπεδο φορέων όσο και σε ατομικό επίπεδο. Πιο αναλυτικά, υπήρξαν περιπτώσεις συμμετεχόντων/ουσών που με ιδιαίτερη εξωστρέφεια κατέθεταν τις εμπειρίες τους, ενώ άλλοι/ες χρειάζονταν μεγαλύτερη ενθάρρυνση, προκειμένου να αισθανθούν άνετα και να τοποθετηθούν στο πλαίσιο της ομάδας. Παράλληλα, σε επίπεδο φορέων, υπήρχαν φορείς που εξέφρασαν την επιθυμία να συμμετάσχουν με περισσότερους/ες από έναν/μία εκπροσώπους στις ομάδες, επιθυμία που δεν έγινε δεκτή από την ερευνητική ομάδα για λόγους ισότιμης παρουσίας και συμμετοχής όλων στην ερευνητική διαδικασία. Επιπλέον, έγινε διακριτή η μεγάλη ανάγκη των συμμετεχόντων/ουσών να καταθέσουν τις απόψεις τους στο πλαίσιο μιας έρευνας που διενεργείται από κρατικό φορέα, με αποτέλεσμα να είναι απαραίτητη η οριοθέτηση από πλευράς ερευνητριών, προκειμένου να κατατίθενται πληροφορίες που εντάσσονται στο πεδίο διερεύνησης της εκάστοτε ομάδας και να τηρείται το χρονοδιάγραμμα. Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι κάποιιοι/ες από τους/τις συμμετέχοντες/ουσες δυσκολεύτηκαν να προσαρμοστούν στους κανόνες της εστιασμένης συζήτησης, γεγονός που καταδεικνύει αφενός την αδυναμία τους να κατανοήσουν ότι η συνάντηση πραγματοποιούνταν βάσει συγκεκριμένης ερευνητικής δεοντολογίας, αξόνων και ερωτημάτων, και αφετέρου την ανάγκη των φορέων για αλληλεπίδραση και δικτύωση.

Γενικά, για την αντιμετώπιση των πιθανών προκλήσεων κατά τη διενέργεια των ομάδων εστιασμένης συζήτησης, οι ερευνήτριες προέβησαν σε προκαταρτικές ενέργειες και προετοίμασαν το υλικό της κάθε ομάδας, έτσι ώστε να υπάρχει δυνατότητα ευελιξίας και προσαρμογής στις ιδιαίτερες ανάγκες της κάθε ομάδας. Ειδικότερα, η συστηματική μελέτη της μεθοδολογικής προσέγγισης, καθώς και η

εκπόνηση αναλυτικών οδηγιών για κάθε ομάδα, που προηγούνταν, παρείχε στην ερευνητική ομάδα τα απαραίτητα εργαλεία για τη διαχείριση των παραπάνω προκλήσεων. Έτσι, κατά τη διάρκεια των ομάδων, και ανάλογα με τα ζητήματα τα οποία επέλεξαν να αναπτύξουν οι συμμετέχοντες/ουσες, η ερευνητική ομάδα είχε προετοιμάσει ένα πλαίσιο ερωτημάτων –ανά θεματική ενότητα– τα οποία έθετε για τη διευκόλυνση της ροής της συζήτησης και τη συλλογή κρίσιμων ποιοτικών δεδομένων. Με αυτόν τον τρόπο, ευνοούνταν αφενός η δημιουργία κλίματος ελεύθερης συζήτησης, η οποία ωστόσο ήταν απολύτως εναρμονισμένη με τον σχεδιασμό και τους στόχους της κάθε ομάδας, με γνώμονα πάντα τη συλλογή ποιοτικών δεδομένων απαραίτητων για εμβάθυνση και μελέτη του ερευνητικού αντικειμένου.

Μέσω αυτής της διαχείρισης, κατέστη δυνατή η βέλτιστη πρόσβαση στο πεδίο της έρευνας και η ανίχνευση σημαντικών πτυχών του, για την οποία ήταν απαραίτητη η δημιουργία κλίματος αποδοχής και εμπιστοσύνης, προκειμένου οι συμμετέχοντες/ουσες να καταθέσουν με ειλικρίνεια την προσωπική τους εμπειρία, τις γνώσεις και τις απόψεις τους.

5. Αποτελέσματα Έρευνας

Η παρουσίαση των αποτελεσμάτων τοποθετεί στο κέντρο την εμπειρία των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων, καθώς βιώνουν τους εαυτούς τους και καλούνται να διαπραγματευτούν πτυχές της ταυτότητάς τους σε ένα περισσότερο ή λιγότερο εχθρικό περιβάλλον. Το υλικό που αφορά σε πτυχές της προσωπικής εμπειρίας των συμμετεχόντων/ουσών αντλείται κυρίως από τις ομάδες εστιασμένης συζήτησης που πραγματοποιήθηκαν με άτομα ΛΟΑΤΚΙ (η μία αποκλειστικά με τρανς άτομα), σημαντικό μέρος των οποίων αποτέλεσε η παρουσίαση της πορείας συγκρότησης της ταυτότητάς τους σε διαρκή αλληλεπίδραση με το στενότερο και ευρύτερο διαπροσωπικό και κοινωνικό τους περιβάλλον. Οι συζητήσεις αυτές είχαν έντονα προσωπικό και βιωματικό χαρακτήρα και αποτέλεσαν τομή για την κατανόηση και την προσέγγιση της εμπειρίας των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων από τις ερευνήτριες. Έτσι, επιλέχθηκε να τοποθετηθεί αυτή η εμπειρία στο κέντρο και να αναδείξει τα βασικά της χαρακτηριστικά με έμφαση στις διαστάσεις της διάκρισης σε όλους τους τομείς, από τις πιο ακραίες και εμφανείς ως τις πιο αθέατες και φαινομενικά αθώες μορφές της, και να καταστήσει καθαρές τις συνέπειες που έχει αυτή η διάκριση στην ανάπτυξη και την εξέλιξη του ατόμου. Ωστόσο, για την καλύτερη κατανόηση και ανίχνευση της εμπειρίας των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων παρουσιάζονται δεδομένα που προέκυψαν από ομάδες εστιασμένης συζήτησης, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν με φορείς και συλλογικότητες της ΛΟΑΤΚΙ Κοινότητας, καθώς και με φορείς που δραστηριοποιούνται στο συγκεκριμένο πεδίο ή παρέχουν υπηρεσίες σε ΛΟΑΤΚΙ άτομα. Αν και η ταυτότητα φύλου και ο σεξουαλικός προσανατολισμός αποτελούν διακριτές έννοιες και είναι σημαντικό να μην υπάρχει σύγχυση ανάμεσα στα δύο, σημεία της εμπειρίας επιλέχθηκαν να παρουσιαστούν μαζί και όπου κρίνεται σκόπιμο αναφέρεται αν κάτι αφορά τη μία ή την άλλη ομάδα. Τέλος, σημειώνεται ότι για κάθε απόσπασμα που παρατίθεται στην Ενότητα αυτή, προσδιορίζεται (σε παρένθεση με κεφαλαία γράμματα: ΛΟΑΤΚΙ ή ΤΡΑΝΣ ή ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ ή ΦΟΡΕΙΣ) η ομάδα εστιασμένης συζήτησης από την οποία προέρχεται, καθώς και ενδείξεις (π.χ. αρχικό γράμμα ονόματος ατόμων ή πεδίο δραστηριότητας για φορείς ή συλλογικότητες) για τους/τις διαφορετικούς/ές συμμετέχοντες/ουσες τους/τις οποίους/ες αφορούν, διασφαλίζοντας την ανωνυμία τους.

5.1. Προσωπική εμπειρία και διαδρομές

Η ανάπτυξη του ανθρώπου περνά μέσα από μια σειρά συγκρούσεων το αποτέλεσμα των οποίων κάθε φορά επιδρά στη διαμόρφωσή του. Στη μετάβαση από την παιδική ηλικία στην εφηβεία, τα νεαρά άτομα έρχονται αντιμέτωπα με την αναπτυξιακή πρόκληση της διαμόρφωσης της ταυτότητας (Erickson, 1968). Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου διαμορφώνουν την προσωπική τους ταυτότητα μέσα από την διερεύνηση αξιών, πεποιθήσεων και στόχων. Η μετάβαση από την παιδική ηλικία στην ενηλικίωση περνά μέσα από την οικογένεια, τις σχέσεις, τα σχέδια για το μέλλον. Το άτομο, κατά τη διαδικασία αυτή, αναζητεί μέσα από την ταυτότητά του τη θέση του στην κοινωνία. Οι δύο βασικές πτυχές αυτής της ταυτότητας, κατά τον Erickson, είναι η σεξουαλική και η επαγγελματική. Η αδυναμία συγκρότησης μιας συνεκτικής ταυτότητας οδηγεί κατά τον Erickson σε σύγχυση ρόλων. Αυτό αποτελεί μια αναπόφευκτη διαδικασία στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη μέχρι την ενηλικίωση. Στο στενό και το ευρύτερο περιβάλλον οι νέοι/ες αναζητούν απαντήσεις στα ταυτοτικά τους ερωτήματα, πρότυπα, κατευθύνσεις.

Στην περίπτωση των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων αυτή η διαδικασία συμβαίνει σε ένα περιβάλλον εχθρικό και απορριπτικό και συνοδεύεται από μια κατάσταση που βιώνεται και περιγράφεται από τα ίδια τα άτομα **ως άρνηση της ύπαρξής τους**. Τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα επιχειρούν να διαχειριστούν αυτήν την κατάσταση με πολλαπλούς τρόπους, κάτι που για τους/τις περισσότερους/ες αποτελεί τη –σχεδόν– αποκλειστική κατεύθυνση της ενέργειας και της δημιουργικότητάς τους. Πρόκειται για τη διαχείριση μιας κατάστασης που στιγματίζει (Miller & Major, 2000). Ειδικότερα, τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα προσπαθούν να διαχειριστούν την άρνηση από το περιβάλλον να αποδεχθεί τη σεξουαλική ταυτότητά τους, κατασκευάζοντας μια ταυτότητα που βιώνεται ως **ψευδής**, η οποία τους δίνει τη δυνατότητα να ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις της κοινωνικής ζωής. Η διαδικασία αυτή απαιτεί **διαρκή προσπάθεια**, αφορά όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής (το οικογενειακό, το φιλικό, το σχολικό περιβάλλον), **εξαντλεί** τα άτομα, ενώ συγχρόνως τους στερεί τη δυνατότητα για δημιουργική έκφραση. Είναι σαφές πως δεν είναι και δεν έχουν τις δυνατότητες και τις ευκαιρίες «σαν τα άλλα παιδιά». Όλη η δημιουργικότητα **ξοδεύεται** στην κατασκευή και τη διατήρηση ενός πλαισίου, όπου τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα μπορούν να κινούνται με ασφάλεια. Συγχρόνως, το άγχος ότι κάτι μπορεί να αποκαλυφθεί και τι μπορεί αυτό να

συνεπάγεται (διασυρμός, απόρριψη κ.λπ.) κατατρώνει τα άτομα, τα οποία νιώθουν ότι προσποιούνται και στερούνται αυθεντικότητας.

Το να λες ψέματα, το να **προσποιείσαι** ότι είσαι κάποιος που δεν είσαι, το να μπαίνεις στη διαδικασία να **χτίζεις ένα ολόκληρο πλαίσιο** γύρω από την οικογένειά σου, από τους φίλους σου, στο σχολείο σου, στους δασκάλους σου, σε όλους, **σου καταναλώνει απίστευτη ενέργεια** (...) αυτήν την ενέργεια θα μπορούσες να την αφιερώσεις σε πράγματα όπου (...) άλλα παιδιά που δεν έχουν τέτοιου είδους ενδεχομένως προβληματισμούς ή πιέσεις από το εξωτερικό τους περιβάλλον, μπορούν αυτήν την ενέργεια να την επενδύσουν αλλού. (ΛΟΑΤΚΙ, Ρ.)

Είναι πολύ συχνές οι αναφορές στον δημόσιο λόγο που υπονοούν ένα διαχωρισμό προσωπικού και κοινωνικού και αυτές διατυπώνονται μέσα από εκφράσεις, όπως: «δεν έχω πρόβλημα μαζί τους, δεν με νοιάζει τι κάνουν στο κρεβάτι τους». Αυτός ο φαινομενικά απλός διαχωρισμός προσωπικού και κοινωνικού σημαίνει την ακύρωση του ατόμου και απαιτεί μια υπέρογκη προσπάθεια από πλευράς του, η οποία κατευθύνεται στη διαρκή απόκρυψη στοιχείων που μπορεί να προδώσουν την ταυτότητά του, και στην ανάδειξη άλλων που κατασκευάζουν μια άλλη, κοινωνικά αποδεκτή.

Είναι, επίσης, σαφές πως αυτή η διαδικασία είναι διαφορετική από μια διαδικασία που καλεί το άτομο απλά να συμπεριφερθεί διαφορετικά σε διαφορετικά πλαίσια, ανάλογα με τους κανόνες που ισχύουν σε καθένα από αυτά, όπως διαφορετική είναι και η δυσφορία που μπορεί να νιώσει σε σχέση με τον βαθμό ελευθερίας έκφρασης που μπορεί να παρέχει ένα πλαίσιο ή όχι. Στην περίπτωση των ΛΑΟΤΚΙ ατόμων, πρόκειται για μια κατάσταση που **διαπερνά κάθε πτυχή της ύπαρξης και χαρακτηρίζεται από την απουσία ενός πλαισίου, όπου μπορούν να αναπτύξουν ελεύθερα την προσωπικότητά τους** είτε στο προσωπικό είτε στο κοινωνικό πεδίο, αν μπορεί να υποτεθεί ένας τόσο καθαρός διαχωρισμός των δύο. Αποτέλεσμα της έλλειψης ενός πλαισίου όπου το άτομο μπορεί να εκφράσει κεντρικά στοιχεία της ταυτότητάς του, πόσο μάλλον όταν αυτά περιγράφονται με υποτιμητικούς όρους από το πιο στενό του περιβάλλον και από πολύ μικρή ηλικία, είναι ότι τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα βιώνουν τη διαδικασία αναζήτησης της ταυτότητάς τους πολύ **μοναχικά**.

(...) πίστευα ότι είμαι **το μόνο άτομο στον πλανήτη** που υπάρχει και αυτό πάει στραβά με μένα, επειδή ήξερα ότι από τα 5 μου οι συμβουλές που μου δίνανε οι γονείς μου ήταν, **να μη γίνεις πούστης** και πρεζάκιας. (ΛΟΑΤΚΙ, Ρ.)

Εγώ από τη μεριά μου βίωσα τη σεξουαλικότητα και όλο αυτό, με πάρα πολύ **μοναχικότητα**, που σημαίνει ότι υπάρχουν πάρα πολλά παιδιά, αυτό που είπτε ο Δ., ότι δεν παίζει ρόλο αν φαίνεσαι ή όχι. Νομίζω ότι ένα παιδί από τα 10 που ξεκινάει και

μπαίνει λίγο στη φάση του ανακαλύπτω τον εαυτό μου και όλα αυτά, το να διαχειρίζεσαι ένα τέτοιο γεγονός είναι πάρα πολύ δύσκολο. (ΛΟΑΤΚΙ, Ε.)

Το άτομο αναπτύσσεται και διαμορφώνει την ταυτότητά του μέσα από τις σχέσεις οικειότητας με άλλους ανθρώπους, τους/τις σημαντικούς/ές Άλλους/ες (Andersen & Chen, 2002). Κανένα άτομο δεν διαμορφώνεται σε κενό, καθώς οι σχέσεις με σημαντικούς Άλλους/ες αποτελούν το πεδίο διαμόρφωσης του εαυτού. **Ο εαυτός είναι οι σχέσεις**, επομένως η αδυναμία συγκρότησης στενών σχέσεων εμπιστοσύνης με άλλους ανθρώπους, όπου τα άτομα νιώθουν ασφαλή και αυθεντικά, συντελούν στη σύγχυση που βιώνουν.

Μέλη κοινωνικά περιθωριοποιημένων ομάδων, όπως τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα, που καλούνται καθημερινά να αντιμετωπίσουν τις αρνητικές κοινωνικές στάσεις, τη διάκριση και το στίγμα, **εσωτερικεύουν αυτές τις στάσεις**, φτάνοντας να πιστεύουν πως ισχύουν, πως στην πραγματικότητα οι ίδιοι/ες δεν αξίζουν ως άνθρωποι και άρα η βία απέναντί τους είναι δικαιολογημένη, αφού δεν μπορούν να διαχειριστούν ή να αλλάξουν τα στοιχεία της εμφάνισής τους, της έκφρασής τους, τον τρόπο που σκέπτονται να «υπακούσουν» δηλαδή σε αυτό που διαρκώς απαιτεί το περιβάλλον τους από τους/τις ίδιους/ες. Αυτό οδηγεί σε **απαξίωση του εαυτού**, σε **διαρκείς εσωτερικές συγκρούσεις αμφισβήτησης του εαυτού**, σε **φτωχή αυτοεκτίμηση** (Meyer & Dean, 1998) ή ακόμη και σε **μίσος για τον εαυτό** (Locke, 1998). Ο τρόπος που τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα παρουσιάζουν την εμπειρία τους αποκαλύπτει πτυχές εσωτερίκευσης του κοινωνικού στίγματος, κάτι που συζητιέται στη σχετική βιβλιογραφία ως **εσωτερικευμένη ομοφοβία** (Herek, Gillis & Cogan, 2009).

Στις προσωπικές ιστορίες ενηλικίωσης, η εσωτερικευμένη ομοφοβία είναι παρούσα από πολύ μικρή ηλικία γιατί τα παιδιά μεγαλώνουν σε **ένα περιβάλλον όπου η ετεροφυλοφιλία αποτελεί τον κανόνα**, ενώ η ομοφυλοφιλία αντιμετωπίζεται αρνητικά. «Να μη γίνεις πούστης», λέει ο πατέρας, και αυτό μοιάζει να είναι ότι χειρότερο μπορεί να συμβεί στο παιδί. Στον καθημερινό λόγο, υποτιμητικοί όροι για την ομοφυλοφιλία εμφανίζονται ως συνώνυμο της απάτης για να χαρακτηρίσουν κάποιον/α που φέρεται ύπουλα ή που κρύβει αυτό που πραγματικά είναι. Η συνείδηση του στίγματος που συνοδεύει την ομοφυλοφιλία οδηγεί σε μια ιδιαίτερα αρνητική εμπειρία. Ντροπή και μυστικότητα, σιωπή και διαρκής αυτο-επίγνωση (εστίαση στον εαυτό, πως φαίνεται, ποιος είναι στο πεδίο, επεξεργασία σεναρίων, τι θα συμβεί αν κάποιος/α πει αυτό, πως θα αμυνθώ, πως μπορώ να αποφύγω καταστάσεις), μια

έντονη αίσθηση διαφορετικότητας και ιδιομορφίας («είμαι ο μόνος/η μόνη στον κόσμο») καταλύουν τη συνείδηση.

Είμαι (ο/η) μόνος/η

Από πολύ μικρή ηλικία, και ιδιαίτερα στην επαρχία, τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα αισθάνονται ότι ανήκουν σε μια μειοψηφία, για την οποία εύκολα μπορεί να ειπωθεί πως δεν υπάρχει λόγος να ασχοληθεί κανείς/καμία. Αυτό επιβάλλεται από τον ίδιο τον κοινωνικό περίγυρο και μοιάζει να προκαλεί σύγχυση στην εμπειρία των ατόμων, στη διάθεσή τους να διεκδικήσουν κάτι για τους/τις ίδιους/ες και την ομάδα στην οποία ανήκουν και υφίσταται τη διάκριση. Μια συμμετέχουσα περιγράφει τον τρόπο που τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα έρχονται αντιμέτωπα με ένα περιβάλλον το οποίο αρνείται, υποβαθμίζει και στιγματίζει τη σεξουαλική συμπεριφορά που δεν εμπίπτει στη νόρμα της ετεροκανονικότητας, εσωτερικεύουν αυτή την ομοφοβική στάση και θεωρούν πως αυτά τα **ζητήματα είναι μειοψηφικά και άρα ανάξια λόγου απέναντι σε άλλα σοβαρά**. Η ίδια συμμετέχουσα έχει κατανοήσει αυτήν τη διαδικασία κοινωνικής υποβάθμισης και τον τρόπο με τον οποίον έχει επηρεάσει την ίδια και τις επιλογές της. Είναι ενδιαφέρον, όπως φαίνεται από τις διατυπώσεις της («με έναν περίεργο τρόπο») ότι δεν μπορεί ακριβώς να προσδιορίσει πώς αυτό συμβαίνει και καταλήγει να γίνεται αποδεκτό από το ίδιο το άτομο για το οποίο είναι τόσο κρίσιμη η αντίσταση απέναντι στην υποτίμηση της ταυτότητάς του και η αναζήτηση ενός πεδίου έκφρασης και διεκδίκησης:

Γιατί **η κοινωνία επίσης επιβάλλει με έναν περίεργο τρόπο και δυναμικό** κιάλας, αυτό το ότι είναι **μία μικρή ομάδα ατόμων**, ενώ δεν είναι, και σε κάνει και εσένα να το πιστεύεις και εγώ αυτό πίστευα. Και στην επαρχία θεωρώ ότι αυτό είναι το κυριότερο θέμα, ότι πιστεύουν ότι ήμουν ένα μικρό μέλος ανθρώπων, **άρα δεν θα πας να διεκδικήσεις τα δικαιώματά σου**, γιατί πιστεύεις ότι και μόνος σου πώς θα τα διεκδικήσεις; Δηλαδή είμαι μία μονάδα, ή άντε να είμαστε δύο άτομα. Άρα αυτό είναι πιο εύκολο γι' αυτό και θα πουν, **γιατί ασχολείσαι με αυτό το πράγμα**, όταν δεν είναι πολύ σημαντικό, γιατί είναι λίγοι οι άνθρωποι έτσι κι αλλιώς, έλα σε μας που είμαστε πολλοί. (ΛΟΑΤΚΙ, Ν.)

Δεν είμαι σαν τους άλλους/ες

Η συνειδητοποίηση ξεκινά από πολύ μικρή ηλικία. Αρχικά ξεκινά ως κάτι που βιώνεται ως διαφορετικό από αυτό που συμβαίνει στα υπόλοιπα παιδιά. Η **έλλειψη προτύπου**, το οποίο να αποτελεί σημείο αναφοράς και αξιολόγησης της προσωπικής εμπειρίας ενισχύει την αντίληψη πως αυτό το βίωμα είναι διαφορετικό, ενώ συγχρόνως δημιουργούνται ενοχές, χωρίς να είναι δυνατόν να προσδιοριστεί ακριβώς πώς συμβαίνει αυτό, γιατί δεν υπάρχουν διαθέσιμα γνωστικά εργαλεία και πλαίσιο

αναφοράς. Η συνειδητοποίηση της ταυτότητας συμβαίνει σε ένα περιβάλλον, όπου η **ετεροφυλοφιλία αποτελεί τον κανόνα**, ενώ η ομοφυλοφιλία είναι απύσχα.

Άρχισα να συνειδητοποιώ ότι κάτι είναι διαφορετικό από το mainstream της ηλικίας μου, σχετικά νωρίς, **κάπου στο Δημοτικό**. Το κατάλαβα διότι έτρεφα πολύ αγνά βέβαια και συναισθηματικά και προστατευτικά συναισθήματα προς κορίτσια συνομήλικα (...). Εκεί άρχισα λίγο να αναρωτιέμαι, διότι **ήταν κάτι που δεν το είχα συναντήσει προφανώς σε κάποιου είδους πρότυπο**. (ΛΟΑΤΚΙ, Ν.)

Έχει ενδιαφέρον ο παραλληλισμός της ομοφυλόφιλης ταυτότητας με κάποιου είδους αναπηρία. Αν και η συμμετέχουσα κρατά συγχρόνως μια απόσταση από τον παραλληλισμό, παρουσιάζει την εμπειρία της ομοφυλόφιλης σεξουαλικής ταυτότητας ως μια αναπηρία, με την έννοια πως **στα ΛΟΑΤΚΙ άτομα επιβάλλεται να κινούνται στον δημόσιο χώρο με έναν επιβεβλημένο περιορισμό κινήσεων**, σαν να έχουν κάποια δυσκολία να κινηθούν, ενώ στην πραγματικότητα δεν έχουν.

Εγώ νομίζω, είναι λίγο υπερβολικό, αλλά νομίζω ότι **είναι σαν να έχεις μία αναπηρία**, διαπιστώνεις ότι έχεις μία αναπηρία, ενώ δεν είσαι ανάπηρος. Ξαφνικά λες ότι δεν μπορώ να κάνω αυτό. Και δεν μου το επιτρέπει κανένας γύρω μου να το κάνω αυτό, πολύ περισσότερο να το πω. (ΛΟΑΤΚΙ, Ε.)

Μοναξιά, απομόνωση, ενοχές, το χτίσιμο μιας «ψευδούς» ταυτότητας, ο περιορισμός έκφρασης συνθέτουν την ατομική εμπειρία των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων, καθώς από πολύ μικρή ηλικία συνειδητοποιούν πως ο τρόπος που βιώνουν τους εαυτούς τους διαφέρει, ενώ συγχρόνως, ρητά ή άρητα το περιβάλλον τους επικοινωνεί ότι κάποιοι τρόποι έκφρασης δεν είναι αποδεκτοί.

Οι σκέψεις και η εμπειρία, καθώς το παιδί μπαίνει στην εφηβεία, επανέρχονται και εμπλουτίζονται. Γίνεται, πλέον, φανερό πως υπάρχει **κάτι το οποίο δε μπορεί να αγνοηθεί** και τα άτομα πρέπει με έναν τρόπο να αναμετρηθούν με αυτό. Η **μοναξιά** και τα **συναισθήματα ενοχής** επιμένουν. Η συμμετέχουσα, παρακάτω, δεν μπορεί να προσδιορίσει ακριβώς από πού προέρχεται αυτή η αίσθηση ενοχής και το αποδίδει στον άρρητο τρόπο που μπορεί να λειτουργεί ένα απορριπτικό περιβάλλον. Σε αντίθεση με το καθαρό μήνυμα από το οικογενειακό περιβάλλον άλλου συμμετέχοντα, όπου η ομοφυλοφιλία περιγράφεται με αρνητικούς όρους, η συμμετέχουσα (βλ. ακόλουθο απόσπασμα) δεν μπορεί να εντοπίσει ακριβώς τον λόγο για τον οποίο κατέληξε να βιώνει την ταυτότητά της με ενοχές. Κάνει λόγο για άρρητους χειρισμούς, εκφράσεις ή χειρονομίες, που δημιουργούν ένα περιβάλλον όπου η ομοφυλόφιλη έλξη είναι κάτι προβληματικό. Είναι σημαντικό να τονιστεί εδώ, πως η απόρριψη, ακόμη και αν δεν εκφράζεται με έναν καθαρό τρόπο, άλλα με

συγκαλυμμένο και άρρητο, ή ως έλλειψη ενός προτύπου (όπως εκφράστηκε σε προηγούμενο απόσπασμα), συμβάλλει με τον ίδιο τρόπο στη δημιουργία αρνητικού περιβάλλοντος για τη συνειδητοποίηση και την έκφραση της ταυτότητας των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων.

Σταδιακά στο γυμνάσιο που πλέον άρχισε να γίνεται λίγο πιο εμφανές... άρχισε να γίνεται λίγο πιο σεξουαλικό, να υπάρχει μία έλξη, μία φαντασίωση, άρχισα να πιστεύω ότι μάλλον είμαι η μόνη στο κόσμο. Αυτό **το συναίσθημα της απόλυτης μοναξιάς**. Μαζί με αυτό βέβαια υπήρχε και **η ενοχοποίηση**, την οποία δεν μπορώ να σας πω πώς ακριβώς την κωδικοποίησα, για ποιον λόγο έφθασα στο σημείο να λέω ότι είναι κάτι κακό. Φαντάζομαι από κάποιους πολύ λεπτούς χειρισμούς του περιβάλλοντος οι οποίοι είναι βέβαια και άρρητοι, δεν είναι εμφανείς. **Μπορεί να είναι χειρονομίες, μπορεί να είναι κάποια λόγια, μπορεί να είναι ο τρόπος που ερμηνεύουμε τα πρότυπα γύρω μας**, αλλά εγώ ξέρω ότι σίγουρα **ένιωσα ότι κάτι δεν πάει καλά**, με την κακή έννοια του όρου. (ΛΟΑΤΚΙ, Ν).

Από τις τοποθετήσεις των συμμετεχόντων/ουσών καθίσταται σαφές ότι αυτό που γίνεται αντικείμενο διαχείρισης, αυτό που επιχειρείται να αγνοηθεί ή να καταπιεστεί, επιμένει, συνεχίζει να είναι παρόν και σταδιακά, έρχεται η **συνειδητοποίηση** πως τα άτομα πρέπει να αντιπαρατεθούν με αυτό και να το αποδεχθούν ως μέρος της ύπαρξής τους, ώστε να μπορέσουν να το μοιραστούν.

(...) οπότε πρέπει σιγά-σιγά να αρχίσω και εγώ αυτό που νιώθω και αυτό που ξέρω ότι είμαι, **να το αποδεχθώ** το πρώτο, γιατί **αν δεν το αποδεχθώ δεν μπορώ να προχωρήσω**, να το αποδεχθώ λοιπόν πρώτα απ' όλα εγώ, ώστε μετά να μπορέσω πλέον και **να το μοιράζομαι** με τους άλλους ανθρώπους. (ΛΟΑΤΚΙ, Η.)

Σε αυτήν τη διαδικασία αποδοχής είναι σημαντικό για τα άτομα να λαμβάνουν, έστω και έμμεσα, ένα μήνυμα πως είναι εντάξει να νιώθουν όπως νιώθουν. Αυτό διαμορφώνει ένα **ελάχιστο ασφαλές πλαίσιο**, απαραίτητο ώστε να μπορούν να αποδεχθούν την ταυτότητά τους και να προχωρήσουν παρακάτω.

Αυτή νομίζω η ικανότητα (να αποδεχθώ τον εαυτό μου) είχε έρθει από μία θεία μου η οποία δεν μου είχε πει ποτέ ότι οι ομοφυλόφιλοι είναι εντάξει και δεν τρέχει τίποτα, απλά **με έκανε μερικές φορές να αισθάνομαι ότι τελικά δεν τρέχει κάτι άσχημο με μένα**, άρα από **εκεί βρήκα ίσως ένα πάτημα** στο μέλλον και είπα ότι όντως να μην τρέχει κάτι άσχημο με εμένα. (ΛΟΑΤΚΙ, Δ.)

Μέχρι να προχωρήσουν σε κάποιας μορφής **κοινοποίηση** της **ταυτότητάς** τους (coming out) στο στενό του πλαίσιο, φτάνουν σε ένα σημείο όπου συνειδητοποιούν ότι δεν μπορούν να κρύβονται άλλο, καθώς το βάρος της απόκρυψης είναι ανυπόφορο. Σε αυτήν τη διαδικασία υπάρχει κάποιο γεγονός, όχι απαραίτητα ευχάριστο, που λειτουργεί ως **καταλύτης**. Για παράδειγμα, για έναν συμμετέχοντα, ένα λυπηρό γεγονός, η απώλεια του πατέρα, αποτέλεσε συγχρόνως ένα γεγονός που τον

απελευθέρωσε και τον έκανε να προχωρήσει στη διαδικασία συνειδητοποίησης και αποδοχής της ταυτότητάς του.

Επίσης, ο πατέρας μου, μου έδωσε αυτήν την ελευθερία, με την έννοια ότι, από τη μία, δυστυχώς τον έχασα, από την άλλη όμως με έκανε να κάνω ένα βήμα μπροστά και να αποδεχθώ ποιος είμαι και πλέον ν' αρχίζω και εγώ ο ίδιος να απελευθερώνομαι και με τους άλλους γύρω μου να μοιράζομαι το ποιος είμαι και το τι κάνω. (ΛΟΑΤΚΙ, Η.)

Όταν αυτά τα συναισθήματα και οι επιθυμίες δεν μπορούν πλέον να αποκρυφτούν, να αγνοηθούν ή να τροποποιηθούν, το άτομο αρχίζει να συνειδητοποιεί την ομοφυλοφιλία του ή αρχικά κάποιες πτυχές αυτής. Ειδικότερα, αρχίζει να συνειδητοποιεί τί σημαίνει ακριβώς να φέρει αυτήν την ταυτότητα και πως τη νοηματοδοτεί: μια διαρκής διαδικασία όπου η αποδοχή δεν αποτελεί ένα σημείο. Ο αυτο-προσδιορισμός, ως ομοφυλόφιλου/ης, αποτελεί ένα βήμα πέρα από τη συνειδητοποίηση του σεξουαλικού προσανατολισμού των διαφορετικών σκέψεων, επιθυμιών, συμπεριφορών. Πιο συγκεκριμένα, συγκροτεί μια **κανονιστική ταυτότητα**, ορίζει μια νόρμα, εκφράζει μια αξία και εννοιολογεί την ταυτότητα –μεταξύ άλλων– με κριτήριο το φύλο και τη σεξουαλικότητα, αποκαλύπτοντας ιεραρχίες που βασίζονται σε αυτά τα κριτήρια και επιχειρώντας να ανατρέψει αρνητικά περιεχόμενα και συνδέσεις. Είναι ένα εργαλείο κατανόησης του κοινωνικού κόσμου, που αμφισβητεί κυρίαρχες βεβαιότητες για το φύλο και τη σεξουαλικότητα, και καλεί το άτομο να την υποστηρίξει και να επιβάλλει την ύπαρξή του. Αρκετοί άνθρωποι, παρόλο που αναγνωρίζουν ομοφυλοφιλικές σκέψεις και επιθυμίες, τις αρνούνται ή προσπαθούν να τις αλλάξουν (Cass, 1979).

Η ίδια η **συνειδητοποίηση είναι λυτρωτική για το άτομο, αλλά παράλληλα έχει κόστος**. Το **σημείο χωρίς επιστροφή**, όπως περιγράφεται από τους/τις περισσότερους/ες συμμετέχοντες/ουσες, είναι το σημείο που ακολουθεί μια περίοδο άσκησης βίας, διαρκούς αμφισβήτησης από το περιβάλλον, διαρκών ερωτημάτων στον εαυτό. Όμως για τα περισσότερα ΛΟΑΤΚΙ άτομα υπάρχει αυτό το σημείο, που αποφασίζουν να ζήσουν μια ζωή συνεπή προς αυτά που αισθάνονται.

Για μένα η μεγάλη βάση ήταν η **προσωπική απόφαση**, όχι ποια είναι η σεξουαλικότητά μου, αλλά το ότι, όσο δύσκολο και αν είναι αυτό, εγώ αυτό θέλω και **θα το κάνω να δουλέψει για μένα και θα είμαι και ευτυχισμένος μέσα σ' αυτό**, γιατί τότε ήμουν πολύ δυστυχισμένος εξαιτίας αυτού. Άρα το να το αποδεχθείς και το να πεις ότι **θα το γυρίσεις ανάποδα**, είναι πολύ μεγάλη ουσία. Και οτιδήποτε αντιμετώπιζα μέχρι τότε ως διάκριση, εγώ το γύρισα λίγο προς θετικό. (ΛΟΑΤΚΙ, Δ.)

Ιδιαίτερα για τα τρανς άτομα, το σημείο αυτό είναι καίριο και **έχει χαρακτηριστικά λύτρωσης**. Συνήθως ακολουθεί μια περίοδο έντονης κακοποίησης και

βίας. Το σημείο αυτό δίνει τη δυνατότητα στα άτομα να τακτοποιήσουν κάποια ζητήματα, να αφήσουν πίσω επώδυνες καταστάσεις και να μπορούν να σκεφτούν τη ζωή και το μέλλον –ίσως για πρώτη φορά– με θετικούς όρους.

Κάποια πράγματα απλώς χρειάζονται τον χρόνο τους. Δεν θα πω πια γιατί δεν έγινε τότε. Θα πω γίνεται τώρα και τώρα είναι πιο σημαντικό που γίνεται. Ήταν το σωστό timing. Γιατί πλέον συνειδητοποιώ σε όλα μου τα κύτταρα αυτό που μου συμβαίνει, το ποια είμαι εγώ. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία μέσα μου. Καμία. Είμαι πλήρως συνειδητοποιημένη και ξέρω πια, αυτοί οι άνθρωποι που έχω την τιμή και τη χαρά να έχω στη ζωή μου ότι είναι εδώ γιατί την Α. μόνο και μόνο την Α. αγαπούν και σέβονται. (TRANΣ, Γυναίκα 1)

Ωστόσο, αυτό το σημείο χωρίς επιστροφή, δεν είναι δεδομένο για όλους/ες. Ένας συμμετέχων καθιστά σαφές πως ο ίδιος ανήκει σε ένα κομμάτι που μπορεί να αφηγηθεί μέρη της προσωπικής του ιστορίας, καταφέροντας να αντιμετωπίσει τις επώδυνες διαστάσεις της εμπειρίας που άλλα ΛΟΑΤΚΙ άτομα **μπορεί να μην καταφέρουν ποτέ να το κάνουν**, με κίνδυνο να χαθούν σε αυτήν την πορεία.

Θα μπορούσα να μην το είχα καταφέρει, γιατί είχα και κάποια μέσα στη ζωή μου, κάποιοι άνθρωποι με βοήθησαν, οι καταστάσεις, οι συγκυρίες. Υπάρχουν άτομα τα οποία δεν μπορούν να τα αντιμετωπίσουν, ενδεχομένως και ποτέ στη ζωή τους και βλέπουμε ότι αυτά είναι που **καταλήγουν σε αυτοκτονίες**, αυτά είναι που καταλήγουν σε όλα αυτά τα **πολύ-πολύ άσχημα, μαύρα σκοτεινά κομμάτια**. (ΛΟΑΤΚΙ, Ρ.)

Το σημείο της κοινοποίησης δεν είναι το τέλος, αλλά **η αρχή μιας νέας συνθήκης**. Η διαδικασία αποδοχής της ταυτότητας και η κοινοποίησή της είναι **συνεχής**, καθώς τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα καλούνται διαρκώς να διαχειρίζονται την εξωτερική τους εμφάνιση και την εικόνα τους στα διαφορετικά κοινωνικά πλαίσια όπου κινούνται. Η καθημερινότητα των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων καθορίζεται από μια σειρά από **καθημερινές αποφάσεις** για το πώς θα φανούν, τι θα αφήσουν να αποκαλυφθεί ή τι χρειάζεται να ελέγξουν, ακόμη και για δραστηριότητες ρουτίνας.

Και **παίρνεις μικρές τέτοιες αποφάσεις κάθε μέρα, κάθε λεπτό**, από το αν θα πας να πάρεις τσιγάρα, αλλά ξαναλέω ότι εγώ θεωρώ ότι περνάω και δεν είχα πολλές τέτοιες εμπειρίες, αλλά **υπάρχουν άλλα άτομα τα οποία δεν μπορούν να καταπιέσουν την έκφρασή τους σε τέτοιο βαθμό**. (ΛΟΑΤΚΙ, Ρ.)

Ο λόγος αυτής της απόκρυψης είναι η **αποφυγή διάκρισης**, η οποία γίνεται συχνά εμφανής πίσω από υποτιμητικά βλέμματα ή σχόλια, που μπορεί να συμβούν ακόμη και από το προσωπικό σε χώρους παροχής υπηρεσιών:

πολλές φορές **τροποποιούμε το πώς φαινόμαστε**, κοιταζόμαστε, αισθανόμαστε, από τη γλώσσα μέχρι την κίνηση **για να μην φάμε μία διάκριση**. Δηλαδή πάω σε ένα ταμείο και επειδή θέλω να πάω σε ένα ταμείο για πέντε λεπτά και δεν θέλω ο άλλος να με

κοιτάξει με έμφαση, «*ήρθε η αδερφή τώρα για τα ένσημα και χα, χα, χα*» και όλα αυτά. (ΛΟΑΤΚΙ, Η.)

Η **διάχυτη ομοφοβία** ακόμη και σε χώρους παροχής υπηρεσιών από δημόσιους/ες λειτουργούς, επηρεάζει την κίνηση των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων σε αυτές.

αλλά το να πάω σε αυτή την υπηρεσία και να ακούσω ότι υπάλληλος που θα της δώσω την ταυτότητά μου, πέντε λεπτά είναι, δεν είναι κάτι παραπάνω, **έχει αρχίσει το στόμα της να ξερνάει οχετό, στοχοποιώντας εμένα και μία ομάδα στην οποία ανήκω και εγώ**, αυτό και πάλι διάκριση είναι, οπότε αντίστοιχα σκέψου. (ΛΟΑΤΚΙ, Ρ.)

Μάλιστα, αν για κάποια άτομα είναι εφικτό να διαχειριστούν πλευρές της εικόνας τους, αυτό καθίσταται ανεπαρκές στην περίπτωση που κάτι είναι **ορατό**.

(...) αυτό που έχει τη μεγαλύτερη σημασία και που παίζει τον πιο καθοριστικό ρόλο, κατά τη δική μου άποψη, είναι το κατά πόσο είναι ορατό αυτό το πράγμα. Δηλαδή το κατά πόσο σου φαίνεται. **Αν σου φαίνεται, θα έχεις μεγαλύτερο πρόβλημα** (ΛΟΑΤΚΙ, Ρ.)

Αξίζει εδώ να αντιπαραθέσουμε σε αυτήν την εμπειρία, την καθημερινή εμπειρία ανθρώπων που έχουν το **προνόμιο «να περνάνε» ως ετεροφυλόφιλοι/ες** ή ο τρόπος που βιώνουν και εκφράζουν το φύλο τους αντιστοιχεί στην εμφάνισή τους (cis). Πολλά από αυτά τα ζητήματα για τα οποία απαιτείται κάποια διαχείριση για τα ετεροφυλόφιλα και cis άτομα, συμβαίνουν αβίαστα, χωρίς σκέψη, προδίδοντας σε αυτές τις ταυτότητες την έννοια του προνομίου.⁵⁰ Η **προσωπική κατάκτηση** και η ικανότητα των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων να αντιπαρατεθούν στο πιο στενό, αλλά και στο ευρύτερο πλαίσιο, κυριαρχεί ως προσέγγιση στις περιγραφές των προσωπικών τους διαδρομών. Αντίθετα, η επαφή με οργανωμένες ομάδες στη βάση του σεξουαλικού προσανατολισμού ή/και της ταυτότητας φύλου δεν φαίνεται να έχει την ίδια βαρύτητα, παρόλο που τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα όταν ρωτούνται σε σχέση με αυτό, αναγνωρίζουν τον κεντρικό ρόλο ομάδων, συλλογικοτήτων και προσώπων. Παρόλα αυτά, η έννοια της προσωπικής κατάκτησης παραμένει, αφού ο αγώνας φαίνεται πως είναι διαρκής και ιδιαίτερος για κάθε άτομο, καθώς καλύπτει κάθε πτυχή του περιβάλλοντος στο οποίο κινείται και αλληλεπιδρά με τη διαφορετικότητά του.

Έχοντας υπόψη την προσωπική διαδρομή των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων και φέρνοντας κατά νου πως στη διάρκεια της διαδρομής υπάρχουν απώλειες σε ανθρώπινες ζωές, κατανοούμε πως **ένα σημαντικό σημείο εκκίνησης οποιασδήποτε προσέγγισης των ζητημάτων ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού θα πρέπει να**

⁵⁰ Για την κατανόηση των διαδικασιών παρουσίασης του εαυτού και τη διαχείριση μιας κοινωνικά στιγματισμένης ταυτότητας είναι χρήσιμο το έργο του Goffman (2001, 2006).

αναγνωρίζει αυτήν την εμπειρία και να στέκεται κριτικά απέναντι στην κοινωνία και στον τρόπο που συμμετέχει σε αυτήν.

Ο ρόλος της οικογένειας

Όχι τυχαία, η οικογένεια αποτέλεσε ένα βασικό πεδίο συζήτησης (με διαφορετικό τρόπο στην καθεμία) και στις τέσσερις ομάδες που διενεργήθηκαν. Η οικογένεια αποτελεί χώρο που επιδρά καθοριστικά στη διαδικασία συνειδητοποίησης, αποδοχής και έκφρασης της σεξουαλικής ταυτότητας και της ταυτότητας φύλου. Οι αντιδράσεις που μεταφέρουν οι συμμετέχοντες/ουσες στις ομάδες εστιασμένης συζήτησης κυμαίνονται από την **απόλυτη απόρριψη** ως την **αποδοχή** και την **ενεργή στήριξη**, με τις τελευταίες στάσεις να αποτελούν εξαιρέσεις. Στο ενδιάμεσο, λαμβάνει χώρα μια επώδυνη διαδικασία, κατά την οποία οι γονείς αρχίζουν να συνειδητοποιούν σταδιακά τη διαφορετικότητα των παιδιών τους και τη δική τους ευθύνη για στήριξη με όποιον τρόπο μπορούν.

Πολύ συχνά, η **κακοποίηση** που δέχονται τα ΛΟΑΤΚΙ παιδιά μέσα στην οικογένεια, ξεπερνά και **καθιστά κοινότοπη** την κακοποίηση και βία που δέχεται το παιδί στο ευρύτερο περιβάλλον, έτσι που του στερεί τη δυνατότητα να διεκδικήσει μια καλύτερη αντιμετώπιση. Η βία μέσα στο σπίτι, από τους πιο οικείους ανθρώπους, δικαιολογεί και νομιμοποιεί τη βία στο ευρύτερο περιβάλλον.

Δυστυχώς ή ευτυχώς σε μένα, ο χώρος μεγαλύτερων διακρίσεων είναι η οικογένειά μου. Δηλαδή η πιο πολύ κακοποίηση, σωματική, λεκτική, τα πάντα, ήταν εντός της οικογένειας. Άρα κατά κάποιον τρόπο, αυτό με προστάτευσε λίγο από το εξωτερικό περιβάλλον, γιατί τα είχα πάθει όλα ήδη, άρα δεν έγινε τίποτα εξωτερικά. Ήταν μόνο από την οικογένεια. Θεωρώ ότι είναι ένα κομμάτι που μου έδωσε ικανότητα, γιατί όλα τα έκανα μόνος μου, δηλαδή το να αποδεχθώ τον εαυτό μου, την οικογένειά μου, να ξεπεράσω κάποια πράγματα, τα έκανα σε προσωπικό επίπεδο όλα. (ΛΟΑΤΚΙ, Δ.)

Η πάλη που δίνουν τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα απέναντι σε ένα ιδιαίτερα απορριπτικό και κακοποιητικό περιβάλλον, πόσο μάλλον όταν αυτό το περιβάλλον αποτελεί εξ' ορισμού τον χώρο ασφάλειας, αγάπης, αποδοχής και ζωτικής σημασίας για τη διασφάλιση της ανάπτυξης της προσωπικότητας και της ψυχοκοινωνικής συγκρότησης των νεαρών ατόμων –όπου τα άτομα απευθύνονται με εμπιστοσύνη– είναι τέτοια, που η επιβίωση και η δυνατότητα να αναπτύξουν την ταυτότητά τους, να την εκφράσουν δημόσια και να ζήσουν μια ζωή σύμφωνη με αυτήν, δεν μπορεί παρά να βιώνεται ως και να αποτελεί μια **προσωπική κατάκτηση**.

Συχνά, η απόφαση κοινοποίησης της σεξουαλικής ταυτότητας συνδέεται με το **φόβο της εκδίωξης** από το σπίτι.

Είχα την ασφάλεια, ήξερα ότι δεν θα με διώξουν από το σπίτι, **παρόλο που ποτέ δεν μπορείς να ξέρεις**, αλλά αισθανόμουν ότι, okay θα γίνει της τρελής, θα υπάρξει πολύ μεγάλη στενοχώρια μέσα στο σπίτι, αλλά **τουλάχιστον δεν θα καταλήξω στον δρόμο**. (ΛΟΑΤΚΙ, Ρ.)

Άλλοτε, η **φυγή από το σπίτι αποτελεί λύση ανάγκης** για την προστασία από την απειλή άσκησης ακραίας βίας.

Η μητέρα μου παρόλα αυτά το κατάλαβε, με ρώτησε αν έχω κάτι να της πω και μου είπε ότι, τα ξέρω όλα για σένα και τη Σ. και **μου έκοψε την καλημέρα για δύο εβδομάδες**. Έπαθα κρίση πανικού, την πήρα τηλέφωνο μου είπε ότι εγώ σ' αγαπάω ό,τι και αν είσαι και μετά από δύο μήνες ο πατέρας μου, μου γνωστοποίησε ότι το γνωρίζει, **στην προσπάθειά του να με σκοτώσει**. Προφανώς έφυγα από το σπίτι τους. **Έζησα ένα χρόνο στους δρόμους** και εντάξει στάθηκα στα πόδια μου, χωρίς να έχω φίλους να το μοιραστώ. (ΛΟΑΤΚΙ, Κ.)

Πολλά άτομα βρίσκονται σε μια διαρκή μετακίνηση, προκειμένου να μπορούν να προστατευτούν από τις βίαιες αντιδράσεις στο στενό τους περιβάλλον.

Θυμάμαι χαρακτηριστικά ήμουν 13 στα 14 τότε. Ήταν καλοκαίρι και λόγω και άλλων συνθηκών τις οποίες δεν θα αναφέρω, γιατί δεν είναι δικοί μου λόγοι, **με ανάγκασαν να είμαι με έναν σάκο στο χέρι και δεν ήξερα πού να πάω**. Να κάτσω στο ένα το σπίτι που νοικιάζαμε; Όχι. Θα φύγω θα πάω στη γιαγιά και στον παππού, μέχρι να ηρεμήσουν λίγο τα πράγματα, μέχρι να μπορέσω να μαζέψω τις δυνάμεις μου και όταν θα σκουρύνουν εδώ θα ξαναφύγω και θα γυρίσω πίσω. (ΤΡΑΝΣ, Γυναίκα 1)

Είναι φανερό πόσο σημαντική είναι η εξασφάλιση ενός χώρου όπου τα ΛΟΑΤΚΙ παιδιά μπορούν να απευθυνθούν και να προστατευτούν από την ενδοοικογενειακή βία, η οποία μπορεί να πάρει ακραίες μορφές απειλής κατά της ζωής. Όπως μεταφέρεται στη συζήτηση με τους/τις εκπροσώπους ΛΟΑΤΚΙ οργανώσεων και συλλογικοτήτων, παρόλο που τα **φαινόμενα κακοποίησης ΛΟΑΤΚΙ ατόμων μέσα στην οικογένεια** είναι πολύ συχνά, είναι δύσκολο να καταγραφούν. Σύμφωνα με συμμετέχοντα αυτά ίσως είναι από **τα πιο σοβαρά και πιο χαρακτηριστικά περιστατικά βίας που θα υποστεί ένα ΛΟΑΤΚΙ άτομο στη ζωή του**, επιβεβαιώνοντας την τοποθέτηση άλλου συμμετέχοντα σύμφωνα με την οποία η οικογένεια αποτελεί τον χώρο των μεγαλύτερων διακρίσεων.

Επίσης ένα άλλο σημαντικό ζήτημα είναι το ζήτημα του εκφοβισμού με ομοφοβικό ή τρανσφοβικό κίνητρο. Εκεί έχουμε συνήθως τη σύνδεση ενδοοικογενειακής βίας με ομοφοβία, το οποίο είναι **ένα πολύ σκοτεινό νούμερο**. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Νεολαία)

Τα συχνά περιστατικά εκδίωξης ΛΟΑΤΚΙ ατόμων από την οικογένεια λόγω ταυτότητας φύλου ή σεξουαλικού προσανατολισμού, καθιστούν επιτακτική την

ανάγκη για τη δημιουργία δομών φιλοξενίας και διαμονής νέων ανθρώπων που διώχονται από τα σπίτια τους και βρίσκονται σε ιδιαίτερα ευάλωτη θέση.

Μία ανάγκη πολύ βασική που έχουμε δει και την είδαμε πάλι πρόσφατα στην οργάνωσή μας, την βλέπουμε να έρχεται και επανέρχεται συνεχώς, είναι **το ζήτημα της φιλοξενίας-διαμονής ανθρώπων που εκδιώκονται από την οικογενειακή τους εστία** λόγω «ανεπιθύμητου σεξουαλικού προσανατολισμού ή ταυτότητας φύλου». Συνήθως πρόκειται για **ανήλικα άτομα**, πολλές φορές όμως πρόκειται και για νεαρά ενήλικα άτομα, τα οποία δεν μπορούν να σταθούν στα πόδια τους (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Νεολαία)

Σε κάποιες περιπτώσεις, η ενδοοικογενειακή βία είναι πιθανό να λάβει ακραίες μορφές και η οικογένεια να φτάσει σε ακραίες συμπεριφορές παρέμβασης στη ζωή του παιδιού, ακόμη και όταν αυτό έχει απομακρυνθεί από την οικογενειακή εστία. Αναφέρονται περιστατικά όπου οι γονείς παρεμβαίνουν στις φοιτητικές εστίες, συνεχίζοντας να ασκούν βία στα παιδιά τους ή προχωρώντας σε αδιανόητες παρεμβάσεις στην προσωπική τους ζωή.

(...) οι ίδιοι οι γονείς, οι οποίοι πια, αφού το παιδί τους δεν είναι στο σπίτι για να του ασκήσουν οποιαδήποτε βία, καθώς το παιδί πια έχει φύγει από το σπίτι και έχει πάει στην εστία και ζει εκεί, **πάνε και του βγάζουν όλη τη βία γι' αυτό που είναι και μετά πάνε στον διευθυντή της εστίας και του λένε, διώξτε τον για να συμμορφωθεί**, κάπως έτσι. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Δίκτυα υποστήριξης)

Οι υπάρχουσες δομές φιλοξενίας για άλλες ευάλωτες ομάδες δεν είναι ασφαλείς για τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα, αφού μπορεί να υποστούν βία και εκεί. Γενικά, στις περιπτώσεις ενδοοικογενειακής βίας η κατάσταση είναι ιδιαίτερα δύσκολη για τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα, γιατί έχουν να διαλέξουν **ανάμεσα στη συνεχή κακοποίηση και βία και τον δρόμο**.

Υπάρχουν διάφορες δομές φιλοξενίας για ειδικές κατηγορίες, άστεγοι κ.λπ., αλλά σίγουρα **δεν είναι πάντα έως και καθόλου ασφαλείς για τέτοιους ανθρώπους**. Επομένως είναι μία πάγια ανάγκη αυτό. Δηλαδή θύματα ενδοοικογενειακής βίας με ομοφοβικότητα που δεν έχουν πού να πάνε, ή θα καταλήξουν στον δρόμο ή θα αναζητήσουν κάποιον φίλο να τους φιλοξενήσει ή θα αναγκαστούν να καταπιεστούν και να υπομείνουν τη βία. **Αυτό είναι μία σταθερή ανάγκη**. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Νεολαία)

Αρρώστια, αμαρτία και κοινωνικός περίγυρος

Αξίζει να σημειωθεί ότι ακόμη και αν οι αντιδράσεις στο οικογενειακό περιβάλλον, δεν φτάνουν στη χρήση ακραίας βίας, δεν σημαίνει ότι δεν είναι κακοποιητικές και δεν διαμορφώνουν αρνητικό κλίμα, όπως έχει ήδη φανεί από τον τρόπο που τοποθετούνται για αυτήν την εμπειρία οι ΛΟΑΤΚΙ συμμετέχοντες/ουσες. Κάποιες διατυπώσεις συμπυκνώνουν την αντίδραση του οικογενειακού

περιβάλλοντος στην αποκάλυψη της σεξουαλικής ταυτότητας ή της ταυτότητας φύλου, μεταφέροντας το κοινωνικό στίγμα που περικλείει αυτά τα θέματα. Συχνά, η ομοφυλοφιλία εμφανίζεται ως παθολογική και συνεπάγεται την απόρριψη και την απειλή περιθωριοποίησης του ομοφυλόφιλου ατόμου ως απόκληρου.

Εμένα μου προβάλανε πάρα πολύ, όχι την **αμαρτία**, αλλά ότι είναι **κάτι άρρωστο**. Ότι αν σου αρέσουν οι άνδρες, το λογικό επόμενο είναι να θέλεις να γίνεις γυναίκα, όχι να θέλεις να είσαι άνδρας, το οποίο δεν το καταλάβαινα ποτέ, και **οπωσδήποτε θα σε διώξουν από το σπίτι**, από παντού, **δεν θα σε θέλει κανείς**, δεν θα έχεις φίλους, **δεν θα έχεις τίποτα** και θα κάνεις πεζοδρόμιο. (ΛΟΑΤΚΙ, Δ.)

Συχνά η στάση της οικογένειας συνοψίζεται από τους/τις συμμετέχοντες/ουσες μέσω της παράθεσης εκφράσεων που δείχνουν πως η ομοφυλοφιλία αποτελεί κάποιου είδους **κατάρα** που στιγματίζει το παιδί για την υπόλοιπη ζωή του. Στις περιπτώσεις αυτές λανθάνει η αντίληψη πως η ετεροκανονικότητα αποτελεί τη μόνη φυσιολογική σχέση και επομένως οι ομοφυλόφιλοι/ες είναι αξιολύπητοι/ες, **καταδικασμένοι/ες να μην ζήσουν μια φυσιολογική ζωή**.

Ξέρω για παράδειγμα ότι, αν πάω σ' αυτή τη θεία που με έχει καλέσει, δεν θα αναφέρουμε κάτι σχετικό, γιατί ήδη έχει πει στον αδελφό μου, **«πώ! πώ! το παιδί χαραμίζεται!» «τι θα κάνει στην κοινωνία»** κ.λπ. (ΛΟΑΤΚΙ, Γ.)

Ακόμη σε οικογένειες που αποδέχονται το τρανς παιδί, υπάρχουν περιπτώσεις όπου μέλη, καθώς το παιδί έρχεται αντιμέτωπο με την επιθετικότητα και την άρνηση του κοινωνικού περιβάλλοντος, μετακυλύουν σε αυτό την ευθύνη και του ζητούν **να συμμορφωθεί με τα κοινωνικά πρότυπα**. Συχνά για τους γονείς υπάρχει **η αγωνία του τι θα πουν οι άλλοι/ες**, αναγνωρίζοντας το δικό τους φορτίο να αντιμετωπίσουν και οι ίδιοι/ες ένα αρνητικό περιβάλλον για κάτι που ούτε οι ίδιοι/ες κατανοούν:

Οι δικοί μου, όχι ότι δεν αντιλαμβάνονταν, ότι δεν μ' αγαπούσαν, είχαν έντονα αυτό το στερεότυπο στο μυαλό τους, το πατριαρχικό, το πιο αυστηρό αν θέλετε, το αφού είσαι αγόρι, δείξε το και **μην προκαλείς**, γιατί **«τι θα πει ο κόσμος»;** **«Θα μας πιάνουν στο στόμα τους και δεν θα σταματάνε»**. (ΤΡΑΝΣ, Γυναίκα 1)

Άλλοτε πάλι, η ευθύνη από το περιβάλλον μετακυλύεται στο άτομο που δεν κάνει **αυτό που προβλέπεται με βάση το φύλο του**. Η προτροπή είναι σαφής, να συμπεριφερθεί με τρόπο που αρμόζει στο φύλο του/της, αλλιώς να υποστεί τις συνέπειες.

Επειδή ήταν μία κλειστή κοινωνία, το μόνο που άκουγα σε μόνιμη βάση ήταν, γιατί είσαι τόσο μαλακός; Πρέπει να σκληρύνεις. **Να δείξεις ότι είσαι άνδρας**. Από όλους. (ΤΡΑΝΣ, Γυναίκα 1)

Αυτές, οι κοινωνικά εδραιωμένες αντιλήψεις σχετικά με τα χαρακτηριστικά, τις συμπεριφορές και τους ρόλους που αρμόζουν στο φύλο, είναι διάχυτες, και μάλιστα οι γονείς, στο πλαίσιο της κοινωνικοποίησης, αναλαμβάνουν να τις διδάξουν στα παιδιά τους. Αυτό μπορεί να πραγματοποιείται με διακριτικό τρόπο (χρώματα, ρούχα, παιχνίδια κ.λπ.), αλλά μπορεί να γίνεται και με τη μορφή διαρκών επιπλήξεων και απαγορεύσεων που επιχειρούν να αποκλείσουν το παιδί από το φάσμα της ανθρώπινης εμπειρίας, δημιουργώντας συγχρόνως την εντύπωση πως κάτι δεν είναι σωστό, όπως επισημαίνει ο συμμετέχων στο ακόλουθο απόσπασμα:

Παρόλα αυτά, **ότι κάτι τρέχει με μένα**, το συνειδητοποίησα από τους δικούς μου από την πρώτη φορά που μου είπαν, δεν θυμάμαι και εγώ από τότε, ότι γιατί κάνεις έτσι, **έτσι κάνουν τα κορίτσια**. Μην παίζεις έτσι, έτσι παίζουν τα κορίτσια. Μην μιλάς έτσι, μην κινείσαι έτσι. (ΛΟΑΤΚΙ, Δ.)

Επιπλέον, σε επίπεδο διαχείρισης του γεγονότος από την οικογένεια, χαρακτηριστικές αντιδράσεις από το οικογενειακό περιβάλλον αποτελούν η **δραματοποίησή** του, η παρουσίασή του ως μεγάλης καταστροφής, ως **ντροπής για όλη την οικογένεια**, ως κάτι που όλη η οικογένεια πρέπει να διαχειριστεί.

(...) η μητέρα μου είχε κλάματα, **τι θα πει η κοινωνία και σε πόσους το έχεις πει...** εντάξει θα το δούμε μεταξύ μας, αλλά σε πόσους το έχεις πει, **πόσοι το ξέρουν** (...) (ΛΟΑΤΚΙ, Γ.)

Σε άλλες περιπτώσεις, οι αντιδράσεις συνοδεύονται από εκφράσεις που υπονοούν ότι το πρόβλημα βρίσκεται στα ΛΟΑΤΚΙ άτομα, τα οποία εκφράζουν ανοιχτά στοιχεία της ταυτότητάς τους και άρα είναι υπεύθυνα για τη βία που δέχονται. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα θυματοποίησης, όπου η ευθύνη για τη βία επιρρίπτεται στο θύμα και την προκλητική του/της συμπεριφορά, περιγράφεται στην παρακάτω τοποθέτηση:

Εγώ ας πούμε ακούω πολύ συχνά στη ζωή μου το, **γιατί ασχολείσαι με αυτά και φτάνει με αυτά**. Και σε φάση κάποιος πρέπει να μιλήσει γι' αυτά, συγνώμη που είναι **ταμπού** για σένα και σε φέρνουν σε δύσκολη θέση, αλλά είναι πολύς ο ωχαδερφισμός και εντάξει, δεν είναι τόσο σημαντικό, γιατί απλά μιλάμε για το με ποιον κάνεις σεξ, εμένα δεν με ενοχλεί, αρκεί να μην το δείχνεις μπροστά μου. **Είναι όλα αυτά τα στερεοτυπικά τα οποία τα ακούμε και τα ακούμε** και είναι βιώματα, είναι πλέον γραμμένα στο DNA μας, το γιατί ν' ασχοληθείς και **γιατί να είσαι τόσο προκλητικός**; Γιατί αν είσαι προκλητικός σημαίνει ότι έχεις βία στη ζωή σου, άρα είναι **δικό σου το φταίξιμο** (ΛΟΑΤΚΙ, Ε.)

Τα ζητήματα της ταυτότητας φύλου και του σεξουαλικού προσανατολισμού θεωρούνται από πολλούς/ές ταμπού ή προκαλούν αμηχανία γιατί μεταξύ άλλων αγγίζουν κοινωνικά κατασκευασμένες μεν, βεβαιότητες δε, πάνω σε ζητήματα που αποτελούν τη βάση της συγκρότησης της ταυτότητας ενός ατόμου. Αυτά τα σχόλια, τα

οποία συχνά μεταφέρονται στη συζήτηση με τρόπο αστείο ή/και θεατρικό, είναι κατανοητό πως στην καθημερινή τους επανάληψη ορίζουν ένα ασφυκτικό πλαίσιο στο οποίο τα άτομα εγκλωβίζονται και νιώθουν πως πρέπει να απολογούνται κάθε φορά.

Από την απόρριψη, στην αποδοχή και τη στήριξη

Η σχέση ανάμεσα στα ΛΟΑΤΚΙ παιδιά και τους γονείς τους περνά από αρκετά στάδια για να φτάσει, στην καλύτερη περίπτωση, στην ανάληψη ενός ενεργού ρόλου από την πλευρά των γονέων να στηρίζουν τα παιδιά τους και ως μέρος αυτής της στήριξης να προσπαθήσουν να αλλάξουν την κοινωνία γύρω τους.

Για παράδειγμα, είναι πιθανόν, αρχικά να αντιμετωπιστεί ως μια παροδική κατάσταση, όπως στην περίπτωση ενός συμμετέχοντα όπου η απαίτησή του για τη χρήση του γένους που αντιστοιχεί στην ταυτότητα φύλου του, αντιμετωπίστηκε αρχικά από τους γονείς του ως **μια νεανική ιδιαιτερότητα, μια φάση η οποία πιθανότατα θα παρέλθει**. Παρόλο που αυτή η στάση δεν είναι απορριπτική και δεν εμπειρέχει την επιθετικότητα και την ακρότητα των χαρακτηρισμών ως παθολογία ή αμαρτία, **υποτιμά την εμπειρία του τρανς παιδιού** στη συγκεκριμένη περίπτωση.

Οι γονείς δεν ήταν και πολύ δεκτικοί στην αρχή σ' αυτό, ήθελε συζήτηση, κουβέντα. Ήθελε να το αποδεχθεί, να το συνειδητοποιήσει, να δει ότι είμαι όντως, **να μην νομίζει ότι είναι μία νεανική χαζομάρα**. (TRANΣ, Αγόρι)

Επίσης, η στάση και ο λόγος των γονέων είναι πιθανόν να λάβει τη μορφή **ψυχολογικού χειρισμού**, ζητώντας από το παιδί τους να τους απαλλάξει από την ευθύνη για κάτι που παρουσιάζεται ως τραγικό αποτέλεσμα. Συγχρόνως, η αντιμετώπιση της ομοφυλοφιλίας ως λάθους ανατροφοδοτεί την αντίληψη πως πρόκειται για κάτι το οποίο δεν είναι φυσιολογικό:

Στην αρχή ήταν ψύχραιμοι, η επόμενη αντίδραση ήταν και **τι κάναμε λάθος ως γονείς**, επίσης πολύ σκληρή έκφραση, γιατί είναι σαν να λένε ότι αυτό που συμβαίνει είναι **κάτι πολύ κακό εξ ορισμού** και βέβαια πάλι χτυπάει στο ψυχολογικό κομμάτι, τι μας έκανες να αισθανθούμε κ.λπ. (ΛΟΑΤΚΙ, Ν.)

Το ψυχικό κόστος είναι ανυπολόγιστο από την πλευρά των ΛΟΑΤΚΙ παιδιών που καλούνται να αναλάβουν τον ρόλο της «εκπαίδευσης» των γονιών τους αλλά και της κοινωνίας. Αναλαμβάνουν το βάρος να βρουν τη γνώση που θα τους/τις βοηθήσει να συγκροτήσουν την ταυτότητά τους, πολλές φορές βρισκόμενοι/ες αντιμετώπιζόμενοι/ες με ειδικούς που δεν είχαν τη σωστή προσέγγιση.

Μετά από πολλά χρόνια κατάθλιψης και αυτοκτονικών ιδεασμών και όλα αυτά τα υπέροχα και μετά από πολλούς ψυχολόγους, οι οποίοι με αντιμετώπισαν πολύ λάθος, άρχισα να διαβάζω μόνη μου γιατί δεν μπορούσα να ζήσω άλλο με αυτό. Και μετά από πολλά χρόνια έκανα gay προπαγάνδα στη μάνα μου, **η οποία**

πλέον το έχει περάσει σαν πολύ φυσιολογικό, μετά από όλα αυτά όμως, ο πατέρας μου μετά από πολύ κλάμα και πολύ δικό μου φόβο, μου είπε ότι, **ότι και να είσαι, να είσαι εσύ καλά**, γιατί ηρέμησα και εγώ πολύ και μπορούσα και του συζητούσα πράγματα. Αλλά σε αυτό που θέλω να μείνουμε είναι το ότι, **δεν γίνεται να ζητάς από ένα 15χρονο, 18χρονο, ή 20χρονο, να πάρει το ρόλο του εκπαιδευτικού** στους γονείς, ούτε στους γονείς, ούτε στην κοινωνία, ούτε στους ψυχολόγους. (ΛΟΑΤΚΙ, Κ.)

Με αυτά ως δεδομένα, πρωτοβουλίες γονέων με ΛΟΑΤΚΙ παιδιά που αναλαμβάνουν να στηρίζουν τα παιδιά τους και να σταθούν δίπλα τους ως **σύμμαχοι**, επιτελούν επιπλέον έναν εκπαιδευτικό ρόλο στην κοινωνία.

(απευθυνόμενη σε εκπρόσωπο άλλου φορέα) Έχετε έναν εκπαιδευτικό ρόλο επίσης, γιατί το στερεότυπο, με συγχωρείτε που σας διακόπτω, αλλά ακριβώς αυτό η ενδοοικογενειακή βία με αφορμή το coming out, είναι μία πραγματικότητα, έχει καταγραφεί από την πρώτη στιγμή, είναι δυστυχώς ένα από τα ζητήματα που αντιμετωπίζουν τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα, (...) **ενώ συνήθως τα υπόλοιπα θύματα έχουν τις οικογένειές τους ως σύμμαχο**, τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα δεν έχουν σύμμαχο, δεν συμβαίνει πάντα αυτό, οπότε θεωρώ ότι τέτοιες οργανώσεις, εκτός από το υπόλοιπο υποστηρικτικό κομμάτι έχουν και έναν τελικά εκπαιδευτικό ρόλο στην κοινωνία και είναι σημαντικό. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Δίκτυα υποστήριξης)

Το πόσο σημαντική είναι η **στήριξη από την πλευρά των γονέων** φαίνεται από το παρακάτω απόσπασμα, όπου περιγράφεται η έκρηξη ενθουσιασμού και η συγκίνηση που συνοδεύει την παρουσία γονέων σε δημόσιες εκδηλώσεις της ΛΟΑΤΚΙ κοινότητας, οι οποίοι/ες εκφράζουν τη στήριξη των παιδιών τους:

Το πρώτο κομμάτι ήταν η πρώτη παρουσία πέρσι στο pride όπου βγήκε να απευθύνει ένα χαιρετισμό ένας γονιός και **υπήρξε έξαρση από κάτω από χειροκροτήματα** και το δεύτερο είναι πάλι στην ημερίδα του ΣΥΔ, τον Νοέμβριο, την ημέρα της τρανς ορατότητας, όπου ουσιαστικά απέστειλε χαιρετισμό ένας πατέρας και ήταν τόσο συγκινητικός ο λόγος του. Είναι ο αντίκτυπος που έχει αυτή η ομάδα, είναι διαφορετικά να βγαίνουμε εμείς ως ειδικοί και να μιλάμε πάνω σ' αυτά τα θέματα, διαφορετικό αντίκτυπο θα έχουμε, και διαφορετικό να μιλήσει ο ίδιος ο γονιός βιωματικά. Όταν τελείωσε η ομιλία του, χωρίς υπερβολή **χειροκροτούσαν για 3-4 λεπτά** και μετά ο επόμενος εισηγητής (...) ανέβηκε πάνω να μιλήσει και λέει, μετά από αυτό που ακούσαμε, με συγχωρείτε, εγώ δεν μπορώ να πω αυτό που θέλω να πω. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Τρανς)

Η στήριξη αυτή, η οποία –όπως ήδη αναφέρθηκε– είναι εξαιρετικά σημαντική, δεν είναι μια εύκολη υπόθεση. Υπάρχει μεγάλη ανάγκη οι γονείς να καταλάβουν, να ενδυναμωθούν, να μπορέσουν να στηρίζουν τα παιδιά τους, αλλά και να σταθούν με επάρκεια στο ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο.

Μέσα στους στόχους μας είναι, πρώτα-πρώτα **οι ίδιοι να ενδυναμωθούμε γύρω απ' αυτό, να υποστηρίξουμε τα δικαιώματα**

των παιδιών μας που δεν είναι τίποτα άλλο από τα ανθρώπινα δικαιώματα αν το προεκτείνουμε, να ανοίξουμε ως ομάδα να έρθουν και άλλοι άνθρωποι, γιατί οι γονείς συνήθως όταν έρχονται αντιμέτωποι με την ανακοίνωση των παιδιών τους για τον σεξουαλικό τους προσανατολισμό δυσκολεύονται και θα θέλαμε να έρχονται άνθρωποι κοντά μας για να στηρίζονται. Η ομάδα μας το προσφέρει αυτό πάρα πολύ καλά. Εγώ αυτό που έχω να καταθέσω είναι ότι, από τη στιγμή που πήγα εκεί, έχουν πάρα πολύ αλλάξει τα πράγματα, οι ορίζοντες, πώς στηρίζουμε ο ένας τον άλλον. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Γονείς)

Μέσα από την παράθεση της αντιμετώπισης των ΛΟΑΤΚΙ παιδιών από τους γονείς, διαπιστώνουμε ένα φάσμα συμπεριφορών, οι οποίες κυμαίνονται από την απόλυτη απόρριψη και την ομοφοβία στην ακραία της μορφή της ως αμαρτίας ή με όρους παθολογίας, τα συναισθήματα λύπησης που υπονοούν πως οτιδήποτε μη ετεροφυλόφιλο ή cis κρίνεται ως υποδεέστερο και την ανοχή, ως μιας φάσης που θα περάσει. Η αποδοχή, αν και αντιμετωπίζεται θετικά, υπονοεί την ύπαρξη μιας κυρίαρχης ομάδας η οποία παραχωρεί μια θέση. Διατυπώσεις όπως: «είμαστε όλοι άνθρωποι», «δεν μας ορίζει η σεξουαλικότητά μας», «δεν με ενδιαφέρει τι κάνεις στην προσωπική σου ζωή», «αυτό δεν με ενοχλεί», είναι ακριβώς τέτοιες εκφράσεις, οι οποίες ουσιαστικά αρνούνται να μουν στη συζήτηση για τη σεξουαλικότητα και την ταυτότητα φύλου και αποκρύπτουν την κοινωνική ανισότητα και τις διακρίσεις. Ο άνθρωπος αποτελεί μια αφαίρεση που ουσιαστικά ταυτίζεται με τα χαρακτηριστικά της κυρίαρχης ομάδας, αυτής του ετεροφυλόφιλου, λευκού άνδρα. Στις θετικές στάσεις βλέπουμε τη συνειδητοποίηση από την πλευρά των γονέων ότι απαιτείται να συμβάλλουν ενεργά στη στήριξη των παιδιών τους και αυτό απαιτεί τη δική τους εκπαίδευση, αλλά και την εκπαίδευση της κοινωνίας. Αυτές τις στάσεις θα αντιμετωπίσουν τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα και έξω από την οικογένεια, στο ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο (Wall, 1995).

5.2. Η οικογένεια και οι οικογένειες

Μέχρι το 2015 που ψηφίστηκε ο νόμος για την επέκταση του Συμφώνου Συμβίωσης και για ομόφυλα ζευγάρια, η συμβίωση ομόφυλων ατόμων δεν είχε νομική αναγνώριση στην Ελλάδα (βλ. σχετικά Υποενότητα 2.2). Επιπλέον, σε νομικό επίπεδο δεν υπάρχει πρόβλεψη για τεκνοθεσία από ζευγάρια του ίδιου φύλου, με αποτέλεσμα τα παιδιά των ΛΟΑΤΚΙ ζευγαριών να μεγαλώνουν σε ένα περιβάλλον όπου η σχέση των γονιών τους είναι αόρατη σε όλα τα επίπεδα. Από την άλλη, η ετεροφυλόφιλη ένωση,

ο γάμος, το παιδί, η οικογένεια κατέχουν κεντρική θέση στην ελληνική κοινωνία, στις καθημερινές αφηγήσεις, στον δημόσιο λόγο.

Ενδεικτικό της **αορατότητας των ΛΟΑΤΚΙ οικογενειών**, είναι το γεγονός πως από ελληνικές εκδόσεις απουσιάζουν βιβλία, τα οποία μιλούν ή να παρουσιάζουν άλλου τύπου οικογένειες πλην της παραδοσιακής, πόσο μάλλον βιβλία για τις ΛΟΑΤΚΙ οικογένειες. Το έλλειμμα αυτό προκαλεί έκπληξη όταν αναδεικνύεται στο διεθνές πλαίσιο, όπου θεωρείται δεδομένη η πρόοδος σε αυτό το ζήτημα. Έχει σημασία για τις ΛΟΑΤΚΙ οργανώσεις, οι όποιες πρωτοβουλίες για σχετικά ζητήματα να γίνονται από κοινωνικά αναγνωρισμένους φορείς, καθώς με αυτόν τον τρόπο τα ζητήματα γίνονται κοινωνικά και όχι ζητήματα μιας μειοψηφίας.

Ήμουν στο Λονδίνο σε ένα Συνέδριο και μιλούσα και μου λέει η Πρόεδρος ενός Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οργανισμού που έχει και έδρα στο Λονδίνο και αφορά την εκπαίδευση, «καλά **γιατί θγάζετε εσείς βιβλία, δεν έχετε άλλα πράγματα να κάνετε;**» Λέω βγάζουμε, γιατί δεν υπάρχουν μεταφρασμένα βιβλία στην Ελλάδα, για να μιλάνε για μονογονεϊκές οικογένειες, ή ΛΟΑΤ χαρακτήρες και να αφορούν παιδιά. Α, μου λέει, αποκλείεται, να αυτό το βιβλίο, ένα συγκεκριμένο βιβλίο που το εξέδωσε ο ΙΚΑΡΟΣ, αποκλείεται μου λέει, **αυτό έχει μεταφραστεί και στα σουαχίλι**, δεν υπάρχει περίπτωση. Λέω, αν είχε μεταφραστεί στα ελληνικά θα το ήξερα, δεν υπάρχει περίπτωση. Μου λέει, έχει βγει. Δύο μέρες αφού γύρισα από το Λονδίνο στην Ελλάδα, μου στέλνει ένα mail και μου λέει, είχες δίκιο. Στα σουαχίλι είχε μεταφραστεί, στα ελληνικά έγινε φέτος από τον ΙΚΑΡΟ⁵¹. Και αυτό εμείς το πανηγυρίσαμε πάρα πολύ, γιατί η πρόθεση δεν ήταν να βγάλουμε τα δικά μας βιβλία. **Η πρόθεση ήταν να υπάρχουν βιβλία.** (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Οικογένειες)

Στο παραπάνω απόσπασμα περιγράφεται μεταξύ άλλων το όριο δράσης των ΛΟΑΤΚΙ οργανώσεων. Ειδικότερα, είναι σημαντικό να αναλαμβάνονται πρωτοβουλίες από φορείς και θεσμούς έξω από τη ΛΟΑΤΚΙ κοινότητα, ώστε να διευρύνεται η ορατότητα και να προωθείται ένα μήνυμα κοινωνικής αποδοχής σε ένα ευρύτερο περιβάλλον, που είναι ιδιαίτερα αρνητικό για τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα.

Η **ομογονεϊκότητα αποτελεί «αυτονόητο» πεδίο αντιδράσεων** από την ευρύτερη κοινωνία. Ενδεικτική είναι η αναφορά μιας συμμετέχουσας στην ομάδα, σε ένα βίντεο που παρουσιάστηκε από την τηλεόραση και αναδεικνύει πόσο βαθειά ριζωμένη είναι στον κοινό νου η σύνδεση του προθέματος «ομό-» με κάτι το οποίο προκαλεί ιδιαίτερα αρνητικούς συνειρμούς και είναι ασύμβατο με τη λέξη παιδί. Στο σχετικό βίντεο,⁵² καθημερινοί άνθρωποι ρωτούνται αν θεωρούν σωστό τα **ομόδοξα ζευγάρια** να έχουν

⁵¹ Hoffman, M. & Asquith, R. (2016), *Το πιο μεγάλο βιβλίο για τις Οικογένειες*, Αθήνα: Εκδόσεις Ίκαρος.

⁵² <https://www.youtube.com/watch?v=uvJcaSJ3-og>

παιδιά. Παρόλα αυτά, η πλειοψηφία των συμμετεχόντων/ουσών απαντά στο ερώτημα σαν να άκουσε ομόφωνα και όχι ομόδοξα. Στη συγκεκριμένη περίπτωση έχει ακόμα μεγαλύτερο ενδιαφέρον ότι παρόλο που το πρόθεμα «ομο-» ακολουθεί μια λέξη, η οποία παραπέμπει στην πίστη, ενώ η ίδια η λέξη ηχητικά μοιάζει με τη λέξη ορθόδοξα, το πρόθεμα «ομο-» επισκιάζει το δεύτερο συνθετικό. Στο ίδιο βίντεο, στο όνομα της προστασίας των παιδιών γίνονται οι πιο σκληρές τοποθετήσεις απέναντι στα ΛΟΑΤΚΙ άτομα και καταπατούνται δικαιώματα.

Γενικότερα υπάρχει και μία περιρρέουσα ατμόσφαιρα, ειδικά στην Ελλάδα που είναι εντελώς παιδοκεντρική χώρα, όπου υπάρχει η λέξη «παιδί», να υπάρχει και ένα τρομακτικό, μη, τζιζ, δίπλα, τι είναι αυτά που θ' ακούσουν τα παιδιά; Μια και μιλάμε για ΜΜΕ, δεν ξέρω ποιοι είδαν αυτό το καταπληκτικό βιντεάκι που ρωτούσαν τον κόσμο, αν θεωρούν σωστό τα ομόδοξα ζευγάρια να έχουν παιδιά, όπου και μόνο η λέξη «ομο...» μπροστά σε κάτι άλλο, ένα άσχετο πράγμα, έβαλε τις τρομακτικές απαντήσεις, «**όχι, αυτά είναι ανωμαλίες και τα παιδιά...**». (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Οικογένειες)

Πέρα από τα ΛΟΑΤΚΙ παιδιά, και τα παιδιά ΛΟΑΤΚΙ γονέων δέχονται βία και διακρίσεις εντός του εκπαιδευτικού συστήματος, καθώς στο πλαίσιο της εκπαίδευσης και του σχολείου **η οικογένειά τους δεν υπάρχει**. Αυτό σύμφωνα με μία συμμετέχουσα αναδεικνύει την υποκρισία των λόγων που, στο όνομα της προστασίας των παιδιών, αρνούνται δικαιώματα, όπως –στη συγκεκριμένη περίπτωση– το δικαίωμα του παιδιών να έχουν και τους δύο γονείς τους. Συνεπώς, διαπιστώνεται η ανάγκη για ορατότητα των ΛΟΑΤΚΙ γονέων στο πλαίσιο του σχολείου.

Τα παιδιά μας και αυτά βρίσκονται σε μια πολύ ευάλωτη θέση. Και μέσα στην εκπαίδευση και στο σχολείο **επιλέγουν τη σιωπή. Η οικογένειά μας δεν υπάρχει**. Δεν υπάρχει ούτε στα βιβλία μας, ούτε στο παιδαγωγικό υλικό, δεν υπάρχει ούτε μας κουβέντες που θα πει ο δάσκαλος ή η δασκάλα ή ο νηπιαγωγός, δεν υπάρχει πουθενά. Υπάρχει **ένα υποκριτικό ενδιαφέρον κοινωνικά για τα παιδιά μας**. Εμείς νοιαζόμαστε για τα παιδιά! Όλοι αυτοί που είναι εναντίον μας έχουν ένα υποκριτικό ενδιαφέρον για τα παιδιά μας. Αν ήταν πραγματικό το ενδιαφέρον, το πρώτο που θα έκαναν, θα ήταν να μας δώσουν τη σταθερότητα του δεύτερου γονέα μας. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Οικογένειες)

Επιπλέον, ο χώρος της εκπαίδευσης περιγράφεται ως ένας «απρόβλεπτος» χώρος για τα παιδιά των ΛΟΑΤΚΙ οικογενειών, στον οποίον υπάρχει ανάγκη στήριξης τόσο των ΛΟΑΤΚΙ παιδιών, όσο και των παιδιών που ανήκουν σε ΛΟΑΤΚΙ οικογένειες.

Δουλεύουμε πολύ με ζητήματα εκπαίδευσης, γιατί το σχολείο είναι ένας χώρος όπου τα παιδιά μας βγαίνουν από την ασφάλεια του περιβάλλοντος του σπιτιού και μπαίνουν κάπου που δεν μπορούν να εξασφαλίσουν ποιες θα είναι οι αντιδράσεις και τι

ακριβώς πρόκειται να συμβεί. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Οικογένειες)

Σε ένα τέτοιο απρόβλεπτο περιβάλλον, τα παιδιά είναι πολύ πιθανό να αποκρύπτουν στοιχεία για τους γονείς τους, τα οποία μπορεί να υποκινήσουν ανεπιθύμητα σχόλια από τους γύρω τους, ακολουθώντας επομένως στρατηγικές που επιλέγουν και τα ίδια τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα, όπως ήδη παρουσιάστηκε.

Με βάση όσα παρουσιάστηκαν και σε αυτήν την Υποενότητα (5.2.), αλλά και στην προηγούμενη (βλ. Υποενότητα 5.1.) καθίσταται σαφές ότι **ο χώρος της οικογένειας αποτελεί ένα πολύ σημαντικό πεδίο παρέμβασης** όταν γίνεται λόγος για θέματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού, με προτεραιότητα την ανάγκη ανάδειξης σχετικών φαινομένων διάκρισης, ώστε να ενισχυθεί η ορατότητα, και προστασίας των θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας μέσω επίσημων δικτύων και δομών υποστήριξης (π.χ. δομές φιλοξενίας, συμβουλευτικής στήριξης κ.λπ.). Σχετικές έρευνες σε άλλες χώρες έχουν δείξει πως αν το οικογενειακό περιβάλλον είναι ανοιχτό στη διαφορετικότητα, η εμπειρία της συνειδητοποίησης της σεξουαλικής ταυτότητας είναι πιθανό να είναι περισσότερο ανώδυνη (Walker, 2001). Είναι επίσης σημαντικό να στηριχθούν οι γονείς, καθώς αναζητούν απαντήσεις στα ερωτήματά τους και τον τρόπο να σταθούν δίπλα στα παιδιά τους, αφαιρώντας ουσιαστικά το βάρος της εκπαίδευσής τους από τα ίδια τα παιδιά. Επιπλέον, είναι συγχρόνως απαραίτητη η υλοποίηση μιας παρέμβασης για τη δημιουργία συζήτησης γύρω από την οικογένεια, τις σύγχρονες μορφές γονεϊκότητας, τα φαινόμενα βίας που αναπαράγονται στο πλαίσιο της πυρηνικής οικογένειας, την κεντρικότητα που κατέχει το παιδί ως υπόσταση, αλλά και ως έννοια στον δημόσιο λόγο και τον τρόπο που η επίκληση της «προστασίας του παιδιού» οδηγεί σε παρεμβάσεις, οι οποίες κάθε άλλο λειτουργούν προς την κατεύθυνση της προστασίας του. Η συζήτηση για το φύλο και τη σεξουαλικότητα δεν μπορεί παρά να περιλαμβάνει μια συζήτηση για την οικογένεια και τον τρόπο που οι παραδοχές σε σχέση με αυτή, αλληλεπιδρούν και διαμορφώνουν στάσεις, συμπεριφορές και πολιτικές σχετικά με το φύλο και τη σεξουαλικότητα (Παπαχριστόπουλος & Σαμαρτζή, 2009).

5.3. Σχολείο και εκπαίδευση

Λαμβάνοντας υπόψη ότι στις περισσότερες περιπτώσεις τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα εισέρχονται στον χώρο του σχολείου έχοντας ήδη υποστεί βία και απόρριψη από το οικογενειακό περιβάλλον, το σχολείο αποτελεί έναν χώρο που μπορεί και χρειάζεται να τους προσφέρει καταφύγιο.

(...) Γιατί μετά την οικογένεια είναι το σχολείο, δηλαδή εάν γίνεται στραβή δουλειά στην οικογένεια, πρέπει το μαξιλάρι να είναι το σχολείο. Άρα πρέπει οι εκπαιδευτικοί με κάποιον τρόπο να αποδέχονται τα παιδιά. (ΛΟΑΤΚΙ, Ε.)

Όμως, είναι πολύ πιθανόν η βία και η απόρριψη να συνεχίζονται και στο σχολικό περιβάλλον, επιβαρύνοντας τον ψυχισμό και εμποδίζοντας τα νεαρά άτομα να αναπτύξουν αβίαστα τις απαραίτητες γνωστικές, συναισθηματικές και κοινωνικές δεξιότητες για την αντιμετώπιση των προκλήσεων στην ενήλικη ζωή. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, η εγκατάλειψη του σχολείου ή η μειωμένη σχολική επίδοση είναι αρκετά πιθανές επιπτώσεις.

Ειδικότερα, οι συμμετέχοντες/ουσες αναφέρονται σε μια σειρά από περιστατικά βίας, που αφορούν τους ίδιους/ες ή άλλα ΛΟΑΤΚΙ άτομα, στο σχολικό περιβάλλον τα οποία προσδιορίζονται ευρύτερα με τον όρο **εκφοβισμός** (bullying). Για την καλύτερη ενημέρωση και γνώση για τα περιστατικά εκφοβισμού ΛΟΑΤΚΙ ατόμων στον χώρο της εκπαίδευσης, έχουν αναπτυχθεί σχετικές πρωτοβουλίες καταγραφής από ΛΟΑΤΚΙ οργανώσεις.⁵³ Οι συμμετέχουσες/οντες παρουσιάζουν τις μορφές βίας και απόρριψης που έχουν υποστεί στο σχολικό περιβάλλον, καθώς και τους τρόπους αντιμετώπισης και διαχείρισής τους, φωτίζοντας κάποιες από τις πτυχές του φαινομένου.

Η αναφορά που ακολουθεί, περιγράφει ένα περιστατικό που παρουσιάζεται ως περιστατικό με καλή εξέλιξη, παρά το γεγονός ότι το παιδί αναγκάστηκε να εγκαταλείψει το σχολείο για δύο (2) χρόνια εξαιτίας των εκφοβιστικών συμπεριφορών που δεχόταν. Ειδικότερα, το εν λόγω παιδί επέστρεψε και με σύμμαχο, αρχικά, μια στενή παρέα και στη συνέχεια όλη την τάξη, κατάφερε να επιβάλει την παρουσία του. Μέσα από αυτό το περιστατικό επανέρχεται η ιδέα της **προσωπικής κατάκτησης**, που σηματοδοτεί όλη αυτήν την προσπάθεια που καταβάλλουν τα άτομα, προκειμένου μόνα τους να βρουν τη δύναμη να επιβάλουν την παρουσία τους. Από την άλλη, ένα ελάχιστο βήμα που μπορεί να γίνει στον χώρο της εκπαίδευσης που θα βελτιώνει την καθημερινότητα των ΛΟΑΤΚΙ παιδιών είναι η **διόρθωση του λόγου και των εκφράσεων**

⁵³ Βλ. ενδεικτικά στην Υποενότητα 2.1 όπου γίνεται αναφορά στη σχετική καταγραφή που πραγματοποιείται από το «Πολύχρωμο Σχολείο» (<http://rainbowschool.gr>).

που χρησιμοποιούνται και δημιουργούν ένα αρνητικό ή απορριπτικό κλίμα γύρω από τα ζητήματα της σεξουαλικότητας.

Δύο χρόνια έχασε όταν του ασκήσανε bullying, ξανασταμάτησε, ξαναέφυγε, δηλαδή είναι ήδη μία δύσκολη διαχείριση σε ατομικό επίπεδο όταν επιβαρύνεται και σε κάποιο δημόσιο χώρο, νομίζω ότι πλέον χάνεις κομμάτια και από την παραγωγικότητά σου και από την ψυχή σου, η οποία διαλύεται. Δεν υπάρχει ισορροπία, χάνεις πάρα πολλά σημαντικά κομμάτια του εαυτού σου και βλέπεις πόρτες κλειστές. Νομίζω ότι αυτό που πρέπει σιγά-σιγά να μαθαίνουμε είναι okay, δεν είμαστε έτοιμοι να ανοίξουμε μία πόρτα, ας ανοίξουμε έναν φεγγίτη, τουλάχιστον να μπει λίγο φως, έτσι ώστε να μπορούμε να ακούμε τουλάχιστον και να διορθώνουμε τις εκφράσεις μας, τον λόγο μας. (ΛΟΑΤΚΙ, Ε.)

Θα μπορούσε να ειπωθεί πως αυτή η προσέγγιση αναδεικνύει μια **αίσθηση αδυναμίας παρέμβασης στο περιβάλλον του σχολείου** ακόμη και από ανθρώπους που είναι ευαισθητοποιημένοι/ες. Στο πλαίσιο αυτό, είναι ενδιαφέρον να διερευνηθεί τι είναι αυτό που δημιουργεί αυτήν την αίσθηση αδυναμίας, καθώς και οι λόγοι που σε αυτό το περιβάλλον είναι τόσο δύσκολο να προωθηθεί μια παρέμβαση που να προστατεύει τα ΛΟΑΤΚΙ παιδιά από φαινόμενα εκφοβισμού. Όπως φαίνεται από τα παρακάτω αποσπάσματα, αυξημένη δυσκολία σε επίπεδο παρέμβασης εντοπίζεται στους ίδιους τους ανθρώπους της εκπαίδευσης που από τη θέση εξουσίας που έχουν, εκφράζουν ανεξέλεγκτα **απόψεις**, οι οποίες όχι μόνο είναι **αμφίβολες επιστημονικά**, αλλά θα μπορούσαν πολύ εύκολα να συμπεριληφθούν στη ρητορική μίσους. Στο ακόλουθο περιστατικό, η ίδια η διεύθυνση του σχολείου, από θέση εξουσίας, **επιρρίπτει την ευθύνη στο ΛΟΑΤΚΙ άτομο** και στον τρόπο που αυτό καθιστά ορατά τα στοιχεία της ταυτότητάς του («προκαλεί» δηλαδή με την εμφάνισή του/της και τη συμπεριφορά του/της), συμμετέχοντας καθοριστικά στη διαμόρφωση ενός εχθρικού περιβάλλοντος που ανέχεται και ενισχύει τον εκφοβισμό και τη βία απέναντι στα ΛΟΑΤΚΙ άτομα. Εδώ, καθηγητές και καθηγήτριες ορίζουν ως **κόκκινη γραμμή τον βαθμό ανοχής μιας συμπεριφοράς από το ίδιο το ΛΟΑΤΚΙ άτομο** ασχέτως εάν η συμπεριφορά ή τα σχόλια είναι αυτά καθαυτά κακοποιητικά. Ο κακοποιητικός λόγος παραμένει κακοποιητικός ακόμη και αν το ίδιο το άτομο τον ανέχεται, χωρίς να παρεμβαίνει ή να δείχνει ενόχληση. Το τρανς άτομο αισθάνεται και είναι απροστάτευτο σε ένα τέτοιο περιβάλλον, το οποίο λειτουργεί με έναν τρόπο ισοπεδωτικό.

Όταν απευθύνθηκα στους καθηγητές και έφθασα μέχρι και τον διευθυντή, το μόνο που μου είπε εκείνος είναι ότι, «**καλά κάνουν και σου τα λένε αυτά, τι περιμένεις, θα σε καταλάβουν**». Και του είπα ότι «δεν είναι τα παιδιά το θέμα μου. Το θέμα μου είστε εσείς. Εσείς δεν έχετε πάρει την κατάσταση στα χέρια σας, δεν με

βοηθάτε και τροφοδοτείτε αυτή την εχθρική συμπεριφορά.» Δηλαδή γινόντουσαν σκηνικά μέσα στην τάξη και φυσικά **ο καθηγητής έπαιρνε το λόγο, για να σταματήσει όλο αυτό μόνο όταν πήγαινα να μιλήσω εγώ και να πω ότι «παιδιά, σταματήστε το!»**. Τότε μόνο έπρεπε να σταματήσουμε, μόνο ότανμίλαγα εγώ. Δηλαδή και οι καθηγητές δεν ήταν δίπλα μας. Ούτε κανένας καθηγητής ποτέ πήρε το λόγο να πει, «σταματήστε αυτό που κάνετε». (ΤΡΑΝΣ, Αγόρι)

Από τις τοποθετήσεις των συμμετεχόντων/ουσών γίνεται σαφές ότι μέλη της εκπαιδευτικής κοινότητας χρησιμοποιούν την εξουσία που τους παρέχει η θέση τους για την αναπαραγωγή ρητορικής μίσους απέναντι σε ΛΟΑΤΚΙ άτομα. Οι **αντιλήψεις** που περιγράφονται στο παρακάτω απόσπασμα είναι **ακραίες και επικίνδυνες** πόσο μάλλον όταν εκφράζονται στο περιβάλλον του σχολείου. Η θέση της καθηγήτριας και η **επίκληση στην επιστήμη** της ψυχολογίας για την απόδειξη της εγκυρότητάς των απόψεών της, τις τοποθετεί στο φάσμα της πρόθεσης και όχι της άγνοιας ή παραπληροφόρησης, με **στόχο την κακοποίηση**. Ειδικότερα, η σύνδεση της ομοφυλοφιλίας με την παιδεραστία και την κτηνοβασία αποτελεί ακραία έκφραση της ομοφοβίας και αποτελεί πρακτική απέκδυσης μιας μειονοτικής ομάδας από τα ανθρώπινα χαρακτηριστικά της (απο-ανθρωποποίηση)· μια πρακτική που συνδέεται με την ακραία βία απέναντι στα μέλη αυτής της ομάδας και έχει ευρύτερα μελετηθεί στη σχετική βιβλιογραφία (Bastian & Haslam, 2010).

Το μόνο που έχω να προσθέσω είναι ότι ήμουν στο σχολείο και είχα πιάσει μία συζήτηση με την υποδιευθύντριά μας, η οποία **ισχυριζόταν ότι είχε χαρτιά ψυχολογίας**, ότι είχε πάρει πτυχία κ.λπ. και μου είχε πει ότι **είναι επιλογή** βασικά αυτό που είναι, **ότι είναι το ίδιο πράγμα με την ομοφυλοφιλία, την κτηνοβασία και την παιδεραστία**. Το να το λέει αυτό ένας άνθρωπος που μπαίνει να κάνει μάθημα 7 ώρες την ημέρα σε 20 παιδιά ανά τάξη... **περνάνε τόσα παιδιά από τα χέρια της και αυτά τα παιδιά υιοθετούν αυτές τις απόψεις**. (ΤΡΑΝΣ, Αγόρι)

Μέσα από την παράθεση τέτοιων τοποθετήσεων, εντοπίζεται σαφώς ένα κενό σε σχέση με τα όρια της εξουσίας και της ευθύνης των δημόσιων λειτουργιών στον χώρο της εκπαίδευσης, καθώς και με τη δυνατότητα **υποβάθμισης του κανονιστικού πλαισίου** που διέπει το επάγγελμά τους και βάσει του οποίου προβλέπονται συγκεκριμένες συνέπειες. Ενδεικτικό γεγονός αποτελεί ότι η αναπαραγωγή της ρητορικής μίσους από εκπαιδευτικούς τυγχάνει ακόμα και της προστασίας της διεύθυνσης, η οποία επιζητεί σε κάποιες περιπτώσεις την παραγραφή τους.

Έχουμε κάνει δικογραφίες σε θεολόγους, οι οποίοι μοίραζαν φυλλάδια (...) **είπαν ότι, θα σας καούν οι γλώσσες, σε έγγραφο που το μοίρασε σε παιδιάκια**. Δηλαδή κάναμε δικογραφίες και με **έπαιρνε έκπληκτος ο διευθυντής του σχολείου να με παρακαλέσει να μην κάνω δικογραφία**. Λέω εγώ, δεν είναι η άποψή μου κύριε,

είναι ο νόμος. Επιτρέψατε σε έναν θεολόγο, να μοιράζει στα παιδάκια... (ΦΟΡΕΙΣ, Ασφάλεια)

Παράλληλα, δεδομένης της λεκτικής κατάχρησης δεν είναι τυχαίο πως το πεδίο του λόγου/της γλώσσας αποτελεί για την παρακάτω συμμετέχουσα, ένα πολύ σημαντικό πεδίο παρέμβασης.

Για μένα αυτό είναι πολύ σημαντικό πλέον, δηλαδή καθένας από μας να προσέχει, να έχει συνειδητότητα όταν μιλάει, τι λέει. Ακόμα και «ο», «η» χρησιμοποιώ; (...) **Θα πρέπει να προσέχουμε τον λόγο μας** όταν απευθυνόμαστε σε κάποιους που έχουμε απέναντί μας και δεν ξέρουμε ποιοι είναι, τι είναι. (ΛΟΑΤΚΙ, Ε.)

Επιπροσθέτως, η **άγνοια και οι αντιδράσεις που υποκινούνται από στερεότυπα**, οδηγούν σε συμπεριφορές που επιβαρύνουν την καθημερινότητα των ΛΟΑΤΚΙ παιδιών στα σχολεία. Για τον λόγο αυτόν, χρειάζεται εκπαίδευση και είναι κρίσιμη η δημιουργία ενός πλαισίου για τον τρόπο που αντιμετωπίζονται τέτοια περιστατικά και προστατεύονται τα παιδιά.

Εγώ στο σχολείο μου έζησα ένα περιστατικό, που μία συνάδελφος είδε δύο κορίτσια να φιλιούνται και το πρώτο που σκέφτηκε έντρομη, ήταν να πάει να καλέσει τις οικογένειες των παιδιών να ενημερώσει για το περιστατικό, χωρίς να ενημερώσει ούτε τη διευθύντρια, ούτε κανέναν μας. Οι γονείς ήρθαν έντρομοι στο σχολείο. Η μία μάνα κιόλας το **πήρε το παιδί από το σχολείο μήπως το παρασύρει το άλλο το κορίτσι**. Και ούτε τουλάχιστον να πει, βρε παιδιά συνέβη αυτό, να πει κάτι. Η διευθύντρια της είπε μετά αυτό να μην ξανασυμβεί. Τοποθετήθηκε καλά θεωρώ και είπε «γιατί το κάνεις αυτό; Ήξερες τι αντίκτυπο θα είχε αυτό στην οικογένειά του; Πού ξέρεις τι περιστατικό ήταν αυτό;». Θέλω να πω ότι ήρθε η γυναίκα αυτή έντρομη... έχουμε τέτοια περιστατικά και μάλλον **χρειάζεται ενημέρωση στην εκπαίδευση**. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Εκπαίδευση)

Όπως έχει ήδη διατυπωθεί, είναι πιθανό ένα παιδί που δέχεται εκφοβισμό να εγκαταλείψει το σχολείο. Η επιστροφή δεν είναι δεδομένη καθώς για να συμβεί απαιτεί μεγάλη ψυχική δύναμη, προκειμένου να επεξεργαστεί την απόρριψη. Όλη η ενέργειά του κατευθύνεται στη διαδικασία υποστήριξης του εαυτού απέναντι σε ένα κακοποιητικό περιβάλλον και την αναζήτηση απαντήσεων στο ερώτημα της ταυτότητας. Το παιδί έρχεται αντιμέτωπο με όλες τις αντιφάσεις που συνδέονται με το γεγονός ότι βιώνει μια ταυτότητα η οποία όχι μόνο έρχεται σε αντίθεση με αυτό που υπάρχει ως «κανόνας», ως «φυσιολογικό», ενώ συγχρόνως υπάρχει **έλλειψη μιας καταφατικής απάντησης**, μιας κατηγορίας στην οποία μπορεί να τοποθετήσει τον εαυτό του/της και αντιμετωπίζεται ως εξαίρεση. Έτσι, το άτομο «ξοδεύεται» στην επίλυση εσωτερικών συγκρούσεων, με φυσικό επόμενο τις **συχνές απουσίες** και την **κακή σχολική επίδοση**.

Βέβαια η επίδοσή μου ως προς τα μαθήματα είχε πέσει, γιατί και εγώ μετά **δεν έχεις το κουράγιο και τη δύναμη ν' αντιμετωπίσεις όλο αυτό** και να είσαι καλή μαθήτρια ή καλός μαθητής. Δεν γίνεται. Πρέπει να δώσεις τη δύναμή σου και να κάνεις focus σε ένα πράγμα. **Αυτός ο ψυχολογικός πόλεμος που συμβαίνει εκείνα τα χρόνια μέσα σου είναι τρομερό πράγμα.** (TPANΣ, Γυναίκα 2)

Τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα βρίσκουν τρόπους διαχείρισης του εκφοβισμού στο περιβάλλον τους με έναν τρόπο που περιορίζει την πιθανότητα να δεχθούν εκφοβισμό και δεν τα εκθέτει σε περαιτέρω ερωτήσεις από το περιβάλλον, δεν κινούν υποψίες. Αυτό μπορεί να σημαίνει **αποφυγή χώρων ή/και επιλογή δραστηριοτήτων που μειώνουν τον κίνδυνο να υποστούν κάποιο περιστατικό βίας**. Αυτού του είδους οι διαχειρίσεις αποτελούν συγχρόνως και ένας **είδος συγκαλυμμένου μηνύματος προς τους/τις καθηγητές/τριες που τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα ελπίζουν να γίνουν αντιληπτό από αυτούς/ές**. Ένας συμμετέχων αναφέρει ότι το γεγονός πως κανείς δεν αναρωτήθηκε ποτέ για ποιον λόγο επέλεγε να μην βγαίνει στο διάλειμμα και να κάθεται στην τάξη ως επόπτης για τόσο μεγάλο διάστημα, επέτεινε την απόγνωση και την απογοήτευσή του.

Αλλά παρόλα αυτά είχα φάει bullying στο σχολείο και είχα καταλήξει να περνάω 2, 3 χρόνια, είχαμε αυτό τον θεσμό του μαθητή επόπτη της τάξης, με την έννοια μπεινοέβγαينه στο διάλειμμα για να προσέχει τις τσάντες και όλα αυτά. Εγώ για κάποιον λόγο **το έκανα για 3 χρόνια αυτό και ποτέ καμία καθηγήτρια δεν μου είπε «γιατί δεν έχεις βγει εσύ διάλειμμα;»**, οπότε αυτό ήταν κάτι που με είχε πειράξει από το σχολείο. Το σκέφτομαι τώρα και λέω, είχες ένα παιδί που –είχα την ίδια υπεύθυνη τάξης για 2 χρόνια– και **δεν ρώτησες καν μήπως συμβαίνει κάτι;** (ΛΟΑΤΚΙ, Γ.)

Αντίστοιχα μια άλλη συμμετέχουσα περιγράφει:

Ήμουν εξίσου σε όλα τα χρόνια του λυκείου μόνη πάντα στο διάλειμμα και κανένας καθηγητής **δεν ρώτησε τι συμβαίνει με αυτό το παιδί**. Θεωρούσαν ότι είμαι κουρασμένη από το πολύ διάβασμα. (ΛΟΑΤΚΙ, Κ.)

Σε αυτήν την εμπειρία θα μπορούσε να προστεθεί η έλλειψη γνώσης σχετικά με κριτήρια βάσει των οποίων οι εκπαιδευτικοί θα ήταν σε θέση να αναγνωρίσουν **τι συνιστά εκφοβισμό στο πλαίσιο του σχολείου**, καθώς και η δυσκολία αντιμετώπισης, στην περίπτωση αναγνώρισής του, η οποία συχνά καταλήγει σε μια στάση αδιαφορίας, αφήνοντας το βάρος της διαχείρισης στα ίδια τα παιδιά και επιτρέποντας έτσι τη συνέχιση αυτών των περιστατικών, ως μέρος της σχολικής κανονικότητας.

Δεν νομίζω ότι είμαστε έτοιμοι στα σχολεία, να αναγνωρίσουμε, όχι να διαχειριστούμε, να αναγνωρίσουμε μία κατάσταση bullying. Και αν το αναγνωρίσουμε νομίζω ότι η διαχείριση και μόνο μας λείπει, **αφήστε το στην άκρη...** (ΛΟΑΤΚΙ, Ε.)

Ειδικό ενδιαφέρον έχει η κατανόηση του τρόπου με τον οποίο βιώνεται ο εκφοβισμός από το θύμα σε όλες του τις διαστάσεις. Η παρακάτω περιγραφή του συμμετέχοντα φωτίζει κάποιες από αυτές και αναδεικνύει ότι **ο εκφοβισμός δεν είναι ένα στιγμιαίο γεγονός** που περιορίζεται σε ένα περιστατικό. Ειδικότερα, υπάρχουν πράγματα που προηγούνται και άλλα που ακολουθούν. Τη στιγμή που συμβαίνει έχει τη δύναμη να επιβάλει ένα αρνητικό χαρακτηριστικό/ένα πλαίσιο και να εγκλωβίσει τα άτομα σε αυτό χωρίς να μπορούν να το ελέγξουν ή να το διαχειριστούν. Στη φάση αυτή το υπόλοιπο περιβάλλον συμμετέχει παθητικά –ίσως και ενεργητικά– με βλέμματα ή μορφασμούς. Στο πεδίο **υπάρχουν παρατηρητές/τριες που ενισχύουν τις αρνητικές συνέπειες, απλά χωρίς να κάνουν τίποτα.**⁵⁴ Ακολουθεί η **νοητική επεξεργασία** η οποία είναι **εξαντλητική** και κατά την οποία τα άτομα αναλώνουν τον χρόνο τους στο να σκέφτονται τι μπορεί να συμβεί και πως μπορούν να αντιδράσουν, ώστε να διαχειριστούν αυτό που θα συμβεί με τον καλύτερο τρόπο. Πρόκειται για μια **εξαντλητική κατάσταση διαρκούς επαγρύπνησης.**

(...) και θυμάμαι ενδεικτικά το να περπατάμε στο διάδρομο που είναι το μπουγίο των παιδιών και εκεί μέσα στο μπουγίο των παιδιών να τον βλέπω να έρχεται και να με βλέπει, **να έχει καρφώσει το βλέμμα του πάνω μου και να λέει, η πουστάρια ή οτιδήποτε.** Ακόμα και αυτό για μένα **έχει κοινά χαρακτηριστικά και μ' αυτό που λέγαμε πριν, ότι μπορεί να είσαι στην εφορία και να ακούσεις κάτι.** Έχει το μεγάλο χαρακτηριστικό ότι εκείνη τη στιγμή **σου επιβάλλεται κάτι, χωρίς εσύ να το έχεις επιλέξει.** Γιατί, παράδειγμα, μπορείς να πας σ' αυτήν την υπηρεσία, οπότε έχεις πάρει λίγο χρόνο, **έχεις προετοιμαστεί** και ακόμα και αν γίνει κάτι έχεις βρει μία τεχνική διαχείρισης. Ένα από τα μεγάλα χαρακτηριστικά του εκφοβισμού είναι ότι συμβαίνει σε μία πιο μόνιμη βάση και **σε βρίσκει συνήθως απροετοίμαστο,** δηλαδή δεν μπορεί να σκεφθείς: «Α! θα πάω στο σχολείο και μπορεί να γίνει κάτι», αλλά από την άλλη να το σκέφτεσαι κάθε μέρα το ότι θα περάσω 7 ή 8 ώρες στο σχολείο και μπορεί να γίνει οποιαδήποτε στιγμή. (ΛΟΑΤΚΙ, Γ.)

Στο πλαίσιο της απειλής εκδήλωσης εκφοβιστικής συμπεριφοράς, το άτομο, όπως περιγράφεται στα προηγούμενα αποσπάσματα, κινείται στον χώρο με τέτοιο τρόπο, ώστε να μην έρθει αντιμέτωπο με τέτοιες συμπεριφορές. Με τον ίδιο τρόπο, η τρανς μαθήτρια καθυστερεί να πάει στο σχολείο, χάνοντας κάθε φορά την πρώτη ώρα, ώστε να αποφύγει τον λεκτικό εκφοβισμό από τους/τις συμμαθητές/τριες:

Οπότε στο γυμνάσιο έχω συναντήσει αυτό που ονομάζουμε τα τελευταία χρόνια **bullying,** που δεν είναι φυσικά κάτι καινούργιο, υπήρχε από πάντα, με αποτέλεσμα **να αργώ πολλές φορές να πηγαίνω στο σχολείο,** να χάνω την πρώτη ώρα του μαθήματος,

⁵⁴ Η ευθύνη των παρατηρητών/τριών και της δημιουργίας ενός κλίματος ενεργητικής παρέμβασης είναι πολύ σημαντική σε αυτά τα περιστατικά (Salmivalli et al., 1996).

να αποφεύγω να πηγαίνω στην προσευχή για να μην φάω το λεγόμενο «κράξιμο», από τους συμμαθητές. (TPANΣ, Γυναίκα 2)

Αν κάποιος/α επιχειρήσει να μοιραστεί μια εμπειρία εκφοβισμού με κάποιο άλλο άτομο είναι πολύ πιθανό να ρωτηθεί γιατί δεν μιλάει. Αυτό που φαινομενικά είναι τόσο απλό στον/στην παρατηρητή/τρια απαιτεί από την πλευρά των ατόμων που υφίστανται τον εκφοβισμό, μια υπέρογκη συναισθηματική και ψυχική προσπάθεια. Η αντιμετώπιση μπορεί να μοιάζει απλή και να συνοδεύεται και από ένα εσωτερικό ερώτημα όπως: «μα γιατί δεν το έκανα τόσον καιρό;», όμως **απαιτεί τεράστια προετοιμασία και ενέργεια και εμπεριέχει πολλές αμφιβολίες** ως προς την επιτυχή της έκβαση. Μέρος αυτής της διαδικασίας αποτελεί το γεγονός ότι τα άτομα έχουν θυματοποιηθεί ή θεωρούν τους εαυτούς τους υπεύθυνους για αυτό που συμβαίνει, καθώς και ότι η διάκριση δεν μπορεί να διατυπωθεί και να υποστηριχθεί, ώστε να αναζητήσουν στήριξη ή κάποια παρέμβαση. Όταν όμως τα άτομα αναλαμβάνουν δράση, το αποτέλεσμα είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντικό:

Και μία φορά του αντιμίλησα σε φάση τσαμπουκά και απλώς σταμάτησε. **Αλλά το τι χτίσιμο έπρεπε να κάνω εγώ στον εαυτό μου για να αντιμετωπίσω αυτό**, ήταν μία τεράστια διαδικασία που μέσα σε δύο λεπτά απλά λύθηκε και μετά δεν είχαμε καν τέτοιο θέμα. (ΛΟΑΤΚΙ, Γ.)

Ο λεκτικός εκφοβισμός θέτει τα άτομα σε μια διαδικασία εσωτερικής μάχης, δημιουργώντας απαιτήσεις που προϋποθέτουν μεγάλα ψυχικά και συναισθηματικά αποθέματα. Η σύγχυση είναι μεγαλύτερη για τα τρανς άτομα γιατί ο λεκτικός εκφοβισμός είναι πιθανό να αφορά μια ταυτότητα που δεν τους αντιστοιχεί. Στην ακόλουθη περίπτωση η στήριξη από την οικογένεια, που κάθε άλλο παρά δεδομένη είναι σε αυτές τις περιπτώσεις, δίνει στο άτομο μεγάλη αυτοπεποίθηση.

Ήταν αυτό το να σε κοροϊδεύουν, το να σε αποκαλούν «αδερφή» και εσύ ν' αναρωτιέσαι, γιατί τώρα μιλάμε για τρανς άτομα. Μα εγώ δεν είμαι ομοφυλόφιλος, είμαι γυναίκα. Και σε κάνει όλο αυτό να αναρωτιέσαι και ν' αρχίσεις να τα βάζεις και με τον εαυτό σου ώρες-ώρες και σ' αυτή την ηλικία δηλαδή **είχα ν' αντιμετωπίσω τον πόλεμο με τους συμμαθητές μου και έναν πόλεμο με τον ίδιο μου τον εαυτό**. Και αυτό είναι πάρα πολύ δύσκολο για να το αντιμετωπίσει ένα παιδί μόνο του. Χρειάζεται πολύς **τσαμπουκάς και μεγάλα κότσια** να το κάνεις. Βέβαια σ' αυτό το κομμάτι με βοήθησε πολύ και ήμουν από τα τυχερά παιδιά και το λέω και το ξαναλέω αυτό, το ότι **είχα την οικογένεια πάντα δίπλα μου**. Είχα τον πατέρα μου, τη μητέρα μου, τις αδελφές μου αργότερα, που στάθηκαν και στέκονται στο πλευρό μου **και αυτό ήταν η μεγαλύτερη ασπίδα μου**. Οπότε όταν έχεις την οικογένεια στο πλευρό σου, τι να καταλάβεις; Ποιος θα σε πειράξει; (TPANΣ, Γυναίκα 2)

Ελλείψει θεσμικού πλαισίου αναγνώρισης και πλαισίου ενημέρωσης, παρέμβασης και αντιμετώπισης περιστατικών βίας και εκφοβισμού απέναντι σε ΛΟΑΤΚΙ άτομα στον

ευαίσθητο χώρο του σχολείου, κατά την περίοδο δηλαδή που το ΛΟΑΤΚΙ άτομο συνειδητοποιεί τον εαυτό του και συγχρόνως αναπτύσσεται, αποκτά δεξιότητες, γνωστικές, κοινωνικές και συναισθηματικές, σημαντικές και καθοριστικές για την υπόλοιπη ζωή του, πολλά παιδιά αδυνατούν να ανταπεξέλθουν. Όπως εξηγεί στη συνέχεια μια συμμετέχουσα, για να σταθεί ένα παιδί σε ένα τόσο εχθρικό και διαρκώς εκφοβιστικό πλαίσιο χρειάζεται σθένος και ψυχική δύναμη, που είναι αποτέλεσμα της στήριξης που μπορεί να έχει από το στενό του περιβάλλον (που συνήθως δεν είναι δεδομένη). Για πολλά παιδιά η ύπαρξή τους συνοδεύεται από ένα προσωπικό δράμα διαρκούς απόκρυψης στοιχείων που μπορεί να αποκαλύψουν κάτι από την ταυτότητά τους/ενός συρρικνωμένου πεδίου έκφρασης, απομόνωση, κατάθλιψη, αυτοκτονίες. Με βάση αυτά η συμμετέχουσα αναρωτιέται μήπως οι θάνατοι που παρουσιάζονται ως αυτοκτονίες είναι **κοινωνικά εγκλήματα**.

Και μπορεί κάποια παιδιά, όπως τώρα ο Ε. σαν παράδειγμα, να είχαν το σθένος και την ψυχική δύναμη, να παρουσιάσουν τον εαυτό τους και να πουν «ναι είμαι trans αγόρι, είμαι αγόρι και με λένε Δ. και έτσι θα με φωνάζετε και σ' όποιον αρέσει». Υπάρχουν όμως και παιδιά που δεν έχουν αυτό το σθένος και τη δύναμη, που αναγκάζονται και να καταπιέζονται, να κρύβουν τον εαυτό τους και έχουμε πάρα πολλές αυτοκτονίες, ειδικά σε αυτές τις ηλικίες. Και τελικά, να το πάμε και αλλιώς, είναι αυτοκτονίες ή μιλάμε πλέον για **κοινωνικά εγκλήματα**; (ΤΡΑΝΣ, Γυναίκα 2)

Μια άλλη συμμετέχουσα παρομοιάζει, αντίστοιχα, βιώματα ΛΟΑΤΚΙ παιδιών ως έναν **διαρκή βιασμό**:

Αυτό πρέπει να καταγραφεί νομίζω: ότι δεν είναι δίκαιο για κάποια παιδιά να τραβάνε τα μαλλιά της κεφαλής τους γιατί η κοινωνία έχει τα προβλήματά της. Είναι σαν να βιάζεις ένα παιδί, **στην ουσία είναι βιασμός**. Μπορεί να μην είναι σωματικός, αλλά είναι ψυχικός και πνευματικός βιασμός και μετά το παιδί απλά θα πρέπει να συνεχίσει να διαχειρίζεται αυτόν τον βιασμό. Δεν ξέρω εάν το καταλαβαίνουν οι υπόλοιποι σαν έννοια, ότι μιλάμε για έναν βιασμό ενός 11χρονου, 12χρονου, δεν ξέρω σε ποια ηλικία ο καθένας. (ΛΟΑΤΚΙ, Ε.)

Σύμφωνα με τη συμμετέχουσα, τα περιστατικά εκφοβισμού στον χώρο της εκπαίδευσης είναι πάρα πολλά και λαμβάνουν διαφορετικές μορφές, όπως: απομόνωση, μαθησιακές δυσκολίες έως και αυτοκτονίες.

Για ομοφοβικά και τρανσφοβικά περιστατικά, αν πιάσουμε να μιλήσουμε, θα τελειώσουμε μεθαύριο. **Δεν υπάρχει πάτος σ' αυτό**. Από το να αναφέρεις αυτό που βλέπεις στην τάξη, ένα κοριτσάκι που είναι κάπως και είναι στην άκρη μιας τάξης, δεν συμμετέχει στο μάθημα, έχει μαθησιακές δυσκολίες, δεν έχει παρέες... μέχρι το περιστατικό που ξέρουμε όλοι του ... (σ: όνομα θύματος γνωστής υπόθεσης εκφοβισμού), που βέβαια αφορά την αυτοκτονία λόγω χαρακτηριστικών φύλου για να είμαστε ειλικρινείς. Δεν έχουν τελειωμό αυτά τα περιστατικά. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Εκπαίδευση)

Είναι, επίσης, ενδιαφέρον πως στον λόγο των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων, η επιβολή της παρουσίας τους, δηλαδή το να μπορούν να υποστηρίξουν αυτό που είναι και να μην κρύβονται, είναι σημαντική. Από την άλλη, είναι αυτή η παρουσία/ορατότητα που συνδέεται με τον εκφοβισμό και την κακοποίηση στον δημόσιο χώρο και λειτουργεί ως δίκικο μαχαίρι. Με λίγα λόγια, όταν η ταυτότητα δεν είναι ορατή και δεν εκφράζεται επιθετικά/εμφατικά ή όταν τα άτομα μπορούν να την υποστηρίξουν, είναι πιθανό να αποφύγουν να έρθουν αντιμέτωπα με περιστατικά βίας. Παρόλα αυτά η **διάκριση** υπάρχει πάντα, έστω και αν δεν είναι εμφανής, αλλά **άρρητη, λεπτή ή υπονοούμενη**.

Τώρα στο ζήτημα των διακρίσεων γενικά δεν έχω βιώσει έντονα ζητήματα διακρίσεων ή bullying στη ζωή μου, **ενδεχομένως γιατί μπορεί να μην φαίνεται τόσο**, όπως έχει ειπωθεί από άλλα άτομα, και επίσης γιατί όπου χρειάστηκε, **μπορούσα να υποστηρίξω τον εαυτό μου με επιχειρήματα**, ποτέ **δεν υπήρξα επιθετική** σ' αυτό, οπότε δεν μπορούσα να δώσω τροφή σε κάποια άλλη παραπάνω έξτρα αντίδραση. Τώρα οι διακρίσεις μπορώ να σας πω ότι είναι **μόνο έμμεσα πράγματα λίγο λεπτά...** (ΛΟΑΤΚΙ, Ν.)

Οι άνθρωποι που αναγνωρίζουν τους εαυτούς τους ως ΛΟΑΤΚΙ δέχονται μια σειρά από έμμεσες και λεπτές μορφές διάκρισης (microaggressions), μορφές αθέατης καθημερινής βίας που δεν γίνονται αντιληπτές ως τέτοιες. Συμβαίνουν στο πλαίσιο των καθημερινών επαφών σε ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών πλαισίων, στο σχολείο, τον χώρο εργασίας, τις παρέες, την οικογένεια, ακόμη και μεταξύ των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων. Πολλές φορές δεν υπάρχει η πρόθεση διάκρισης, αλλά παρόλα αυτά συσσωρευτικά δημιουργούν ένα περιβάλλον διάκρισης και βίας. Αυτές οι «λεπτές» διακρίσεις μπορεί να περιλαμβάνουν μικρές, σύντομες, κοινότοπες λεκτικές, συμπεριφορικές προσβολές ή αδιακρίσιες, εμπρόθετες ή μη, οι οποίες επικοινωνούν επιθετικές, υποτιμητικές και αρνητικές οπτικές απέναντι σε μέλη καταπιεσμένων ομάδων. Τα χαρακτηριστικά αυτών των εμπειριών, που είναι λεπτά και θολά, αφήνουν τα άτομα απροστάτευτα, ενώ η συσσώρευση τέτοιου είδους εμπειριών συνδέεται με συναισθήματα θυματοποίησης, αυτοκτονικές σκέψεις, υψηλά ποσοστά κατάχρησης ουσιών, κατάθλιψη και άλλα θέματα υγείας (Nadal, 2013).

Ακόμη και στις καλύτερες των περιπτώσεων, **η ομοφοβία και η τρανσφοβία γονέων αποτελεί φόβο για πιο προοδευτικούς εκπαιδευτικούς** που θα ήθελαν να ενσωματώσουν το φύλο και τη σεξουαλικότητα στην εκπαίδευση. Στο ίδιο πλαίσιο, τα θέματα φύλου και σεξουαλικότητας υποκινούν ακραίες αντιδράσεις από την πλευρά των γονέων και πάντα υπάρχει ο φόβος ότι κάποιος γονέας μπορεί να αντιδράσει βίαια για αυτά τα ζητήματα, παραβιάζοντας τον χώρο του σχολείου.

Εκεί έχουμε διαπιστώσει ότι ακόμα και οι καλύτερες των περιπτώσεων, δηλαδή εκπαιδευτικοί, νηπιαγωγοί, που θεωρούν ότι μπορούν να στηρίξουν αντιρατσιστικό πλαίσιο δημοκρατικό, που συμμετέχουν σε προγράμματα δημοκρατικής παιδείας, διάφορα εκπαιδευτικά προγράμματα που είναι ας πούμε ένα εχέγγυο ανθρώπου που επιθυμεί να έχει καλές πρακτικές μέσα στο σχολείο του, **έχουν να λύσουν σοβαρά δικά τους ζητήματα ομοφοβίας και τρανσφοβίας** και έχουν αντικειμενική δυσκολία, να μιλήσουν για θέματα που αφορούν LGBTQI ανθρώπους στα παιδιά, στους γονείς. Από μία πρώτη αποδελτίωση **υπάρχει πάντα ο φόβος του φαντάσματος των γονέων που θα μπουν μέσα στην τάξη και θα πουν, πώς τολμάς εσύ και λες στα παιδιά μας ότι το να είσαι «αδελφή» είναι καλό;** Πώς τολμάς; Τέλος πάντων, διάφορα τέτοια. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Οικογένειες)

Για τη διαχείριση περιπτώσεων, όπως αυτή που παρουσιάστηκε, υπάρχει μεγάλη ανάγκη εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών, οι οποίοι/ες καλούνται να αναλάβουν την ευθύνη που τους αναλογεί και να διευκολύνουν τα ΛΟΑΤΚΙ, και ιδιαίτερα τα τρανς, παιδιά.

Πρέπει να γίνουν προγράμματα αντιρατσιστικά στους καθηγητές, να συνειδητοποιήσουν με τι έχουν να κάνουν, **να καταλάβουν ότι δεν είναι κάποια ασθένεια ή κάποια εφηβική χαζομάρα**, να καταλάβουν ότι υπάρχουν άτομα, τα οποία είναι στην τάξη τους και δεν το καταλαβαίνουν ή το καταλαβαίνουν και δεν μιλάνε, για τη δυσκολία που βιώνουν καθημερινά, στο να πάνε απλά στο σχολείο, στο να κάνουν το μάθημά τους και να φύγουν. Και όμως αυτό για τους τρανς ή ομοφυλόφιλους μαθητές είναι ένα βουνό. Είναι πολύ δύσκολο. Αρχικά πρέπει να κατανοήσουν τη δυσκολία και να θέλουν. Έπειτα αντιρατσιστικά στους καθηγητές και τα σχολεία. **Πρώτα να κατανοήσουν οι καθηγητές και μετά τα παιδιά.** (ΛΟΑΤΚΙ, Δ.)

Παράλληλα, είναι σημαντικό η διαχείριση περιστατικών εκφοβισμού στον χώρο της εκπαίδευσης, να εντάσσει τη **βιωματική διάσταση**, προκειμένου να δίνεται η δυνατότητα αντίληψης του τρόπου με τον οποίο το ίδιο το άτομο –έστω και ακούσια– συμμετέχει στην αναπαραγωγή στερεοτύπων για θέματα ταυτότητας φύλου ή/και σεξουαλικού προσανατολισμού. Ειδικότερα, ακόμα και εκπαιδευτικοί με καλές προθέσεις, μπορεί να εκφράζουν ομοφοβικές απόψεις. Για παράδειγμα, πως θα μπορούσε ένας/μία εκπαιδευτικός να απαντήσει σε ένα ερώτημα σχετικά με το αν παντρεύονται μεταξύ τους οι άνδρες; Εάν υποθέσουμε ότι αρνείται ότι αυτό συμβαίνει, συμβάλλει στην αναπαραγωγή ομοφοβίας, ανεξάρτητα από το αν το λέει από άγνοια ή από θέση. Ειδικότερα, ακόμη και στην περίπτωση που το λέει από άγνοια, εκφράζει ομοφοβία, καθώς πιθανά **αρνείται την εμπειρία ενός παιδιού και παράλληλα στέλνει το μήνυμα πως αυτό δεν γίνεται ή δεν είναι αποδεκτό.**

Επομένως υπάρχει η ανάγκη να γίνουν αρκετά συστηματικά από το Υπουργείο Παιδείας, όχι μόνο ενημέρωση, να είναι **δράσεις βιωματικές**, να είναι δράσεις που να μπορεί ο άλλος να

αντιληφθεί τι είναι αυτό που του συμβαίνει. Γιατί όταν ξαφνικά του λες του ανθρώπου που νομίζει ότι τα κάνει όλα καλά, ότι κοίταξε να δεις αυτό που κάνεις είναι ομοφοβικό τώρα, το να μη λες ότι μπορεί το παιδάκι να πει μέσα στην τάξη ότι «ναι, ο νονός μου παντρεύτηκε στο Λονδίνο με τον σύντροφό του και εγώ πήγα στον γάμο» και **να λες αυτό δεν γίνεται και να το ακυρώνεις, είναι ομοφοβικό**. Δεν γίνεται στην Ελλάδα. Στο Λονδίνο μια χαρά γίνεται. Και όταν σου φέρνει το παιδί φωτογραφίες με το tablet και σηκώνεις τη μούρη και σου λέει, τι γίνεται; Εσύ **πρέπει να παραδεχθείς ότι δεν κάνεις τη δουλειά σου στο πλαίσιο το σωστό** που πρέπει να την κάνεις και ότι είναι ομοφοβικό αυτό που κάνεις ή/και τρανσφοβικό σε αντίστοιχα περιστατικά. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Οικογένειες)

Ακολούθως, διαπιστώνεται η ανάγκη για **έρευνα σχετικά με τις στάσεις και τις αντιλήψεις των εκπαιδευτικών**, με βάση τα αποτελέσματα της οποίας θα σχεδιαστούν σχετικές παρεμβάσεις.

Θεωρούμε ότι πρώτο και κύριο είναι να γίνει κάποια **έρευνα στην στάση των εκπαιδευτικών** και γενικώς του προσωπικού που έχει να κάνει με την εκπαίδευση. Δηλαδή οτιδήποτε προσωπικό υπάρχει και ασχολείται μέσα στα σχολεία, μέχρι και σε πανεπιστημιακό επίπεδο. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Εκπαίδευση)

Επιπρόσθετα, καταγράφεται η ανάγκη για αλλαγές στα **σχολικά εγχειρίδια**, ώστε να συμπεριλαμβάνουν όλη την ποικιλομορφία των ανθρώπινων σχέσεων και των μορφών συμβίωσης:

Και πάρα πολύ σημαντικό **να αλλάξει η γλώσσα και οι εικόνες των κειμένων των σχολικών εγχειριδίων**. Δεν υπάρχουν δηλαδή μέσα οικογένειες, δεν υπάρχει υποστήριξη. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Εκπαίδευση)

Κοινό παρανομαστή όλων το πρωτοβουλιών που προτείνονται για τον χώρο της εκπαίδευσης, αποτελεί η πεποίθηση των συμμετεχόντων/ουσών ότι αυτές θα πρέπει να έχουν **κεντρική υποστήριξη** από το Υπουργείο Παιδείας, η οποία να εκφράζεται να καθαρά.

Μα και οι δράσεις οι βιωματικές χρειάζεται να γίνουν **με την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας** και όχι να γίνεται η στροφή όπως έγινε και με το δικό μας το συνέδριο. Ενώ λένε και βγαίνουν και φωνάζουν από το Υπουργείο να κάνουμε δράσεις, τελικά κάποιοι μας στέρησαν την αιγίδα, ενώ εντάξει μας έστειλαν μέσα από το σχολικό δίκτυο την ενημέρωση. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Εκπαίδευση)

Η ανάγκη κεντρικής στήριξης πρωτοβουλιών που αφορούν τον ευαίσθητο χώρο της εκπαίδευσης φέρνει στο επίκεντρο της συζήτησης τον θεσμό της «Θεματικής Εβδομάδας» και την εισαγωγή θεμάτων σχετικά με τον σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου για πρώτη φορά στα σχολεία (βλ. σχετικά: Υποενότητα 2.2). Σύμφωνα με συμμετέχοντες/ουσες, αυτή η πρωτοβουλία συνάντησε καταρχήν

αντιδράσεις από την πλευρά των εκπαιδευτικών που προσπάθησαν σε αρκετές περιπτώσεις να μην πραγματοποιηθεί. Σε αυτό το σημείο είναι κρίσιμο να διευκρινιστεί ότι –όπως αναφέρεται– σημαντικό ρόλο για τη διαμόρφωση των στάσεων των εκπαιδευτικών, διαδραματίζουν οι αναχρονιστικές αντιλήψεις, οι οποίες βρίσκουν χώρο στην εκπαίδευση. Επίσης, οι συμμετέχοντες/ουσες σημειώνουν την ύπαρξη **παρεμβάσεων στη διεύθυνση του σχολείου** από την πλευρά των γονέων για τη μη υλοποίηση δραστηριοτήτων σε θέματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού.

Οι γονείς έρχονται, πάρα πολύ ανοιχτοί, για τα προσφυγόπουλα, για οτιδήποτε έχει να κάνει με φιλανθρωπίες, τζιζ στον διευθυντή γι' αυτά τα θέματα. **Οι περισσότεροι επίσης εκπαιδευτικοί**, γιατί δεν μπορώ να μη το θίξω το θρησκευτικό, **ακολουθούν τη γνωστή πορεία της εκκλησίας την αναχρονιστική**, με οποιουδήποτε τρόπους. Απ' ό,τι ξέρω και απ' ό,τι μαθαίνω για τη θεματική εβδομάδα, έχουν βάλει όχι βέτο, **προσπαθούν να μην γίνει...** εκεί υπάρχει κακοποιητικός λόγος. Αλλά οι περισσότεροι προσπαθούν να κυλήσει κάπως το θέμα. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Εκπαίδευση)

Αν και οι συμμετέχοντες/ουσες αναγνωρίζουν πως υπάρχει ένα κλίμα θετικότερο σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια, από την πλευρά των θεσμών του κράτους, παρόλα αυτά παρουσιάζουν και παραδείγματα που ανατρέπουν αυτήν την άποψη. Ενδεικτικά, αναφέρουν ότι όταν απαιτείται από το Υπουργείο Παιδείας να δείξει μια πιο ενεργή στήριξη για ζητήματα που προωθούνται από τη ΛΟΑΤΚΙ κοινότητα, όπως η ανάδειξη και στήριξη ενός συνεδρίου⁵⁵ για τα ζητήματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού στον χώρο της εκπαίδευσης, αυτό δεν συμβαίνει. Ειδικότερα, η άρνηση του Υπουργείου να παραχωρήσει την αιγίδα του για τη διοργάνωση συνεδρίου, παρουσιάζεται με απογοήτευση καθώς αφενός τέτοιες ενέργειες στήριξης αποτελούν **προϋπόθεση ορατότητας και κοινωνικής αναγνώρισης**, και αφετέρου είναι κρίσιμες για την εκπαίδευση καθηγητών/τριών που επιζητούν να κατανοήσουν τα θέματα της ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού. Έτσι, επανέρχεται το ζήτημα της ανάληψης πρωτοβουλιών από την επίσημη πολιτεία, ώστε να διευρύνεται η επιρροή τους, πέρα από τον κύκλο των ΛΟΑΤΚΙ συλλογικοτήτων.

⁵⁵ Πρόκειται για το διήμερο Συνέδριο «Καλές πρακτικές για τη διαμόρφωση συμπεριληπτικού σχολικού πλαισίου πάνω σε θέματα σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας φύλου, έκφρασης φύλου και χαρακτηριστικών φύλου» που πραγματοποιήθηκε στο 66^ο Δημοτικό Σχολείο Αθήνας στις 10-11 Μαρτίου 2017 και απευθυνόταν σε εκπαιδευτικούς και εργαζόμενους/ες στον χώρο της εκπαίδευσης, με στόχο την ενημέρωση και την ευαισθητοποίηση, αλλά και την ανταλλαγή απόψεων σχετικά με καλές πρακτικές σε θέματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού.

Αυτό το «μας δέχονται» είναι το ένα κομματάκι. Δηλαδή πριν λίγο καιρό, δεν μας μιλούσαν καθόλου. Τώρα ανοίγουν οι πόρτες του Υπουργείου, **αλλά την κρίσιμη στιγμή που έπρεπε να δώσουν αιγίδα στο Συνέδριο, δεν δόθηκε.** (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Οικογένειες)

Σημειώνεται, επίσης, ότι όταν αυτή η κίνηση δέχθηκε επιθέσεις και διασυρμό από τα ΜΜΕ, το Υπουργείο δεν παρείχε επαρκή στήριξη, σύμφωνα με τις τοποθετήσεις συμμετεχόντων/ουσών.

Μια που μιλάμε για κακοποιητικό λόγο από το ΜΜΕ, όταν μετά την επόμενη μέρα, είχε έρθει κάποιος και είχε κάνει μία φωτογραφία κάποιον που παρίστατο στο Συνέδριο που φορούσε γόβες (...) και βγήκε ένα τελείως κακοποιητικό άρθρο, **δεν βγήκε κανείς από το Υπουργείο να στηρίξει όλο αυτό το πράγμα** και όχι μόνο δεν βγήκε να το στηρίξει, διακριτικά με ελαφρά πηδηματάκια, **έβγαλαν και την ουρά τους απέξω**, δεν ξέρουμε, δεν είδαμε, δεν λέμε, θα σας γελάσουμε. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Οικογένειες)

Παρόλη την κριτική για την ελλιπή υποστήριξη και τα προβλήματα που επισημάνθηκαν στο πλαίσιο της υλοποίησης της «Θεματικής Εβδομάδας» και της εισαγωγής της συζήτησης για τις έμφυλες ταυτότητες και τον σεξουαλικό προσανατολισμό στα σχολεία, για τον ακόλουθο συμμετέχοντα καταγράφεται ως κέρδος ότι αυτή η **συζήτηση άνοιξε** και πως στον χώρο της εκπαίδευσης υπάρχουν πλέον εκπαιδευτικοί οι οποίοι/ες εξέφρασαν το ενδιαφέρον και συγχρόνως την απογοήτευσή τους, που η συζήτηση δεν έφτασε στο σχολείο τους.

Έτσι μόνο το ότι ακούγεται, μόνο το ότι υπάρχει από τους εκπαιδευτικούς μία επιθυμία και πλέον δηλαδή ότι έχουμε και συμμάχους εκεί που δεν το περιμέναμε, ότι όντως και οι εκπαιδευτικοί στενοχωρήθηκαν, δηλαδή εμάς μας πιάνει προσωπικά και λέμε «α! γιατί δεν έγινε τίποτα». Το να σου λέει ο εκπαιδευτικός ότι «μου φάνηκε τόσο άσχημο το ότι δεν ειπώθηκε τίποτα πάνω σ' αυτό», εγώ το βλέπω κάπως θετικά. **Από το μηδέν κάτι είναι και αυτό.** (ΛΟΑΤΚΙ, Δ.)

Όπως ήδη παρουσιάστηκε, η εισαγωγή της συζήτησης για την ταυτότητα φύλου και τον σεξουαλικό προσανατολισμό στον χώρο της εκπαίδευσης είναι ιδιαίτερα δύσκολη, αφού έρχεται αντιμέτωπη με αντιδράσεις σε διάφορα επίπεδα (π.χ. γονείς, εκπαιδευτικοί, εκκλησία). Ωστόσο, με την υλοποίηση του θεσμού της «Θεματικής Εβδομάδας» κατά το σχολικό έτος 2016-2017, καταγράφεται μεν μια θετική πρωτοβουλία από πλευράς Υπουργείου Παιδείας, που σύμφωνα όμως με τους/τις συμμετέχοντες/ουσες δεν συνοδεύεται από έμπρακτη στήριξη προς τις προσπάθειες που γίνονται από ΛΟΑΤΚΙ συλλογικότητες στην κατεύθυνση της σχετικής ευαισθητοποίησης και της ενημέρωσης. Συγχρόνως καταγράφεται η ανάγκη θεσμικής «προστασίας» τέτοιων πρωτοβουλιών από επιθέσεις και διασυρμό από τα ΜΜΕ,

καθώς επίσης αναδεικνύεται η ανάγκη υποστήριξης της δουλειάς που έχουν παραγάγει οι ΛΟΑΤΚΙ συλλογικότητες. Η υποστήριξη αυτή είναι κρίσιμο να είναι πολυεπίπεδη μέσα ίσως από ομάδες, οι οποίες θα έχουν την κατάρτιση και την αρμοδιότητα να παρεμβαίνουν.

5.4. Υγεία και ψυχική υγεία

Η παραμέληση της υγείας είναι πολύ συχνή ιδιαίτερα για τα τρανς άτομα, τα οποία είναι πιθανόν να αποφεύγουν το σύστημα υγείας γιατί φοβούνται την αντιμετώπιση που θα δεχθούν, με αποτέλεσμα να θέτουν τους εαυτούς τους σε κίνδυνο. Μάλιστα, η παραμέληση της υγείας μπορεί να φτάσει σε τέτοιο βαθμό που να στοιχίσει τη ζωή τους από κάποια αιτία που θα μπορούσε να είχε αντιμετωπιστεί, εάν είχαν απευθυνθεί έγκαιρα σε υπηρεσίες υγείας. Ο **ιατρικός εκφοβισμός** απέναντι στα τρανς άτομα θεωρείται ότι διαπερνά όλες τις ιατρικές υπηρεσίες, ιδιωτικές και δημόσιες.

(...) δηλαδή στην περίπτωση των τρανς ανθρώπων, **υπάρχει ιατρικός εκφοβισμός**, όχι μόνο στην περίπτωση των ειδικών ψυχικής υγείας, που εκεί υπάρχει σίγουρα, αλλά **σε κάθε περίπτωση ιατρικής ειδικότητας**, είτε αφορά επίσκεψη σε νοσοκομεία, είτε αφορά σε ιδιωτικό ιατρείο, είτε αφορά σε οτιδήποτε, με αποτέλεσμα πολλές φορές να υπάρχουν είτε αυτοκτονίες, είτε όπως έχουμε παραδείγματα τρανς ανθρώπων που παραμέλησαν την υγεία τους ή ένα πρόβλημα που είχαν, με αποτέλεσμα να καταλήξουν από κάτι από το οποίο κανείς δεν καταλήγει στις μέρες μας, **αυτοί κατέληξαν γιατί απλά απέφυγαν το περιβάλλον ενός νοσοκομείου** (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Υγεία 1)

Οι **διακρίσεις στον χώρο της υγείας** μπορούν να λάβουν ακραίες μορφές, όπως άρνηση παροχής υπηρεσιών.

Δηλαδή υπάρχουν **περιστατικά που δεν ήθελαν ακόμα ούτε να αγγίξουν τον άνθρωπο λόγω της διαφορετικότητάς του** και το έχουμε δει πολλές φορές (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Υγεία 2)

Συχνά, ο ιατρικός εκφοβισμός εκφράζεται ως ακραία τρανσφοβικός λόγος, ο οποίος αφήνει τα τρανς άτομα απροστάτευτα, διότι προέρχεται από ανθρώπους που η θέση τους απαιτεί και δημιουργεί την προσδοκία για μεγαλύτερη ευαισθητοποίηση απέναντί τους. Απέναντι στον **ακραία κακοποιητικό λόγο** από το ιατρικό προσωπικό, τα τρανς άτομα είναι ανίσχυρα.

Πρόσφατα βίωσα ένα πολύ ακραίο γεγονός (...) σε δημόσιο νοσοκομείο (...) το οποίο θεωρητικά εξειδικεύεται, υπάρχουν ενδοκρινολόγοι μέσα οι οποίοι εξειδικεύονται, στα τρανς θέματα, σε ανθρώπους οι οποίοι πηγαίνουν για να κάνουν ορμονοληψία,

ξεκινώντας το transition. Την πρώτη φορά που πήγα, η ενδοκρινολόγος μου είπε, μπροστά στη μητέρα μου, «**δεν πρόκειται να γίνεις ποτέ γυναίκα. Το ξέρεις έτσι; Ούτε πρόκειται να έχεις ποτέ φυσιολογική ζωή. Μην έχεις αυταπάτες**». Τα λες αυτά σε ένα φοβισμένο παιδί; (TRANΣ, Γυναίκα 1)

Σε άλλη περίπτωση που καταγράφηκε, η γιατρός συζητά για την τρανς γυναίκα με υποτιμητικό τρόπο, σαν αυτή να μην βρίσκεται εκεί, και αναφέρεται σε εκείνη χρησιμοποιώντας το αρσενικό γένος, αγνοώντας την επιθυμία της και **καταπατώντας το δικαίωμά της για αυτοπροσδιορισμό**. Επιπλέον, χρησιμοποιεί έναν λόγο που σοκάρει και δηλώνει πως η περίπτωσή της δεν επιδέχεται θεραπείας. Εν τέλει, η αναζήτηση στήριξης καταλήγει να επιτείνει την κακοποίηση και την απόγνωση του ατόμου.

Ήταν γιατρός και από την άλλη να συζητάει μπροστά μου μαζί με νοσηλεύτες και γιατρούς: «**αχ! τώρα τι θεραπεία να του χορηγήσω;**» Ποια είναι η ειδικότητά σου κυρία μου; Ποια είναι η εκπαίδευσή σου; Ποια είναι η εμπειρία σου; Το να κακοποιείς; Το να στέλνεις τα παιδιά κατευθείαν στο θάνατο και την κατάθλιψη; (TRANΣ, Γυναίκα 1)

Χαρακτηριστικό, επίσης, είναι το περιστατικό που παρουσιάζεται στην τοποθέτηση μιας συμμετέχουσας, κατά το οποίο μέλος του νοσηλευτικού προσωπικού απευθύνεται στο τρανς άτομο στο μη επιθυμητό γένος, μπροστά σε άλλους/ες ασθενείς στην αίθουσα αναμονής. Πρόκειται για μια πράξη **διασυρμού και διαπόμπευσης**, μια ακραία μορφή κακοποίησης και εξευτελισμού από πρόσωπα που έχουν ευθύνη ως δημόσιοι/ες λειτουργοί και τα λόγια και η συμπεριφορά τους έχουν βαρύτητα, εκπαιδεύουν, στιγματίζουν.

Είμαι στο διάδρομο, λοιπόν, όπως με βλέπετε τώρα, βγαίνει η νοσηλεύτρια, φωνάζει, με ονοματίζει με το αρσενικό γένος και μου χτυπάει τον ώμο και μου λέει «περάστε». Τρελάθηκα. Με στοχοποίησαν, με εξευτέλισαν, με κακοποίησαν και το μόνο που έγινε ήταν το να δοθεί βήμα, **να στραφεί όλος ο διάδρομος και να με κοιτάζει δεν μπορώ να σας πω πώς!** (TRANΣ, Γυναίκα 1)

Τα τρανς άτομα αισθάνονται **αβοήθητα** απέναντι σε τέτοια περιστατικά. Σύμφωνα με το ακόλουθο απόσπασμα, οι ατομικές καταγγελίες δεν έχουν καμία τύχη, ενώ αντίθετα έχει μεγάλη σημασία αυτές να υποβάλλονται από έναν φορέα με νομική υπόσταση και κύρος (όπως το Σωματείο Υποστήριξης Διεμφυλικών).

Πόσες ατομικές καταγγελίες έχουν πάει στον κάλαθο των αχρήστων; Τα ξέρουμε, τα έχουμε ζήσει όλες μας και όλοι μας. Ενώ εάν του γίνει μία καταγγελία μέσω ενός φορέα και μάλιστα από ένα Σωματείο με μία νομική υπόσταση που μάχεται για δικαιώματα των τρανς ανθρώπων, όπως είναι το Σωματείο (...) καταλαβαίνετε ότι, τα πράγματα θα είναι πολύ πιο εύκολο να πάρουν το δρόμο τους. (TRANΣ, Γυναίκα 2)

Επίσης, όπως προέκυψε από τις ομάδες εστίασης, η διάκριση είναι πιθανό να αφορά την ιδιαίτερη κατάσταση των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων τα οποία μπορεί να έχουν απομονωθεί από το περιβάλλον τους και να βιώνουν μόνα τους επώδυνες καταστάσεις υγείας. Πιο συγκεκριμένα, **άτομα μεγαλύτερης ηλικίας** είναι πολύ πιθανό να έχουν απομονωθεί από το περιβάλλον τους και να **βιώνουν μοναχικά επώδυνες καταστάσεις υγείας** ή να ζουν τις τελευταίες στιγμές της ζωής τους χωρίς την απαραίτητη φροντίδα και στήριξη. Σε αυτό το πεδίο μέσα από τη συζήτηση διαφάνηκε ότι υπάρχει μεγάλη ανάγκη για ενημέρωση και εκπαίδευση του προσωπικού.

(...) ειδικά σε άτομα τα οποία χρειάζονται άμεση ανάγκη ή στήριξη επιβίωσης, σημαντικό είναι και το τέλος της ζωής αυτών, δηλαδή η παρηγορητική φροντίδα. Όταν μιλάμε για ασθενείς τελικού σταδίου που μπορεί να έχουν καρκίνο, ασθενείς οι οποίοι χρήζουν άμεσης βοήθειας και φυσικά μεγαλύτερης ηλικίας, ανθρώπους που δεν είχαν ποτέ οικογένειες ή δεν είχαν παιδιά, εκεί τι γίνεται; **Απλά πεθαίνουν**. Δηλαδή οι άνθρωποι που κάνουν την παρηγορητική φροντίδα, θα πρέπει να υπάρξει ενημέρωση, όσον αφορά και το κομμάτι του φύλου, της ταυτότητας και γενικότερα της Κοινότητας. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Υγεία 2)

Σε άλλη περίπτωση συμμετέχοντα, η κοινοποίηση του σεξουαλικού προσανατολισμού του, οδηγεί σε επιπλέον εξετάσεις που δεν προβλέπονται για τον υπόλοιπο πληθυσμό, παρά το γεγονός ότι το άτομο έχει ήδη πιστοποιήσει ότι πληροί τις προϋποθέσεις, στην προκειμένη περίπτωση, για εθελοντική αιμοδοσία.

(...) «άμα θέλεις έλα στο ιδιωτικό μου γραφείο που είναι σε αυτό το νοσοκομείο, να σου κάνουμε κάποιες εξτρά εξετάσεις για να δούμε ότι είσαι κομπλέ και εγώ να σου δώσω ένα παραπάνω πιστοποιητικό ότι πέρα από τις κανονικές εξετάσεις σου έχουμε κάνει και εξτρά εξετάσεις για να πας να δώσεις αίμα». Και είμαι εγώ, **συγχαρητήρια που προσεγγίζεις ένα παιδί 18 χρονών που είναι από τα λίγα ευαίσθητοποιημένα άτομα για την αιμοδοσία που θέλει να δώσει αίμα και του λες, εντάξει θα μπορούσες, αλλά επειδή μάλλον κάτι σε προβληματίζει γι' αυτό, να το δούμε εξτρά**. Οπότε αυτό το θεωρείς άμεση διάκριση... (ΛΟΑΤΚΙ, Γ.)

Γενικά, οι επαγγελματίες υγείας οφείλουν να αντιμετωπίσουν τις δικές τους προκαταλήψεις σε σχέση με την ομοφυλοφιλία και τη σύνδεσή της με τον HIV, οι οποίες μπορεί να ενεργοποιούν ακραίες συμπεριφορές προφύλαξης ή –όπως στο παράδειγμα παραπάνω– την υποβολή των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων σε περιττές εξετάσεις. Στον χώρο της υγείας η ομοφυλοφιλία αντιμετωπίζεται συχνά με καχυποψία και θεωρείται ότι ένας ομοφυλόφιλος θα αποκρύψει πληροφορίες, θα πει ψέματα, θα επιχειρήσει να εξαπατήσει. Επομένως, και σε αυτήν την περίπτωση, τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα ακροβατούν σε ένα δίπολο: από τη μία στην **απόκρυψη της ταυτότητάς τους για να αποφύγουν**

προκαταλήψεις και διάκριση, και από την άλλη στο ρίσκο να μην λάβουν πληροφορίες, οι οποίες είναι χρήσιμες και κρίσιμες για την υγεία τους.

Στο παρακάτω απόσπασμα διαφαίνεται πως ο ομοφοβικός λόγος από την πλευρά του ιατρικού προσωπικού επηρεάζει το είδος της σχέσης με τον/την ασθενή, καθώς και τις πληροφορίες που αυτός/ή θα επιλέξει να κοινοποιήσει στο πλαίσιο αυτής της σχέσης.

Αν όμως αυτό το πράγμα συμβαίνει στον γιατρό μου; **Αν ο γιατρός μου αρχίζει να μιλάει για τους πούστηδες**, προτού μάθει για τη δική μου σεξουαλικότητα, εγώ τι σχέση θα έχω μετά με τον γιατρό μου; Πώς θα μπορέσω μετά εγώ να του εκμυστηρευτώ; (ΛΟΑΤΚΙ, Ρ.)

Το γεγονός πως τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα ζουν σε ένα περιβάλλον όπου η ταυτότητά του/της σχολιάζεται αρνητικά και είναι κοινωνικά στιγματισμένη, οδηγεί σε εσωτερίκευση αυτού του στίγματος, κάτι που σημαίνει πως τα άτομα αυτά ξεκινούν τη ζωή τους ευρισκόμενα σε μια περισσότερο **ευάλωτη θέση** σε σχέση με άλλα άτομα και που μπορεί να συνδέεται με συμπεριφορές που στρέφονται κατά του εαυτού (χαμηλή αυτοεκτίμηση, αυτοκαταστροφικές τάσεις).

Οπότε οι προσλαμβάνουσες σε μένα που είμαι ΛΟΑΤΚΙ είναι όλα αυτά τα αρνητικά στερεότυπα και οι προκαταλήψεις, οπότε **όλα αυτά εντυπώνονται μέσα μου και μου δημιουργούν διάφορα συμπτώματα** που μπορούν να βγουν στην πορεία. Δηλαδή χαμηλή αυτοεκτίμηση, γιατί όλο αυτό το εσωτερικεύω ουσιαστικά και μου βγαίνει με διάφορους τρόπους, που είτε είναι αυτοκαταστροφικοί, είτε δεν με βοηθάνε στην ανάπτυξη της ταυτότητάς μου. Οπότε **ξεκινάω ήδη από μία ευάλωτη θέση**. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Ψυχική Υγεία)

Στον χώρο της ψυχικής υγείας τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα είναι πολύ πιθανό να μην αναφερθούν στη σεξουαλική τους ταυτότητα γιατί υπάρχει ο φόβος για τον τρόπο με τον οποίο θα αντιμετωπιστούν. Από την άλλη η **αντιμετώπισή** τους από τους/τις ειδικούς ψυχικής υγείας εμπίπτει **σε συντριπτικό βαθμό στο φάσμα της κακοποίησης** είτε επειδή παρόλο που υπάρχουν καλές προθέσεις, υπάρχει άγνοια, είτε λόγω της προβολής ομοφοβικής/τρανσφοβικής κακοποίησης ως επιστημονικής άποψης (για παράδειγμα αναφορές σε θεραπεία της ομοφυλοφιλίας από επαγγελματίες ψυχικής υγείας).

(...) οπότε είτε δεν θα το αναφέρουν καθόλου γιατί φοβούνται το πώς θα το αντιμετωπίσουν, οπότε θα είναι πάλι δευτερογενώς θυματοποίηση, είτε αν το αναφέρουν, το πιο πιθανό είναι ο θεραπευτής ή η θεραπεύτρια να έχει μία θετική εκτίμηση σε σχέση με αυτό που συμβαίνει, να έχει καλή πρόθεση, αλλά ακριβώς **επειδή δεν είναι εκπαιδευμένος πάνω σ' αυτό, δεν είναι ενημερωμένος, πολύ πιθανόν να αναπαράγει όλα τα στερεότυπα που επικρατούν στην κοινωνία και πάλι να τραυματίσει το άτομο που έχει μπροστά του με καλή πρόθεση**. Το

χειρότερο σενάριο είναι απλά, επειδή **κυκλοφορούν αρκετοί επαγγελματίες που διαφημίζουν ότι θεραπεύουν την ομοφυλοφιλία και πάει λέγοντας**, το οποίο –ουσιαστικά μιλάμε για ένα ανήλικο παιδί που οι γονείς του το πάνε εκεί επί τούτου– μπορεί να υποστεί πάρα πολλά κακοποιητικά. Ουσιαστικά **χρησιμοποιούν πάρα πολλούς τρόπους εκφοβισμού, δημιουργίας ενοχών** και πάει λέγοντας, οπότε τραυματίζεται ακόμα περισσότερο το ίδιο το άτομο και η σύγχυση είναι ακόμα μεγαλύτερη. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Ψυχική Υγεία)

Όπως φαίνεται από την εμπειρία που μεταφέρει η συμμετέχουσα παρακάτω, ΛΟΑΤΚΙ άτομα θύματα κακοποίησης είναι πιθανό να μην αναγνωρίζονται ως τέτοια και να μην μπορούν να έχουν πρόσβαση στις σχετικές υπηρεσίες, ενώ επίσης οι ειδικοί ψυχικής υγείας μεταφέρουν άμεσα ή έμμεσα μηνύματα «θεραπείας» της ομοφυλοφιλίας ή «θεραπείας μεταστροφής» της ταυτότητας φύλου:

Σε μια δομή, όταν είχα πάει, επειδή **δεν είχα το προφίλ της straight κακοποιημένης γυναίκας**, με ρώτησαν δύο 35χρονοι άνδρες, τι θέλεις από μας; Ψυχολογική υποστήριξη λέγεται...(...) Ο ψυχολόγος στον οποίον πήγαινα τα επόμενα 3 χρόνια μου είπε ότι **έχω και άλλη μία ασθενή η οποία ήταν λεσβία, αλλά τώρα στα 31 της παντρεύεται έναν άνδρα**, οπότε πολύ υποσυνείδητα μου έδωσε το μήνυμα ότι θα θεραπευτείς, υπάρχει ελπίδα και για σένα. (ΛΟΑΤΚΙ, Κ.)

Η αντιμετώπιση των θεμάτων ψυχικής υγείας από τους/τις ειδικούς εμπίπτουν σε **δύο άκρα**: από τη μια βρίσκεται η αναγωγή όλων των ζητημάτων ψυχικής υγείας στη ΛΟΑΤΚΙ κατάσταση και από την άλλη η πλήρης απόκρυψη. Και οι δύο αυτές θέσεις έχουν προβλήματα.

Δηλαδή ότι ένα άτομο είναι τρανς ή λεσβία, δεν σημαίνει ότι δεν έχει όλο το υπόλοιπο ψυχολογικό background ή δεν σημαίνει ότι όλα προέρχονται μόνον από αυτό και αντιμετωπίζονται μόνον με βάση αυτό, το οποίο είναι κάπως αυτό που συζητάμε δηλαδή, είναι το αντίστροφο του να το σβήνουμε. **Το να υπογραμμίζουμε μόνον αυτό, είναι το ίδιο με το να το σβήνουμε** ή να λέμε ότι είναι σαν να μην υπάρχει. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Υγεία 1)

Από τις αφηγήσεις των συμμετεχόντων/ουσών διαπιστώνεται ότι υπάρχει **μεγάλη ανάγκη εκπαίδευσης των ειδικών ψυχικής υγείας** πάνω σε ΛΟΑΤΚΙ ζητήματα, κάτι που δεν γίνεται με τρόπο οργανωμένο από κάποιον κρατικό φορέα εκπαίδευσης, κατά την οποία είναι σημαντικό να διερευνάται ο τρόπος με τον οποίο οι ίδιοι/ες οι ειδικοί συμμετέχουν στην ομοφοβία και τρανσφοβία. Δηλαδή για να αποτελέσει αυτή η εκπαίδευση μια σωστή παρέμβαση είναι κρίσιμο να διερευνήσουν οι ίδιοι/ες οι ειδικοί τον τρόπο με τον οποίον συμμετέχουν στην αναπαραγωγή ομοφοβικών και τρανσφοβικών στάσεων και στερεοτύπων πέρα από τις καλές προθέσεις.

Ουσιαστικά, πρέπει πρώτα να διερευνήσω τη δική μου ομοφοβία και τρανσφοβία, ως θεραπευτής ή θεραπεύτρια, και μετά να μπορέσω να δουλέψω με άλλους ανθρώπους. Αυτό δυστυχώς

δεν γίνεται από κάποιον Φορέα στην Ελλάδα, δεν υπάρχει ούτε ως αντικείμενο σπουδών. **Υπάρχουν αποσπασματικά κάποιες καλές πρακτικές**, δηλαδή ας πούμε αύριο θα είμαστε στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και θα μιλήσουμε στο Τμήμα Ψυχολογίας για συνηγορία και ενδυνάμωση σε ΛΟΑΤΚΙ θέματα, αλλά δεν είναι από κάποιον κεντρικό φορέα. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Ψυχική Υγεία)

Αυτή η ανάγκη επιβεβαιώνεται και από την πλευρά των ειδικών στο πλαίσιο της τέταρτης ομάδας εστιασμένης συζήτησης, όπου σημειώνεται ότι υπάρχει **έλλειψη γνώσης, εκπαίδευσης πάνω στα ζητήματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού**, αλλά και **φόβος και από τους/τις ειδικούς**. Ειδικότερα, προκύπτει ότι χρειάζεται εκπαίδευση σε όλους τους τομείς από ανθρώπους που γνωρίζουν το θέμα, αλλά δεν υπάρχουν αρκετοί/ές οι οποίοι/ες είναι εξειδικευμένοι/ες. Έχει ενδιαφέρον η αναφορά στο γεγονός ότι ψυχίατροι δεν γνώριζαν τη διαφορά ανάμεσα στην ταυτότητα φύλου και τον σεξουαλικό προσανατολισμό, κάτι που φωτίζει τις πτυχές της εμπειρίας των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων, καθώς έρχονται σε επαφή με τις δομές ψυχικής υγείας και τον ψυχιατρικό λόγο γενικότερα.

Δηλαδή εγώ **μέχρι πέρσι, πρόπερσι, θυμάμαι ότι οι ψυχίατροι καν δεν ξεχώριζαν τι είναι ταυτότητα και προσανατολισμός**. Το επαναλαμβάνουμε σε κάθε μάθημα. Υπάρχει και **φόβος και από τις δύο πλευρές**. Το άγνωστο τι είναι αυτό, φόβοι εσωτερικοί, ψυχολογικοί, τέλος πάντων, είναι μεγάλη υπόθεση, όπως ήταν παλιότερα με τον προσανατολισμό. Είναι έντονο αυτό. Η σκέψη μου είναι ότι, **πρέπει να υπάρχει εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση**. Και στο ιατρικό προσωπικό και στους καθηγητές, εκπαίδευση, ευαισθητοποίηση και αυτό φαντάζομαι ότι μπορεί να γίνει σε ένα επίπεδο πανεπιστημιακό, κλινικό, θα πρέπει να υπάρχουν θέσεις ΔΕΠ, Θεσσαλονίκη, Αθήνα, Ηράκλειο, Πάτρα, τουλάχιστον, που να είναι στη ψυχιατρική μέσα ν' ασχολούνται με αυτό. **Δεν υπάρχουν άνθρωποι**. (ΦΟΡΕΙΣ, Ψυχική Υγεία)

5.5. Ψυχιατρική και ψυχιατρικοποίηση

Σε αυτήν την ενότητα επιλέγεται να γίνει ιδιαίτερη αναφορά στην ψυχιατρική και την «ψυχιατρικοποίηση», η οποία συχνά αναφέρεται ως έννοια στον λόγο των συμμετεχόντων/ουσών. Η σχέση ανάμεσα στην ψυχιατρική και τη ΛΟΑΤΚΙ κοινότητα έχει παρελθόν, όπως αυτό αντικατοπτρίζεται στο έργο του Foucault και αφορά τον τρόπο με τον οποίο η ψυχιατρική, παράλληλα με τη δικαστική εξουσία, χρησιμοποιείται συστηματικά από τον 17^ο αιώνα για να ελέγξει τη συμπεριφορά μέσα από τους λόγους περί κανονικού και τις πρακτικές κανονικοποίησης, με τη σεξουαλικότητα να βρίσκεται στο κέντρο αυτής της εξουσίας (Foucault, 1990). Στην πιο

σύγχρονη ιστορία, η ομοφυλοφιλία εισάγεται στα επίσημα ψυχιατρικά εγχειρίδια ταξινόμησης των ψυχικών διαταραχών (DSM, ICD),⁵⁶ στην αρχή ως κοινωνιονιοπαθητική διαταραχή προσωπικότητας, έπειτα ως διαστροφή, ώσπου να απαλειφθεί στην τρίτη έκδοση του DSM (1980), σηματοδοτώντας τη νίκη του ΛΟΑΤΚΙ κινήματος για την αποπαθολογικοποίηση της σεξουαλικότητας. Η ταυτότητα φύλου είχε τη δική της διαδρομή στα ψυχιατρικά εγχειρίδια. Εμφανίζεται ως διαταραχή στην έκδοση του 1980, ενώ στην έκδοση του 2013 εμφανίζεται ως δυσφορία φύλου και δεν ταξινομείται πλέον στις σεξουαλικές διαταραχές. Στο προσχέδιο του ICD-11 που κυκλοφόρησε και αναμένεται να εγκριθεί εντός του 2018, προτείνεται ο όρος «Ασυμφωνία Φύλου» και τοποθετείται σε νέο κεφάλαιο με την ονομασία «Καταστάσεις που σχετίζονται με τη Σεξουαλική Υγεία». Η λογική βάσει της οποίας προτείνεται αυτή η ταξινόμηση συνδέεται με την προσπάθεια αφαίρεσης του στίγματος της ψυχιατρικοποίησης των διεμφυλικών ατόμων, και από την άλλη με την εξασφάλιση της πρόσβασης σε υπηρεσίες υγείας για όσα άτομα επιθυμούν επεμβάσεις επαναπροσδιορισμού.

Η απαλοιφή της σεξουαλικής συμπεριφοράς και της ταυτότητας φύλου από τα ψυχιατρικά εγχειρίδια ταξινόμησης των ψυχικών διαταραχών είναι ένα πολύ σημαντικό βήμα για την απο-ψυχιατρικοποίηση και την αποπαθολογικοποίησή τους στον κοινό νου. Παρόλα αυτά, φαίνεται πως ειδικοί στον χώρο της ψυχικής υγείας λειτουργούν με αναφορά σε προηγούμενες αντιλήψεις και τις μεταφέρουν συχνά και στη δημόσια συζήτηση.⁵⁷ Συγχρόνως, ο ψυχιατρικός λόγος φέρει μεγάλη βαρύτητα,

⁵⁶ Το DSM (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders/Διαγνωστικό και Στατιστικό Εγχειρίδιο των Ψυχικών Διαταραχών) το οποίο εκδίδεται από το 1952 από την Αμερικανική Ψυχολογική Εταιρεία, αποτελεί την παγκόσμια κοινή γλώσσα μεταξύ των ειδικών ψυχικής υγείας, των φαρμακευτικών εταιρειών και του νομικού συστήματος για την ταξινόμηση των ψυχικών διαταραχών. Υπάρχει, επίσης, ο οδηγός ICD-10 (International Classification of Diseases/Διεθνής Ταξινόμηση Διαταραχών), που εκδίδεται από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας και αναφέρεται σε όλες τις ασθένειες, όχι μόνο τις ψυχικές. Αν και η δημιουργία μιας κοινής παγκόσμιας γλώσσας για την κατανόηση και την αντιμετώπιση της ψυχικής ασθένειας αποτελεί το εμφανές πλεονέκτημα ενός τέτοιου οδηγού, η αναπαραγωγή της έννοιας του κανονικού και του αποκλίνοντος, ο προσανατολισμός στη δυτική κουλτούρα ως καθολικής εμπειρίας και η ψυχιατρικοποίηση πτυχών της ποικιλομορφίας της ανθρώπινης συμπεριφοράς, αποτελούν κάποιες από τις πολύ σοβαρές κριτικές που έχει δεχθεί.

⁵⁷ Η Παιδοψυχιατρική Εταιρεία Ελλάδας-Ένωση Ψυχιάτρων Παιδιών και Εφήβων με ανοιχτή της δημόσια επιστολή κατά τη διάρκεια της συζήτησης του νομοσχεδίου για τη Νομική Αναγνώριση της Ταυτότητας Φύλου, τοποθετήθηκε μεταξύ άλλων ενάντια στη δυνατότητα διόρθωσης του καταχωρισμένου φύλου σε ανήλικους με αναφορές στην ιατρική βιβλιογραφία που επισημαίνει υψηλότερη ψυχοπαθολογία σε άτομα με Δυσφορία Φύλου σε σχέση με το γενικό πληθυσμό, ενώ με βάση το DSM-5 η επικινδυνότητα αυτή συνδέεται με το στίγμα το οποίο το υπό συζήτηση νομοσχέδιο επιχειρούσε να αντιμετωπίσει έμμεσα. Επιπλέον, έκανε αναφορές στον ρόλο της γονεϊκής ανοχής ή ενθάρρυνσης στην επιμένουσα Δυσφορία Φύλου κατά την εφηβεία

αφού διαθέτει κοινωνική αναγνώριση και κύρος και είναι ικανός να επηρεάσει και να διαμορφώσει.

Έτσι, δεν είναι τυχαίο το γεγονός πως ιδιαίτερα για τα τρανς άτομα η ψυχιατρική και η ψυχιατροποίηση της διεμφυλικότητας αποτελεί κεντρικό ζήτημα. Η σύνδεση της αναντιστοιχίας ανάμεσα στο φύλο που έχει αποδοθεί κατά τη γέννηση και του φύλου όπως το βιώνει το άτομο με την ψυχιατρική, είναι κυρίαρχη όχι μόνο στον δημόσιο λόγο, αλλά και μεταξύ των ειδικών ψυχικής υγείας, όπως επισημαίνεται από τους/τις συμμετέχοντες/ουσες. Η αντιμετώπιση της ταυτότητας φύλου ως ψυχικής διαταραχής ή διαταραχής προσωπικότητας υπονοεί πως για τον προσδιορισμό του φύλου υπεύθυνα δεν είναι τα ίδια τα άτομα (αίρεται ο αυτοπροσδιορισμός), αλλά άλλοι, ειδικοί. Επιπλέον, η ψυχιατρική διάγνωση υπονοεί τη διάγνωση ενός προβλήματος. Αυτή η σύνδεση της διεμφυλικότητας με ένα πρόβλημα που πρέπει να διαγνωστεί, την ιατροποιεί και την παθολογικοποιεί.

Είναι για το χαρτί, για να αποδείξω ότι δεν έχω καμία ψυχολογική διαταραχή και ότι είμαι αγόρι, **το οποίο θα το δει ένα άνθρωπος που δεν με ξέρει και δεν κρίνω εγώ που είμαι εγώ και ξέρω τον εαυτό μου καλύτερα από τον καθένα**. Κανένας δεν ξέρει καλύτερα τον άλλον από τον ίδιο. Δεν μπορεί ο άλλος να σε εκτιμήσει. Εσύ ξέρεις καλύτερα. (ΤΡΑΝΣ, Αγόρι)

Για να γίνει σαφές πόσο **αδιανόητη** είναι για τα τρανς άτομα η υποχρεωτική παρακολούθηση για την ανίχνευση πιθανής ψυχικής διαταραχής που σχετίζεται με την επιθυμία τους να γίνονται αποδεκτοί/ές με το αντίθετο φύλο από αυτό που τους έχει καταχωρισθεί κατά τη γέννηση, η συμμετέχουσα στο απόσπασμα παρακάτω τονίζει πως αυτή η αμφισβήτηση είναι αντίστοιχη με αυτήν που αντιμετωπίζει ένα cis άτομο, όταν αμφισβητείται η σιγουριά του/της για το φύλο του/της.

(...) πρώτα να ανιχνεύσουν εάν η trans κατάσταση του ανθρώπου προέρχεται από κάποια άλλη ψυχική διαταραχή. **Δηλαδή σαν να πηγαίνει τώρα ένας άνθρωπος να λέει είμαι γυναίκα, είμαι άνδρας, και εμείς να προσπαθούμε να πούμε, α! αυτή η σιγουριά από πού προέρχεται;** Θέλω να πω ότι υπάρχει μονίμως αυτή η αμφισβήτηση. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Υγεία 1)

Επιπλέον, για άλλη συμμετέχουσα, η χρήση της λέξης «διάγνωση» δίπλα στη λέξη «τρανς» παραπέμπει σε πάθηση, σε ασθένεια. Για τον λόγο αυτόν, πάγιο αίτημα της τρανς κοινότητας είναι η απο-ιατροποίηση και απο-ψυχιατροποίηση της τρανς εμπειρίας.

χωρίς να αμφισβητεί από την άλλη γονεϊκές πρακτικές που αφορούν στην απόρριψη και κακοποίηση ΛΟΑΤΚΙ παιδιών και εφήβων που αποτελούν πολύ συχνό φαινόμενο.

Χρησιμοποιούν τη λέξη «διάγνωση», δηλαδή παθολογικοποιούν την τρανς κατάσταση, την ιατροκοποιούν που είναι τελείως λανθασμένο όλο αυτό. Τι θα πει διάγνωση; Θα διαγνώσεις ότι είναι τρανς; **Δηλαδή ότι έχει αυτή την πάθηση και θα του δώσουμε ένα χάπι να του περάσει του παιδιού;** (TPANΣ, Γυναίκα 2)

Η **επίκληση στον ψυχιατρικό λόγο** είναι πολύ συχνή από τους/τις συμμετέχοντες/ουσες στην ομάδα των εξειδικευμένων φορέων. Ειδικότερα, αναζητούν πληροφορίες και διευκρινήσεις από τον κλάδο της ψυχιατρικής, σαν να πρόκειται για ζητήματα που επιδέχονται μιας αντικειμενικής, σωστής απάντησης. Από την πλευρά των ειδικών ψυχικής υγείας που συμμετέχουν στη συζήτηση μεταφέρονται προσεκτικά **όψεις μιας συζήτησης, η οποία είναι ανοιχτή στην επιστημονική κοινότητα** και τονίζονται ιδιαίτερα κάποιες σημαντικές παράμετροι που, ενδεικτικά, αφορούν την υποχρέωση της πολιτείας να παρέχει οικονομική στήριξη στα τρανς άτομα για επεμβάσεις στις οποίες τυχόν επιθυμούν να προχωρήσουν ή για τη σχετική στήριξη που ενδεχομένως να χρειαστεί, αν ο όρος «διαταραχή» σταματήσει να συνοδεύει την ταυτότητα φύλου. Επισημαίνεται, στα ακόλουθα αποσπάσματα ότι η μη ταξινόμηση της ταυτότητας φύλου –ως ψυχιατρικής διαταραχής– αποστιγματοποιεί μεν την κατάσταση, ωστόσο πιθανά στερεί τη δυνατότητα οικονομικής στήριξης (κάλυψης των εξόδων) για επεμβάσεις επαναπροσδιορισμού.

Σκεφτόμαστε αν είναι κατάσταση ή διαταραχή και το καθένα έχει και τα καλά του και τα κακά του. **Όταν λέμε ότι δεν είναι διαταραχή, νορμαλοποιούμε, φυσιολογικοποιούμε κάτι, αλλά όταν φυσιολογικοποιήσουμε κάτι, δεν πληρώνει κανείς για οτιδήποτε ιατρικό, γιατί είναι φυσιολογικό.** Οπότε αρχίζουν διάφορα τέτοια προβλήματα και πρέπει να βρεθεί μία ισορροπία ανάμεσα... (ΦΟΡΕΙΣ, Ψυχική Υγεία)

Εάν δεν είναι πλέον διαταραχή και δεν περιγράφεται στις διαταραχές, όπως είναι οι ιδιοψυχιατρικοί, οι αγχώδεις ... πώς θα **πληρώσει το Ταμείο μετάβαση ενδοκρινολογική, ψυχοθεραπευτική και χειρουργική;** (ΦΟΡΕΙΣ, Ψυχική Υγεία)

Το θέμα της υιοθέτησης διαδικασιών, οι οποίες από τη μια θα αποστιγματοποιούν τη διαδικασία αλλαγής των στοιχείων της ταυτότητας για τα τρανς άτομα διασφαλίζοντας συγχρόνως το δικαίωμα της πρόσβασης στις υπηρεσίες υγείας, έχει προκύψει και στη διεθνή πρακτική, όπως αυτό μεταφέρεται από συμμετέχοντα που δραστηριοποιείται στη νομική προστασία ατόμων που υφίστανται διακρίσεις λόγω ταυτότητας φύλου ή σεξουαλικού προσανατολισμού.

Υπάρχει αυτός ο κίνδυνος που μας τον είπαν και Δανοί συνάδελφοι (...) με το που ψηφίστηκε ο νόμος με βάση τον αυτοπροσδιορισμό στην Δανία. Που είναι αυτός ο πρώτος νόμος με βάση τον αυτοπροσδιορισμό: διοικητική διαδικασία, επανάληψη μετά από 6 μήνες, επαναβεβαίωση και μετά αλλάζουν όλα αυτομάτως. Μας είχαν πει ότι παράλληλα πρέπει

να υπάρχει **κινητοποίηση από όλους τους φορείς και τις οργανώσεις των πολιτών**, έτσι ώστε να μην αρχίζουν να ξεχνιούνται τα δικαιώματα που έχουν να κάνουν με την κάλυψη αυτών που επιθυμούν να κάνουν την επέμβαση επαναπροσδιορισμού φύλου, γιατί υπάρχουν, και την κάλυψη ψυχιατρικών αναγκών. Δηλαδή ναι, να αποστιγματοποιήσουμε βεβαίως το θέμα, γιατί δεν θα είναι ελπίζω διαταραχή στο μέλλον, γιατί είναι κάτι που είναι αντανakλαστικό σε μεγάλο βαθμό με βάση τα στερεότυπα και το στίγμα που υπάρχει στη κοινωνία, αλλά να μην ξεχάσουμε ότι θα χρειαστεί κάποιος να καλύπτει αυτά τα έξοδα. (ΦΟΡΕΙΣ, Νομική Υποστήριξη)

Η συζήτηση για τα ζητήματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού προϋποθέτει τη χρήση ενός λόγου καταρχήν **εξειδικευμένου** και κατά δεύτερον **που δεν θα τραυματίζει**, δεν θα στιγματίζει, δεν θα υποβαθμίζει. Πολλές φορές, η απαίτηση της χρήσης ενός τέτοιου λόγου, επειδή ακριβώς είναι μια διαδικασία, η οποία απαιτεί γνώση και κόπο, δημιουργεί μια κατάσταση δυσφορίας. Η υποβάθμιση της γλώσσας ως ασήμαντης ή η επίκληση μιας γλώσσας που «καταλαβαίνουμε μεταξύ μας» δεν είναι απαραίτητα κακοπροαίρετη. Για τη συμμετέχουσα παρακάτω, η αναντιστοιχία κοινωνικού φύλου και φύλου απόδοσης κατά τη γέννηση τοποθετεί το άτομο ούτως ή άλλως σε μια κατάσταση διαταραχής και επομένως η χρήση της λέξης «διαταραχή» δεν θα έπρεπε να προβληματίζει τόσο. Ωστόσο, η χρήση της λέξης **διαταραχή**, η οποία έχει συγκεκριμένες αναφορές και προεκτάσεις, για να περιγράψει την ψυχολογική κατάσταση σύγχυσης που μπορεί να δημιουργεί η αναντιστοιχία κοινωνικού φύλου και φύλου που έχει αποδοθεί κατά τη γέννηση, ακόμη και αν είναι καλοπροαίρετη, μάλλον επιτείνει τον στιγματισμό των τρανς ατόμων.

Νομίζω ότι, ξαναγυρίζω και εγώ και στην έννοια της διαταραχής. Από τη στιγμή που υπάρχει μία ασυμβατότητα ή μία δυσαρμονία μεταξύ αυτού που είπατε ψυχολογικού, κοινωνικού και βιολογικού φύλου, αυτό προξενεί διαταραχή στο άτομο που νιώθει και ζει αυτό. **Δηλαδή να μην φοβόμαστε τόσο πολύ τις λέξεις** και να μην το πάμε αναγκαστικά στη διαταραχή την ψυχιατρική με τη στενή έννοια του όρου, ότι είσαι διαταραγμένος, αλλά ζεις σε μία κατάσταση διαταραχής, όταν υπάρχει αυτή η ασυμβατότητα. (ΦΟΡΕΙΣ, Υγεία)

Έχει μεγάλη διαφορά όμως η **πιθανότητα από τη βεβαιότητα**, η οποία ψυχιατροποιεί τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα εξ ορισμού. Ακόμη και αν κάτι είναι πολύ πιθανό να συμβαίνει, όπως στην περίπτωση των τρανς ανθρώπων η ανάγκη για στήριξη λόγω της δυσανάλογης βίας στην οποία μπορεί να εκτίθενται από πολύ μικρή ηλικία, υπάρχει η ανάγκη διάκρισης ανάμεσα στην **ταυτότητα φύλου ως μια διακριτική κατηγορία, ανεξάρτητη από τις κοινωνικές και ψυχολογικές συνέπειες που μπορεί να έχει για σε ατομικό επίπεδο**. Παράλληλα, σε νομικό επίπεδο, έχει σημασία ο νόμος να

μη θεωρεί δεδομένη την υποβολή σε ψυχιατρικού τύπου διαδικασίες, αλλά να τις αφήνει ανοιχτές με γνώμονα τον σεβασμό στην ελεύθερη βούληση.

Η αλήθεια είναι ότι υπάρχει μία διαφορά μεταξύ του τι θα ήταν το ορθό για το άτομο ως άτομο και το τι θα έπρεπε να λέει ο νόμος. Δηλαδή το **να επιβάλει ο νόμος κάποιες διαδικασίες που θα έπρεπε να ακολουθήσει κανείς με ελεύθερη βούληση**, διαφέρει, καταλαβαίνετε τι λέω, δηλαδή να έρχεται ο νόμος να υποχρεώνει να υπάρχουν τέτοιες διαδικασίες **είναι προβληματικό για μένα**. (ΦΟΡΕΙΣ, Νομική Υποστήριξη)

Στην εξέλιξη της συζήτησης μεταξύ των εκπροσώπων εξειδικευμένων φορέων προκύπτουν ζητήματα που αναδεικνύουν την ανάγκη για σωστή ενημέρωση και εκπαίδευση πάνω στα ζητήματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού. Ένα τέτοιο θέμα είναι το θέμα της **επιρροής της σεξουαλικότητας των παιδιών** μέσα από τηλεοπτικές εκπομπές και πως αυτό μπορεί να συγκρούεται με το νομικό πλαίσιο για την προστασία της οικογένειας, όπως και αν αυτή ορίζεται. Η επίκληση του ψυχιατρικού λόγου για μια έγκυρη απάντηση είναι και εδώ σαφής.

Το θέμα είναι αν **έχουμε το δικαίωμα να επηρεάζουμε τη σεξουαλικότητα των ανηλίκων** σε σχέση και με τη διάταξη του συντάγματος που προστατεύει την οικογένεια; Και το θέμα είναι βέβαια, τι είναι οικογένεια; Δεν ξέρω τι έχει να μας πει ο ψυχίατρος. (ΦΟΡΕΙΣ, ΜΜΕ)

Αυτές ακριβώς οι αντιλήψεις περί οικογένειας, περί επηρεασμού της σεξουαλικότητας είναι που τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα καλούνται να αντιμετωπίσουν καθώς διεκδικούν πρόσβαση σε βασικά δικαιώματα. Από την πλευρά της νομικής υποστήριξης των δικαιωμάτων των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων, επισημαίνεται πως **οι δημόσιοι φορείς παροχής υπηρεσιών έχουν ευθύνη να κατανοήσουν τα θέματα και να καθησυχάσουν τα μέλη της ΛΟΑΤΚΙ κοινότητας**. Για παράδειγμα, απόψεις περί επηρεασμού του σεξουαλικού προσανατολισμού έχουν σοβαρές επιπτώσεις, ιδιαίτερα όταν εκφράζονται από φορείς που επηρεάζουν με την πολιτική τους τον τρόπο που διαμορφώνεται η κοινή αντίληψη για αυτά τα ζητήματα.

Δηλαδή πρέπει οπωσδήποτε νομίζω να γίνουν βήματα προσέγγισης και για να καθησυχαστούν πλέον και οι ΛΟΑΤΚΙ ότι υπάρχει μία αρχική κατανόηση των θεμάτων και τι είναι αυτά που τους προβληματίζουν, **γιατί κάποιες απόψεις δεν μπορεί να συνεχίσουν... περί επηρεασμού δηλαδή σεξουαλικού προσανατολισμού είναι αστείο**. (ΦΟΡΕΙΣ, Νομική Υποστήριξη)

Για τον συμμετέχοντα από τον χώρο της ψυχικής υγείας, η άποψη/ο «φόβος» περί επηρεασμού της σεξουαλικότητας των παιδιών θεωρείται προσχηματική, αφού τα παιδιά έχουν πρόσβαση σε υλικό σεξουαλικού περιεχομένου μέσω του διαδικτύου στο οποίο ο μάλιστα τρόπος που παρουσιάζεται η σεξουαλικότητα είναι πολύ τυποποιημένη. Επομένως, ζητήματα που εμφανίζονται να προβληματίζουν, για

παράδειγμα, σχετικά με το τι θα προβληθεί ή όχι στην τηλεόραση, φαίνονται ασήμαντα μπροστά σε αυτά που εκτίθενται ήδη τα παιδιά μέσα από άλλα κανάλια.

Αυτό που θέλω να πω σε όλη αυτή τη συζήτηση είναι ότι **υπάρχει το διαδίκτυο όπου τα παιδιά καταβάζουν και βλέπουν ασύστολα σκηνές πορνό, οι οποίες διαμορφώνουν νέες τάσεις σεξουαλικότητας**. Δηλαδή από τη στιγμή που τα παιδιά που είναι 12, 13, 15, 8 ετών, θα κατεβάσουν τα τάδε πορνοσάιτ ή μικρά βιντεάκια που έχουν τυποποιημένη συμπεριφορά, αυτό και αυτό και στο τέλος αυτό ...μία κουλτούρα σεξουαλικότητας που το εάν θα φανεί ένα φιλί στη τηλεόραση... (ΦΟΡΕΙΣ, Ψυχική Υγεία)

Οι διαφορετικές τοποθετήσεις των ειδικών σε αυτό το ζήτημα αναδεικνύουν την ανάγκη επικοινωνίας της γνώσης και της εμπειρίας φορέων που ασχολούνται με ζητήματα σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου με άλλους που έχουν την ευθύνη παρεμβάσεων για αυτά τα θέματα και παρουσιάζουν έλλειμμα στην κατανόηση αυτών των ζητημάτων.

Εκτός από την τάση για ψυχιατροποίηση της σεξουαλικής συμπεριφοράς και της ταυτότητας φύλου, στον καθημερινό λόγο συναντούμε μια σειρά από στρεβλώσεις που έχουν να κάνουν με τον τρόπο που γίνονται κοινωνικά και ψυχολογικά αντιληπτά άτομα που ανήκουν σε μειονότητες. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η **τάση να βλέπει κανείς/καμία την εξαίρεση και να το αναγάγει σε κανόνα** (Mullen & Johnson, 1990). Ενδεικτικό αυτής της τάσης είναι η επίκληση τρανς ανθρώπων που έχουν προχωρήσει σε επεμβάσεις επαναπροσδιορισμού φύλου, έχουν μετανιώσει γι' αυτές. Αν και υπάρχουν τέτοιες περιπτώσεις, η χρήση τους, για παράδειγμα, ως επιχείρημα σε μια συζήτηση για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου, επιτείνει την αντίληψη πως τα τρανς άτομα είναι ψυχολογικά ασταθή και δεν ξέρουν τι θέλουν.

Νομίζω ότι καλά κάνουμε και στεκόμαστε στη λέξη γιατί είναι πάρα πολύ σημαντικό πώς προσδιορίζονται τα πράγματα. Εγώ είχα δουλέψει σε ένα αντίστοιχο Τμήμα πολλά χρόνια στη Γαλλία και εκεί ακολουθείτο η ίδια διαδικασία, δηλαδή χρειαζόταν να μπορεί να γίνει για μεγάλο χρονικό διάστημα αξιολόγηση ψυχιατρική, ψυχολογική κ.λπ. Πολλά άτομα άλλαζαν στην πορεία το αρχικό τους αίτημα και υπήρχαν και φάσεις που είχε γίνει η εγχείριση και μετά είχαμε πάρα πολλά προβλήματα, όταν δεν είχαμε καλή αξιολόγηση. (ΦΟΡΕΙΣ, Υγεία)

Στη ίδια λογική, της εξαίρεσης, στο παρακάτω απόσπασμα η συμμετέχουσα αναζητεί ένα ποσοστό που να επιβεβαιώνει ότι ένα μέρος αυτών που έχουν την «επιθυμία αλλαγής φύλου», όπως αναφέρει, στην πραγματικότητα έχουν κάποια ψυχική διαταραχή πιθανότατα σοβαρής μορφής.

Σ' αυτό το ποσοστό που έρχονται για αλλαγή φύλου, έχουμε περίπου το ποσοστό των ανθρώπων που πιστεύετε ότι

εντάσσεται μέσα σε μία γενικότερη ψυχιατρική διαταραχή, ψύχωση ή παραληρηματική κατάσταση αυτό το αίτημα; (ΦΟΡΕΙΣ, Υγεία)

Η σύνδεση της ομοφυλοφιλίας που καταπιέζεται και δεν εκφράζεται, με μορφές επικινδυνότητας, αναπαράγει κυρίαρχους μύθους για την ομοφυλοφιλία, ακόμα και αν διατυπώνεται με πρόθεση τη στήριξη των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων. Στο πλαίσιο της συζήτησης μεταξύ των ειδικών στον χώρο της υγείας, διατυπώνονται τα όρια τέτοιου είδους ερμηνειών.

Το άλλο είναι ότι, για μένα, θα πω τη λέξη, είναι σχεδόν επικίνδυνα άτομα τα οποία ακριβώς δεν μπορούν να δεχθούν την ομοφυλόφιλη πλευρά τους, κυκλοφορούν σαν ετεροφυλόφιλοι κ.λπ. και είναι επικίνδυνα και για τον εαυτό τους σε επίπεδο ψυχοπαθολογίας -και για τους γύρω τους- και δυσλειτουργικότητας και βίας και όσον αφορά τον HIV. (ΦΟΡΕΙΣ, Υγεία)

Είναι μία ερμηνεία ψυχολογική-ψυχιατρική ότι είναι καταπιεσμένη ομοφυλοφιλία η επιθετικότητα αυτή. (ΦΟΡΕΙΣ, Ψυχική Υγεία)

Τα ζητήματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού εισάγουν στον καθημερινό λόγο μια σειρά από έννοιες, λέξεις και εκφράσεις για την περιγραφή του τρόπου που κάποιος/α βιώνει το φύλο του/της και εκφράζει τον σεξουαλικό προσανατολισμό του/της. Αυτό μάλιστα συμβαίνει σε ένα πλαίσιο που είτε δεν συζητά για αυτά τα θέματα ή συζητά με όρους βιολογικούς, ψυχιατρικούς και κανονιστικούς. Η μη εξοικείωση με τη σχετική ορολογία δημιουργεί στρεβλώσεις, καθώς είναι δύσκολο να απαντηθούν αυτά τα ζητήματα κρατώντας ως σταθερές: τη δυϊκότητα του φύλου (τα φύλα είναι δύο), την αναγωγή του φύλου στη βιολογία (το φύλο προκύπτει από βιολογικά δεδομένα, απόλυτα διακριτά), τη λογική αντιστοίχιση του σεξουαλικού προσανατολισμού με το φύλο (ανήκω στο ένα φύλο και έλκομαι σεξουαλικά από το αντίθετο), τη σύγχυση του φύλου και του σεξουαλικού προσανατολισμού (ανήκω στο ένα φύλο γιατί έλκομαι σεξουαλικά από το αντίθετο), την ερωτική έλξη προς άτομα του αντίθετου φύλου ως κανόνα και την έλξη προς άτομα του ίδιου φύλου ως επιλογή (αν όχι παρέκκλιση ή διαταραχή), την πυρηνική οικογένεια ως την πιο υγιή μορφή κοινωνικής συμβίωσης.

5.6. Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης

Το πεδίο των ΜΜΕ είναι ένα πεδίο όπου **τα στερεότυπα και ο κακοποιητικός λόγος απέναντι στα ΛΟΑΤΚΙ άτομα εκφράζονται ανεξέλεγκτα**. Ο ομοφοβικός λόγος, ακόμη και στην ακραία αποανθρωποποιητική μορφή του, όπου –για παράδειγμα- η

ομοφυλοφιλία συνδέεται με την κτηνοβασία και την παιδεραστία και εμφανίζεται ως κάτι αποκρουστικό ή ως συνώνυμο μας παρέκκλισης, **παραμένει ατιμώρητος:**

Το ζήτημα είναι, ξαναλέω, ότι ο κάθε πικραμένος μπορεί να έχει άποψη για μας ζωές μας, όλου του κόσμου που βρισκόμαστε εδώ, να την λέει, να βγει στα ΜΜΕ και στις τηλεοράσεις, από εδώ και από εκεί **και να μην κουνιέται φύλλο**. Δηλαδή να κάνουμε και μηνύσεις, **να γίνονται μηνύσεις** για συγκεκριμένους ανθρώπους που έχουν βγει στον δημόσιο λόγο και έχουν πει τα χειρότερα, μας έχουν πει κτηνοβάτες, παιδεραστές, ζώα, δεν ξέρω τι άλλο, και να μην κουνιέται φύλλο. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Οικογένειες)

Για τον ακόλουθο νεαρό συμμετέχοντα, ο λόγος που εκφέρεται για τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα και οργανώσεις είναι τόσο ακραίος που αν κάποιος/α δεν γνώριζε τι είναι και τι πρεσβεύουν, θα μπορούσε να σκεφτεί πως πρόκειται για άτομα έχουν σχέση με ακραίες μορφές εγκληματικότητας:

Αν ήταν να μιλήσουμε για τη ΛΟΑΤΚΙ κοινότητα, χωρίς να γνωρίζω τι αντιπροσωπεύουν αυτοί οι άνθρωποι, διαβάζοντας αυτά τα σχόλια, **εγώ θα μας πέρναγα για δολοφόνους**. (ΤΡΑΝΣ, Αγόρι)

Στον δημόσιο λόγο τα τρανς άτομα συνδέονται με την πορνεία και την παρανομία, ενώ **λίγοι/ες επαγγελματίες στον χώρο των ΜΜΕ, έχουν ενημέρωση ή κάνουν συνειδητή προσπάθεια να μην κακοποιήσουν με τον λόγο τους**.

Στα ΜΜΕ **είναι μετρημένοι στα δάχτυλα αυτοί οι οποίοι είναι ενημερωμένοι και έχουν τη διάθεση να μην κακοποιήσουν**. Μετρημένοι στα δάχτυλα. Κατά τα άλλα, όλοι οι υπόλοιποι... Το μόνο που είχα καταφέρει να μάθω από δημοσιογράφους και εκπομπές ήταν ότι καλά, τρανς άντρες αφανείς, τρανς, πορνεία, Συγγρού, δολοπλοκία, βρώμικο χρήμα, τι άλλο να πω. (ΤΡΑΝΣ, Γυναίκα 1)

Ωστόσο, **μηχανισμοί ελέγχου** που θα μπορούσαν να παρέμβουν, ώστε να υπάρχει ένας έλεγχος στον στερεοτυπικό και κακοποιητικό λόγο που εκφράζεται απέναντι σε ΛΟΑΤΚΙ άτομα, όπως το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης (ΕΣΡ), δεν έχουν συμβάλλει σε αυτήν την κατεύθυνση, αλλά αντίθετα κατά καιρούς έχουν λειτουργήσει αντίθετα.

Μπορεί επίσης να γίνει κάποιος σχεδιασμός, να δούμε λίγο τι έχει κάνει το ΕΣΡ τα παλαιότερα χρόνια, γιατί **υπάρχουν πάρα πολλές στο παρελθόν ομοφοβικές και τρανσφοβικές αποφάσεις**. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Τρανς)

Στο πλαίσιο της πρόληψης αναπαραγωγής στερεοτύπων σε θέματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού, αναγνωρίζεται η μεγάλη **ανάγκη σχετικής εκπαίδευσης των επαγγελματιών των ΜΜΕ**.

Εκπαιδευτικά εργαστήρια για δημοσιογράφους πάνω σε ΛΟΑΤΚΙ θέματα, ορολογία, νομοθεσία, ευαισθητοποίηση κ.λπ., με εκπαιδευτικά εργαστήρια και εκπαιδευτικό υλικό. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Νεολαία)

Σημειώνεται, επίσης, ότι πολλές φορές τα υπονοούμενα μπορεί να είναι περισσότερο κακοποιητικά από μια προτροπή σε πράξη βίας ή από μια βίαιη πράξη αυτή καθαυτή. Για τον λόγο αυτό, διαπιστώνεται ότι είναι πολύ σημαντικό να τίθεται ένα πλαίσιο στον τρόπο έκφρασης και ένα όριο στον λόγο των ΜΜΕ. Σύμφωνα με την παρακάτω συμμετέχουσα, η κοινωνία των πολιτών θα πρέπει να αναλάβει ρόλο, καταγγέλλοντας διαρκώς στο ΕΣΡ περιστατικά που προσβάλλουν και αναπαράγουν στερεότυπα για τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα.

Πάντως αυτό είναι μία υποχρέωση της Κοινωνίας των Πολιτών, **να προσπαθούμε να δείχνουμε συνέχεια στο ΕΣΡ και να το βομβαρδίζουμε με τέτοια περιστατικά.** Οπότε θα ήθελα να συζητήσουμε σ' αυτό το πλαίσιο τη ρητορική του μίσους. Υπάρχουν **όροι οι οποίοι πονάνε** πάρα πολύ, απλά και αυτοί οι όροι, οι οποίοι μπορεί να μην φθάνουν στο να προτρέπουν στη βία, τελικά βαθαίνουν περισσότερο αυτά τα στερεότυπα στην κοινωνία. Η ορολογία έχει σημασία, **το υπονοούμενο έχει σημασία**, δεν είναι μόνο η προτροπή στη βία και η ρητορική του μίσους. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Δίκτυα Υποστήριξης)

Ωστόσο, **η ελευθερία του λόγου** χρησιμοποιείται συχνά ως πρόσχημα στον χώρο των ΜΜΕ, με αποτέλεσμα ο/η καθένας/μία μπορεί να κακοποιεί λεκτικά και να προσβάλλει χωρίς να δέχεται συνέπειες:

(...) όσον αφορά τα ΜΜΕ **όσο υπάρχει η ελευθερία του καθένα, να προσβάλλει, να κακοποιεί λεκτικά** και είναι ελεύθερος, γιατί υπάρχει δημοκρατία σ' αυτό το πράγμα, νομίζω ότι θα κάνουμε μία τρύπα στο νερό. (ΛΟΑΤΚΙ, Κ.)

Όσον αφορά τα ΜΜΕ, επειδή σας απασχολούν, συμφωνώ πάνω σ' αυτό, ότι ακόμα δηλαδή και τις φορές που γίνεται σχεδόν κακοποιητικός ο λόγος και λόγος που υποκινεί και μίσος, και ενώ **έχουμε κινηθεί ως κοινότητα ενάντια αυτού του λόγου**, δεν έχουμε βρει πάτημα και **δεν έχει υπάρξει αποτέλεσμα.** (ΛΟΑΤΚΙ, Δ.)

Είναι, ωστόσο, πολύ σημαντικό και υπάρχει ανάγκη **τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα να έχουν χώρο και να παρουσιάζονται θετικά μέσα από τα ΜΜΕ** ως μέρος της κοινωνίας και όχι ως περιθωριοποιημένα άτομα:

Στην κάθε εκπομπή πρέπει να γίνει ένα **μέλημα, ώστε να καταλάβουν οι άνθρωποι ότι όλοι εμείς είμαστε ένα κομμάτι της κοινωνίας**, όλοι εμείς που ενδιαφερόμαστε είμαστε κομμάτι της κοινωνίας. Οπότε η εκπαίδευση είναι μεν ένα κομμάτι, η ορολογία, ζητήματα κ.λπ., είναι όμως και ένα άλλο: στην κάθε εκπομπή πρέπει να εκπροσωπείται, να υπάρχει και αυτή η φωνή και έτσι **η κοινωνία να καταλαβαίνει ότι υπάρχουν αυτοί οι γονείς, ότι υπάρχουν αυτά τα άτομα και δεν είναι μόνο οι**

περιθωριοποιημένοι. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Δίκτυα Υποστήριξης)

Παρόλη την ανάγκη για ορθή ένταξη των ΛΟΑΤΚΙ θεμάτων στο πεδίο των ΜΜΕ, η πραγματικότητα αναδεικνύει ότι αυτά είτε παρουσιάζονται αρνητικά, είτε απουσιάζουν από κανάλια. Πολλές φορές μάλιστα η απουσία συνδέεται με συγκεκριμένη **πολιτική μη προβολής** τέτοιων θεμάτων:

Υπάρχει σε ιδιωτικά κανάλια, κυρίως, μία κεντρική γραμμή, δηλαδή γνωρίζω συγκεκριμένο όμιλο που **υπάρχει γραμμή από τους δημοσιογράφους ότι δεν γράφουμε θέματα για gay**, για διαζύγια και για ναρκωτικά. Δεν γράφουν, δηλαδή και λίγο απέξω να πας να πεις κάτι, **το κόβουν το άρθρο ή σε απολύουν**. Οπότε εκεί δεν μπορούμε να μιλήσουμε ούτως ή άλλως. Δεν μιλάω για ακροδεξιά μέσα... (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Γονείς)

Στο ίδιο πλαίσιο, η τρανς συμμετέχουσα στο απόσπασμα παρακάτω επισημαίνει την **απουσία εκπομπών που εστιάζουν στα δικαιώματα των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων** και την έλλειψη ενδιαφέροντος σε αφηγήσεις, οι οποίες δεν συνάδουν με το πρότυπο της «περιθωριακής ιστορίας» και παρουσιάζουν τρανς άτομα να ζουν μια φυσιολογική ζωή με τη στήριξη της οικογένειάς τους.

Δεν θα δούμε εκπομπές που θα υπάρχουν τρανς άνθρωποι για να μιλάνε δικαιωματικά. **Αυτό που θα ζητήσουν από έναν τρανς άνθρωπο θα είναι το βιωματικό**, που αν αυτό και πάλι, δηλαδή εμένα όταν μου ζήτησαν κάποια στιγμή να βγω σε μία εκπομπή, λέω okay, ωραία αυτή είναι η ιστορία μου: με την οικογένειά μου όλα μια χαρά (...) και είναι όλοι μέλι γάλα, δεν τους ένοιαζε. (ΤΡΑΝΣ, Γυναίκα 2)

Αντίθετα, γίνεται σαφές ότι υπάρχει προτίμηση σε θέματα που μπορούν να δικαιολογήσουν βαρύνδουπους τίτλους, δημιουργώντας παράλληλα **στρεβλώσεις** για τις διαδικασίες που αφορούν την ταυτότητα φύλου (όπως για παράδειγμα, η διόρθωση των στοιχείων της ταυτότητας).

Την άλλη μέρα οι εφημερίδες στο Ηράκλειο Κρήτης έγραφαν: «το κορίτσι που έγινε αγόρι», **«το Ειρηνοδικείο Κρήτης άλλαξε το κορίτσι και το έκανε αγόρι»**. Λέω, πού είναι αυτός ο Ειρηνοδίκης που είναι τόσο καλός πλαστικός να πάω και εγώ; (ΤΡΑΝΣ, Γυναίκα 2)

Η τηλεόραση αποτελεί ένα ανεξέλεγκτο μέσο και για τον λόγο αυτόν τα **ΛΟΑΤΚΙ άτομα και ομάδες επιλέγουν να μην εκτίθενται**, γιατί είναι πολύ πιθανό η προβολή τους να εξελιχθεί αρνητικά για τα ίδια, παρά να τους δώσει βήμα για την ανάδειξη μιας θετικής εικόνας.

Πάντως εμείς **έχουμε συλλογική απόφαση ότι δεν βγαίνουμε στις τηλεοράσεις** και αυτό έχει να κάνει με το ότι η τηλεόραση είναι **ένα μέσο ανεξέλεγκτο**. Δεν ξέρεις ποιος θα δει αυτό που εσύ λες και επίσης παίζεται και ένα παιχνίδι στις τηλεοράσεις αυτό που ζητάνε από μας είναι η **μικρή πονεμένη μας ιστορία** και μπορεί να

πάμε να πούμε ένα χ πράγμα, να μην έχουμε λόγο στο μοντάζ, γιατί όλα αυτά είναι μαγνητοσκοπημένα και ξαφνικά να δεις ένα ψ πράγμα που δεν έχει καμία σχέση με αυτό που έχεις πει. Επομένως είμαστε πολύ αυστηροί στο πώς βγαίνουμε σε τόσο ανοιχτή ορατότητα, ακριβώς γιατί δεν έχουμε τη δυνατότητα να προστατεύσουμε τα παιδιά μας, από τη θέση που μπορεί να δεχθούν. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Οικογένειες)

Τα μέλη της ΛΟΑΤΚΙ Κοινότητας υπολογίζουν την **ευθύνη της έκθεσης και της ορατότητας** στα ΜΜΕ και τις συνέπειες που αυτή μπορεί να έχει σε όλη την κοινότητα, αλλά και στα παιδιά που μπορεί να παρακολουθούν αναζητώντας ένα θετικό πρότυπο, ενώ αυτό που τελικά εισπράττουν είναι η κακοποίηση η οποία μπορεί να επιτείνει περαιτέρω το αδιέξοδο που τυχόν βιώνουν με ανυπολόγιστες συνέπειες. Συνεπώς, το ενδεχόμενο η παρουσία στα ΜΜΕ να συνοδεύεται με κακοποιητικό λόγο, φαίνεται πως αποτελεί κριτήριο για την απόφαση εμφάνισης σε εκπομπές.

Όχι, δεν δίνουμε περισσότερη ορατότητα. Γιατί εάν βγω εγώ σε μία εκπομπή και απέναντί μου βγει κάποιος που δεν ξέρω τι απωθημένα έχει (...) δίνοντας βήμα σε όλους αυτούς, θα **κακοποιήσουν εκείνη την ώρα εμένα και μαζί με μένα όλη την κοινότητα απέναντι, που μαζί με μένα μπορεί να είναι και ένα 17χρονο παιδί**, που μπορεί εκείνη την ώρα να αυτοκτονεί ακούγοντάς μας. Οπότε **εκείνη την ώρα εγώ είμαι συνένοχη σ' αυτό το έγκλημα.** (TRANΣ, Γυναίκα 2)

Με βάση τις παραπάνω τοποθετήσεις, γίνεται σαφές ότι είναι πολύ σημαντικό να κατανοηθεί ο τρόπος που τα ΜΜΕ συντελούν στην κακοποίηση των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων μέσα από την ανεξέλεγκτη χρήση κακοποιητικού λόγου στο όνομα της ελευθερίας της έκφρασης, μέσα από την απουσία μιας θετικής παρουσίασης των ΛΟΑΤΚΙ θεμάτων και μέσα από παρεμβάσεις, οι οποίες καταγγέλλουν την παρουσίαση ζητημάτων που αφορούν στην ταυτότητα φύλου και τον σεξουαλικό προσανατολισμό με όρους που τα περιγράφουν ως πτυχές της ανθρώπινης εμπειρίας. Επίσης, στο ίδιο πλαίσιο, είναι σημαντική η ανάδειξη καλών πρακτικών και η εκπαίδευση επαγγελματιών στον χώρο των ΜΜΕ σε αυτά τα ζητήματα.

5.7. Δημόσια έκφραση και ορατότητα

Σε σχέση με την παρουσία τους στον δημόσιο χώρο, τα τρανς άτομα, και ιδιαίτερα οι τρανς γυναίκες, περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη ομάδα, δέχονται βία τόσο σε μεγάλη ηλικία –κάτι που σπάνια συμβαίνει σε άλλες περιπτώσεις– όσο και σε **απλές καθημερινές δραστηριότητες** που για τους υπόλοιπους ανθρώπους συμβαίνουν χωρίς προβληματισμό και σκέψη (όπως π.χ. ψώνια στον φούρνο της γειτονιάς).

Ήδη να πω ότι αυτά που βλέπουμε εμείς από τις καταγραφές μας είναι ότι, όλα τα ζητήματα έμφυλης βίας, εκφράζονται πάρα πολύ, είναι πολύ σαφές ότι **οι τρανς γυναίκες, δέχονται πολύ πιο έντονη βία** από τους τρανς άνδρες. Και επίσης οι γυναίκες και γενικά τα τρανς άτομα, είναι εν δυνάμει θύματα βίας μέχρι και σε μεγάλη ηλικία, πράγμα που δεν βλέπουμε σε άλλες κατηγορίες ατόμων ή κατηγορίες θυμάτων. Επίσης είναι **θύματα από την απλή συναλλαγή, από τον φούρνο της γειτονιάς τους**, όπως έχουμε γράψει, από το σχολείο, από τους εκπαιδευτικούς τους ίδιους, όχι μόνο από τους μαθητές, οπότε όπως θα λειτουργήσει αυτό το νομοσχέδιο, θα δούμε πώς θα εφαρμοστεί στην πράξη. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Δίκτυα Υποστήριξης)

Ειδικότερα, τα τρανς άτομα δέχονται διακρίσεις σε όλες τις πτυχές της καθημερινότητάς τους για πράγματα που για τους/τις περισσότερους/ες συμβαίνουν, χωρίς να χρειάζεται να τα σκεφτούν. Όταν μάλιστα διεκδικούν την παρουσία τους στον χώρο, οι τρανσφοβικές αντιδράσεις μπορούν να λάβουν ακραίες μορφές. Μια τρανς συμμετέχουσα περιγράφει, στη συνέχεια, την εμπειρία του Σωματείου Υποστήριξης Διεμφυλικών, όταν οι ένοικοι της πολυκατοικίας αντιλήφθηκαν πως τα γραφεία νοικιάστηκαν σε τρανς ανθρώπους. Η αντίδραση των ενοίκων ήταν να κινηθούν, ώστε να διώξουν το Σωματείο από την πολυκατοικία, προχωρώντας έτσι σε ανοιχτή έκφραση απόρριψης και τρανσφοβικής συμπεριφοράς: **«Δεν σας θέλουμε εδώ»!** Τελικά το Σωματείο κινήθηκε νομικά και δεν επετεύχθη η έξωσή του.

Όταν πήγαμε λοιπόν να νοικιάσουμε τα γραφεία μας, μόλις οι κάτοικοι της οικοδομής αντιλήφθηκαν ότι πρόκειται για ένα Σωματείο τρανς ανθρώπων, **δεν ξέρω τι ακριβώς εικόνα μπορεί να είχαν στο μυαλό τους**, κάνανε κατευθείαν γενική συνέλευση της πολυκατοικίας, με κύριο αίτημα την έξωσή μας. Βέβαια αυτό πήρε τη δικαστική οδό και όλα μια χαρά. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Τρανς)

Η αναντιστοιχία ανάμεσα στα στοιχεία της ταυτότητας και τα επιθυμητά ονόματα ή την εξωτερική τους εμφάνιση, δημιουργεί για τα τρανς άτομα ζητήματα σε διάφορες περιπτώσεις. Μια τρανς συμμετέχουσα επισημαίνει πως όταν τρανς άτομα εμφανίζονται σε έναν δημόσιο φορέα όπου έχουν προσκληθεί επίσημα για να συμμετάσχουν σε διαδικασίες με την ιδιότητά τους, η διαδικασία του ελέγχου των στοιχείων της ταυτότητας δεν έχει κανένα νόημα και **ο έλεγχος των στοιχείων τους αποτελεί καταπάτηση της ιδιωτικότητας και χρησιμοποιείται μόνο για τον εξευτελισμό των τρανς ατόμων**. Στο πλαίσιο, αυτό περιγράφεται περιστατικό, όπου τρανς ακτιβίστριες αρνούνται την επίδειξη της αστυνομικής τους ταυτότητας υπερασπιζόμενες το δικαίωμά τους στην προστασία της ιδιωτικότητας. Το επεισόδιο τελικά λήγει με την παρέμβαση πολιτικών προσώπων, χωρίς ωστόσο να εμποδίζει τους αστυνομικούς που αρχικά εμπόδισαν την είσοδο των τρανς ατόμων στον χώρο

της συζήτησης να **συνεχίζουν την απαξιωτική και προσβλητική συμπεριφορά τους**, η οποία συμβαίνει χωρίς συνέπειες.

(...) όταν λοιπόν πήγαμε να μπορούμε στη Βουλή έπρεπε να δώσουμε την ταυτότητά μας, πράγμα που σήμαινε ότι η ταυτότητά μου, εφόσον δεν έχω κάνει επαναπροσδιορισμό του φύλου μου, αναγράφει τα στοιχεία αυτά που καταγράφηκαν κατά τη γέννησή μου, πράγμα που σημαίνει πως όταν εγώ την δείχνω γενικότερα την ταυτότητά μου, έχουμε καταπάτηση της ιδιωτικότητας, δηλαδή **παραβίαση της ιδιωτικότητας**. Όταν λοιπόν αρνηθήκαμε να δώσουμε τις ταυτότητες και είπαμε απλά τα επιθυμητά μας ονόματα, ο αστυνομικός φυσικά μας απαγόρευσε την είσοδο. Εν τοιαύτη περιπτώσει κατέβηκαν βουλευτές και υπουργοί μας πήραν μέσα κανονικά. Ο αστυνομικός όμως **κοίταξε κάποια στιγμή τον άλλον αστυνομικό και χαμογέλασε ειρωνικά**. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Τρανς)

Ακριβώς για αυτόν τον λόγο, το Εθνικό Συμβούλιο κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας, ως **μια καλή πρακτική**, είναι το πρώτο όργανο για τη συμμετοχή στο οποίο, δεν απαιτείται η επίδειξη της ταυτότητας των τρανς ατόμων. Αξίζει να σημειωθεί ότι είναι σημαντικό ότι οι χώροι όπου τα τρανς άτομα έχουν διεκδικήσει την παρουσία τους, υιοθετούν πρακτικές που αίρουν διακρίσεις σε βάρος τους.

(...) το Εθνικό Συμβούλιο κατά του Ρατσισμού, είναι το πρώτο όργανο μέσα στο οποίο συμμετέχουν τρανς άτομα που δεν δείχνουν ταυτότητα, **είναι σημαντικό**. Δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ, η σύνθεση του Εθνικού Συμβουλίου και πρέπει να ειπωθεί, γιατί εντάξει δεν είναι κανένα κατόρθωμα, καμία πολιτική γενναιότητα, ωστόσο προφανώς δεν ήρθαν όλοι. Όταν συγκροτήθηκε λοιπόν το Εθνικό Συμβούλιο όπως αντιλαμβάνεστε, λύθηκε το ζήτημα, **βρέθηκε η λύση, επειδή εκπροσωπείται από τρανς άτομα** και ξεπεράστηκε αυτό το ζήτημα. Είναι σημαντικό αυτό να το θυμόμαστε. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Δίκτυα Υποστήριξης)

Από την πλευρά των νέων ανθρώπων, τα περιστατικά που καταγράφονται πολύ συχνά αφορούν **λεκτικές κυρίως προσβολές στον δημόσιο χώρο**. Μια αιτία για αυτό είναι πως **οι δράστες δεν θεωρούν πως μπορούν να τιμωρηθούν** και συγχρόνως πιστεύουν ότι αυτή τους η συμπεριφορά θα επιδοκιμαστεί από τον περίγυρο.

Εμείς έχουμε παρατηρήσει ότι τα πιο συνήθη περιστατικά, όσον αφορά αυτά τα περιστατικά που έχουν καταγραφεί σε μας, αφορούν **περιστατικά βίας σε ανοιχτούς δημόσιους χώρους, το οποίο είναι αρκετά ανησυχητικό, γιατί δείχνουν ακριβώς ότι οι δράστες ενδεχομένως να θεωρούν ότι δεν θα τιμωρηθούν ή ότι θα τύχουν και επιδοκίμασias**. Συνήθως είναι περιστατικά λεκτικής βίας. Αυτό δεν σημαίνει βέβαια σε καμία περίπτωση ότι δεν έχουμε καταγράψει και πολύ σοβαρότερα περιστατικά, όπως πρόκληση σωματικών βλαβών, τραυματισμό κ.λπ. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Νεολαία)

Σε αυτό το σημείο είναι κρίσιμο να επισημανθεί πως εντοπίζεται ένα μεγάλο κενό τόσο σε σχέση με τη γνώση των δικαιωμάτων για την προστασία των ατόμων

που αποτελούν θύματα τέτοιου είδους περιστατικών, όσο και σε σχέση με τις συνέπειες που μπορεί να έχει κάποιος/α όταν προσβάλλει ένα πρόσωπο στον δημόσιο χώρο με ρατσιστικό κίνητρο. Συνεπώς, αυτή η γνώση χρειάζεται να είναι προσβάσιμη, ώστε τα άτομα να μπορούν να απευθυνθούν στις αντίστοιχες υπηρεσίες και να προστατευτούν. Με λίγα λόγια, χρειάζεται να γνωρίζουν ποιες είναι οι διαδικασίες, ποιοι είναι οι φορείς που μπορούν να απευθυνθούν και ποιες είναι οι συνέπειες, διασφαλίζοντας παράλληλα ότι το θύμα δεν θα κακοποιηθεί περαιτέρω.

5.8. Κοινωνικό και πολιτικό κλίμα

Όπως ήδη παρουσιάστηκε και στην Υποενότητα 2.2. της Έκθεσης, τα τελευταία χρόνια έχουν ψηφιστεί μια σειρά από νόμοι και διατάξεις που προωθούν τα δικαιώματα των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων και αποτελούν διαχρονικές διεκδικήσεις της Κοινότητας. Παράλληλα, το διάστημα που πραγματοποιήθηκαν οι ομάδες εστιασμένης συζήτησης, στη δημόσια συζήτηση αναδεικνύονται σχετικά ζητήματα, καθώς κατατίθεται για δημόσια διαβούλευση το Νομοσχέδιο για τη Νομική Αναγνώριση της Ταυτότητας φύλου (Ιούνιος 2017), που, όπως αναφέρθηκε, αποτελεί πάγιο αίτημα της τρανς κοινότητας και ειδικότερα βασική διεκδίκηση του Σωματίου Υποστήριξης Διεμφυλικών από την ίδρυσή του. Σε αυτό το πλαίσιο, ήταν σημαντική η διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο οι συμμετέχοντες/ουσες αντιλαμβάνονται το κοινωνικό κλίμα σε σχέση με αυτά τα ζητήματα.

Ειδικότερα, η παρούσα συγκυρία αναγνωρίζεται από τους/τις συμμετέχοντες/ουσες ως μια συγκυρία όπου οι ΛΟΑΤΚΙ οργανώσεις έχουν δημόσιο λόγο και βήμα σε σχέση με το παρελθόν. Η παρακάτω συμμετέχουσα στη συζήτηση, εκπρόσωπος ΛΟΑΤΚΙ οργάνωσης με διαχρονική παρέμβαση στον χώρο, αναφέρει ότι η πολιτική μεταστροφή προς τα ΛΟΑΤΚΙ ζητήματα είναι **αποτέλεσμα της δράσης των οργάνωσης**.

Γενικά έχω την αίσθηση ότι πλέον, μετά από κάποια χρόνια δράσης και συμμετοχής στον δημόσιο λόγο και με όλες αυτές τις δράσεις που κάνουμε, **μας ακούνε κάτι λίγο, όχι ότι κάνουν και τίποτα**, αλλά εν πάση περιπτώσει, **μας απευθύνουν τον λόγο**, μας καλούν, έρχονται στις εκδηλώσεις μας. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Οικογένειες)

Για άλλους/ες συμμετέχοντες/ουσες αυτό αποτελεί **αποτέλεσμα πιέσεων από την πλευρά διεθνών οργανισμών και συμφωνιών που δεσμεύουν την Ελλάδα** και στις οποίες οφείλει να συμμορφώνεται, την **αύξηση των οργάνωσης** που άρχισαν να

δραστηριοποιούνται γύρω από αυτά τα θέματα και τη δυνατότητα που δόθηκε σε πρωτοβουλίες, όπως το **Δίκτυο Καταγραφής Ρατσιστικής Βίας**, να μελετήσουν συστηματικά τη βία λόγω ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού, να καταγράψουν τις διαστάσεις που παίρνει και να την αναδείξουν μέσα από την εμπειρία των ΛΟΑΤΚΙ συλλογικοτήτων:

Εμένα η άποψή μου είναι ότι υπήρξαν τα τελευταία 15 χρόνια ορισμένες εξελίξεις, οι οποίες **ανάγκασαν την ελληνική πολιτεία ν' ασχοληθεί με τα ζητήματα των ΛΟΑΤΚΙ ανθρώπων**. Αυτό ήταν σίγουρα το ότι **ιδρύθηκαν πολλές οργανώσεις**, δηλαδή άρχισαν να δραστηριοποιούνται πολλές οργανώσεις (...) Το δεύτερο ήταν ότι **υπήρχε πάντα η έντονη πίεση από το εξωτερικό**, Ευρωπαϊκή Ένωση, Συμβούλιο της Ευρώπης για την Προάσπιση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Το τρίτο ήταν η **ίδρυση του Δικτύου καταγραφής περιστατικών βίας**, το οποίο βοήθησε καθώς οι οργανώσεις εντάχθηκαν σ' αυτό, **άρχισαν να μελετούν συστηματικά και οργανωμένα το φαινόμενο**. Επομένως και η πολιτεία αναγκάστηκε από αυτό να αρχίσει να συζητά τα θέματα, ασχέτως τώρα εάν αυτό το κάνανε σωστά, ή το κάνανε αποσπασματικά. Δηλαδή αναδείχθηκαν αυτά τα θέματα. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Νεολαία)

Ωστόσο, είναι γεγονός ότι η ορατότητα των ΛΟΑΤΚΙ ζητημάτων δεν σημαίνει απαραίτητα ένα θετικό κοινωνικό κλίμα. Η προώθηση νομικών διεκδικήσεων της ΛΟΑΤΚΙ κοινότητας, όπως για παράδειγμα η επέκταση του Συμφώνου Συμβίωσης στα ομόφυλα ζευγάρια, άνοιξε τη δημόσια συζήτηση, αναδεικνύοντας σχετικά τόσο τη θετική, όσο και την ιδιαίτερα αρνητική στάση της ελληνικής κοινωνίας μέσα από έναν έντονα κακοποιητικό λόγο. Πολύ συχνά, **η δημόσια ανάδειξη ΛΟΑΤΚΙ ζητημάτων συνοδεύεται από έναν ανεξέλεγκτο, ακραία ομοφοβικό λόγο**. Στο παρακάτω παράδειγμα η ανάρτηση υλικού για ΛΟΑΤΚΙ ζητήματα συγκέντρωσε τόσα κακοποιητικά σχόλια που τα μέλη της οργάνωσης προχώρησαν σε καταγγελία στο Τμήμα Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας.

Μετά από το νομοσχέδιο με το Σύμφωνο Συμβίωσης υπάρχει μία πιο «διαφορετική» αντιμετώπιση μίας μερίδας κοινωνικής, αλλά ταυτόχρονα υπάρχει και μία **έξαρση αντιδράσεων και ενός λόγου που δεν τον λες μόνο ομοφοβικό, τον λες και να σε τρομάζει**. Είχαμε κάνει ένα βίντεο που παρουσιάζαμε τα βιβλία μας για το outing, που συγκέντρωσε τόσο κακοποιητικά σχόλια που αναγκαστήκαμε και κάναμε καταγγελία στη ΓΑΔΑ στο Τμήμα Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Οικογένειες)

Η ανάδειξη αυτών των πτυχών της δημόσιας συζήτησης θέτει ερωτήματα σχετικά με τον τρόπο που προωθούνται τα ΛΟΑΤΚΙ ζητήματα και με το ποιες είναι οι προϋποθέσεις που μπορούν να αυξήσουν την ετοιμότητα αντίδρασης απέναντι σε ακραίες αντιδράσεις. Αυτή η αντίφαση ανάμεσα στην ανάγκη για τη διασφάλιση

βασικών δικαιωμάτων για μια μειοψηφία και την αφορμή που αυτό δίνει για την έκφραση ακραίων τοποθετήσεων, αλλά και την εκδήλωση βίαιων συμπεριφορών απέναντι στα μέλη των μειοψηφιών, τροφοδότησε τη συζήτηση σχετικά με το ποιος είναι ο καλύτερος τρόπος να διασφαλιστούν αυτά τα δικαιώματα, χωρίς τη διακινδύνευση πράξεων βίας απέναντι στα άτομα που αυτό αφορά. Όπως θα φανεί παρακάτω, η συζήτηση γύρω από τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου **εμπεριέχει ακριβώς αυτήν την αντίφαση.**

Οτιδήποτε αφορά στα ΛΟΑΤΚΙ ζητήματα μπορεί να γίνει αντικείμενο κακοποίησης στον δημόσιο λόγο. Έτσι, **τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα βρίσκονται διαρκώς υπό εξέταση**, καθώς οποιοσδήποτε θεωρεί ότι έχει το δικαίωμα να τοποθετείται στις ζωές και τις επιλογές τους, να επιβάλλει αυτά που πρέπει να κάνουν ή να μην κάνουν, καθώς και αυτά που δικαιούνται ή όχι. Μάλιστα, αυτό δεν συνδέεται καθόλου με το τι κάνουν τα ίδια άτομα στην προσωπική τους ζωή, αν δηλαδή, για παράδειγμα, είναι επαρκή στον ρόλο τους ως γονείς, ως σύντροφοι κ.λπ. Σε αυτό το πλαίσιο, διατυπώνεται στη συζήτηση ότι για κάποιους ανθρώπους **το δικαίωμα να έχουν παιδιά** θεωρείται φυσικό, αναμφισβήτητο και αδιαπραγμάτευτο άσχετα με το τι κάνουν οι ίδιοι/ες στα παιδιά τους, ενώ για άλλους/ες **είναι διαρκώς υπό αμφισβήτηση.**

Θέλω να πω ότι γενικά εμείς **έχουμε τον κάθε «πικραμένο» να μπορεί να λέει, αν εμείς μπορούμε να είμαστε ή δεν μπορούμε να είμαστε γονείς.** Για καμία άλλη κατηγορία ανθρώπων αυτό δεν ισχύει. Δεν ασχολείται κανένας, αν εσείς μπορείτε ή δεν μπορείτε να είστε γονέας ή η κυρία ή ο οποιοσδήποτε άνθρωπος που ο σεξουαλικός του προσανατολισμός ή η ταυτότητα φύλου του ανήκει στη νόρμα. **Όλοι εμείς που δεν ανήκουμε στη νόρμα, αυτομάτως νιώθει ο καθένας ότι μπορεί να αμφισβητήσει το δικαίωμά μας στη γονεϊκότητα** και να βγαίνει και να λέει την κάθε αποψάρα του και να την ακούμε κιόλας. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Οικογένειες)

Είναι σημαντικό να αναρωτηθούμε για ποιον λόγο το ζήτημα της γονεϊκότητας ομόφυλων ζευγαριών αλλά και ευρύτερα τα θέματα που αφορούν στο φύλο και τη σεξουαλικότητα προκαλούν τόσο έντονες αντιδράσεις. Στη συζήτηση για το ευρύτερο πλαίσιο εξέτασης των θεμάτων ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού, επισημαίνεται ο ρόλος που διαδραματίζει **το περιβάλλον της οικονομικής κρίσης** και της ανάγκης που δημιουργείται για αγκίστρωση σε σταθερά σημεία αναφοράς. Για την ελληνική κοινωνία αυτό μπορεί να σημαίνει **επιστροφή στην οικογένεια, τη θρησκεία και τις παραδοσιακές αξίες**, δηλαδή σε ένα πλαίσιο που βρίσκεται σε διαρκή σύγκρουση με τα ζητήματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού.

Η κρίση, επειδή μας φέρνει σε απίστευτη ρευστότητα σε πάρα πολλά επίπεδα ζωής, αν όχι σε όλα, **δημιουργεί μία άλλη ανάγκη και τάση να θέλουμε να κρατηθούμε από τα βασικά σημεία αναφοράς** μας ο καθένας. Αυτό τι σημαίνει; Ότι σε επίπεδο ελληνικής κοινωνίας, επειδή ένα κοινό σημείο μας κρατάει, όπως μας κρατάει, που είναι σίγουρα η οικογένεια και αυτό σημαίνει και αναπαραγωγικότητα, και αυτό σημαίνει και άλλες **παραδόσεις και αξίες που έρχονται από τη θρησκεία** για παράδειγμα, **έχουμε μία επιστροφή στην παράδοση**. Οπότε μπορεί να ανοίγουμε σε κάποια πράγματα, αλλά παράλληλα συγκρουόμαστε με την ανάγκη να διατηρήσουμε κάποια πυρηνικά στοιχεία μας σταθερά, λόγω της κρίσης. (ΛΟΑΤΚΙ, Γ.)

Συγχρόνως, η πρόοδος που παρατηρείται και αφορά το θεσμικό πλαίσιο φαίνεται να μην είναι ευρύτερα γνωστή, να **αποτελούν κατακτήσεις για λίγους/ες** και να μην μπορούν να ωφεληθούν από αυτήν όλα τα μέλη της κοινότητας:

Ότι και να υπάρχει ως τώρα σαν νομοθετικό πλαίσιο, **ο κόσμος δεν το ξέρει**. Δεν το ξέρουν τα άτομα της κοινότητας νομίζω σε ένα πλαίσιο του, άμα μου κάνουν διάκριση σε πλαίσιο εργασίας ή σεξουαλικό προσανατολισμό, δεν ξέρουν ότι αυτό προστατεύεται. (ΛΟΑΤΚΙ, Γ.)

Έτσι, **οι όποιες κατακτήσεις** φαίνεται πως **απαιτούν συνολικότερες αλλαγές στην κοινωνία**, ώστε να μπορούν τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα να απολαύσουν αυτά τα προνόμια. Για παράδειγμα, η επέκταση του Συμφώνου Συμβίωσης στα ομόφυλα ζευγάρια παρότι αποτελεί κατάκτηση, δεν λύνει το πρόβλημα των αρνητικών κοινωνικών στάσεων απέναντι στα ομοφυλόφιλα άτομα, και άρα καθιστά αμφίβολη την ουσιαστική δυνατότητα άσκησης αυτού του δικαιώματος.

Εγώ αυτό που θέλω να πω όσον αφορά τις διεκδικήσεις, είναι αυτό που είπα και προηγουμένως για τη **γενικευμένη ομοφοβία και τρανσφοβία** που υπάρχει: και να έχει γίνει το Σύμφωνο Συμβίωσης, δεν θα πάνε να το υπογράψουν, γιατί **υπάρχουν πάρα πολλές λεσβίες που ξέρω, που θα προτιμήσουν να κάνουν τον εικονικό γάμο με έναν gay φίλο τους, ούτως ώστε το παιδί τους να μην τραβήξει όλο αυτό το στίγμα**, του έχω δύο μαμάδες. (ΛΟΑΤΚΙ, Κ.)

Για τη συμμετέχουσα παρακάτω, το θεσμικό πλαίσιο όχι μόνο δεν είναι γνωστό ευρύτερα, αλλά είναι αμφισβητήσιμο αν οι δομές μπορούν να ανταποκριθούν δεδομένης της βαθιάς ομοφοβίας και τρανσφοβίας που χαρακτηρίζει την κοινωνία μας. Χαρακτηριστικά αναφέρει την αντιμετώπιση των γυναικών που καταγγέλλουν τον βιασμό τους στην Αστυνομία, όπου η **έλλειψη εμπιστοσύνης** είναι δεδομένη.

Πιστεύω ότι ο μέσος όρος όχι μόνο δεν γνωρίζει ότι υπάρχουν αυτές οι δομές, αυτό το Τμήμα της Αστυνομίας, αλλά **δεν έχει την εμπιστοσύνη**. Εδώ γυναίκα να είσαι δεν έχεις την εμπιστοσύνη να πας στην Αστυνομία και να τους πεις ότι με βίασαν γιατί θα σου πουν, **«καλά σου έκαναν, τι ρούχα φορούσες»**. Είναι πολύ βαθιά ομοφοβική και τρανσφοβική η κοινωνία από τον πυρήνα της. (ΛΟΑΤΚΙ, Ε.)

Επιπλέον, ο χώρος της Αστυνομίας παρουσιάζεται ως ένας από τους χώρους όπου υπάρχει μεγάλη δυσκολία **να συζητηθούν τα ΛΟΑΤΚΙ θέματα** στο πλαίσιο μιας εκπαίδευσης. Μία συμμετέχουσα, μεταφέροντας την εμπειρία της, εξηγεί ότι σε κάποιους χώρους είναι πολύ δύσκολο να μιλήσει κανείς/καμία για αυτά τα ζητήματα ως ειδικός, ακόμη και αν έχει την εμπειρία, τα επιχειρήματα και τους τρόπους διαχείρισης αντιδράσεων. Επομένως, όταν τον ρόλο αυτό αναλαμβάνει ένα ΛΟΑΤΚΙ άτομο που η ίδια η παρουσία του είναι ανεπιθύμητη σε αυτούς τους χώρους, τα πράγματα ενδέχεται να είναι ακόμη πιο δύσκολα.

Γι' αυτό είπα αυτά τα δύο παραδείγματα, ο ένας αστυνομικός ο οποίος μου επιτέθηκε και μάλιστα μου δημιούργησε μεγάλο πρόβλημα εμένα, που όπως βλέπετε, δεν είμαι η πιο extreme περίπτωση υπερασπιστή δικαιωμάτων... **τι θα γίνει όταν θα πάει ο ακτιβιστής του οποίου και η ίδια του η ύπαρξη θα του δημιουργεί πρόβλημα...** το έψαξα αργότερα, όπως κι το άλλο που σας είπα, ο δικαστικός που μπορεί να ακούει για τους μετανάστες, αλλά όταν φθάσαμε στα θέματα ταυτότητας φύλου, εκεί γίνανε τα πράγματα πιο ζόρικα. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Δίκτυα Υποστήριξης)

Στο πλαίσιο της δραστηριότητάς τους, ΛΟΑΤΚΙ φορείς και οργανώσεις χτίζουν σχέσεις συνεργασίας με φορείς και θεσμούς που είναι **φιλικοί**. Ανεξάρτητες αρχές όπως ο Συνήγορος του Πολίτη, και τα Τμήματα Αντιμετώπισης της Ρατσιστικής Βίας συχνά εμπíπτουν σε αυτήν την κατηγορία φορέων.

Γενικά μπορώ να πω ότι υπήρχαν φορείς εξουσίας, υπήρχαν θεσμοί με τους οποίους έχουμε κάποια καλή συνεργασία και επαφή. Ενδεικτικά παραδείγματα είναι οι Ανεξάρτητες Αρχές της χώρας, όπως είναι ο Συνήγορος του Πολίτη. Όσον αφορά την Ελληνική Αστυνομία, υπάρχει μία πολύ καλή συνεργασία με την Υπηρεσία Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας στη ΓΑΔΑ, που τουλάχιστον οι Έλληνες αστυνομικοί κάνουν μία σημαντική προσπάθεια με πενιχρά μέσα μπορώ να πω. Υπάρχει ελλιπής προσπάθεια, υπάρχει μεγάλη έλλειψη σε προσωπικό. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Νεολαία)

Ωστόσο, παρόλη την πρόοδο που έχει καταγραφεί ως προς τη λειτουργία του Τμήματος Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας, διαπιστώνεται η **ανάγκη εκπαίδευσης της αστυνομίας** σε ζητήματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού, καθώς πέρα από τις οδηγίες που ακολουθούνται από την Αστυνομία, υπάρχει η ανάγκη καταπολέμησης των στερεοτύπων, που δεν είναι εύκολη υπόθεση.

(...) έχει διατυπωθεί ξεκάθαρα η ανάγκη από τους ίδιους τους αστυνομικούς, να έχουν πιο ξεκάθαρες οδηγίες για τα ζητήματα ταυτότητας φύλου και εμείς στεκόμαστε σ' αυτό το ζήτημα. Θεωρούμε ότι σε όλα τα θέματα πρέπει να έχουν ενημέρωση. Εντάξει, τι να κάνουμε, η Αστυνομία χρειάζεται οδηγίες γενικά για να ακολουθήσει. Έχουν διατυπώσει αυτή την ανάγκη. Προφανώς ξέρετε πολύ καλά ότι εκτός από αυτό, ακόμα και να έχουν οδηγίες, **πολλοί πρέπει να**

καταπολεμήσουν το δικό τους στερεότυπο και δεν τους είναι εύκολο, οπότε ακόμα και να έχουν οδηγίες, προφανώς πάλι θα υπάρχουν ζητήματα μεταχείρισης. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Δίκτυα Υποστήριξης)

Ιδιαίτερα για την αστυνομία και τον ρόλο της, υπάρχει μεγάλη επιφύλαξη από τους συμμετέχοντες/ουσες, η οποία συνήθως βασίζεται σε προσωπικές εμπειρίες:

Δηλαδή σε κάθε περίπτωση, όποτε έχω ως πολίτης χρειαστεί τη βοήθεια της Αστυνομίας, **όχι απλά δεν είναι εκεί, αλλά είναι εκεί με τον χειρότερο τρόπο που θα μπορούσε να είναι**. Οπότε όλο αυτό το πράγμα που συζητάμε και εμείς δεν νομίζω ότι αισθάνεται κάποιος ασφάλεια, ότι «Α! Η Αστυνομία είναι η λύση, μα πώς δεν το είχα σκεφθεί;» (ΛΟΑΤΚΙ, Ρ.)

Άλλοι/ες αναγνωρίζουν πως η αστυνομία διαπερνάται από μια συγκεκριμένη κουλτούρα, η οποία είναι ασύμβατη με την υποστήριξη των ΛΟΑΤΚΙ ζητημάτων και πως άνθρωποι οι οποίοι μπορεί να εντυπωσιάσουν με τον υποστηρικτικό και ανοιχτό τρόπο που ανταποκρίνονται σε μια περίπτωση, είναι πιθανό **να συμμορφωθούν με τη γενικότερη κουλτούρα** υπό την παρουσία άλλων. Αυτό επιβεβαιώνει πως απαιτείται μια συστηματική παρέμβαση στον φορέα, ώστε οι υπηρεσίες του να μπορούν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις και να δημιουργήσουν σχέσεις εμπιστοσύνης με τις ομάδες στις οποίες απευθύνονται.

(...) Λέει **άμα αυτήν τη στιγμή μέσα στο γραφείο ήμουν με τους άλλους τρεις συναδέλφους δεν υπήρχε περίπτωση να είμαι φιλικός απέναντί σας**. Αυτό έχει να κάνει, ξεπερνάμε κώδικες συμπεριφοράς και νομικό πλαίσιο, είναι η **πίεση την οποία όλοι έχουμε με τα δίκτυα που έχουμε τριγύρω μας**. Αυτός λέει, άμα υπήρχαν οι άλλοι τρεις συναδέλφοί μου εδώ πέρα, θα έπρεπε και εγώ να υιοθετήσω την αναμενόμενη μάτσο συμπεριφορά του αστυνομικού, ο οποίος θα είναι σε μία φάση **«ένα παράβολο πάρε αυτό και φύγε κοπελιά με το καλό»** και δεν θα ασχολιόταν παραπάνω. (ΛΟΑΤΚΙ, Γ.)

Ωστόσο, έχει ιδιαίτερη σημασία και νόημα για τις ΛΟΑΤΚΙ οργανώσεις να προσεγγίζουν **φορείς που είναι πιο κλειστοί και συντηρητικοί**, επιχειρώντας μέσα από θετικές φωνές να στηρίξουν τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα στα ζητήματα που αντιμετωπίζουν στους χώρους αυτούς.

Όσον αφορά γενικότερα διάφορους θεσμούς και ειδικά κλειστούς, συντηρητικούς, παραδοσιακούς θεσμούς, εμείς ως Κοινωνία των Πολιτών πρέπει να κάνουμε μία προσπάθεια να σπάσουμε, να εισχωρήσουμε μέσα σε αυτούς, δηλαδή **να βρούμε τις υγιείς φωνές**, γιατί υπάρχουν υγιείς φωνές και στον χώρο της εκκλησίας υπάρχουν άνθρωποι που είναι θετικοί απέναντι στην ΛΟΑΤΚΙ Κοινότητα (...) ακόμα και στον χώρο των Ενόπλων Δυνάμεων, ειδικά άμα σκεφτούμε ότι υπάρχουν ΛΟΑΤΚΙ άτομα, που αντιμετωπίζουν πολύ έντονα προβλήματα κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής τους θητείας ή όταν πάνε να καταταγούν. (ΛΟΑΤΚΙ συλλογικότητες, νεολαία)

Οι συμμετέχοντες/ουσες παράλληλα σημειώνουν ότι στον χώρο της εκπαίδευσης, ενώ για τα ζητήματα του ρατσισμού υπάρχει ένα πλαίσιο μέσα στο οποίο μπορεί να συζητηθούν, όταν προσεγγίζεται το θέμα «ομοφυλοφιλία», εμφανίζεται ένας ανεξέλεγκτος κακοποιητικός και απαξιωτικός λόγος, ο οποίος είναι σημαντικό να μπορεί να απαντηθεί και να εξοπλιστούν οι εκπαιδευτικοί με τα κατάλληλα εργαλεία, ώστε να μπορούν να τον αντιμετωπίσουν.

Τα ίδια ακριβώς στην τάξη, από προσωπικές μου εμπειρίες, για όλα μπορούν να συζητήσουν, για τους πρόσφυγες, για τους μαύρους, για τους άσπρους, για τα πάντα, **όταν θα φθάσουν στο σημείο «αδελφή», τζιζ και κακοποιητικός λόγος.** Και βέβαια εκεί είναι το σημείο που θέλουμε να εστιάσουμε, να ενδυναμώσουμε τους εκπαιδευτικούς, ώστε να μπορούν **να σταματάνε στο καίριο σημείο, αυτόν τον κακοποιητικό λόγο.** (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Εκπαίδευση)

5.9. Η συζήτηση για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου

Η νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου, όχι τυχαία, αποτελεί ένα από τα θέματα που αναδείχθηκαν σε όλες τις ομάδες εστιασμένης συζήτησης, καθώς αυτές πραγματοποιήθηκαν κατά την περίοδο που το σχετικό νομοσχέδιο βρίσκεται σε δημόσια διαβούλευση.

Η ύπαρξη ενός θεσμικού πλαισίου το οποίο αναγνωρίζει την ύπαρξη και **το δικαίωμα των τρανς ανθρώπων στον αυτοπροσδιορισμό** είναι καθοριστικής σημασίας για την ενδυνάμωσή τους και την περαιτέρω κοινωνική αποδοχή τους. Αυτό εκφράζεται με πολλαπλούς τρόπους από τους/τις συμμετέχοντες/ουσες.

Πρέπει να υπάρξουν νόμοι που να εντάσσεται μέσα σ' αυτούς και ο σεξουαλικός προσανατολισμός και η ταυτότητα και τα χαρακτηριστικά φύλου, για να πούμε και για τους τρανς ανθρώπους, για να μπορέσουν να πουν **«Τώρα ναι, έχω δικαιώματα, είμαι εδώ, υπάρχω».** (ΤΡΑΝΣ, Γυναίκα 2)

Νιώθεις ότι υπάρχεις. Ότι επιτέλους μπαίνει ένα υπόβαθρο, μία βάση σημαντική. (ΤΡΑΝΣ, Γυναίκα 1)

Η θεσμική κατοχύρωση αποτελεί σημαντικό όπλο για τους τρανς ανθρώπους γιατί αποτελεί απόδειξη της ύπαρξής τους στο κοινωνικό πλαίσιο και τους δίνει τη δυνατότητα να προστατευτούν από μια σειρά διακρίσεις που υφίστανται και προέρχονται από την αντιστοιχία των στοιχείων της ταυτότητάς τους και αυτών της εμφάνισής τους. Αυτές οι διακρίσεις μπορεί να αφορούν ακόμα και απλά καθημερινά πράγματα, τα οποία είναι δεδομένα για τους cis ανθρώπους (π.χ. να νοικιάσουν ένα σπίτι ή να εξυπηρετηθούν σε μια τράπεζα).

Καταρχήν ξεκινάει από το ότι βλέπεις ότι **υπάρχει μία νομοθεσία που σε καλύπτει**. Αισθάνεσαι καταρχήν πιο δυνατός, πιο δυνατή μέσα σου. Λες okay, εδώ είμαι, **αλλάζω τα χαρτιά μου, δεν έχω να δώσω λογαριασμό σε κανέναν, δεν έχω να κρυφτώ από κάποιον**. Όταν θα πάω να νοικιάσω ένα σπίτι, δεν θα πρέπει να απολογηθώ γιατί γράφει στην ταυτότητά μου Κωνσταντίνος Μ. (...) **ή να με κοιτάζουν περίεργα σε μία τράπεζα, να με χλευάσουν**. Είναι ένα γερό όπλο. Είναι καταρχήν ότι δεν πρέπει να αποδεικνύεις όλη την ώρα ότι δεν είσαι ελέφαντας, **ότι δεν κατέβηκες από κάποιον άλλο πλανήτη**. Ότι είσαι άνθρωπος και εσύ αυτού του πλανήτη, ότι σε γέννησε μία μάνα και ένας πατέρας εν τοιαύτη περιπτώσει όπως όλους τους ανθρώπους. **Αυτό είναι τεράστιο πράγμα**. (TPANΣ, Γυναίκα 2)

Αυτή η αναγνώριση της ύπαρξης ενώπιον του νόμου διαφαίνεται ότι προσδίδει άλλη βαρύτητα στις διεκδικήσεις των τρανς ατόμων. Ειδικότερα, είναι άλλο να υποστηρίζεται πως μπορεί να υπάρχει αναντιστοιχία ανάμεσα στο φύλο που έχει καταχωρισθεί κατά τη γέννηση και το φύλο που βιώνει το άτομο, και άλλο να **υπάρχει επίσημη αναγνώριση αυτής της αναντιστοιχίας από το ίδιο το κράτος**. Αυτή η διαπίστωση αποτελεί σημείο ομοφωνίας ανάμεσα σε τρανς συμμετέχοντες/ουσες:

Το να το πεις και να μην υπάρχει ένα υπόβαθρο νομοθετημένο πλέον, είναι απλώς μία κουβέντα. Το να υπάρχει, να υφίσταται όμως, το να έχεις καταχωρηθεί σε αυτά τα πλαίσια αποκτά εντελώς διαφορετική βαρύτητα. (TPANΣ, Γυναίκα 1)

Το να υπάρχουν, καλά το είπες. **Δεν υπήρχαμε καθόλου πριν λίγα χρόνια**, τώρα λίγο αχνοφαινόμαστε. Φαίνεται μία σκιά θα λέγαμε. (TPANΣ, Γυναίκα 2)

Για μια κοινότητα, όπως η τρανς, η οποία είναι η πιο περιθωριοποιημένη στον ΛΟΑΤΚΙ χώρο, το γεγονός πως ένα πάγιο αίτημά της, δηλαδή η νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου, συζητιέται σε κεντρικό επίπεδο και τίθεται σε **ανοιχτή συζήτηση**, αναγνωρίζεται ως ιδιαίτερα θετικό, πέρα από τις επιμέρους κριτικές.

Πέραν βέβαια (των κριτικών), το νομοσχέδιο όπως είναι τώρα.. Είμαστε πολύ χαρούμενες και χαρούμενοι που επιτέλους, φθάσαμε και σ' αυτό το σημείο, γιατί ήταν το πρώτο θέμα της τρανς ατζέντας η νομική αναγνώριση. (TPANΣ, Γυναίκα 2)

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου αποτελεί πάγιο αίτημα της τρανς κοινότητας. Στο πλαίσιο αυτό, η εκπρόσωπός της τρανς συλλογικότητας διευκρινίζει και τονίζει πως αυτό δεν ταυτίζεται σε καμία περίπτωση με τη διαδικασία κατά την οποία ο καθένας και η καθεμιά μπορεί να αλλάξει στοιχεία του ονόματός του/της για τυχόν λάθη που μπορεί να υπάρχουν, καθώς –όπως υποστηρίζει– **η ταύτιση της αλλαγής των στοιχείων της ταυτότητας των τρανς ατόμων σαν να πρόκειται για τη διόρθωση ενός λάθους, αποτελεί απαξίωση του αιτήματος για κοινωνική αναγνώριση**. Όταν μάλιστα αυτή η απαξίωση εκφράζεται επίσημα στέλνει ένα μήνυμα απαξίωσης προς όλες τις κατευθύνσεις, στερεί από τα

τρανς άτομα τη δύναμη να διεκδικήσουν μια καλύτερη αντιμετώπιση και **αποδυναμώνει το αίτημά τους για κοινωνική αναγνώριση.:**

(...) υποτίμησε και απαξίωσε ξεκάθαρα τη σημασία αυτού του νόμου λέγοντας ότι πρέπει τα τρανς άτομα να μην διεκδικούν ειδική μεταχείριση και να πρέπει ν' αλλάζουν τα στοιχεία τους δικαστικά, όπως κάποιος από Γιώργος σε Βαγγέλης, έτσι κάποιος, από Γιώργος σε Γεωργία, ή το αντίθετο. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Τρανς)

Όταν λοιπόν αυτό συμβαίνει από κεντρικούς εκπροσώπους αυτού του πράγματος, νομίζω ότι κάπως ξεκινάει και από εκεί. Δηλαδή δεν ξέρω εάν είναι θέμα εκπαίδευσης ή θέμα προσωπικής άποψης ή θέμα προνομίου που καμιά φορά **εμποδίζει να δούμε ακόμα και τα πράγματα που εμείς αναλαμβάνουμε πώς μπορεί να είναι.** Δηλαδή τι να περιμένει κανείς μετά από έναν απλό εργαζόμενο, από έναν απλό αστυνομικό, από έναν απλό υπάλληλο; Γιατί να περιμένει κάτι; (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Τρανς)

Από τη συζήτηση καθίσταται σαφές ότι το θέμα της νομικής αναγνώρισης της ταυτότητας φύλου είναι κεντρικό για τα τρανς άτομα και χρειάζεται να αναδειχθεί ως τέτοιο, έναντι μιας διαδικασίας που προσομοιάζει με μια οποιαδήποτε τυπική διαδικασία διόρθωσης των στοιχείων της ταυτότητας. Επιπλέον, στη συζήτηση αναδεικνύεται μια σύγκρουση ανάμεσα σε μια λογική για μια όσο το δυνατόν **άμεση και εύκολα εφαρμόσιμη λύση**, η οποία θα λύνει ένα πολύ σοβαρό ζήτημα με άμεση επίπτωση στην καθημερινότητα των τρανς ανθρώπων που αντιμετωπίζουν τις συνέπειες της αναντιστοιχίας της εμφάνισής τους και των στοιχείων της ταυτότητάς τους σε διάφορες περιπτώσεις (π.χ. ενοικίαση σπιτιού, εργασία, παραλαβή δεμάτων, άνοιγμα τραπεζικών λογαριασμών κ.λπ.), και σε μια άλλη που θέλει συγχρόνως να **κάνει ορατούς τους τρανς ανθρώπους και συγχρόνως να εκπαιδεύσει την κοινωνία για τα ζητήματα ταυτότητας φύλου**, δημιουργώντας ένα πιο ευνοϊκό περιβάλλον για όσους και όσες βιώνουν σιωπηλά και συχνά με απόρριψη και ακραία βία από το στενό τους περιβάλλον τη διάκριση λόγω ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού.

Στο συγκεκριμένο θέμα δεν αμφισβήτησε την ανάγκη της νομικής αναγνώρισης της ταυτότητας φύλου. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Δίκτυα Υποστήριξης)

Την αμφισβήτησε. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Υγεία 1)

Την αμφισβήτησε; (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Δίκτυα Υποστήριξης)

Μα συνώμη είναι η ίδια η ανάγκη του Γιώργου να γίνει Βαγγέλης και ίδια η ανάγκη του Βαγγέλη να γίνει Βαγγελιώ; Άρα την ανάγκη αμφισβήτησε. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Υγεία 1)

Ως προς την προϋπόθεση της δικαστικής απόφασης. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Δίκτυα Υποστήριξης)

Αμφισβήτησε την ανάγκη εξισώνοντάς την ουσιαστικά. Δηλαδή είναι ατυχές το παράδειγμα κατά πάσα πιθανότητα, αλλά **πολύ ενδεικτικό της αντίληψης που έχουν πολλές φορές άνθρωποι που αναλαμβάνουν εκ μέρους μας, πολύ προσωπικές και σοβαρές υποθέσεις μας και το πώς τις διαχειρίζονται ακόμα και δημόσια.** (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Υγεία 1)

Με τον τρόπο αυτόν, επανέρχεται ένας προβληματισμός ο οποίος βασίζεται στη γνώση πως όταν τα θέματα της ταυτότητας φύλου και του σεξουαλικού προσανατολισμού ανοίγουν στην κοινωνία και εισέρχονται στον δημόσιο διάλογο, δημιουργούν εντάσεις και ενισχύουν την ομοφοβική βία. Αναφέρεται ως χαρακτηριστικό το παράδειγμα της συζήτησης για την επέκταση του Συμφώνου Συμβίωσης και σε ομόφυλα ζευγάρια, όπου **η ορατότητα των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων οδήγησε στην αύξηση των επιθέσεων στον δημόσιο χώρο**, όπως επιβεβαιώθηκε από καταγραφή σχετικών περιστατικών.

Κατά τη διάρκεια της συζήτησης του Συμφώνου Συμβίωσης εμείς είχαμε μία **τρομερή αύξηση στα περιστατικά βίας**, γιατί ακριβώς, εκτός του ότι προφανώς άνοιξε η συζήτηση και άναψαν τα αίματα και υπήρχε και έντονος ακτιβισμός εκείνες τις ημέρες, **οι άνθρωποι δηλαδή ήταν ορατοί**, ήταν στη Βουλή, είχαν πλακάτ, οπότε ξέρετε, **περνούσε ο «δράστης», τον εύρισκε, του επιτίθετο πάρα πολύ απλά.** (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Δίκτυα Υποστήριξης)

Με γνώμονα το παραπάνω δεδομένο, το ζήτημα του τρόπου με τον οποίο λαμβάνει χώρα ο δημόσιος διάλογος στα ζητήματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού είναι πολύ σημαντικό. Ειδικότερα, τίθενται ερωτήματα που έχουν να κάνουν με το κατά πόσο προστατεύονται από τη βία τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα, και ιδιαίτερα τα τρανς άτομα, καθώς και τους όρους με τους οποίους ανοίγουν αυτά τα ζητήματα στην κοινωνία, πόσο μάλλον όταν αυτή κυριαρχείται από αναχρονιστικές, σεξιστικές, ομοφοβικές και τρανσφοβικές φωνές. Η συζήτηση αναδεικνύει αυτές τις παραμέτρους, οι οποίες μεταφέρουν τον γενικότερο προβληματισμό που δημιουργήθηκε στο πλαίσιο της συζήτησης για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου, και επιπλέον καταγράφει ότι, ακόμα και μετά την ψήφιση του νόμου, τα **ζητήματα αυτά παραμένουν ανοιχτά.**

Για τα τρανς άτομα, το ζήτημα της νομικής αναγνώρισης της ταυτότητας φύλου αποτελεί την ελάχιστη προϋπόθεση, ώστε να μπορεί να υπάρξει **μια συζήτηση στην κοινωνία με ίσους όρους.** Η έλλειψη νομικής αναγνώρισης της ταυτότητας φύλου εξωθεί τα τρανς άτομα στο περιθώριο, προκειμένου να αποφύγουν την παρενόχληση, τη διαπόμπευση και τη βία. Η καθημερινότητα ενός τρανς ατόμου στην Ελλάδα

περιγράφεται από τα ίδια τα τρανς άτομα ως «**αγώνας βιολογικής επιβίωσης**». Από τη μια είναι η «τεχνική» αντιμετώπιση του ζητήματος της αλλαγής των στοιχείων ταυτότητας που ίσως φαίνεται εύλογη ως λύση από ανθρώπους που δεν βιώνουν το πρόβλημα, και από την άλλη η ανθρώπινη και βιωμένη διάσταση από τα τρανς άτομα που επιβαρύνεται από όλη την ιστορική εμπειρία κακοποίησης και βίας, με αναφορές στα θύματα και τη Διεθνή Ημέρα Τρανς Μνήμης (20 Νοεμβρίου). Στο σημείο αυτό σημειώνεται ότι πολλές φορές κάποιες λύσεις «τεχνικά» φαίνονται αποτελεσματικές και χρήσιμες, όμως στην περίπτωση ομάδων ανθρώπων και δικαιωμάτων, αυτές οι λύσεις απαιτείται να λαμβάνουν συγχρόνως παιδαγωγικό χαρακτήρα για την κοινωνία, δημιουργώντας όρους για κοινωνική αποδοχή και στήριξη.

Νομίζω ότι ξεχνάμε ότι το να είσαι τρανς άτομο σε μία χώρα όπως η Ελλάδα, αυτή η **καθημερινότητα είναι αγώνας και βιολογικής επιβίωσης** και αυτό κάπως σε αυτές τις κουβέντες σβήνεται και δεν σβήνεται από τους τρανς ανθρώπους, γιατί δεν μπορεί να σβηστεί από τους τρανς ανθρώπους. Σβήνεται από τους ... ανθρώπους, με μία συμπλήρωση «ναι, αλλά τεχνοκρατικά τι να κάνουμε;». Ναι, τεχνοκρατικά όμως υπαγόμαστε σε διάφορα πλαίσια, αλλά δεν είναι μόνο αυτό. Δηλαδή είναι μία καθημερινή ιστορία, η οποία περιλαμβάνει πάρα πολλά πράγματα. **Δεν είναι τυχαίο ότι κάθε χρόνο στην Ημέρα Μνήμης μιλάμε για τουλάχιστον 300 καταγεγραμμένα άτομα τα οποία δολοφονήθηκαν ή αυτοκτόνησαν**, εξαιτίας του ενδοσχολικού μίσους, και δεν νομίζω ότι αυτό είναι κάτι το οποίο το νιώθουμε εξίσου κοντά στις ζωές μας και στις καθημερινότητές μας. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Υγεία 1)

Μια σημαντική παράμετρος που προκύπτει στη συζήτηση σχετικά με τα δικαιώματα μειονοτήτων, είναι η ανάγκη να λαμβάνεται υπόψη ο λόγος αυτών τους οποίους αφορά η συζήτηση. Στο πλαίσιο αυτό, σχολιάζεται ο **πατερναλισμός** που εντοπίζεται στον χώρο της υπεράσπισης δικαιωμάτων και σχετίζεται με την τάση αυτών που υπερασπίζονται τα δικαιώματα μειονοτήτων, να θεωρούν ότι γνωρίζουν καλύτερα, μιλάνε καλύτερα, αντιπροσωπεύουν καλύτερα αυτούς/ές τους/τις οποίου/ες αφορούν τα δικαιώματα. Στο ακόλουθο απόσπασμα επισημαίνεται αυτή η **πατερναλιστική στάση** από την πλευρά ανθρώπων που δεν ανήκουν στη μειονότητα, και άρα δεν είναι σε θέση να γνωρίζουν τη **βιωματική διάσταση** του ζητήματος.

Και όσο δεν υπάρχει αυτή η νομική αναγνώριση ή δεν υπάρχει με τους όρους που θα μπορούσε να υπάρχει, **δεν μπορούμε να συζητάμε γι' αυτό με τον ίδιο τρόπο**. Δεν γίνεται. Δεν μπορεί να έχετε άποψη όλοι και όλες, επειδή δεν έχετε ιδέα πώς είναι. Μπορείτε μόνο να ρωτάτε, να μαθαίνετε. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Υγεία 1)

Είναι βέβαιο, ωστόσο, ότι αυτή η κριτική απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή κατά τον σχεδιασμό και την ανάπτυξη πρωτοβουλιών και πρακτικών για την ανάδειξη

δικαιωμάτων, τόσο από την πλευρά της ΛΟΑΤΚΙ Κοινότητας που είναι θεμιτό να επιδιώκει συμμαχίες με φορείς που υπερασπίζονται τα δικαιώματά της, όσο και από την πλευρά φορέων που είναι απαραίτητο πρωτίστως να λαμβάνουν υπόψη τις ανάγκες των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων, όπως τα ίδια τις εκφράζουν.

5.10. Προθέσεις και πράξη

Η Τηλεφωνική Γραμμή για την ψυχολογική υποστήριξη ΛΟΑΤΚΙ ατόμων ξεκίνησε τη λειτουργία της το 2012 (βλ. σχετικά και Υποενότητα 2.2.) με πρωτοβουλία της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, σε συνεργασία με την Ομοφυλοφιλική και Λεσβιακή Κοινότητα Ελλάδας, και αποτελεί την πρώτη προσπάθεια να αποδοθεί θεσμικός ρόλος σε ψυχολογική γραμμή υποστήριξης ΛΟΑΤΚΙ ατόμων. Αρχικά, ο αριθμός της Γραμμής ήταν 1528, ενώ στη συνέχεια, το 2015, η Γραμμή δημιουργήθηκε εκ νέου ως «Γραμμή Ψυχολογικής Στήριξης 11528 – ΔΙΠΛΑ ΣΟΥ» με τη συνεργασία τεσσάρων (4) οργανώσεων (Athens Pride, Thessaloniki Pride, Θετική Φωνή και Ομοφυλοφιλική & Λεσβιακή Κοινότητα Ελλάδας). Από το 2017, μετά από ένα διάστημα οχτώ μηνών παύσης της λειτουργίας της λόγω έλλειψης χρηματοδότησης, η «Γραμμή Ψυχολογικής Στήριξης 11528 – ΔΙΠΛΑ ΣΟΥ» βρίσκεται σε λειτουργία και τελεί υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας Έρευνας και Θρησκευμάτων. Η Τηλεφωνική Γραμμή αποτελεί ένα παράδειγμα που συμπυκνώνει τις αντιφάσεις στην ανάληψη σημαντικών πρωτοβουλιών από το κράτος και του τρόπου υλοποίησής τους, όσον αφορά παρεμβάσεις για θέματα σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου. Το πόσο σημαντική είναι η λειτουργία αυτής της Γραμμής αποτυπώνεται στο παρακάτω απόσπασμα:

Όταν είχε ξεκινήσει *είχα συγκινηθεί πάρα πολύ*, γιατί σκεφτόμουν ότι θα το ήθελα πάρα πολύ εγώ όταν ήμουν έφηβος να το είχα δει στην τηλεόραση, και βλέπω με πολύ συγκίνηση ότι παίζει στην τηλεόραση και λέω *«σίγουρα θα υπάρχει έστω και ένα παιδί να το δει και θα πει, όταν θα φύγει η μάνα του από το σπίτι γιατί θα μείνει μόνο του, θα μπορέσει να πάρει»*. Έχω ακούσει και ιστορίες και όλο αυτό το πράγμα είναι πολύ σημαντική παρέμβαση. (ΛΟΑΤΚΙ, Ρ.)

Η Τηλεφωνική Γραμμή, όπως ήδη αναφέρθηκε παραπάνω, ξεκίνησε με πρωτοβουλία της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, καταδεικνύοντας ότι υπήρχε **επίσημη αναγνώριση από το κράτος**, το οποίο καθιστούσε κοινωνικά ορατά τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα. Αυτή η αναγνώριση από την πλευρά της πολιτείας κρίνεται ως ιδιαίτερα

σημαντική και διαπερνά τον τρόπο που όλα τα θέματα που αφορούν τη ΛΟΑΤΚΙ κοινότητα τίθενται στη συζήτηση.

Υπήρξε μία καλή πρακτική, η δημιουργία Γραμμής υποστήριξης για ΛΟΑΤΚΙ άτομα, η πρώτη γραμμή, που ήταν από την Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, όπου ήταν πολύ σημαντικό γιατί ήταν κάποιος φορέας κρατικός που είχε αυτήν τη Γραμμή, οπότε ουσιαστικά το να δώσεις ορατότητα, **ότι υπάρχουν αυτά τα άτομα και είμαστε εδώ ως κράτος να τα υποστηρίξουμε** είναι πολύ σημαντικό στην ενδυνάμωση. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Ψυχική Υγεία)

Στο πλαίσιο της πρώτης φάσης λειτουργίας της Γραμμής αντιμετωπίστηκαν ομοφοβικές συμπεριφορές από άλλους/ες εργαζόμενους/ες στον χώρο, οι οποίες – όπως αναφέρθηκε– δημιουργούσαν ένα κλίμα απόρριψης και εκφοβισμού για τα άτομα που στήριζαν την Τηλεφωνική Γραμμή.

Δεν επέτρεπαν στην οργάνωση που το έτρεχε να μοιράσει φυλλάδια, και έλεγαν «δεν θα πάτε στα σχολεία, ούτε καν απέξω να μοιράσετε φυλλάδια». Επειδή δούλευα στη Γραμμή, (...) **υπήρχε τρομερή ομοφοβία από τους υπόλοιπους.** Δηλαδή ήταν ένα γραφείο και εκεί είχαμε μία πόρτα που έβγαινε στο μπαλκόνι και **υπήρχε κλειδί για την πόρτα, το οποίο δεν μας το δώσανε ποτέ.** Το ζητήσαμε, κάναμε αιτήματα και το κλειδί είχε χαθεί. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Ψυχική Υγεία)

Στο πλαίσιο της συζήτησης ως βασικό ζήτημα σε σχέση με την εν λόγω Γραμμή, όπως και σε οποιαδήποτε παρέμβαση σε ΛΟΑΤΚΙ ζητήματα, παρουσιάζεται **η κρατική αιγίδα, η χρηματοδότηση, η εξασφάλιση της συνέχειας και η μη υποκατάσταση του κράτους πρόνοιας από τον ακτιβισμό:**

Βέβαια αυτήν τη φορά υπήρξε παραπάνω προβολή, αλλά όταν δεν υπάρχει το υπόβαθρο, γιατί όλες αυτές οι δομές ουσιαστικά, εκτός από τη στελέχωση με τους κατάλληλους ανθρώπους, το επικοινωνιακό, το μάρκετινγκ και όλα αυτά, (χρειάζονται) αυτό που πολύ κοινώς λέμε λεφτά. Δηλαδή **δεν μπορεί να είσαι σε ένα κτίριο χωρίς λεφτά, ούτε μπορείς να έχεις επαγγελματίες χωρίς λεφτά, ούτε μπορείς να έχεις αφίσες χωρίς λεφτά.** Καμιά φορά μπορεί να μαζεύονται με διάφορους τρόπους. Αυτό είναι **η γνωστή αντικατάσταση-υποκατάσταση που κάνει ο ακτιβισμός,** σε ένα κράτος πρόνοιας που δεν υπάρχει και που θα έπρεπε να υπάρχει. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Υγεία 1)

Η Τηλεφωνική Γραμμή αποτέλεσε και αποτελεί μια καλή πρακτική⁵⁸, η οποία ανταποκρίνεται σε μια υπαρκτή ανάγκη επικοινωνίας νεαρών κυρίως ατόμων που βιώνουν μοναχικά τη διαφορετικότητά τους με όλα τα χαρακτηριστικά που έχουν ήδη περιγραφεί, καθώς και στην ανάγκη στήριξης γονέων που αποφασίζουν να σταθούν δίπλα στα παιδιά τους και αναζητούν τον τρόπο, και εκπαιδευτικών που θέλουν να κατανοήσουν και να βοηθήσουν τους/τις μαθητές/τριές τους. Παρόλα αυτά, οι

⁵⁸ Τον Μάιο του 2016 σε συνάντηση της UNESCO παρουσιάστηκε ως καλή πρακτική.

προκλήσεις για μια δομή κεντρικά οργανωμένη, σταθερή, αναγνωρισμένη και με την απαραίτητη υλικοτεχνική υποδομή και οικονομική στήριξη, παραμένουν. Σε αυτό το πλαίσιο, στο παρακάτω απόσπασμα σχολιάζεται η ανάγκη για την υλοποίηση δράσεων με συνέχεια και βιωσιμότητα, προκειμένου να επιτυγχάνονται οι επιδιωκόμενοι στόχοι.

Άρα υπάρχει μία κινητικότητα που σημαίνει ότι εμείς οι ίδιοι, τα άτομα που είναι μέσα στην κοινότητα, άτομα σαν και εσάς που θέλουν να συνεργαστούν με την κοινότητα, θα πρέπει σε όλο αυτό **να πάρουν τη σκυτάλη από το μεγάλο πυροτέχνημα**. Γιατί έχει γίνει μία πρώτη ανάγνωση της κοινωνίας, για το πώς αντέδρασαν οι διάφοροι εκπαιδευτικοί, πώς αντέδρασαν οι υπόλοιποι βουλευτές, η μικροκοινωνία πώς αντέδρασε. Άρα αυτήν τη στιγμή μπορεί **να γίνει μία πολύ μεγάλη έρευνα πάνω στη Θεματική Εβδομάδα** από διάφορους οργανισμούς και οργανώσεις κ.λπ. Να το πάρουν όλο αυτό και να το ανοίξουν και να γίνει **μία συγκροτημένη δουλειά συνεχόμενη**. Όχι κάνω ένα Έργο, π.χ. λέω για σας τώρα, ανακοινώνω και στο internet τα ερευνητικά μου δεδομένα, και όποιος τα διάβασε, τα διάβασε. (ΛΟΑΤΚΙ, Ε.).

Οι ίδιες αντιφάσεις στην υλοποίηση πολιτικών για την ανάδειξη των ζητημάτων ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού, εμφανίζονται και σε άλλες σε άλλες περιπτώσεις. Για παράδειγμα, η παρουσία των τρανς ατόμων στον δημόσιο χώρο συνοδεύεται πολύ συχνά από συμπεριφορές απαξίωσης, οι οποίες μπορεί να έχουν τη μορφή αδιάκριτων βλεμμάτων, υποτιμητικών σχολίων και συμπεριφορών. Όταν αυτό συμβαίνει σε έναν χώρο όπου τα τρανς άτομα έχουν προσκληθεί σε ένα πλαίσιο ανάδειξης των πολλαπλών διακρίσεων που βιώνουν στην καθημερινότητά τους, έχει άλλη βαρύτητα. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι σε εκδήλωση για την **Παγκόσμια Ημέρα Τρανς Ορατότητας**, που πραγματοποιήθηκε σε χώρο Υπουργείου, υπάλληλοι μιλούσαν με απαξιωτικό και κακοποιητικό λόγο για την παρουσία των τρανς ανθρώπων εκεί, **ακυρώνοντας με αυτόν τον τρόπο το νόημα της εκδήλωσης**, αναδεικνύοντας συγχρόνως το **χάσμα** που υπάρχει ανάμεσα στις προθέσεις και την πραγματική αλλαγή.

Εν πάση περιπτώσει, μπήκε ένας άλλος κύριος απέξω, δεν ξέρω μπορεί να ήταν εργαζόμενος του Υπουργείου, με τον οποίον αρχίσανε να μιλάνε. Και του λέει «τι έχετε σήμερα εδώ;», δείχνοντας την αίθουσα που γινόταν η εκδήλωση, και γυρίζει και του λέει «**τα τραβέλια κάνουν μία εκδήλωση**». Αυτό **μέσα στο Υπουργείο την Ημέρα της Τρανς Ορατότητας**. Βέβαια εκείνη την ώρα δεν είπα τίποτα, δεν έκανα κάποιο θέμα, **για να μην δημιουργήσω και πρόβλημα στην εκδήλωση**, αλλά σαφώς μετά το ανέφερα στο Σωματείο. (ΛΟΑΤΚΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ, Τρανς)

Το παραπάνω παράδειγμα, αναδεικνύει πόσο σημαντικό είναι να υπάρχει ευαισθητοποίηση, ενημέρωση και εκπαίδευση, πόσο μάλλον σε πλαίσια που

επιχειρούν να αναδείξουν τα τρανς ζητήματα και να συζητήσουν τις πολλαπλές διακρίσεις που υφίστανται τα διεμφυλικά άτομα. Επιπλέον, όπως φάνηκε και από τις αντίστοιχες αντιστάσεις στον χώρο της εκπαίδευσης με αφορμή την υλοποίηση της θεματικής εβδομάδας ή από τη συζήτηση για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου, οι πρωτοβουλίες που λαμβάνονται για την προώθηση θεμάτων σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου απαιτούν συγχρόνως την **ετοιμότητα στην υπεράσπισή τους** απέναντι σε κάθε είδους αντιδράσεις που μπορεί να κυμαίνονται από την πιο ακραία μορφή και την απόλυτη άρνηση ως τις μορφές αθέατης βίας και απαξίωσης που καταλήγουν να ακυρώνουν τις πρωτοβουλίες και να αφήνουν ευάλωτους και εκτεθειμένους τους ανθρώπους που επιχειρούν να στηρίξουν.

5.11. Χώροι παροχής υπηρεσιών: ελλείψεις και προκλήσεις

Το ζήτημα της υλοποίησης πρωτοβουλιών και παροχής υπηρεσιών σε ΛΟΑΤΚΙ άτομα αναδείχθηκε σε μία εκ των ομάδων εστιασμένης συζήτησης όπου συμμετείχαν φορείς που έρχονται σε επαφή με ΛΟΑΤΚΙ άτομα παρέχοντας υπηρεσίες ή έχουν εντάξει στον σχεδιασμό τους σχετικά ζητήματα. Οι τομείς παρέμβασης στους οποίους οι συμμετέχοντες φορείς δραστηριοποιούνται, αφορούν την υγεία, την εκπαίδευση, την ασφάλεια, τη νομική υποστήριξη και την ενημέρωση. Βασικά σημεία που επιχειρήθηκε να αναδειχθούν στο πλαίσιο αυτής της συζήτησης ήταν το εύρος των υπηρεσιών που απευθύνονται σε ΛΟΑΤΚΙ άτομα και οι προκλήσεις σχετικά με την ανταπόκριση των φορέων στην ανάδειξη των ζητημάτων και την κάλυψη των αναγκών των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων. Ένα βασικό μέρος της συζήτησης επικεντρώθηκε σε γενικότερους προβληματισμούς σε ζητήματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού, τα οποία ήδη παρουσιάστηκαν σε προηγούμενες ενότητες.

Αρχικά, διαπιστώνεται αύξηση των ανθρώπων που απευθύνονται σε εξειδικευμένες υπηρεσίες για θέματα που άπτονται της ταυτότητας φύλου, και αντίστοιχα αύξηση του ενδιαφέροντος των φορέων να αναζητήσουν τρόπους, ώστε να ενταχθεί στο πεδίο της παρέμβασής τους η κάλυψη των αναγκών των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων. Αυτό είναι πιθανόν αποτέλεσμα του θετικού κοινωνικού κλίματος, το οποίο προκύπτει από το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια έχει ανοίξει στον δημόσιο λόγο η συζήτηση για τα δικαιώματα των ΛΟΑΤΚΙ ανθρώπων, έχει προωθηθεί η ψήφιση νόμων που εξασφαλίζουν θεμελιώδη δικαιώματα σε ανθρώπους που διαχρονικά έχουν αποκλειστεί από αυτά και έχουν προωθηθεί πρωτοβουλίες –όπως η «Θεματική

Εβδομάδα– σε ευαίσθητους χώρους. Σε γενικές γραμμές, η συζήτηση αναδεικνύει αφενός μια θετική στάση των φορέων απέναντι στις ανάγκες των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων και αφετέρου τα προβλήματα και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν σε σχέση με αυτά.

Πιο συγκεκριμένα, σε φορείς που παρέχουν εξειδικευμένες υπηρεσίες σε ΛΟΑΤΚΙ άτομα παρουσιάζεται **αύξηση των ανθρώπων που απευθύνονται στις υπηρεσίες τους κυρίως για τα ζητήματα της ταυτότητας φύλου**. Με βάση τα στοιχεία από τον χώρο της νομικής στήριξης ΛΟΑΤΚΙ ατόμων, οι περιπτώσεις διεμφυλικών που φτάνουν στην υπηρεσία υπερβαίνουν αυτές που αφορούν σε διακρίσεις λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού. Ένας πιθανός λόγος που καταγράφεται για αυτήν την αύξηση είναι ότι οι διακρίσεις που υφίστανται τα τρανς άτομα φτάνουν πλέον σε σημείο που δεν μπορούν να αγνοηθούν.

Έρχονται περισσότερες (υποθέσεις) από διεμφυλικούς πλέον απ' ότι gay, δηλαδή για σεξουαλικό προσανατολισμό έχουμε λιγότερες από διεμφυλικούς. **Ενδεχομένως επειδή το πρόβλημα δεν μπορεί να μπει κάτω από το τραπέζι, έρχονται και καταγγέλλουν σε μας.** Και έρχεται και ένα ποσοστό, δεν είναι τόσο μεγάλο, αλλά είναι αρκετά μεγάλο, ανήλικων που έρχονται και μας. Ήρθε η πρώτη υπόθεση για intersex ανήλικο που δεν είχαμε μέχρι τώρα. (ΦΟΡΕΙΣ, Νομική Υποστήριξη)

Ενδεικτικά αυτών των ζητημάτων «που δεν μπορούν να μουν κάτω από το χαλί» είναι τα ζητήματα που προκύπτουν κατά τη **φοίτησή των τρανς παιδιών στο σχολείο**, ώστε αυτή να είναι ομαλή. Στο πλαίσιο αυτό, ένα βασικό ζήτημα που προκύπτει είναι να γίνεται **σωστή χρήση του ονόματος του παιδιού στο σχολικό πλαίσιο**. Στον απόηχο της συζήτησης για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου και τη συμπερίληψη ή όχι ανηλίκων, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι συχνά **οι ίδιοι οι γονείς απευθύνονται στις υπηρεσίες με το αίτημα να γίνεται σωστά η χρήση του ονόματος των παιδιών τους στα σχολεία**. Στη δημόσια συζήτηση για το ζήτημα της νομικής αναγνώρισης ταυτότητας φύλου για ανήλικα άτομα, εκφράστηκε ένα επιχείρημα που συνοψιζόταν στον βαθμό ωριμότητας που έχουν τα παιδιά για να προχωρήσουν σε αλλαγή των στοιχείων της ταυτότητάς τους. Στην πράξη, **ελλείψει νομικού πλαισίου**, οι γονείς και τα παιδιά τους αναζητούν μόνοι/ες τους τρόπους για να διαχειριστούν με θεσμικό τρόπο αυτήν την αναντιστοιχία, η οποία είναι τόσο κρίσιμη και μπορεί να επηρεάζει δραματικά την πορεία στην εκπαίδευση, όπως διαπιστώθηκε μέσα από τις εμπειρίες που καταθέτουν οι συμμετέχοντες/ουσες στην έρευνα.

Κατ' εξοχήν μας έρχονται γονείς που έχουν θέματα με την ταυτότητα φύλου του παιδιού τους, **ζητώντας την παρέμβασή μας κυρίως στο σχολικό περιβάλλον, έτσι ώστε να είναι πιο ομαλή η φοίτηση του παιδιού και κυρίως η χρήση του ονόματος να είναι σωστή**. Και έχουμε παραδείγματα αρκετά πλέον, που έχουν

βεβαίως απευθυνθεί στην ιατρική κοινότητα για βοήθεια, ψυχιατρική κ.λπ. (ΦΟΡΕΙΣ, Νομική Υποστήριξη)

Ο Συνήγορος του Πολίτη έχει φροντίσει να καταστήσει διακριτά τον σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου, κάτι –που όπως έχει ήδη αναφερθεί– αποτελεί έλλειμμα τόσο στον δημόσιο λόγο, όσο και κυρίως σε επίπεδο γνώσεων μεταξύ των ειδικών ψυχικής υγείας. Για τον λόγο αυτό, η σύγχυση της ταυτότητας φύλου με τον σεξουαλικό προσανατολισμό είναι πολύ διαδεδομένη. Ο ακόλουθος συμμετέχων καθιστά σαφές στη συζήτηση πως πρόκειται για δύο διακριτά ζητήματα και εξηγεί τον τρόπο που αυτά έχουν ενταχθεί στην πρακτική του φορέα.

Το 2010 με τον Νόμο για την ίση μεταχείριση λόγω φύλου, μπήκε και το θέμα της ταυτότητας φύλου. Αυτό **ήταν μία συνειδητή απόφαση του Συνηγόρου, και εκείνη την εποχή δεν ήταν αυτονόητο σε κανέναν νομίζω**, γιατί η ταυτότητα φύλου πρέπει να ενταχθεί στην ίση μεταχείριση λόγω φύλου και όχι στις διακρίσεις λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού που ήταν σε άλλο τμήμα του Συνηγόρου. Ο λόγος που το αποφασίσαμε αυτό ήταν διπλός: **πρώτα απ' όλα γιατί πράγματι ανήκει στο φύλο** και όχι στον σεξουαλικό προσανατολισμό, και δεύτερον γιατί υπάρχει μία μεγαλύτερη ομπρέλα νομικής προστασίας στο φύλο γενικότερα στη νομοθεσία για το φύλο. (ΦΟΡΕΙΣ, Νομική Υποστήριξη)

Τα τελευταία χρόνια, η αύξηση των περιστατικών που απευθύνονται στο εξειδικευμένο ιατρείο σε θέματα ταυτότητας φύλου, δημιουργεί μια σειρά από πρακτικά ζητήματα. Διαπιστώνεται ότι υπάρχει **έλλειψη υποδομών που είναι πιθανό να επηρεάζει και την ποιότητα των υφιστάμενων παρεχόμενων υπηρεσιών**. Για παράδειγμα, το συγκεκριμένο ιατρείο είναι πρακτικά αδύνατον να εξυπηρετήσει με αποτελεσματικότητα τα άτομα που απευθύνονται σε αυτό, αφού **το προσωπικό δεν επαρκεί** και δεν είναι πλήρους απασχόλησης.

Το λέω αυτό γιατί τα τελευταία χρόνια έχουμε δει μία πάρα πολύ μεγάλη αύξηση στο ιατρείο των περιστατικών που έρχονται, **μιλάμε κυρίως για δυσφορία φύλου πια και αυτό γιατί είναι ένα πάρα πολύ εξειδικευμένο ιατρείο** και δυστυχώς δεν είμαστε σε θέση να μπορέσουμε να αντιμετωπίσουμε εγκαίρως αυτά τα άτομα, **γιατί είμαστε πάρα πολύ λίγοι** και είμαστε εκεί κάποιες ώρες οι περισσότεροι μέσα στην εβδομάδα. (ΦΟΡΕΙΣ, Ψυχική Υγεία)

Ακόμη και οι νεοσύστατες υπηρεσίες της Αστυνομίας, οι οποίες εξειδικεύονται στο ρατσιστικό έγκλημα υπολειπوغούν, επειδή υπάρχει **έλλειψη πόρων και προσωπικού**:

Οι Υπηρεσίες μας υπολειπوغούν. Δεν έχουν πόρους, δεν έχουν μέσα, δεν έχουν τίποτα. Μιλάμε για 6 άτομα στην Αθήνα, για 2 άτομα στη Θεσσαλονίκη. Τα δε Γραφεία δεν λειτουργούν καθόλου, δεν είναι καν στελεχωμένα. (ΦΟΡΕΙΣ, Ασφάλεια)

Ένα άλλο ζήτημα που καταγράφεται σε σχέση με τους φορείς που εντάσσουν στην πολιτική τους ζητήματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού, είναι η **ανάγκη παρακολούθησης και υποστήριξης των παρεμβάσεων που προωθούνται σε όλα τα επίπεδα υλοποίησής τους**. Για παράδειγμα ο θεσμός της «Θεματικής Εβδομάδας» ενώ αποτέλεσε πολύ θετική πρωτοβουλία για την ανάδειξη των ζητημάτων ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού στην εκπαίδευση, όπως παρουσιάστηκε και από την κριτική που ασκήθηκε από την πλευρά των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων και συλλογικοτήτων, δεν περιελάμβανε την παροχή υποστήριξης για την αντιμετώπιση επιθέσεων σε βάρος εκπαιδευτικών ή/και φορέων που συμμετείχαν σε αυτήν. Ωστόσο, είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι ειδικά για τον χώρο της εκπαίδευσης οποιαδήποτε προσπάθεια παρακολούθησης πρωτοβουλιών δεν πρέπει να συνδέεται με άσκηση ελέγχου σε επίπεδο διδακτικής πράξης.

Είπα προηγουμένως ότι, ναι μεν μπορεί να υποβλήθηκε σχέδιο υλοποίησης αλλά τους όρους και τις συνθήκες εντός των οποίων και **σε τι βαθμό ή σε τι έκταση υλοποιήθηκε δεν μπορούμε να το ξέρουμε**. Γιατί μπορεί σε ένα σχολείο να υλοποιήθηκαν τα δύο από τα τρία σκέλη, οι δύο από τους τρεις άξονες και να μην πιάστηκε καθόλου το θέμα των έμφυλων ταυτοτήτων ή μπορεί να πιάστηκε σε ένα επιφανειακό επίπεδο. (ΦΟΡΕΙΣ, Εκπαίδευση)

Ειδικότερα, όπως επισημαίνεται, σχετικά με το ζήτημα της παρακολούθησης της υλοποίησης της «Θεματικής Εβδομάδας», βρίσκεται σε εξέλιξη η διαδικασία αποτίμησης των αποτελεσμάτων και αναμένεται να προσφέρει εξειδικευμένη πληροφόρηση για τον εκ νέου σχεδιασμό αντίστοιχων πρωτοβουλιών.

Βρισκόμαστε στη φάση της επεξεργασίας των στοιχείων από κάποια ερωτηματολόγια που διανεμήθηκαν στους εκπαιδευτικούς και όχι μόνο στους εκπαιδευτικούς που εκπόνησαν τη Θεματική Εβδομάδα, αλλά και στους μαθητές και στα στελέχη της εκπαίδευσης που συνεπικούρησαν. (ΦΟΡΕΙΣ, Εκπαίδευση)

Επιπλέον, σε επίπεδο φορέων διαπιστώνεται **έλλειψη εμπειρίας και γνώσης** και η ανάγκη διαμόρφωσης ενός πεδίου που να αναγνωρίζει και να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων. Επομένως, κάθε θέμα που προκύπτει ανακινεί μια διαδικασία αναζήτησης των κατάλληλων τρόπων χειρισμού και αντιμετώπισης, δημιουργώντας γνώση και δεδομένα. Σε αυτό το πλαίσιο, η **ανάγκη συντονισμού και διάχυσης της εμπειρίας** μεταξύ των φορέων είναι μεγάλη. Ωστόσο είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι οποιαδήποτε προσπάθεια συντονισμού πρωτοβουλιών στον χώρο της εκπαίδευσης πρέπει να αφορά την οργάνωση της παρέμβασης και σε καμία περίπτωση τον έλεγχο της διδακτικής πράξης.

Γίνανε όλα τα βήματα με το Υπουργείο Παιδείας... γίνανε όλα αυτά και πολύ σταδιακά και σε βάθος χρόνου και θέλω να πω ότι **ήταν μία εκπαιδευτική διαδικασία για όλους μας**, για όλους όσους συμμετείχαμε, και από τον Συνήγορο και από το Υπουργείο Παιδείας και από τις Οργανώσεις, Γιατί ήταν νομίζω **από τις πρώτες περιπτώσεις που καταφέραμε όλοι μαζί κάπως να βάλουμε ένα λιθαράκι για το πώς να αντιμετωπίζονται αυτά τα ζητήματα.** (ΦΟΡΕΙΣ, Νομική Υποστήριξη)

Οι κοινωνικές αντιδράσεις με αποδέκτη το Υπουργείο Παιδείας είναι δεδομένες για οποιοδήποτε θέμα εισάγει μια καινοτομία, πόσο μάλλον όταν πρόκειται για ένα θέμα που αμφισβητεί βαθιά εδραιωμένες αντιλήψεις για το φύλο και τη σεξουαλικότητα.

Η οποιαδήποτε καινοτομία, ο οποιοσδήποτε σχεδιασμός που εκπορεύεται από το Υπουργείο Παιδείας, σχεδόν πάντα **αντιμετωπίζει μία αντίδραση από την ελληνική κοινωνία.** (ΦΟΡΕΙΣ, Εκπαίδευση)

Από την άλλη, η εμπειρία της επαφής με μαθητές και μαθήτριες στο πλαίσιο της υλοποίησης της «Θεματικής Εβδομάδας», αναδεικνύει πως τα παιδιά ήδη γνωρίζουν μέσω του διαδικτύου πολλά πράγματα σε σχέση με την ταυτότητα φύλου και τον σεξουαλικό προσανατολισμό. Επομένως, η ανάγκη εστιάζεται στην **κανονικοποίηση της γνώσης.** Ωστόσο, επισημαίνεται από τους/τις συμμετέχοντες/ουσες ότι αυτά τα θέματα είναι ευαίσθητα και **απαιτείται εξειδικευμένη γνώση, όπως και επίγνωση** ότι ο χειρισμός τους μπορεί να έχει σοβαρές επιπτώσεις. Επομένως, η διαχείρισή τους δεν μπορεί να αφηθεί στην τύχη τους ή σε ανθρώπους που δεν τα γνωρίζουν. Σε μια λογική, λοιπόν, που προτείνει να μην ανοίγουν θέματα για την αποφυγή αντιδράσεων, οι εκπρόσωποι φορέων αντιπαραβάλλουν μια λογική που υποστηρίζει ότι τα θέματα αυτά είναι ήδη ανοιχτά και συχνά γίνονται αντικείμενο διαχείρισης από ανθρώπους που δεν έχουν τις γνώσεις, ώστε να ανταποκριθούν σωστά.

Τα παιδιά έχουν μέσω του διαδικτύου αρκετή γνώση για θέματα ταυτότητας, προσανατολισμού κ.λπ., **απλώς χρειάζονται να τακτοποιηθούν αυτά** και να υπάρχει και μία -με μεγάλη επιφύλαξη- διακριτικότητα από ανθρώπους οι οποίοι είναι ειδικοί για να μπορούν ν' απαντήσουν στις ερωτήσεις. Άρα **δεν μπορεί να πάει ο οποιοσδήποτε εκεί για να το κάνει αυτό.** (ΦΟΡΕΙΣ, Ψυχική Υγεία)

Στις ελλείψεις που αντιμετωπίζει ο κρίσιμος χώρος της εκπαίδευσης για την ανάδειξη και την κάλυψη των αναγκών ΛΟΑΤΚΙ μαθητών/τριών περιλαμβάνεται το **μη επικαιροποιημένο εκπαιδευτικό υλικό.** Όπως διαπιστώνεται στο πλαίσιο της συζήτησης, υπάρχει ανάγκη τα σχολικά βιβλία να αναθεωρηθούν, τόσο ως προς την οπτική του φύλου, όσο και ως προς την ένταξη θεμάτων σεξουαλικού προσανατολισμού.

Τα σχολικά εγχειρίδια φτιάχτηκαν το 2005. Έτσι έχουν ήδη μετρήσει 12 ετών χρήση. Οπότε είμαστε σε μία φάση τώρα να αναθεωρήσουμε τα αναλυτικά προγράμματα, να αναθεωρήσουμε το εκπαιδευτικό υλικό κ.λπ., υπό τις σημερινές συνθήκες και **να εισαχθεί αυτή η οπτική του φύλου**. Δεν το έχουμε κάνει μέχρι αυτή τη στιγμή, όμως το έχουμε δρομολογήσει. (ΦΟΡΕΙΣ, Εκπαίδευση)

Στον τομέα της ασφάλειας, η **έλλειψη εμπιστοσύνης** αναγνωρίζεται ως ένα σημαντικό ζήτημα που εμποδίζει την πρόσβαση σε υπηρεσίες για τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα. Παρόλο που υπάρχει η συνειδητοποίηση του προβλήματος και οι προσπάθειες προς την κατεύθυνση τόσο της εκπαίδευσης του προσωπικού, όσο και της συνεργασίας με την κοινωνία των πολιτών, η έλλειψη εμπιστοσύνης προς την αστυνομία από την πλευρά των κοινωνικά περιθωριοποιημένων ομάδων, παραμένει ένα υπαρκτό ζήτημα.

Εμείς αυτό που προσπαθούμε ως υπηρεσία είναι να γνωστοποιήσουμε την ύπαρξη καταρχήν αυτής της Υπηρεσίας. Ότι υπάρχει, ότι **το ρατσιστικό έγκλημα δεν είναι άποψη, είναι ποινικό αδίκημα. Ελάτε να το καταγγείλετε**. Δουλειά μας λοιπόν είναι να μιλήσουμε με την Κοινωνία των Πολιτών, αλλά και με τον κόσμο, εκμεταλλεόμενοι, όσο μπορούμε επικοινωνιακά τερτίπια, να πάμε κόντρα σ' αυτό το αφήγημα της Αστυνομίας που φυλάττει μόνο χριστιανούς, λευκούς και Έλληνες **και να μιλήσουμε για τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες**. (ΦΟΡΕΙΣ, Ασφάλεια)

Ωστόσο, η έλλειψη εμπιστοσύνης εντοπίζεται και σε άλλα πεδία. Ειδικότερα, η κακοποίηση από το ιατρικό προσωπικό και ο φόβος διάκρισης αναφέρονται από τους/τις ΛΟΑΤΚΙ συμμετέχοντες/ουσες ως ανασταλτικοί παράγοντες για την απεύθυνσή τους σε υπηρεσίες υγείας. Η **εμπιστοσύνη σε δομές παροχής υπηρεσιών υγείας** αναγνωρίζεται ως σημαντικός παράγοντας για τη χρήση των υπηρεσιών αυτών από τρανς άτομα.

Ναι, ισχύει αυτό. Τρανς άτομα για οποιονδήποτε λόγο, ακόμα όχι για τη μετάβαση φύλου, αλλά επειδή έχουν κατάθλιψη έρχονται σε μας, γιατί ξέρουν ότι θα τους μιλήσουμε έτσι όπως ξέρουμε να τους μιλάμε. **Δεν είναι εύκολο πάντα να πλησιάσεις μία δομή που δεν ξέρεις πώς θα σε δεχθεί**, που θα δει άλλη ταυτότητα και άλλο πρόσωπο. Ισχύει αυτό. (ΦΟΡΕΙΣ, Ψυχική Υγεία).

Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι οι κρατικές υπηρεσίες διέπονται από συγκεκριμένο πλαίσιο λειτουργίας, το οποίο πρέπει να αξιοποιηθεί, ώστε να μπορούν να αντιμετωπίσουν πρακτικές που λειτουργούν στην αντίθετη κατεύθυνση από αυτήν της προστασίας των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων και επιτείνουν την έλλειψη εμπιστοσύνης που ήδη υπάρχει. Συνεπώς, είναι σημαντικό να παρέχονται στις υπηρεσίες **κατευθυντήριες οδηγίες** –παρόλο που συχνά δεν εφαρμόζονται– όπως για παράδειγμα η οδηγία για αναφορά σε ένα άτομο το οποίο παρουσιάζεται ως θηλυκό στο θηλυκό γένος.

Δεν υπάρχει περίπτωση στην Αστυνομία να δοθούν κατευθυντήριες οδηγίες ή να ζητηθούν στοιχεία και υλικό από τον Συνήγορο του Πολίτη και επιτελικά να μην δώσει αυτά τα στοιχεία και τα υλικά, ώστε να δεχθούμε μετά την ανατροφοδότηση και τις συστάσεις του Συνηγόρου. Υπάρχουν οδηγίες που λένε ότι πρέπει να αναφέρεστε στο θηλυκό σε ένα άτομο που σας παρουσιάζετε ως θηλυκό, παρότι ακόμα στην ταυτότητά του δεν είναι καταγεγραμμένο. Δεν εφαρμόζεται από κανέναν. (ΦΟΡΕΙΣ, Ασφάλεια)

Επίσης, στο πλαίσιο της έρευνας ο χώρος της τηλεόρασης αναδείχθηκε ως ένα πεδίο με πολλά προβλήματα, όπως ήδη έχει διαφανεί από τις σχετικές συζητήσεις με τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα και συλλογικότητες. Το **νομοθετικό πλαίσιο για την αντιμετώπιση της χρήσης ακραίου λόγου στα ΜΜΕ, είναι ανεπαρκές**, καθώς –όπως αναφέρει ο ακόλουθος συμμετέχων– καθένας/καθεμία που έχει δημόσιο βήμα, επικαλείται την ελευθερία του λόγου ως δικαίωμα για να εκφράσει πολύ συχνά ακραίο λόγο.

Η αντιρατσιστική μας νομοθεσία είναι εντελώς ανεπαρκής με βάση αυτό που ορίζεται ακαδημαϊκά «ρητορική μίσους». Δεν διώκει στην ουσία την ρητορική μίσους, γι' αυτό και βλέπουμε όλη αυτήν την κατάσταση, **ο καθένας να επικαλείται την ελευθερία του λόγου και να μιλάει ρατσιστικά**, επειδή είναι συγγραφέας, τραγουδιστής, ηθοποιός, αμόρφωτος, να μην πω τίποτα χειρότερο. (ΦΟΡΕΙΣ, Ασφάλεια)

Παρόλα αυτά, ο χώρος των ΜΜΕ είναι συγχρόνως ένας χώρος με τεράστιες δυνατότητες όταν υπάρχει η ευαισθησία και η βούληση από σχετικούς φορείς. Με αφορμή το διαφημιστικό τηλεοπτικό σποτ για το Athens Pride που προβλήθηκε, επισημαίνεται μέσα στη συζήτηση η σημασία που έχει η **προβολή θετικών μηνυμάτων από τα ΜΜΕ** και επιβραβεύεται ο φορέας που ενέκρινε την προβολή του.

Ναι, ήταν σπουδαίο αυτό που κάνατε. Ότι είδε η μάνα μου στα Γιάννενα να παίζει το παιδάκι με το Colour. **Ήταν σημαίνουσα απόφαση του ΕΣΡ, να λέμε και τα καλά** (ΦΟΡΕΙΣ, Ασφάλεια)

Από την άλλη, στο ίδιο πεδίο, οι μηχανισμοί ελέγχου των ΜΜΕ έχουν γίνει πολλές φορές αποδέκτες των αντιδράσεων της ΛΟΑΤΚΙ Κοινότητας. Αυτό επισημαίνεται τόσο από τους/τις εκπροσώπους των ΛΟΑΤΚΙ οργανώσεων, όσο και κατά τη συζήτηση μεταξύ των φορέων. Στο πλαίσιο αυτό, προτείνεται η αξιοποίηση της υπάρχουσας νομοθεσίας για τη δημιουργία ενός δικτύου που συνδέει Ανεξάρτητες Αρχές και οργανώσεις της Κοινωνίας των Πολιτών, ώστε να αναπτυχθεί μια κοινή αντίληψη για την αντιμετώπιση ζητημάτων που αφορούν την αναπαραγωγή κακοποιητικού λόγου και την προστασία των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων από αυτόν, όπως εκφέρεται από τα ΜΜΕ:

Έχουμε γίνει πάρα πολύ συχνά αποδέκτες **αυτού του θυμού που αισθάνεται η ΛΟΑΤΚΙ κοινότητα απέναντι στο ΕΣΡ και για τον τρόπο με τον οποίον διατυπώνονται οι αποφάσεις και το περιεχόμενο**. Νομίζω ότι έχει έρθει η ώρα να κάνει ένα άνοιγμα,

να έρθει σε επαφή με τις ΛΟΑΤΚΙ Οργανώσεις, να φτιάξει και αυτό ένα δίκτυο και λόγω του νόμου του καινούργιου. Δηλαδή ο Ν.4443/2016 κάνει όλες τις Ανεξάρτητες Αρχές και το ΕΣΡ επίσης Φορέα Παρακολούθησης και είναι συνεργαζόμενος φορέας με τον Συνήγορο για να παρακολουθεί την αρχή της ίσης μεταχείρισης και την προώθηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης. (ΦΟΡΕΙΣ, Νομική Υποστήριξη)

Σε σχέση με την **αντιμετώπιση των περιστατικών βίας λόγω ταυτότητας φύλου ή/και σεξουαλικού προσανατολισμού**, που εμπίπτουν στην κατηγορία εγκλημάτων με ρατσιστικά χαρακτηριστικά, αναγνωρίζεται το έλλειμμα που έχει παρατηρηθεί και αφορά την **εκπαίδευση όσων ασχολούνται με αυτό**. Ειδικότερα, όσοι/ες ασχολούνται με το ρατσιστικό έγκλημα χρειάζεται να εκπαιδευτούν, ώστε να αμφισβητούν τις δικές τους προσλαμβάνουσες, με βάση τις οποίες είναι πολύ πιθανό να αναπαράγουν στερεότυπα για ευάλωτες κοινωνικά ομάδες και διακρίσεις λόγω ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού:

Αν ένας αστυνομικός βρεθεί στον δρόμο και δει ένα ρατσιστικό έγκλημα θα το αντιμετωπίσει με βάση τις δικές του προσλαμβάνουσες: δηλαδή ο Ρομά είναι εκ γενετής εγκληματίας, ο πακιστανός είναι λαθρομετανάστης –ακόμα το γράφουν σε επίσημες αναφορές– ο ομοφυλόφιλος είναι ένας άνθρωπος που όλη μέρα σκέφτεται το σεξ, η τρανς είναι μία διαταραγμένη παραβατική τραβεστί, δεν ξέρω και εγώ τι. **Δυστυχώς η Ελληνική Αστυνομία είναι πάρα πολύ συντηρητική.** (ΦΟΡΕΙΣ, Ασφάλεια)

Σε αυτό το πλαίσιο, τονίζεται πως ο **νόμος διαφοροποιεί τις ποινές ανάλογα με το αν η πράξη τελείται από άτομα τα οποία έχουν κάποιας μορφής εξουσία**. Η πρόβλεψη αυτή βασίζεται στο γεγονός ότι ο λόγος κάποιου/ας δημόσιου/ας λειτουργού (π.χ. αστυνομικός, εκπαιδευτικός, ιατρός κ.λπ.) έχει επιρροή και επομένως αυτός/ή δεν μπορεί να εκφράζεται ρατσιστικά από δημόσιο βήμα.

Ο Νόμος δεν είναι μέτωπο, δεν κάνουμε πόλεμο. Εφαρμόζουμε τη νομοθεσία. Αν εσείς ως φορείς δεν καταλάβετε ότι είναι διαφορετικό όταν ένας οποιοσδήποτε άνθρωπος ή δημόσιος φορέας... επίσης **η αντιρατσιστική νομοθεσία διακρίνει το έγκλημα που τελείται από Δημόσιο Λειτουργό, ως διακεκριμένο**. Έγκλημα που τελείται από Δημόσιο Λειτουργό, δεν είναι από έναν κοινό πολίτη. **Οι ποινές διπλασιάζονται σχεδόν**. Δεν μπορεί ένας αστυνομικός, ένας δάσκαλος, ένας θεολόγος, ένας μητροπολίτης να ασκεί ρατσιστικό έγκλημα. **Να πάει σπίτι του.** (ΦΟΡΕΙΣ, Ασφάλεια)

Με βάση τα παραπάνω, κεντρικά ζητήματα που αναδείχθηκαν από τη συζήτηση των φορέων αποτελούν η έλλειψη υποδομών, χρηματοδότησης, προσωπικού και θεσμικού πλαισίου για την ανάδειξη των ζητημάτων ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού και την ανάπτυξη ορθών και ολοκληρωμένων παρεμβάσεων. Οι φορείς που έχουν εντάξει στο πεδίο δραστηριότητάς τους τα ΛΟΑΤΚΙ

θέματα, διαθέτουν πλέον εμπειρία και γνώση, αλλά παραμένει η δυσκολία της διάχυσης και της δημιουργίας ενός κοινού πλαισίου παρέμβασης και συνεργασίας. Τέλος, από τους φορείς αναγνωρίζεται η σημασία ένταξης των ζητημάτων ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού σε διαφορετικούς τομείς, αλλά παράλληλα επισημαίνεται η αδυναμία παρέμβασης εξαιτίας πολλαπλών αντικρουόμενων πλαισίων.

Η παρούσα Έκθεση παρουσιάζει τα αποτελέσματα της έρευνας που διενέργησε το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ) σχετικά με τις διακρίσεις που υφίστανται άτομα λόγω της ταυτότητας φύλου τους ή/και του σεξουαλικού τους προσανατολισμού, αλλά παράλληλα περιλαμβάνει ενότητες που παρέχουν ευρύτερη πληροφόρηση για το υπό διερεύνηση πεδίο. Ειδικότερα, με βάση όσα αρχικά παρατίθενται στην Έκθεση, διαπιστώνεται από έρευνες που έχουν διενεργηθεί, καθώς και από δεδομένα που συλλέγονται από φορείς, ότι τόσο σε ευρωπαϊκό, όσο και εθνικό επίπεδο, **τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα βιώνουν διακρίσεις** σε διάφορους τομείς της ζωής τους (π.χ. εκπαίδευση, υγεία, απασχόληση, δημόσιος χώρος κ.ά.), οι οποίες άλλοτε λαμβάνουν τη μορφή δημιουργίας αρνητικού κλίματος μέσα από άρρητες συμπεριφορές, και άλλοτε εκφράζονται μέσα από βίαιες και εγκληματικές πράξεις που είναι πιθανόν να προκαλέσουν έως και βαριές σωματικές βλάβες.

Οι διακρίσεις που υφίστανται τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα μπορεί να είναι εμφανείς ή λανθάνουσες, να εκφράζονται θεσμικά (π.χ. αποκλεισμός από δικαιώματα, απουσία θεσμικού πλαισίου κ.λπ.) **και να αναπαράγονται ανεξάρτητα από προθέσεις**, λόγω άγνοιας. Στην ακραία μορφή έκφρασης ομοφοβίας και τρανσφοβίας, γίνεται λόγος για «έγκλημα ενάντια στη φύση», και τα ομοφυλόφιλα και διεμφυλικά άτομα αντιμετωπίζονται ως ψυχικά ασθενείς, νομιμοποιώντας τη χρήση κάθε μέσου για τη «θεραπεία» τους. Σε άλλες περιπτώσεις, οι αρνητικές στάσεις απέναντι σε ΛΟΑΤΚΙ άτομα συνδέονται με συναισθήματα λύπησης που προκύπτουν από την αντίληψη πως οτιδήποτε παρεκκλίνει της ετεροκανονικότητας είναι υποδεέστερο. Επίσης, συχνό φαινόμενο αποτελεί η ανοχή της ομοφυλοφιλίας ως μιας φάσης με μεταβατικό χαρακτήρα για τη διαχείριση της οποίας επιλέγεται η υπομονή και προστατευτικότητα. Αυτή η τελευταία στάση, η οποία από πολλούς/ές μπορεί να εκλαμβάνεται ως «πιο φιλική», αποτελεί ουσιαστικά μια πατερναλιστική έκφραση της προκατάληψης και της διάκρισης –όπως περιγράφεται από τους Glick και Fiske (2000)–, καθώς θεωρεί τα άτομα ως ανώριμα να λάβουν αποφάσεις. Ακόμα και διατυπώσεις που προτάσσουν ως επιχείρημα το απόρρητο της ιδιωτικής/προσωπικής ζωής για να καταδείξουν αποδοχή, συχνά υπονοούν παραχωρήσεις από μια κυρίαρχη/προνομιούχα ομάδα, και τελικά αρνούνται να ανοίξουν τη συζήτηση για τη σεξουαλικότητα και την ταυτότητα φύλου, αποκρύπτοντας τις κοινωνικές ανισότητες και τις διακρίσεις που συνδέονται με αυτό το πεδίο.

Η συνεχώς αυξανόμενη ερευνητική δραστηριότητα στο πεδίο των διακρίσεων βάσει ταυτότητας φύλου ή/και σεξουαλικού προσανατολισμού και η συλλογή σχετικών δεδομένων, σε συνδυασμό με τα –ολόένα πιο ορατά– αιτήματα και διεκδικήσεις της ΛΟΑΤΚΙ Κοινότητας, έχουν συμβάλει στη **βελτίωση του θεσμικού πλαισίου**, τόσο σε επίπεδο πολιτικών πρωτοβουλιών, όσο και σε επίπεδο νομοθεσίας, στην Ευρώπη αλλά και διεθνώς. Ιδιαίτερα για την Ελλάδα, σημειώνεται ότι τα τελευταία χρόνια το νομικό πλαίσιο για την προστασία και τη νομική κατοχύρωση δικαιωμάτων σε ΛΟΑΤΚΙ άτομα, έχει ενισχυθεί σημαντικά, χωρίς ωστόσο αυτό να σημαίνει ότι δεν εξακολουθούν να υπάρχουν κενά ή ελλείψεις σε αυτό το πεδίο.

Η έρευνα που υλοποίησε το ΚΕΘΙ, κατά την περίοδο Φεβρουάριος-Ιούλιος 2017, στόχευε στη συγκέντρωση και την καταγραφή δεδομένων, καθώς και την ανάλυσή τους σχετικά με τις στάσεις, τις αντιλήψεις και τις διακρίσεις σε θέματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού. Σε αυτήν την κατεύθυνση, αρχικά πραγματοποιήθηκε η **χαρτογράφηση και καταγραφή φορέων, οργανώσεων και συλλογικοτήτων** που δραστηριοποιούνται για την καταπολέμηση των διακρίσεων βάσει σεξουαλικού προσανατολισμού ή/και ταυτότητας φύλου, από την οποία αναδείχθηκε, μεταξύ άλλων, η δυναμική του ΛΟΑΤΚΙ κινήματος στην Ελλάδα. Στη συνέχεια, για την άντληση ποιοτικών δεδομένων σχετικά με τις διακρίσεις που υφίστανται τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα, διενεργήθηκε **πρωτογενής έρευνα μέσω της διεξαγωγής ομάδων εστιασμένης συζήτησης**.

Για την ανάλυση των δεδομένων της ποιοτικής έρευνας, η ερευνητική ομάδα επέλεξε να θέσει στο επίκεντρο την προσωπική εμπειρία των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων, δίνοντας έμφαση στα βασικά χαρακτηριστικά της και τις διαστάσεις των διακρίσεων που τα άτομα αυτά βιώνουν. Ωστόσο, για την καλύτερη κατανόηση και ανίχνευση της εμπειρίας των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων συλλέχθηκαν και αναλύθηκαν και δεδομένα που προέκυψαν από ομάδες εστιασμένης συζήτησης με τη συμμετοχή φορέων και συλλογικοτήτων που δραστηριοποιούνται στο συγκεκριμένο πεδίο ή παρέχουν υπηρεσίες σε ΛΟΑΤΚΙ άτομα.

Αρχικά, από την ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων καθίσταται σαφές ότι **τα ΛΟΑΤΚΙ παιδιά βιώνουν τη διαφορετικότητά τους σε ένα περιβάλλον που είτε αρνείται την ύπαρξή τους, είτε τα τοποθετεί σε μια κοινωνικά περιθωριοποιημένη κατηγορία**. Αυτή η διαδικασία βιώνεται επώδυνα από τα νεαρά άτομα, τα οποία εξαντλούνται από τα διαρκή αναπάντητα ερωτήματα και την εσωτερικευμένη επιθετικότητα και άρνηση που εισπράττουν από το στενό και ευρύτερο περιβάλλον

τους. Ανάλογα με τη στήριξη που θα δεχθούν από το περιβάλλον, είναι πιθανό να καταφέρουν να ανατρέψουν την κατάσταση αδιεξόδου, να αρχίσουν να αποδέχονται τη διαφορετικότητά τους και να συγκροτούν την ταυτότητά τους με έναν συνεκτικό τρόπο. Όπως προκύπτει από την έρευνα, αυτή η κατάσταση είναι πιο επώδυνη και πιο αβέβαιη για τα τρανς άτομα.

Στον χώρο της εκπαίδευσης η ΛΟΑΤΚΙ εμπειρία αποσιωπάται ή όταν γίνεται ορατή, προβάλλεται με αρνητικούς όρους. Ειδικότερα, πρόκειται για ένα πεδίο όπου η ετεροκανονικότητα αποτελεί δεδομένο, με αποτέλεσμα τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα να βρίσκονται διαρκώς υπό αμφισβήτηση ή να εκτίθενται σε έναν διάχυτο ομοφοβικό και τρανσφοβικό λόγο. Αυτές οι συνθήκες δημιουργούν σιωπηρά ένα περιβάλλον αποκλεισμού, για τη δημιουργία του οποίου δεν γίνεται εμφανής η ευθύνη του κυρίαρχου πλαισίου, αλλά αντίθετα το βάρος μεταφέρεται στα ίδια τα άτομα τα οποία οφείλουν να κερδίσουν με προσωπικό αγώνα και με βάση τον βαθμό ανοχής τους, την παρουσία τους σε αυτό.

Παράλληλα, **στον χώρο της εκπαίδευσης ο εκφοβισμός αποτελεί υπαρκτό φαινόμενο.** Συχνά, τα περιστατικά εκφοβισμού συνδέονται με ζητήματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού και είναι πιθανό να συγκαλύπτονται από την εκπαιδευτική κοινότητα ή ακόμα και να προέρχονται –πέρα από συμμαθητές/τριες ή συμφοιτητές/τριες– από το ίδιο το εκπαιδευτικό προσωπικό το οποίο καταχράται τον ρόλο του και την εξουσία που απορρέει από αυτόν. Από την άλλη, τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα που γίνονται αποδέκτες/τριες εκφοβιστικών συμπεριφορών προσπαθούν να τις διαχειριστούν με διάφορους τρόπους, οι οποίοι έχουν σημαντικές επιπτώσεις (πχ. συχνές απουσίες, αποφυγή δραστηριοτήτων, μειωμένη επίδοση). Σε αυτά τα περιστατικά, συνήθως η εκπαιδευτική κοινότητα λαμβάνει ρόλο σιωπηλού παρατηρητή, συμμετέχοντας με αυτόν τον τρόπο στον εκφοβισμό, και επιτείνοντας παράλληλα την απόγνωση και τα συναισθήματα ενοχής για τους/τις αποδέκτες/τριές, οι οποίοι/ες και πάλι –σχεδόν αποκλειστικά– φέρουν το βάρος της διαχείρισης.

Τους χώρους παροχής υπηρεσιών υγείας, τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα και ιδιαίτερα τα τρανς άτομα, τους προσεγγίζουν με επιφυλακτικότητα. Ειδικότερα, επισημαίνουν την έλλειψη εμπιστοσύνης και τον φόβο έκθεσης που αισθάνονται και συχνά έχουν ως αποτέλεσμα την αποφυγή των υπηρεσιών υγείας και κατ' επέκταση –σε αρκετές περιπτώσεις– τη σοβαρή επιδείνωση της υγείας τους από ασθένειες που θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν. Επιπλέον, στον χώρο της υγείας, οι διακρίσεις απέναντι σε ΛΟΑΤΚΙ άτομα μπορεί να λάβουν τη μορφή άρνησης παροχής υπηρεσιών,

την κακοποίηση και τον εξευτελισμό, ιδιαίτερα απέναντι σε τρανς άτομα (ιατρικός εκφοβισμός). Σημειώνεται ότι το ζήτημα του ιατρικού εκφοβισμού είναι πολύ σημαντικό δεδομένης και της αδυναμίας των ατόμων να τον αντιμετωπίσουν.

Ειδικότερα, **στον χώρο της ψυχικής υγείας, η κακοποίηση ΛΟΑΤΚΙ ατόμων είναι πιθανό να επιτείνεται** εξαιτίας της άγνοιας ή της πρόταξης αντιδεοντολογικών υποθέσεων (π.χ. δυνατότητα θεραπείας ομοφυλόφιλων ατόμων) από την πλευρά των ειδικών. Στο ίδιο πεδίο, σημαντικό ζήτημα που αναδεικνύεται από την έρευνα είναι αυτό της ψυχιατρικοποίησης, ιδιαίτερα στην περίπτωση της ταυτότητας φύλου. Σε αυτό το πλαίσιο σημειώνεται ότι ο ομοφυλόφιλος σεξουαλικός προσανατολισμός έχει αφαιρεθεί από τα εγχειρίδια διάγνωσης της ψυχιατρικής εδώ και αρκετές δεκαετίες, ενώ, μετά από μια μεγάλη συζήτηση η οποία παραμένει ανοιχτή, η ταυτότητα φύλου ταξινομείται ως δυσφορία και όχι ως διαταραχή.

Το πεδίο των ΜΜΕ αποτελεί ένα πεδίο διαρκούς κακοποίησης των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων. Πιο συγκεκριμένα, τα ΜΜΕ συχνά δίνουν το βήμα για την εκφορά κακοποιητικού λόγου σε βάρος ΛΟΑΤΚΙ ατόμων, ο οποίος προστατεύεται με το επιχείρημα της ελευθερίας του λόγου. Μάλιστα, ο κακοποιητικός λόγος προστατεύεται δυσανάλογα σε σχέση με την ανάγκη για θετική ορατότητα των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων. Αυτό συμβαίνει επειδή το θεσμικό πλαίσιο για την προστασία των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων από τη λεκτική κακοποίηση και κατάχρηση είναι ανεπαρκές, με αποτέλεσμα στο όνομα της ελευθερίας του λόγου να συνθλίβονται δικαιώματα (π.χ. η ελευθερία της έκφρασης, η προστασία του παιδιού, της προσωπικότητας του ατόμου και της οικογένειας) και να δημιουργείται τελικά ένα πλαίσιο το οποίο αδυνατεί να προστατεύσει ευάλωτες κοινωνικές κατηγορίες. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, εκπρόσωποι ΛΟΑΤΚΙ φορέων και συλλογικοτήτων αποφεύγουν να παρουσιαστούν σε ΜΜΕ υπό τον φόβο ότι η έκθεσή τους είναι πιθανό να έχει αντίθετα από τα επιθυμητά αποτελέσματα, ιδιαίτερα εάν δεν ακολουθήσουν ένα συγκεκριμένο πρότυπο/αφήγημα.

Παρ' όλες τις αλλαγές και τις βελτιώσεις του θεσμικού πλαισίου για την προστασία και την προώθηση της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου, **τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα δεν νιώθουν ασφαλή να καταγγείλουν τη βία που υφίστανται.** Το γεγονός αυτό απορρέει κυρίως από την έλλειψη εμπιστοσύνης προς τους θεσμούς, καθώς και από τον φόβο περαιτέρω θυματοποίησής τους. Ωστόσο, είναι σημαντικό να επισημανθεί η αξιόλογη προσπάθεια για τη δημιουργία σχέσης εμπιστοσύνης και την ενημέρωση/

ευαισθητοποίηση, που πραγματοποιείται από τα στελέχη της αστυνομίας με αρμοδιότητες που σχετίζονται με την πρόληψη και τη δίωξη αδικημάτων που διαπράττονται λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού ή ταυτότητας φύλου. Επιπλέον, σε επίπεδο νομικής υποστήριξης, υπάρχουν θεσμοί, οι οποίοι δραστηριοποιούνται προς την κατεύθυνση της ανάδειξης των ζητημάτων των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων με αποφάσεις και πρακτικές, δημιουργώντας ένα δεδομένο για τη συνεργασία μεταξύ φορέων ελλείψει θεσμικού πλαισίου.

Στη συζήτηση για τον σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου η **ορατότητα αποτελεί κεντρική έννοια**. Αυτό συμβαίνει αφενός επειδή αποτελεί βασικό ζητούμενο για τη ΛΟΑΤΚΙ Κοινότητα, και αφετέρου γιατί παράλληλα συνιστά το σημείο σύγκρουσης σε ένα πλαίσιο όπου η ετεροκανονικότητα αποτελεί κυρίαρχη και αναμφισβήτητη σταθερά. Στην καθημερινότητα, η ορατότητα διαπερνά την εμπειρία των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων που καλούνται να βρουν τρόπους άλλοτε για να την επιβάλλουν δυναμικά σε ένα εχθρικό περιβάλλον, και άλλοτε να την περιορίσουν για να αποφύγουν τη διάκριση («ορατότητα με όρους»). Επομένως, και πάλι η ευθύνη βαραίνει τα ίδια τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα, τα οποία πρέπει να διεκδικήσουν την παρουσία τους, να την επιβάλλουν και παράλληλα να εκπαιδεύσουν τον κοινωνικό περίγυρο στον τρόπο που θα τα αντιμετωπίσει.

Η ορατότητα, επομένως, συνδέεται άμεσα και με την **κοινοποίηση της ταυτότητας (coming out)**, η οποία αποτελεί σημαντικό σημείο της εμπειρίας των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων. Συνήθως αποτελεί ένα σημείο όπου τα άτομα βάζουν τέλος σε μια περίοδο αμφισβήτησης, καταπίεσης, εσωτερικού πολέμου, έλλειψης αυθεντικότητας, απόρριψης ή φόβου απόρριψης από το στενό και ευρύτερο περιβάλλον, διαρκούς εσωτερίκευσης της ομοφοβίας και της τρανσφοβίας, και αποφασίζουν να υπερασπιστούν τους εαυτούς τους και την ταυτότητά τους. Η διαδικασία αυτή απαιτεί μεγάλη προσπάθεια και εμφανίζεται στον λόγο των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων ως **προσωπική κατάκτηση**. Ειδικότερα, χαρακτηρίζεται ως λυτρωτική, αλλά συγχρόνως έχει κόστος γιατί παράλληλα αποτελεί την αρχή μιας εξίσου επώδυνης διαδικασίας, που συνδέεται με τη διεκδίκηση της παρουσίας τους στον κοινωνικό χώρο. Ωστόσο, –ακόμα και μετά την κοινοποίηση– η έκφραση της ταυτότητας συχνά παραμένει υπό περιορισμό, ανάλογα με το πεδίο ή το κοινωνικό πλαίσιο.

Ευρύτερα, **σε επίπεδο κοινωνίας**, για θέματα σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου **αναπτύσσεται ένας ανεξέλεγκτος δημόσιος κακοποιητικός λόγος**. Άνθρωποι με ομοφυλόφιλο σεξουαλικό προσανατολισμό και άνθρωποι που το φύλο

τους δεν αντιστοιχεί με αυτό που τους έχει καταχωρισθεί κατά τη γέννηση, γίνονται αντικείμενο αρνητικού σχολιασμού, υποτιμητικών σχολίων, περιπαιχτικού λόγου, και διασύρονται. Όταν μάλιστα αυτό συμβαίνει από δημόσιους/ες λειτουργούς και ανθρώπους που κατέχουν θέσεις εξουσίας (πολιτικοί, ιερείς, εκπαιδευτικοί, επαγγελματίες υγείας, αστυνομία, δικαστικοί κ.λπ.), η ευθύνη είναι μεγάλη. Είναι ενδεικτικό ότι η επίκληση της υπεράσπισης της δημοκρατίας και της ελευθερίας του λόγου στην περίπτωση χρήσης ρατσιστικού λόγου είναι ιδιαίτερα θερμή και συμβαίνει από αυτούς/ές που θέλουν να αποκλείσουν κοινωνικές ομάδες (Ranciere, 2009).

Παρόλο που τα ζητήματα σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου είναι παρόντα στη δημόσια συζήτηση (π.χ. ΜΜΕ, διαδίκτυο), τίθενται με έναν κυρίαρχο τρόπο, με έναν καθημερινό λόγο από τον οποίο **απουσιάζει ένα λεξιλόγιο, το οποίο να περιγράφει με θετικούς όρους την ποικιλομορφία της ανθρώπινης σεξουαλικότητας και της έκφρασης του φύλου**. Ειδικότερα, συνήθως η σχετική δημόσια συζήτηση γίνεται με όρους βιολογικούς, ψυχιατρικούς και κανονιστικούς. Με τον τρόπο αυτόν δημιουργούνται σοβαρές στρεβλώσεις, καθώς είναι δύσκολο να απαντηθούν αυτά τα ζητήματα κρατώντας, ενδεικτικά, ως σταθερές: τη δυϊκότητα του φύλου, την αναγωγή του φύλου στη βιολογία, τη λογική αντιστοίχιση του σεξουαλικού προσανατολισμού με το φύλο, την ερωτική έλξη προς άτομα του αντίθετου φύλου ως κανόνα και την έλξη προς άτομα του ίδιου φύλου ως επιλογή. Επιπλέον, από την ελληνική γλώσσα απουσιάζουν όροι για την αναφορά σε διαφορετικές διαστάσεις του φύλου (π.χ. το βιολογικό φύλο δεν διαφοροποιείται από το κοινωνικό), γεγονός που έχει μεγάλη βαρύτητα εάν αναλογιστούμε ότι η γλώσσα εκφράζει πολιτισμικές αντιλήψεις, αλλά παράλληλα επηρεάζει την κοινωνικοπολιτισμική οργάνωση, δηλαδή τον τρόπο αντίληψης και ταξινόμησης κοινωνικών εμπειριών.

Συγχρόνως, **παρατηρείται αμηχανία στην ιδέα πως ένα άτομο μπορεί να αισθάνεται ότι ανήκει σε ένα φύλο και αυτό να μην σχετίζεται με τα ανατομικά χαρακτηριστικά του**, καθώς πρόκειται για την απόλυτη ανατροπή της ιδέας ότι το φύλο προκύπτει από την ανατομία και τη βιολογία. Παρόμοια στάση εντοπίζεται απέναντι στη διεκδίκηση μιας αυθεντικής έκφρασης και εμπειρίας του φύλου ως βαθειά, έμφυτη αίσθηση. Παρόλα αυτά εδώ πρέπει να λάβουμε υπόψη πως ο αυτοπροσδιορισμός και το δικαίωμα σε αυτόν αποτελεί την προϋπόθεση για οποιαδήποτε κριτική αντιμετώπιση του περιεχομένου των ταυτοτήτων και του

τρόπου με τον οποίο αυτό συνδέεται με κοινωνικούς και πολιτικούς μηχανισμούς ελέγχου και εξουσίας.

Επιπλέον, **συχνό φαινόμενο αποτελεί η αναφορά σε αναχρονιστικές αντιλήψεις** οι οποίες επιμένουν. Μάλιστα ορισμένες φορές αυτές οι αναχρονιστικές αντιλήψεις δεν είναι απλά στρεβλώσεις, οι οποίες βασίζονται σε λανθασμένες αντιλήψεις σε επίπεδο κοινωνίας, αλλά αντίθετα υποστηρίζονται από θεσμούς με κοινωνική και πολιτική δύναμη και επιρροή μέσα στην κοινωνία, από εδραιωμένα δηλαδή συστήματα εξουσίας, τα οποία κάθε άλλο παρά περιθωριοποιημένα είναι, και ο ρόλος τους είναι καίριος στην αναπαραγωγή κανονικότητων. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η διαδεδομένη επίκληση στον ψυχιατρικό λόγο για τη συζήτηση θεμάτων σεξουαλικότητας και ταυτότητας φύλου. Ειδικότερα, η σύνδεση της αναντιστοιχίας ανάμεσα στο φύλο που έχει αποδοθεί κατά τη γέννηση και το φύλου όπως το βιώνει το άτομο με την ψυχιατρική, είναι κυρίαρχη όχι μόνο στον δημόσιο λόγο αλλά και μεταξύ των ειδικών ψυχικής υγείας. Σε αυτό το πλαίσιο η αποψυχιατρικοποίηση και η αποστιγματοποίηση ιδιαίτερα της τρανς κατάστασης, παραμένει ένα κεντρικό ζήτημα τόσο στο πλαίσιο της επιστημονικής, όσο και στο πλαίσιο της ΛΟΑΤΚΙ Κοινότητας.

Με βάση τις προαναφερθείσες διαπιστώσεις και παρατηρήσεις, οι οποίες συνοψίζουν τους βασικότερους άξονες που αναδείχθηκαν από την ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων, καθίσταται εμφανής η ανάγκη για ανάληψη πρωτοβουλιών για την καταπολέμηση των διακρίσεων βάσει ταυτότητας φύλου ή/και σεξουαλικού προσανατολισμού. Οι συμμετέχοντες/ουσες στις ομάδες εστιασμένης συζήτησης παρουσίασαν σχετικές προτάσεις, οι οποίες είτε συνδέονται με πάγιες διεκδικήσεις, είτε προέκυψαν κατά τη διάρκεια της συζήτησης μέσα από την αλληλεπίδραση.

Ένα κύριο ζητούμενο **αποτελεί ο συντονισμός και η κοινή δράση όλων των αρμόδιων φορέων για την ολοκληρωμένη ανάδειξη των ζητημάτων ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού και τον σχεδιασμό αποτελεσματικών παρεμβάσεων**. Ειδικότερα, από τη μια παρατηρείται σημαντικό έλλειμμα εμπειρίας και γνώσης σε κρατικούς φορείς που παρέχουν υπηρεσίες σε ΛΟΑΤΚΙ άτομα ή εντάσσουν στο πλαίσιο της δραστηριότητάς τους σχετικές πολιτικές, ενώ από την άλλη, το ενδιαφέρον, η εμπειρία και η γνώση φορέων –κρατικών ή μη– που έχουν εντάξει τα θέματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού μένουν ανεκμετάλλευτα ή περιορίζονται στο εύρος των δυνατοτήτων των φορέων, όπως αυτές καθορίζονται από τις υποδομές, τους υλικούς και ανθρώπινους πόρους, το

θεσμικό πλαίσιο και το πεδίο δράσης τους. Η ανάγκη επομένως συνεργασίας και συνέργειας μεταξύ φορέων αποτελεί ένα πρώτο σημαντικό βήμα για την ανταλλαγή τεχνογνωσίας και την ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου σχεδίου δράσης, το οποίο δεν θα περιλαμβάνει ενέργειες και παρεμβάσεις αποσπασματικού χαρακτήρα. Το ΚΕΘΙ θα μπορούσε να έχει κεντρικό ρόλο σε αυτήν την προσπάθεια, αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες για τη δικτύωση των αρμόδιων φορέων και φορέων της ΛΟΑΤΚΙ Κοινότητας και την επιμόρφωση/εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση σε θέματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού. Σε μια τέτοιου είδους πρωτοβουλία, που θα δίνει φωνή και θα λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων, είναι σημαντικό να έχει κεντρικό ρόλο ένας κρατικός φορέας, όπως το ΚΕΘΙ, καθώς αυτό θα σηματοδοτεί το επίσημο ενδιαφέρον, την αναγνώριση των προβλημάτων και τη διάθεση για ενεργή στήριξη από τη μεριά της Πολιτείας.

Επιπλέον, σε επίπεδο οριζόντιας παρέμβασης διαπιστώνεται η ανάγκη για συνεργασία μεταξύ φορέων για την **ανάπτυξη δεοντολογικού πλαισίου** ως προς την αντιμετώπιση θεμάτων ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού, βάσει του οποίου θα λειτουργούν οι φορείς και θα παρέχονται υπηρεσίες προς ΛΟΑΤΚΙ άτομα. Ειδικότερα, ένα τέτοιο πλαίσιο θα πρέπει να έχει ως βάση τον σεβασμό στα δικαιώματα των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων και να προβλέπει κυρώσεις σε περιπτώσεις παραβίασής τους. Μάλιστα, το πλαίσιο αυτό είναι απαραίτητο να εξειδικεύεται ανάλογα με το πεδίο (π.χ. ΜΜΕ, υγεία, εκπαίδευση κ.λπ.). Ιδιαίτερα για τον χώρο των ΜΜΕ, όπου –όπως ήδη παρουσιάστηκε– πολύ συχνά δίνεται βήμα για την εκφορά κακοποιητικού λόγου εις βάρος ΛΟΑΤΚΙ ατόμων, κρίνεται σκόπιμο να ληφθούν νομοθετικές πρωτοβουλίες, προκειμένου να διασφαλίζεται ο σεβασμός στην αξιοπρέπεια ΛΟΑΤΚΙ ατόμων και να τίθενται σαφή όρια μεταξύ της ελευθερίας του λόγου και της προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Επιπρόσθετα, για τον χώρο της υγείας, είναι σημαντικό να αναπτυχθεί ένα ιατρικό πρωτόκολλο για τη διαδικασία του ιατρικού επαναπροσδιορισμού φύλου, ώστε να καταπολεμηθεί η σχέση εξουσίας μεταξύ γιατρών και τρανς ανθρώπων, να ποινικοποιηθεί η «θεραπεία μεταστροφής» της ταυτότητας φύλου και του σεξουαλικού προσανατολισμού, από ειδικούς υγείας και ψυχικής υγείας και να δημιουργηθεί ένας μηχανισμός ελέγχου και ενστάσεων για τις αποφάσεις των επιστημόνων υγείας σχετικά με τη διαδικασία επαναπροσδιορισμού φύλου.

Σημαντική παράμετρο για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω ταυτότητας φύλου ή/και σεξουαλικού προσανατολισμού αποτελεί η ευαισθητοποίηση και η

ενημέρωση. Ειδικότερα, αποτελεί σημαντικό κενό, το έλλειμμα γνώσης σε σχετικά θέματα των επαγγελματιών που παρέχουν υπηρεσίες σε ΛΟΑΤΚΙ άτομα, γεγονός που συχνά συμβάλλει στην εκδήλωση διακριτικών συμπεριφορών –με καλές ή κακές προθέσεις– και κατ’ επέκταση στην αποφυγή χρήσης υπηρεσιών και την αδυναμία από πλευράς ΛΟΑΤΚΙ ατόμων να νιώσουν εμπιστοσύνη απέναντι σε θεσμούς. Για τον λόγο αυτό, είναι απαραίτητο να σχεδιαστούν **επιμορφωτικές δράσεις για δημόσιους/ες υπαλλήλους και ιδιαίτερα για υπαλλήλους που έρχονται σε συχνή επαφή λόγω αντικειμένου με ΛΟΑΤΚΙ άτομα** (π.χ. αστυνομικό, ιατρικό προσωπικό και προσωπικό σε υπηρεσίες πρώτης γραμμής), προκειμένου να διασφαλίζεται η ορθή διαχείριση και η αρμόζουσα διοικητική συμπεριφορά απέναντί τους.

Σε επίπεδο ενημέρωσης, αρχικά, είναι απαραίτητο να αναπτυχθούν **στοχευμένες ενέργειες για τα ίδια τα άτομα που υφίστανται διακρίσεις** βάσει ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού, προκειμένου να μπορούν αφενός να αναγνωρίσουν και εν συνεχεία να καταγγείλουν περιστατικά διακρίσεων (π.χ. διακρίσεις στον χώρο των υπηρεσιών υγείας), και αφετέρου να έχουν γνώση των δικαιωμάτων τους, των διαδικασιών μέσα από τις οποίες μπορούν αυτά να ασκηθούν (π.χ. μέσω της ανάπτυξης Οδηγού για τα άτομα που επιθυμούν να μπουν στη διαδικασία επαναπροσδιορισμού φύλου), να αισθανθούν εμπιστοσύνη προς σχετικούς φορείς και να είναι σαφείς οι συνέπειες που προβλέπονται για όσους/ες τα παραβιάζουν.

Ωστόσο, δεδομένου ότι τα δικαιώματα πρέπει να είναι προσβάσιμα σε όσους/ες απευθύνονται για να μπορούν να ασκηθούν και σε ένα αρνητικό κοινωνικό κλίμα, όπου η κοινωνία δεν εκπαιδεύεται στην έννοια των δικαιωμάτων μένουν κενό γράμμα αφού η άσκησή τους φέρει ως συνέπεια την έκθεσή τους σε αυτό το κλίμα, είναι κρίσιμο να σχεδιαστούν **ενέργειες ενημέρωσης για το ευρύ κοινό.** Στο πλαίσιο αυτό, λαμβάνοντας υπόψη ότι η μη εξοικείωση με τη σχετική και ορθή ορολογία δημιουργεί στρεβλώσεις, θα πρέπει να γίνει οργανωμένη προσπάθεια για την καθιέρωση και την ορθή χρήση εννοιών και ορολογίας για την περιγραφή του τρόπου με τον οποίο κάποιος/α βιώνει και εκφράζει το φύλο του/της και τον σεξουαλικό προσανατολισμό του/της.

Στον χώρο της εκπαίδευσης, ο οποίος –όπως ήδη παρουσιάστηκε– αποτελεί ένα πεδίο αντιπαράθεσης, όπου αναπαράγονται στερεότυπες αντιλήψεις και λαμβάνουν χώρα διακρίσεις με τραγικές επιπτώσεις για τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα, είναι σημαντικό να σχεδιαστούν **στοχευμένες παρεμβάσεις, οι οποίες θα αφορούν την εκπαίδευση/επιμόρφωση εκπαιδευτικών και την αναμόρφωση εκπαιδευτικού υλικού.**

Ειδικότερα, όπως καταγράφηκε στο πλαίσιο της έρευνας, υπάρχει μεγάλη ανάγκη από την πλευρά των εκπαιδευτικών να εκπαιδευτούν σε θέματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού. Ωστόσο, είναι κρίσιμο να σημειωθεί ότι η εκπαίδευσή τους θα πρέπει να υλοποιείται από εξειδικευμένους/ες επιστήμονες, να τολμά να συγκρούεται με αντιλήψεις και σταθερές, οι οποίες είναι αναπόφευκτα ομοφοβικές και τρανσφοβικές, και να περιλαμβάνει βιωματική διάσταση που θα έχει ως στόχο την κατανόηση της ΛΟΑΤΚΙ εμπειρίας και πιθανά θα φέρνει τους/τις εκπαιδευόμενους/ες αντιμέτωπους/ες με τις δικές τους ομοφοβικές και τρανσφοβικές αντιλήψεις. Οι επιμορφωτικές δράσεις, μεταξύ άλλων, θα έχουν ως σκοπό την ενίσχυση της γνώσης των εκπαιδευτικών, προκειμένου να μπορούν να υλοποιήσουν σχετικά εκπαιδευτικά προγράμματα. Επιπλέον, για την ενίσχυση της ευαισθητοποίησης των εκπαιδευτικών προτείνεται η εκπόνηση εξειδικευμένου Οδηγού για εκπαιδευτικούς για μια συμπεριληπτική εκπαίδευση σε ζητήματα σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας φύλου και χαρακτηριστικών φύλου.

Στο ίδιο πλαίσιο, είναι απαραίτητη η αναμόρφωση εκπαιδευτικού υλικού, λαμβάνοντας υπόψη ότι από τον χώρο της εκπαίδευσης απουσιάζει υλικό μέσα από το οποίο τα θέματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού μπορούν να συζητηθούν. Εξάλλου η εμπειρία δείχνει πως τα παιδιά έχουν πρόσβαση σε τέτοιου είδους υλικό από μικρή ηλικία και υπάρχει μεγάλη ανάγκη τα θέματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού να μπορούν να συζητηθούν εντός ενός οργανωμένου πλαισίου όπου θα προστατεύεται η διαφορετικότητα. Συνεπώς είναι σκόπιμη η εισαγωγή κατάλληλων βιβλίων στις σχολικές βιβλιοθήκες, τα οποία θα αξιοποιούνται στο πλαίσιο προγραμμάτων φιλιαναγνωσίας. Είναι ενδεικτικό ότι τα σχολικά εγχειρίδια δεν έχουν επικαιροποιηθεί ως προς τα ζητήματα φύλου, πόσο μάλλον ως προς θέματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού (ενδεικτικά αναφέρεται η απουσία ανάδειξης της ποικιλομορφίας της ανθρώπινης συμβίωσης, παρόλο που υπάρχει πλέον νομικό πλαίσιο για τη συμβίωση ομόφυλων ενηλίκων).

Παράλληλα, είναι σημαντικό να σχεδιαστούν **κεντρικά εκπαιδευτικές πρωτοβουλίες που θα τολμούν να θέσουν στην εκπαιδευτική συζήτηση τα θέματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού**, όπως για παράδειγμα η «Θεματική Εβδομάδα». Τέτοιες πρωτοβουλίες και παρεμβάσεις θα πρέπει να μην χαρακτηρίζονται από αποσπασματικότητα, να έχουν διάρκεια, να παρακολουθούνται με οργανωμένο τρόπο και να αξιολογούνται ως προς τα αποτελέσματά τους.

Ειδικότερα, έχει ιδιαίτερη σημασία τέτοιες πρωτοβουλίες να είναι σχεδιασμένες με άρτιο τρόπο και να υπάρχει ετοιμότητα αντίδρασης και σύγκρουσης με συντηρητικές και αναχρονιστικές απόψεις, προκειμένου να διασφαλίζεται η προστασία της εκπαιδευτικής κοινότητας απέναντι σε ακραίες αντιδράσεις.

Σε επίπεδο σχεδιασμού και παροχής υποστηρικτικών υπηρεσιών, κατά τη διεξαγωγή της έρευνας αναδείχθηκε η **ανάγκη για προστασία ΛΟΑΤΚΙ ατόμων, καθώς και η ανάγκη για στήριξη γονέων ΛΟΑΤΚΙ παιδιών**. Πιο συγκεκριμένα, στο πλαίσιο της αφήγησης των εμπειριών ΛΟΑΤΚΙ ατόμων, αλλά και μέσα από σχετικά δεδομένα από άλλους φορείς, έγινε εμφανές ότι η βία που υφίστανται ΛΟΑΤΚΙ παιδιά στο πλαίσιο της οικογένειας μπορεί να λάβει ακραίες μορφές εξευτελισμού, απειλών και σωματικής βίας, ακόμα και εκδίωξης από το σπίτι. Για τον λόγο αυτό, είναι εξαιρετικά κρίσιμο να αναπτυχθούν υπηρεσίες για την προστασία και την υποστήριξη αυτών των παιδιών (π.χ. δημιουργία ξενώνα φιλοξενίας). Παράλληλα, είναι σημαντική η λήψη πρωτοβουλιών και ο σχεδιασμός υπηρεσιών για τη στήριξη γονέων ΛΟΑΤΚΙ παιδιών. Ειδικότερα, οι γονείς ΛΟΑΤΚΙ παιδιών, παράλληλα με τα παιδιά τους, βιώνουν μια δύσκολη διαδικασία για την κατανόηση της ταυτότητας φύλου και του σεξουαλικού προσανατολισμού σε ένα κοινωνικό πλαίσιο όπου αυτή η εμπειρία γίνεται αντιληπτή με αρνητικούς όρους. Συνεπώς χρειάζονται εξειδικευμένη στήριξη για να μπορέσουν να ανταποκριθούν στις προκλήσεις που βιώνουν οι ίδιοι/ες και παράλληλα να παράσχουν με τη σειρά τους υποστήριξη στα παιδιά τους. Τέλος, είναι σημαντικό να παρέχεται η δυνατότητα ψυχολογικής υποστήριξης από εκπαιδευμένους/ες και ευαισθητοποιημένους/ες ειδικούς ψυχικής υγείας κατά τη διάρκεια διόρθωσης των στοιχείων της ταυτότητάς τους ή/και του ιατρικού επαναπροσδιορισμού φύλου για όσα άτομα το επιθυμούν.

Η πρόοδος που παρατηρείται στη χώρα σε θεσμικό επίπεδο, αναγνωρίζεται ως σημαντική από τους/τις εκπροσώπους της ΛΟΑΤΚΙ Κοινότητας. Ωστόσο, εξακολουθούν να υπάρχουν σημαντικά κενά, τα οποία επισημαίνονται διαρκώς από τις οργανώσεις και τις συλλογικότητες που δραστηριοποιούνται για την υποστήριξη ΛΟΑΤΚΙ ατόμων. Σε αυτά συμπεριλαμβάνονται, ενδεικτικά: η μη δυνατότητα κενής ή τρίτης καταχώρησης φύλου στις ληξιαρχικές πράξεις γέννησης για άτομα που δεν αυτοπροσδιορίζονται στο δίπολο του φύλου, ο μη προσδιορισμός του χρόνου περάτωσης της διοικητικής διαδικασίας για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου, η έλλειψη πρόβλεψης για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου των ανθρώπων που δεν έχουν ληξιαρχική πράξη γέννησης σε Ληξιαρχείο της Ελλάδας, η

έλλειψη ρυθμίσεων ασφαλιστικών θεμάτων που σχετίζονται με ιατρικές διαδικασίες επαναπροσδιορισμού φύλου κ.ά. Η κοινή δράση φορέων έχει αποτελέσει βασικό παράγοντα για την επίτευξη θεσμικών και νομοθετικών εξελίξεων και τη σταδιακή βελτίωση ως προς την κοινωνική αποδοχή της διαφορετικότητας. Η ΛΟΑΤΚΙ Κοινότητα, αλλά και οι φορείς που λειτουργούν ως σύμμαχοι στις διεκδικήσεις και την προάσπιση των δικαιωμάτων των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων, εξακολουθούν να έχουν δυσανάλογα μεγάλη ευθύνη στην εκπαίδευση της Πολιτείας και της κοινωνίας στα ζητήματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού. Ωστόσο, σε κάθε περίπτωση, η εμπειρία και η γνώση τους αποτελούν και θα συνεχίσουν να αποτελούν απαραίτητα εργαλεία τροφοδότησης πολιτικών και νομοθετικών πρωτοβουλιών. Μόνο μέσα από τη **διαρκή συνεργασία και διαβούλευση της Πολιτείας με τη ΛΟΑΤΚΙ Κοινότητα**, είναι δυνατή η υλοποίηση πολιτικών που θα συμβάλουν ουσιαστικά στην καταπολέμηση των διακρίσεων βάσει ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού, την προστασία των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων και τη διασφάλιση των δικαιωμάτων τους.

Ελληνόγλωσση:

- Αθανασίου, Α. (2006α), GenderTrouble. Φεμινιστική Θεωρία και Πολιτική μετά την αποδόμηση της ταυτότητας, Σύγχρονα Θέματα, τεύχος 94, Ιούλιος - Σεπτέμβριος 2006, σ. 62-71.
- Αθανασίου, Α. (επιμ.) (2006β), Φεμινιστική Θεωρία και Πολιτισμική Κριτική, Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος.
- Αλιπράντη-Μαράτου, Λ., Γκασούκα, Μ. & Καραγιαννοπούλου, Χ. (επιμ.) (2008), *Ισότητα των Φύλων και Εκπαίδευση: Προετοιμάζοντας Ισότιμους Πολίτες. Πρακτικά Συνεδρίου*, Αθήνα, 3-5 Ιουλίου 2008, Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.
- Γαλανού, Μ. (2014), *Ταυτότητα και έκφραση φύλου. Ορολογία, διακρίσεις, στερεότυπα και μύθοι*, Αθήνα: Σωματείο Υποστήριξης Διεμφυλικών.
- Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων (2017), *Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Ισότητα των Φύλων (2016-2020)*, Αθήνα: Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων, στο: <http://www.isotita.gr/wp-content/uploads/2017/04/ESDIF.pdf>
- Γερούκη, Μ. (2015), *Η σεξουαλική διαφορετικότητα ως παράγοντας προσέλκυσης ρατσιστικών συμπεριφορών. Ο ρόλος της εκπαίδευσης και της εκπαιδευτικής πολιτικής*, Ρέθυμνο: Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Πολιτική Ανάλυση και Πολιτική Θεωρία», Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης, Πανεπιστήμιο Κρήτης.
- Γιαννακόπουλος, Κ. (επιμ.) (2006), *Σεξουαλικότητα. Θεωρίες και πολιτικές της ανθρωπολογίας*, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- Δίκτυο Καταγραφής Ρατσιστικής βίας (2017), *Ετήσια έκθεση 2016*, Αθήνα: Δίκτυο Καταγραφής Ρατσιστικής βίας, στο: http://rvrn.org/wp-content/uploads/2017/04/Report_2016gr.pdf
- Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (2015), *Έκθεση: Διεμφυλικά άτομα και νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου*, Αθήνα: Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ).
- Ευρωπαϊκή Ένωση (2008), *Ενοποιημένη απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, 9 Μαΐου 2008 (2008/C 115/01), Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, στο: <http://www.ypes.gr/UserFiles/foff9297-f516-40ff-a70e-eca84e2ec9b9/SYN-EE-79-EL.pdf>
- Ευρωπαϊκή Ένωση (2000), *Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, 18 Δεκεμβρίου 2000 (2000/C 364/01), Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, στο: http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_el.pdf
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2017), *Ψήφισμά του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 8ης Σεπτεμβρίου 2015 σχετικά με την κατάσταση των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση (2013-2014) (2014/2254(INI))*, Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στο: http://publications.europa.eu/resource/ellar/86a4a124-9f52-11e7-b92d-01aa75ed71a1.0005.01/DOC_1

- Goffman, E. (2006), *Η παρουσίαση του εαυτού στην καθημερινή ζωή*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- Goffman, E. (2001), *Το Στίγμα*, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- Hoffman, M. & Asquith, R. (2016), *Το πιο μεγάλο βιβλίο για τις Οικογένειες*, Αθήνα: Εκδόσεις Ίκαρος.
- Θεοφιλόπουλος, Θ. (2015), *Ομοφοβική Τρανσφοβική βία και διακρίσεις στην Ελλάδα: Έκθεση Αποτελεσμάτων Έργου «Πες το σ' εμάς» 01/04/2014-30/11/2015*, Αθήνα: Colour Youth – Κοινότητα LGBTQ Νέων Αθήνας.
- Θεοφιλόπουλος, Θ. (επιμ.) & Χαμτζούδης, Ν. (2015), *Η νομική προστασία του σεξουαλικού προσανατολισμού και της ταυτότητας φύλου: καταπολεμώντας τις διακρίσεις, τα εγκλήματα μίσους και τη ρητορική μίσους*, Αθήνα: Colour Youth – Κοινότητα LGBTQ Νέων Αθήνας.
- Ιωσηφίδης, Θ. (2003), *Εισαγωγή στην ανάλυση δεδομένων ποιοτικής κοινωνικής έρευνας, Σημειώσεις*, Μυτιλήνη: Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- Καφίρη, Κ. (2002), *Φύλο και ΜΜΕ. Μελέτη Επισκόπησης*, Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.
- Μαντζούκας, Στ. (2007), *Ποιοτική έρευνα σε έξι εύκολα βήματα Η επιστημολογία, οι μέθοδοι και η παρουσίαση*, Νοσηλευτική, 46(1), σελ. 236-246.
- Μοσχοβάκου, Ν. (2014), *Η σημασία της ένταξης της διάστασης του φύλου στις πολιτικές για τη διαπολιτισμική εκπαίδευση στην Ελλάδα*, στο: Ι. Τσίγγανου & Λ. Μαράτου-Αλιπράντη (επιμ.), *Η Γυναικεία Μετανάστευση στην Ελλάδα: Οδικός Χάρτης Πολιτικών Κοινωνικής Ένταξης*, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, σ. 207-242.
- Μπάτλερ, Τζ. (2009), *Αναταραχή του φύλου. Ο φεμινισμός και η ανατροπή της ταυτότητας*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Παπαχριστόπουλος, Ν. & Σαμαρτζή, Κ. (2009), *Οικογένεια και νέες μορφές γονεϊκότητας*, Πάτρα: Orportuna.
- Πατεράκη, Μ., Ορφανίδου, Φ. & Σκίμπας, Α. (2018), *Έρευνα για την εμπειρία των εκπαιδευτικών από την υλοποίηση του Θεματικού Άξονα «Εμφυλές Ταυτότητες» το σχολικό έτος 2016-2017*, Αθήνα: Πολύχρωμο Σχολείο, στο: <https://goo.gl/SwEWF7>
- Ranciere, J. (2009), *Το μίσος για τη δημοκρατία*, Αθήνα: Πεδίο.
- Robson, C. (2007), *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου: ένα μέσον για κοινωνικούς επιστήμονες και επαγγελματίες ερευνητές*, Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.
- Rubin, G. (2006), *Σκέψεις για τη σεξουαλικότητα: σημειώσεις για μια ριζοσπαστική θεωρία των πολιτικών της σεξουαλικότητας*, στο: Κ. Γιαννακόπουλος (επιμ.), *Σεξουαλικότητα: Θεωρίες και πολιτικές ανθρωπολογίας*, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 401-471.
- Scott, J. (2006), *Αποδομώντας το δίλημμα «ισότητα ή διαφορά» ή, αλλιώς, η χρησιμότητα της μεταδομιστικής θεωρίας για το φεμινισμό*, στο: Α., Αθανασίου (επιμ.), *Φεμινιστική Θεωρία και Πολιτισμική Κριτική*, Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος, σ. 167-188.

Τσίγγανου, Ι. & Μαράτου-Αλιπράντη, Λ. (επιμ.) (2014), *Η Γυναικεία Μετανάστευση στην Ελλάδα: Οδικός Χάρτης Πολιτικών Κοινωνικής Ένταξης*, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

Wittig, M. (2006), Δε γεννιέσαι Γυναίκα, στο: Α., Αθανασίου (επιμ.), *Φεμινιστική Θεωρία και Πολιτισμική Κριτική*, Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος, σ. 409-422.

Ξενόγλωσση:

Andersen, S.M. & Chen, S. (2002), The relational self: an interpersonal social-cognitive theory, *Psychological Review*, 109(4), 619-645.

Bastian, B. & Haslam, N. (2010), Excluded from humanity: the dehumanizing effects of social ostracism, *Journal of Experimental Social Psychology*, 46, 107-113.

Branscombe, N.R., & Ellemers, N. (1998), Coping with group-based discrimination: individualistic versus group level strategies, in: J.K. Swim & C. Stangor (eds.), *Prejudice: the target's perspective*, New York: Academic Press, 243-266.

Braun, V. & Clarke, V. (2006), Using thematic analysis in psychology, *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.

Butler, J. (1990), *Gender trouble*, London: Routledge.

Cain, R. (1991), Stigma management and gay identity development, *Social Work*, 36, 67-73.

Cass, V.C. (1979), Homosexual identity formation: a theoretical model, *Journal of Homosexuality*, 4(3), 219-235.

Council of Europe: Commissioner for Human Rights (2009), *Human Rights and Gender Identity*, CommDH/Issue Paper (2009)2, 29 July 2009 Strasbourg, text at: <https://rm.coe.int/16806da753>

Council of Europe: Commissioner for Human Rights (2015), *Human Rights and Intersex People*, Issue Paper, Strasbourg, text at: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2933521&SecMode=1&DocId=2367288&Usage=2>

Council of Europe: Parliamentary Assembly (2015), *Resolution 2048 - Discrimination against transgender people in Europe*, 22 April 2015, text at: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=21736>

Council of Europe: Parliamentary Assembly, *Recommendation 1470 (2000), Situation of gays and lesbians and their partners in respect of asylum and immigration in the member states of the Council of Europe*, 30 June 2000, Rec 1470 (2000), text at: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=16822&lang=en>

Council of Europe: Parliamentary Assembly, *Recommendation 1474 (2000), Situation of lesbians and gays in Council of Europe member states*, 26 September 2000, Rec 1474 (2000), text at: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=16829&lang=en>

Council of Europe: Parliamentary Assembly, *Recommendation 1635 (2003), Lesbians and Gays in Sport*, 25 November 2003, Rec 1635 (2003), text at: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17167&lang=en>

- Crocker, J. & Major, B. (1989), Social stigma and self-esteem: the self protective properties of stigma, *Psychological Review*, 96, 608-630.
- D' Augelli, A.R. & Grossman, A.H. (2001), Disclosure of sexual orientation, victimization, and mental health among lesbian, gay and bisexual older adults, *Journal of Interpersonal Violence*, 16, 1008-1027.
- D' Augelli, A.R, Hershberger, S.L. & Pilkington, N.W. (1998), Lesbian, gay and bisexual youth and their families: disclosure of sexual orientation and its consequences, *American Journal of Orthopsychiatry*, 68, 361-371.
- Erickson, E.H. (1968), *Identity: youth and crisis*, New York: Norton.
- European Commission (2015), *Special Eurobarometer 437, Discrimination in the European Union in 2015*, Brussels: Directorate-General for Communication.
- European Commission (2012), *Special Eurobarometer 393, Discrimination in the European Union in 2012*, Brussels: Directorate-General for Communication.
- European Parliament - Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs (2013), *Report on the EU Roadmap against homophobia and discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity (2013/2183(INI)*, text at: <http://www.lgbt-ep.eu/wp-content/uploads/2013/12/EU-Roadmap-against-homophobia-and-discrimination-on-grounds-of-sexual-orientation-and-gender-identity-Adopted-in-LIBE.pdf>
- European Parliament (2013), *European Parliament resolution on strengthening the fight against racism, xenophobia and hate crime (2013/2543(RSP))*, text at: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=MOTION&reference=P7-RC-2013-0121&language=EN>
- Foster, C.A. & Cambell, W.K. (2005), The adversity of secret relationships, *Personal Relationships*, 12, 125-143.
- Foucault, M. (1990), *The history of sexuality*, London: Penguin.
- Frosh, S. (2007), Disintegrating qualitative data, *Theory and Psychology*, 17 (5), 635-653.
- Frost, N. (2009), Pluralism in qualitative research: a report on the work of the PQR project, *Social Psychological Review*, 11(1), 32-38.
- FRA– European Union Agency for Fundamental Rights (2014a), *EU LGBT survey European Union lesbian, gay, bisexual and transgender survey. Main Results*, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- FRA– European Union Agency for Fundamental Rights (2014b), *Being Trans in the European Union. Comparative analysis of EU LGBT survey data*, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- FRA- European Union Agency for Fundamental Rights (2009), *Homophobia and Discrimination on Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity in the EU Member States: Part II - The Social Situation*, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Garnets, L.D. & Kimmel, D.C. (eds.) (2003), *Psychological perspectives on lesbian, gay, and bisexual experiences* (2nd ed), New York: Columbia University Press.

- Glick, P. & Fiske, S.T. (2000), Beyond prejudice as simple antipathy: hostile and benevolent sexism across cultures, *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 763-775.
- Gonsiorek, J.C. (1988), Mental health issues of gay and lesbian adolescents, *Journal of Adolescent Health Care*, 9, 114-122.
- Green, A.I. (2007), Queer Theory and Sociology: Locating the Subject and the Self in Sexuality Studies, *Sociological Theory*, 25, 126-45.
- Gumperz, J. & Levinson, S. (eds.) (1996), *Rethinking Linguistic Relativity*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Gumperz, J. & Levinson, S. (1996), Introduction: Linguistic relativity re-examined, in: Gumperz, J. & Levinson, S. (eds.), *Rethinking Linguistic Relativity*, Cambridge: Cambridge University Press, 1-18.
- Heatherton, T.F., Kleck, R.E., Hebl, M.R., & Hull, J.G. (eds.) (2000), *The social psychology of stigma*, New York: The Guildford Press.
- Herek, G.M. (2000), The psychology of sexual prejudice, *Current Directions in Psychological Sciences*, 9, 19-22.
- Herek, G.M. (ed.) (1998), *Stigma and sexual orientation: understanding prejudice against lesbians, gay men, and bisexuals*, California: Sage, Thousand Oaks.
- Herek, G.M., Gillis, J.R. & Cogan, J.C. (2009), Internalized stigma among sexual minority adults: insights from a social psychological perspective, *Journal of Counseling Psychology*, 56(1), 32-43.
- Hetrick, E.S. & Martin, A.D. (1987), Developmental issues and their resolution for gay and lesbian adolescents, *Journal of Homosexuality*, 14(1-2), 25-43.
- International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association – ILGA (2017), *Annual Review of the Human Rights Situation of Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex People in Europe*, Brussels: ILGA.
- Jost, J.T. & Banaji, M.R. (1994), The role of stereotyping in system-justification and the production of false consciousness, *British Journal of Social Psychology*, 33, 1-27.
- Kitzinger, J. (1994), The methodology of Focus Groups: the importance of interaction between research participants, *Sociology of Health & Illness*, 16(1), 103-121.
- Krippendorff, K. (2004). *Content analysis: an introduction to its methodology* (2nd ed.), Thousand Oaks, CA: Sage.
- Krueger, R. & Casey, M. (2000), *Focus groups: a practical guide for applied research* (4th ed.), Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Linville, D., Lambert-Shute, J., Fruhauf, C.A. & Piercy, F.P. (2003), Using participatory focus groups of graduate students to improve academic departments: a case example, *The Qualitative Report*, 8(2), 210-223.
- Locke, J. (1998), Treatment of homophobia in gay male adolescent, *American Journal of Psychotherapy*, 52, 202-214.
- Mays, V.M. & Cochran, S.D. (2001), Mental health correlates of perceived discrimination among lesbian, gay, and bisexual adults in the United States, *American Journal of Public Health*, 91, 1869-1876.

- McCarn, S.R. & Fassinger, R.E. (1996), Revisioning sexual minority identity formation: a new model of lesbian identity and its implications for counseling and research, *The Counseling Psychologist*, 24(3), 508-534.
- Meyer, I.H. (2003), Minority stress and mental health in gay men, in: L.D. Garnets & D.C. Kimmel (eds.), *Psychological perspectives on lesbian, gay, and bisexual experiences* (2nd ed), New York: Columbia University Press, 699-731.
- Meyer, I.H. & Dean, L. (1998), Internalized homophobia, intimacy, and sexual behavior among gay and bisexual men, in: G.M. Herek (ed.), *Stigma and sexual orientation: understanding prejudice against lesbians, gay men, and bisexuals*, California: Sage, Thousand Oaks, 160-186.
- Miller, C.T & Major, B. (2000), Coping with stigma and prejudice, in: T.F. Heatherton, R.E. Kleck, M.R. Hebl, & J.G. Hull (eds.), *The social psychology of stigma*, London: The Guildford Press, 243-272.
- Millward, L. (2012), Focus Groups, in: G.M. Breakwell, J.A. Smith & D.B. Wright (eds.), *Research Methods in Psychology* (4th edition), California: Sage Publications.
- Morgan, D.L. (2010), Reconsidering the role of interaction in analyzing and reporting focus group data, *Qualitative Health Research*, 20, 718-722.
- Morgan, D.L. (1997), *Focus groups as qualitative research*, California: Sage Publications.
- Mullen, B. & Johnson, C. (1990), Distinctiveness-based illusory correlations and stereotyping: a meta-analytic integration, *British Journal of Social Psychology*, 29(1), 11-28.
- Nadal, K.L. (2013), *That's so gay!: Microaggressions and Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender community*, Washington DC: APA.
- Nadal, K.L., Rivera, D.P. & Corpus, J.H. (2010), Sexual orientation and transgender microaggressions: implications for mental health and counseling, in: D.W. Sue (Ed.), *Microaggressions and marginality: manifestation, dynamics, and impact*, Hoboken NJ: John Wiley, 217-240.
- Sedgwick, E.K. (1990), *Epistemology of the Closet*, Oakland: University of California Press.
- Sellers, R.M. & Shelton, J.N. (2003), The role of racial identity in perceived racial discrimination, *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 1070-1092.
- Sim, J. (1998), Collecting and analyzing qualitative data: Issues raised by the focus group, *Journal of Advanced Nursing*, 28, 345-352.
- Smart, L. & Wegner, D.M. (2000), The hidden costs of hidden stigma, in: T.F. Heatherton, R.E. Kleck, M.R. Hebl, & J.G. Hull (eds.), *The social psychology of stigma*, New York: The Guildford Press, 220-242.
- Smart, L. & Wegner, D.M. (1999), Covering up what can't be seen: concealable stigma and mental control, *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 797-811.
- Steele, C.M. (1997), A threat in the air: how stereotypes shape intellectual identity and performance, *American Psychologist*, 52, 613-629.
- Sue, D.W. (2010), *Microaggressions in everyday life: race, gender, and sexual orientation*. Ney Jersey: John Wiley.

- Sue, D.W., Capodilupo, C.M., Torino, G.C., Bucceri, J.M., Holder, A.M.B., Nadal, K.L. & Esquilin, M. (2007), Racial microaggressions in everyday life: implications for clinical practice, *American Psychologist*, 62(4), 271-286.
- Swim, K. & Stangor, C. (eds.) (1998), *Prejudice: the target's perspective*, New York: Academic Press.
- Tajfel, H. & Turner, J.C. (1986), The social identity theory of intergroup behavior, in: S. Worchel & W.G. Austin (eds.), *Psychology of intergroup relations*, Chicago: Nelson-Hall, 7-24.
- United Nations Human Rights (2012), *Born free and Equal, Sexual Orientation and Gender Identity in International Human Rights Law*, HR/PUB/12/06, New York and Geneva: United Nations, text at: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/BornFreeAndEqualLowRes.pdf>
- Vicsek, L. (2007), A scheme for analyzing the results of focus groups, *International Institute for Qualitative Methodology*, 6(4), 20-34.
- Walker, H.O. (2001), Sexual identity, psychological well-being and suicide risk among lesbian and gay young people, *Educational and Child Psychology*, 18, 47-61.
- Wall, V. (1995), *Beyond tolerance: gays, lesbians and bisexuals on campus. A handbook of structural experiences and exercises for training and development*, American College Personnel Association.
- Wells, J.W. & Kline, W.B. (1987), Self-disclosure of homosexual orientation, *Journal of Social Psychology*, 127, 191-197.
- Wilkinson, S. (1994), Focus group in health research: exploring the meanings of health and illness, *Journal of Health Psychology*, 3(3), 329-348.
- Williamson, I. (2000), Internalized homophobia and health issues affecting lesbians and gay men, *Health Education Research*, 15, 97-107.
- Willig, C. (2013), *Introducing qualitative research in psychology*, New York: Open University Press
- Wittig, M., (1992), *The Straight Mind and Other Essays*, Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.
- Worchel, S. & Austin, W.G. (eds.) (1986), *Psychology of intergroup relations*, Chicago: Nelson-Hall.

Παραρτήματα

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι: Φόρμα Εντύπου Χαρτογράφησης

Όνομα Φορέα	
Τύπος/Νομική Υπόσταση Φορέα	
Πόλη	
Διεύθυνση	
Τηλέφωνο	
E-mail	
Website/Blog	
Facebook	
Twitter	
Άτομο Επικοινωνίας	
Βασικές Δράσεις/Στόχοι (έως 100 λέξεις)	

Ονοματεπώνυμο Υπεύθυνου/ης Συμπλήρωσης των στοιχείων:

Για οποιαδήποτε πληροφορία για τη συμπλήρωση της φόρμας μπορείτε να επικοινωνήσετε με την [Redacted]

Ευρωπαϊκή Ένωση

Με τη συγχρηματοδότηση της
Ελλάδος της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Ε.Π. Μεταρρύθμιση
Δημοσίου Τομέα 2014-2020

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ II: Συμμετέχοντες Φορείς

Colour Youth- Κοινότητα LGBTQ Νέων Αθήνας"

Η Colour Youth είναι μη κερδοσκοπικό σωματείο και εδρεύει στην Αθήνα. Είναι μέλος του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, του Εθνικού Συμβουλίου κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας και των διεθνών οργανώσεων ILGA-Europe, TGEU και IGLYO. Σκοπός της είναι η δημιουργία μιας ισχυρής κοινότητας ΛΟΑΤΚΙ+ νέων, η υποστήριξη των αναγκών της και η προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων της, η ευαισθητοποίηση της ελληνικής κοινωνίας για τα ζητήματα που αφορούν τη ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα και τις διεκδικήσεις αυτής, η άσκηση πίεσης προς την Πολιτεία για τον εκσυγχρονισμό της νομοθεσίας που αφορά τον σεξουαλικό προσανατολισμό, την ταυτότητα φύλου και τα χαρακτηριστικά φύλου, καθώς και για τον σχεδιασμό και την εφαρμογή πολιτικών με στόχο την καταπολέμηση στερεοτύπων και προκαταλήψεων και την άρση κάθε μορφής διακρίσεων. Στην προσπάθειά της να επιτελέσει τον σκοπό της η Colour Youth προσφέρει υπηρεσίες και πραγματοποιεί δράσεις όπως: εβδομαδιαίες ανοιχτές συναντήσεις ποικίλου περιεχομένου (εκπαιδευτικού, πολιτιστικού, ψυχαγωγικού), ομάδες ψυχολογικής ενδυνάμωσης υπό την εποπτεία ειδικών ψυχικής υγείας, ανώνυμη καταγραφή περιστατικών βίας και διακρίσεων λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού ή/και ταυτότητας, έκφρασης, χαρακτηριστικών φύλου, ψυχολογική και νομική υποστήριξη θυμάτων βίας και διακρίσεων, ποικίλες εκδόσεις με στόχο την ενημέρωση ή/και ευαισθητοποίηση ειδικών επαγγελματικών ομάδων αλλά και της ευρύτερης κοινωνίας, διοργάνωση εκδηλώσεων ή συμμετοχή σε εκδηλώσεις άλλων φορέων με στόχο την προώθηση αιτημάτων της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας προς θεσμικούς παράγοντες, την ενημέρωση/ευαισθητοποίηση του κοινού και την εκπαίδευση ή/και ευαισθητοποίηση επαγγελματιών, διαρκής παρουσία και συμμετοχή στον διάλογο με την Πολιτεία και φορείς της κοινωνίας των πολιτών για την ίση μεταχείριση και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε όλους τους τομείς και πεδία της ανθρώπινης δραστηριότητας (όπως παιδεία, εργασία, υγεία, γάμος/γονεϊκότητα, άσυλο/υπηκοότητα).

Ιστοσελίδα: <http://www.colouryouth.gr/>

Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας

Το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας είναι υπό τον συντονισμό της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) και της Υπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, απαρτίζεται από 42 ΜΚΟ και άλλους φορείς που έρχονται σε επαφή με θύματα ρατσιστικής, ομοφοβικής και τρανσφοβικής βίας, και σε αυτό επίσης συμμετέχουν, ως παρατηρητές, ο Συνήγορος του Πολίτη και το Συμβούλιο Ένταξης Μεταναστών του Δήμου Αθηναίων. Για τους σκοπούς του Δικτύου, περιστατικά ρατσιστικής βίας θεωρούνται οι εγκληματικές πράξεις ή βίαιες ενέργειες ή συμπεριφορές σε βάρος ατόμων, τα οποία στοχοποιούνται λόγω εθνικής ή εθνοτικής προέλευσης, χρώματος, θρησκευτικής προέλευσης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας φύλου ή αναπηρίας. Καταγράφονται επίσης εγκληματικές πράξεις ή βίαιες ενέργειες σε βάρος των υπερασπιστών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δηλαδή όσων ατόμων προωθούν και προστατεύουν τα ανθρώπινα δικαιώματα και στοχοποιούνται λόγω αυτής τους της ιδιότητας. Το Δίκτυο απαρτίζουν φορείς, οι οποίοι προσφέρουν ιατρικές, κοινωνικές και νομικές υπηρεσίες ή/και έρχονται σε επαφή με θύματα ρατσιστικής βίας ή θύματα άλλων βίαιων επιθέσεων που υποκινούνται από μίσος ή προκαταλήψεις, καθώς και οργανώσεις που έχουν δημιουργηθεί από τις ίδιες τις ομάδες που συνήθως γίνονται στόχος ρατσιστικής βίας.

Ιστοσελίδα: <http://rvrn.org/>

Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης

Το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης (ΕΣΡ) ιδρύθηκε το 1989 και αποτελεί μία από τις πρώτες Ανεξάρτητες Αρχές στην Ελλάδα. Με την αναθεώρηση του Συντάγματος του 2001 κατοχυρώθηκαν συνταγματικά οι αρμοδιότητές του και το νομικό καθεστώς των μελών του, ζητήματα που μέχρι τότε ρυθμιζόνταν με νομοθετικές διατάξεις. Στις αρμοδιότητες του ΕΣΡ εντάσσεται ο έλεγχος τήρησης της ραδιοτηλεοπτικής νομοθεσίας από το σύνολο των ιδιωτικών και δημόσιων ραδιοτηλεοπτικών σταθμών. Ειδικότερα, στο πλαίσιο αυτής της

αρμοδιότητας, το ΕΣΡ ελέγχει το περιεχόμενο των ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών εκπομπών προκειμένου: α) να τηρούνται οι προβλεπόμενοι στο Σύνταγμα σκοποί της αντικειμενικής και με ίσους όρους μετάδοσης πληροφοριών και ειδήσεων, καθώς και προϊόντων του λόγου και της τέχνης και β) να εξασφαλίζει την ποιοτική στάθμη των προγραμμάτων, που επιβάλλει η κοινωνική αποστολή της ραδιοφωνίας και της τηλεόρασης και η πολιτιστική ανάπτυξη της χώρας, τον σεβασμό της αξίας του ανθρώπου και την προστασία της παιδικής ηλικίας και της νεότητας.

Ιστοσελίδα: <http://www.esr.gr/>

Θετική Φωνή

Η Θετική Φωνή είναι ο Σύλλογος Οροθετικών Ελλάδος που ιδρύθηκε το 2009 με σκοπό την προάσπιση των δικαιωμάτων των οροθετικών, την αντιμετώπιση της εξάπλωσης του HIV/AIDS, τη βελτίωση των υπηρεσιών περίθαλψης και κοινωνικής μέριμνας, την εξάλειψη του στίγματος και του κοινωνικού αποκλεισμού, καθώς και την ενημέρωση των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων. Αναπτύσσει μια σειρά πολύπλευρων δράσεων που συμπεριλαμβάνουν τη διοργάνωση επιστημονικών και θεματικών ημερίδων, την κατάθεση προτάσεων για την βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης των ατόμων που ζουν με HIV/AIDS, την οργάνωση εκστρατειών πρόληψης και αντιμετώπισης του κοινωνικού αποκλεισμού, του στίγματος και των διακρίσεων, τη συμμετοχή σε συνέδρια, φόρουμ, επιτροπές, καθώς και τη διεξαγωγή ερευνών.

Ιστοσελίδα: <http://positivevoice.gr/>

Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ) είναι ΝΙΠΔ, το οποίο εποπτεύεται από τον/την Υπουργό Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων. Αποτελεί τον επιτελικό επιστημονικό φορέα που υποστηρίζει το Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων στα θέματα που αφορούν την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, καθώς και τη μετάβαση από τη δευτεροβάθμια στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Σκοπός του ΙΕΠ είναι η επιστημονική έρευνα και μελέτη των θεμάτων που σχετίζονται με την εκπαίδευση και η διαρκής επιστημονική και τεχνική υποστήριξη του σχεδιασμού και της εφαρμογής της εκπαιδευτικής πολιτικής στα θέματα αυτά. Για την εκπλήρωση αυτού του σκοπού, γνωμοδοτεί ή εισηγείται -μεταξύ άλλων- για θέματα σχετικά με τη διαμόρφωση, τον διαρκή εκσυγχρονισμό και τη βέλτιστη εφαρμογή της εκπαιδευτικής πολιτικής σε όλους τους τύπους των σχολικών μονάδων. Επιπλέον, μελετά συστηματικά θέματα που συνδέονται με τη σχολική ζωή, με ανάγκες συγκεκριμένων ομάδων του μαθητικού πληθυσμού, καθώς και με παράγοντες που άμεσα ή έμμεσα επηρεάζουν το χαρακτήρα, τη λειτουργία και την αποτελεσματικότητα των σχολικών μονάδων. Τέλος, υλοποιεί υποστηρικτικές δράσεις σε θέματα που άπτονται των αρμοδιοτήτων του.

Ιστοσελίδα: <http://www.iep.edu.gr/el/>

Οικογένειες Ουράνιο Τόξο

Η Μη Κυβερνητική Οργάνωση «Οικογένειες Ουράνιο Τόξο» δημιουργήθηκε το 2012. Οι στόχοι και οι διεκδικήσεις της οργάνωσης εκφράζονται πλήρως από το μανιφέστο που εκπονήθηκε από το ευρωπαϊκό κίνημα των ΛΟΑΤ οικογενειών στην Πανευρωπαϊκή συνάντηση που πραγματοποιήθηκε στην Βαρκελώνη το 2012, και αφορούν στα ακόλουθα: 1) δικαίωμα στο γάμο για τα ζευγάρια του ίδιου φύλου, 2) ισότητα δικαιωμάτων για ομοφυλόφιλα και ετερόφιλα ζευγάρια παντρεμένα ή όχι αλλά και για τους ανθρώπους που θέλουν να συστήσουν μονογονεϊκές οικογένειες, 3) δικαίωμα στην υιοθεσία και στη δημιουργία ανάδοχης οικογένειας πάντα υπό το πρίσμα της προστασίας των παιδιών, ώστε να μην υφίστανται διακρίσεις εξαιτίας της οικογενειακής τους κατάστασης ή του γενετήσιου προσανατολισμού ή της ταυτότητας φύλου των γονιών τους, 4) δικαίωμα στην πρόσβαση σε τεχνικές υποβοηθούμενης αναπαραγωγής ανεξάρτητα από την οικογενειακή κατάσταση ή τον γενετήσιο προσανατολισμό και ίση πρόσβαση στη λύση της παρένθετης μητρότητας, δεδομένου ότι αποτελεί μια παγκόσμια πρακτική, και τέλος 5) διεκδίκηση ισονομίας δικαιωμάτων οικογένειες ομόφυλων ζευγαριών σε όλα τα κράτη της Ευρώπης.

Ιστολόγιο: <https://ouraniotoksofamilies.blogspot.gr/>

Πολύχρωμο Σχολείο

Το «Πολύχρωμο Σχολείο» είναι μία πρωτοβουλία που λειτουργεί από το 2009 και αποτελείται από επαγγελματίες που ασχολούνται με την παιδική ηλικία, κυρίως από εκπαιδευτικούς, κοινωνικούς/ές λειτουργούς και ειδικούς/ές ψυχικής υγείας. Αρχικά, ο στόχος της ομάδας ήταν να σπάσει τη σιωπή και να ανοίξει τον διάλογο γύρω από ζητήματα σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας φύλου και χαρακτηριστικών φύλου στον χώρο της εκπαίδευσης. Στη συνέχεια η ομάδα προχώρησε στην προετοιμασία συγκεκριμένων προτάσεων που απευθύνονται σε σχολικές κοινότητες που επιθυμούν να διαμορφώσουν το σχολικό τους πλαίσιο σύμφωνα με τις αρχές της Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης. Πιο συγκεκριμένα, υλοποιεί δράσεις όπως: η επιμόρφωση εκπαιδευτικών, η παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού και η δημιουργία ιστοσελίδας που απευθύνεται σε εκπαιδευτικούς, γονείς, αλλά και μαθητές/τριες.

Ιστοσελίδα: <http://rainbowschool.gr/>

Πολύχρωμοι Θεραπευτές

Οι «Πολύχρωμοι Θεραπευτές» αποτελούν μια συλλογικότητα με βασικό στόχο τη συνεργασία με φορείς της ελληνικής και διεθνούς κοινότητας για τη διάδοση της επιστημονικά τεκμηριωμένης γνώσης για LGBT+ ζητήματα (Lesbian, Gay, Bisexual, Trans+). Στις δράσεις της συλλογικότητας εντάσσονται τα εξής: εκπαιδευτικά σεμινάρια, ομιλίες, εκδηλώσεις σε οργανισμούς και συλλογικότητες που ενδιαφέρονται για LGBT+ θεματολογία, συμμετοχή στα Φεστιβάλ Υπερφάνειας και Ορατότητας (Pride) κ.ά.

Proud Seniors

Οι «Proud Seniors Greece» είναι ομάδα υποστήριξης ΛΟΑΤΚΙ ατόμων ηλικίας 50+. Η λειτουργία της ομάδας ξεκίνησε το 2015 με αφορμή την επιβαρυσμένη υγεία τρανς ηλικιωμένης γυναίκας που χρειάστηκε τη στήριξη της ομάδας, τόσο οικονομικά όσο και στο κομμάτι της παρηγορητικής φροντίδας. Η ομάδα απαρτίζεται από μόνιμα μέλη και εξωτερικούς/ές συνεργάτες/ιδες και συνεργάζεται με δίκτυα και επίσημες κρατικές ομάδες εξειδικευμένες στο κομμάτι του eldering στον ΛΟΑΤΚΙ χώρο στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Επιδιώκει να έχει έναν ρόλο, όχι μόνον θεωρητικά υποστηρικτικό, αλλά και πρακτικά αποτελεσματικό, διαμεσολαβώντας μεταξύ του ατόμου και του αρμόδιου φορέα, τον οποίο τυχόν χρειάζεται υποστηρικτικά, έτσι ώστε να δίδεται άμεση λύση στην εκάστοτε ανάγκη που προκύπτει, χωρίς κόπο ή ενοχλητική έκθεση, ιδιαίτερα δε στην περίπτωση ατόμου που δεν έχει προβεί σε αλλαγή προσωπικών εγγράφων. Στο πλαίσιο της παροχής υποστήριξης, ενημέρωσης και διαμεσολάβησης για ζητήματα που αφορούν ηλικιωμένα ΛΟΑΤΚΙ άτομα, η Ομάδα έχει δημιουργήσει και λειτουργεί Τηλεφωνική Γραμμή υποστήριξης.

Συμβουλευτικός Σταθμός & Τηλεφωνική Γραμμή για το AIDS - ΚΕΕΛΠΝΟ

Ο Συμβουλευτικός Σταθμός και η Τηλεφωνική Γραμμή για το AIDS είναι υπηρεσίες του Κέντρου Ελέγχου και Πρόληψης Νοσημάτων (ΚΕΕΛΠΝΟ), που υπάγονται στο Τμήμα Παρεμβάσεων στην Κοινότητα και λειτουργούν από το 1992. Κύριο αντικείμενό τους είναι η εξειδικευμένη ψυχοκοινωνική παρέμβαση σε θέματα AIDS ή άλλων σεξουαλικά μεταδιδόμενων νοσημάτων, με στόχο την έγκαιρη και αποτελεσματική πρόληψη, καθώς και την κατάλληλη αντιμετώπιση των ποικίλων ψυχολογικών και κοινωνικών αναγκών των οροθετικών ατόμων, των ατόμων του περιβάλλοντός τους, αλλά και του κοινού γενικότερα. Στο πλαίσιο αυτό, γίνονται αντικείμενο ψυχολογικής προσέγγισης ή επεξεργασίας και ζητήματα που άπτονται σε θέματα διαφυλικών σχέσεων, σεξουαλικότητας και σεξουαλικού προσανατολισμού, αγωγής υγείας κ.ά. Η σύνδεση και συνεργασία της Τηλεφωνικής Γραμμής με τον Συμβουλευτικό Σταθμό, διασφαλίζουν την ενιαία επιστημονική προσέγγιση του αντικείμενου. Στις υπηρεσίες που παρέχονται και στις δραστηριότητες που αναπτύσσονται περιλαμβάνονται: ενημέρωση, εκπαίδευση, διοργάνωση εκστρατειών πρόληψης, συμβουλευτική, ψυχολογική στήριξη ή/και ψυχοθεραπεία και ψυχιατρική αξιολόγηση και παρακολούθηση (όπου αυτό κριθεί αναγκαίο) σε άτομα οροθετικά ή ασθενείς με AIDS, σε συντρόφους ή συγγενείς τους, αλλά και σε άτομα που προβληματίζονται σε σχέση με θέματα AIDS, επιθυμούν να κάνουν διαγνωστικό τεστ ή βρίσκονται σε αναμονή αποτελεσμάτων.

Ιστοσελίδα: <http://www.keelpno.gr/>

Συνήγορος του Πολίτη

Ο Συνήγορος του Πολίτη είναι Ανεξάρτητη Αρχή και λειτουργεί ως θεματοφύλακας των δικαιωμάτων στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα, με ιδιαίτερη έμφαση στην παρακολούθηση και προώθηση της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης, των δικαιωμάτων του παιδιού και των ευπαθών ομάδων. Ειδικότερα, είναι ο φορέας για την παρακολούθηση και την προώθηση της εφαρμογής, στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα, της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φύλου, φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας πάθησης, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου. Επίσης, σε κάθε ευκαιρία καλεί τους δημοσίους λειτουργούς να εφαρμόζουν κατά την άσκηση των καθηκόντων τους και την καθημερινή τους συναλλαγή με τους διοικουμένους, τον οδηγό διαφορετικότητας για δημοσίους υπαλλήλους που έχει συντάξει και δώσει στη δημοσιότητα, προκειμένου να αποφεύγονται παραβιάσεις δικαιωμάτων εξαιτίας του σεξουαλικού προσανατολισμού ή της ταυτότητας φύλου.

Ιστοσελίδα: <https://www.synigoros.gr/>

Σωματείο Υποστήριξης Διεμφυλικών

Το Σωματείο Υποστήριξης Διεμφυλικών (ΣΥΔ) είναι αναγνωρισμένο μη κερδοσκοπικό Σωματείο εθελοντικού χαρακτήρα που από τον Μάρτιο του 2010 εργάζεται για την υποστήριξη των δικαιωμάτων των τρανς ανθρώπων, και γενικότερα για την κατάργηση κάθε μορφής διάκρισης για λόγους ταυτότητας φύλου, έκφρασης φύλου και χαρακτηριστικών φύλου. Ακόμη δραστηριοποιείται για την καταπολέμηση των έμφυλων στερεοτύπων, της μισαλλοδοξίας, της έμφυλης βίας για λόγους φύλου και ταυτότητας ή έκφρασης φύλου. Η δράση του είναι πολυεπίπεδη τόσο στο αμιγώς πολιτικό επίπεδο με δημόσιες παρεμβάσεις, όσο και σε εξατομικευμένο επίπεδο σε περιπτώσεις βίας και διακρίσεων με παροχή ψυχολογικής και νομικής υποστήριξης, αλλά και στο επίπεδο της αλληλεγγύης και στήριξης εντός της τρανς κοινότητας στα μέλη της που έχουν ανάγκη λόγω ακραίας φτώχειας. Ακόμη σημαντικό για το ΣΥΔ είναι η παροχή ενημέρωσης, και για τον λόγο αυτό έχει προχωρήσει σε εκδόσεις βιβλίων και ενημερωτικών φυλλαδίων.

Ιστοσελίδα: <http://www.transgender-association.gr/>

Τμήμα Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας ΕΛ.ΑΣ Αττικής

Το Τμήμα Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας της Υποδιεύθυνσης Κρατικής Ασφάλειας Αττικής συστάθηκε το 2012 (ΠΔ 132/ΦΕΚ Α' 239/11.12.2012) και η αποστολή –όπως τροποποιήθηκε το 2014 (ΠΔ178/ΦΕΚ 281-τ.Α/31-12-2014)– αφορά στην: «πρόληψη και δίωξη αδικημάτων που διαπράττονται σε βάρος προσώπων ή ομάδας προσώπων αποκλειστικά και μόνο λόγω της φυλής, του χρώματος, της θρησκείας, των γενεαλογικών καταβολών, της εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, του σεξουαλικού προσανατολισμού, της ταυτότητας φύλου ή της αναπηρίας τους».

Ειδικό Ιατρείο Σεξουαλικών Διαταραχών - Αιγινήτειο Νοσοκομείο

Το Ειδικό Ιατρείο Σεξουαλικών Διαταραχών εντάσσεται στο Τμήμα Ψυχοθεραπευτικής Αντιμετώπισης Ειδικών Διαταραχών του Αιγινήτειου Νοσοκομείου. Ο γενικός στόχος της προσέγγισης που ακολουθείται από το Ειδικό Ιατρείο, είναι η υποστήριξη των ατόμων, ώστε να βοηθηθούν, προκειμένου να νιώσουν άνετα με τον έμφυλο εαυτό τους και να αισθάνονται ικανοποιημένα από τη ζωή τους.

Υπερήφανοι Γονείς

Η Ομάδα «Υπερήφανοι Γονείς» δραστηριοποιείται με στόχο την υποστήριξη, ενδυνάμωση και πληροφόρηση των γονέων με ΛΟΑΤ+ παιδιά, για την καταπολέμηση της αναπαραγωγής αρνητικών στερεοτύπων και προκαταλήψεων γύρω από τον σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου.